

AMISOS

AMISOS

Yıl/Year: 2020 Haziran/June

Cilt/Volume: 5 Sayı/Issue: 8

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

AMİSOS / AMISOS

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Yıl/Year: 2020 ♦ Cilt/Volume: 5 ♦ Sayı/Issue: 8

TARANDIĞI İNDEKSLER

CiteFactor
Academic Scientific Journals

Scientific Indexing Services

Open Academic
Journals Index

INTERNATIONAL

Academic
Resource
Index

AMİSOS / AMISOS

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Yıl/Year: 2020 ♦ Cilt/Volume: 5 ♦ Sayı/Issue: 8

Başeditör / *Head-Editor*

Doç. Dr. Davut YİĞİTPAŞA

Editörler / *Editors*

Doç. Dr. Akın TEMÜR
Doç. Dr. Hakan ÖNİZ
Dr. Öğr. Üyesi N. Tuba YİĞİTPAŞA
Dr. Öğr. Üyesi Fevziye EKER

Editör Yardımcısı / *Vice Editor*

Doç. Dr. Ersel ÇAĞLITÜTÜNCÜGİL

Yabancı Dil Editörleri / *Foreign Language Editors*

Doç. Dr. Alan Michael GREAVES
Dr. Öğr. Üyesi Eric JEAN

Yazı İşleri / *Sekretariat*

Boran ÖNTAŞ

Kapak Tasarım / *Cover Design*

Doç. Dr. Davut YİĞİTPAŞA

Kapak Resmi / *Cover Design*

Aydın ERÖN, Tralleis

Haziran / June 2020, Samsun / TURKEY

Dergi Yazışma Adresi / *Corresponding Adress*

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
Kurupelit Kampüsü, 55139-Samsun/TÜRKİYE
Ondokuz Mayıs University, Faculty of Letters, Department of Archaeology,
Kurupelit Campus 55139-Samsun/TURKEY
Tel: 00 (90) 362 312 19 19 / 4687 **Mobil:** 0 (505) 110 12 94 **Faks:** 00 (90) 362 457 60 81

E-posta: amisos.dergi@gmail.com

Dergi Otomasyon Sistemi <http://dergipark.gov.tr/amisos>

© 2016 Uluslararası Amisos Dergisi. Her Hakkı Saklıdır. Dergide yayımlanan yazıların içeriğinden yazarlar sorumludur.

© 2016 *The Journal Of International Amisos*. All rights reserved The views expressed in the journal are the responsibility of the individual authors

Makalelerin Tarandığı İntihal Programı

Yavın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Sümer ATASOY	(Emekli Öğretim Üyesi, Türkiye)
Prof. Dr. Isabella CANEVA	(Retired Lecturer, Italy)
Prof. Dr. Yaşar E. ERSOY	(Emekli Öğretim Üyesi, Türkiye)
Prof. Dr. Sergey FAZLULLİN	(Moscow State University, Russia)
Prof. Dr. Halime HÜRYILMAZ	(Hacettepe Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU	(Atatürk Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet ÖZSAİT	(Emekli Öğretim Üyesi, Türkiye)
Prof. Dr. Gocha R. TSETSKHLADZE	(Oxford University, England)
Prof. Dr. Remzi YAĞCI	(Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Alan Michael GREAVES	(Liverpool University, England)
Dr. Öğr. Üyesi Haydar YALÇIN	(Katip Çelebi Üniversitesi, Türkiye)

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Veli BAHSHALİYEV	(Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Nahçıvan)
Prof. Dr. Nevzat ÇEVİK	(Akdeniz Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Adnan DİLER	(Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Murat DURUKAN	(Mersin Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Abdullah Şevki DUYMAZ	(Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Deniz Burcu ERCİYAS	(Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Marcella FRANGİPANE	(Retired Lecturer, Italy)
Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU	(Emekli Öğretim Üyesi, Türkiye)
Prof. Dr. Bilge HÜR MÜZLÜ KORTHOLT	(Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Stephan KROLL	(Ludwig-Maximilians-Universität München, Germany)
Prof. Dr. Irena LAZAR	(Primorska University, Slovenia)
Prof. Dr. A. Tuba ÖKSE	(Kocaeli Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Mehmet ÖZHANLI	(Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Marina PUTURİDZE	(Tbilisi State University, Georgia)
Prof. Dr. Andrzej PYDYN	(Nicolaus Copernicus University, Poland)
Prof. Dr. Andreas SCHACHNER	(The German Archaeological Institute, Turkey)
Prof. Dr. İbrahim Tunç SİPAHİ	(Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Blazej STANİSLAWSKI	(Institute of Archaeology and Ethnology Polish Academy of Sciences, Poland)
Prof. Dr. Michele STEFANİLE	(University of Naples l'orientale, Italy)
Prof. Dr. S. Yücel ŞENYURT	(Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Turan TAKAOĞLU	(18 Mart Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Jak YAKAR	(Tel Aviv University, Israel)
Prof. Dr. Ünsal YALÇIN	(Deutsches Bergbau-Museum, Germany)
Prof. Dr. Levent ZOROĞLU	(Batman Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Şengül AYDINGÜN	(Kocaeli Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Erkan KONYAR	(İstanbul Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Thomas ZIMMERMANN	(Bilkent Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Hülya BULUT	(Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Güner COŞKUNSU	(Autonomous University of Madrid, İspanya)
Dr. Öğr. Üyesi Eric JEAN	(Hitit Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Murat KARADEMİR	(Selçuk Üniversitesi, Türkiye)

Amisos Dergisi Aralık ve Haziran olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin yayın içerik, kapsam ve düzeni ile ilgili kararlar yayın kurulu üyelerinden gelen teklifler doğrultusunda yayın kurulu başkanı tarafından alınır.

Kapsam ve İlkeler

Dergi konu olarak, antropoloji, arkeoloji, arkeometri, epigrafi, filoloji, sanat tarihi, koruma / onarım, mimarlık tarihi, müzecilik gibi sosyal bilim alanlarındaki ana konular ile bunlarla ilgili, ilişkili veya yardımcı konuları ve bunlarla ilişkili yorum, yaklaşım ve kuramları kapsar. Dergi kapsamına uygun olarak bilimsel yenilik getiren, özgün araştırma ve yorum makaleleri, haberler, kazı raporları ve kitap tanıtımlarını içerir.

Makalelerin dergimizde yayınlanabilmesi için daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Yazarlar dergiye gönderdikleri makalenin özgün olduğunu, başka bir dilde dahi olsa makalenin daha önce yayımlanmadığını ya da yayımlanmak üzere bir başka dergiye gönderilmemiş olduğunu taahhüt etmiş olurlar. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş ve yayımlanmamış bildiriler, bu durum belirtilmek şartı ile dergimizde yayımlanmak üzere kabul edilir. Yayımlanmak üzere verilen makale eğer yazarın bir tezinden (lisans, yüksek lisans veya doktora) üretilmişse bunun başlığı veya ilk paragraf cümlelerinden birine konulacak dipnot ile açıklanması gerekmektedir. Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlara aittir. Dergiye yazı gönderen bir yazar makalelerin yayımlanmama hakkının editör, hakem ve bilim kurulu üyelerinde saklı olduğunu ve onlardan gelecek değişiklik, düzeltme ve ilaveleri yapmayı taahhüt etmiş sayılır.

The Journal of International Amisos

The Journal of International Amisos is a peer-reviewed and refereed international journal published biannually (June - December). Decisions regarding publication, content, scope and formation of the journal are taken by the chairman of the editorial board in line with the proposals from the members of the editorial board.

Scope and Principles

The journal includes main topics in social science such as anthropology, archeology, archaeometry, epigraphy, philology, history of art, conservation/restoration, history of architecture, history of museology and the topics related with social sciences, interpretations, approaches and theories. The journal includes original researches and reviews that bring scientific innovation, articles, news, excavation reports and book reviews in accordance with its scope.

In order for the articles to be published in our magazine, they must not have been published elsewhere or accepted for publication. The authors commit that the article they submit to the journal is unique and has not been published previously or sent to any other journal for publication even if it is on a different language. The articles presented at a scientific meeting but not published are acceptable for publication in our journal with the condition to be specified. If the article for publication is produced from a thesis of the author, it must be specified in the footnote that placed in one of the phrases in the first paragraph. The scientific responsibility of the manuscripts belong to the authors. A writer who submits a paper is considered to be committed that the editor, referee and scientific committee member's right to not publish the articles and to make future amendments, corrections and additions there to.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

Yaşar ARLI

Nikea'dan Erkek Başı.....1-6
Male Head From Nikea

Şengül AYDINGÜN – Haldun AYDINGÜN

**İstanbul Küçükçekmece Göl Havzası'nın Tarihöncesi
(Paleolitik-Erken Tunç Çağları)7-30**
*Pre-History Of The Istanbul Küçükçekmece Lake Basin
(Paleolithic-Early Bronze Ages)*

Fırat BARANAYDIN

**Ephesos St. Jean Kilisesi Kiborion Sütunu 1963 Yılı Restorasyonuna
Güncel Bir Yaklaşım31-50**
*Ephesos St. John Church Ciborion Column A Current Approach
To The 1963 Restoration*

Aydın ERÖN

**Tralleis Hamam-Gymnasion Latrinası'ndan Bir Grup
Korinth Plaster Başlığı51-74**
*A Group Of Corinth Pilaster Capitals From Tralleis
Bath-Gymnasion Latrine*

Hüseyin METİN – Mustafa ÇİDEM

Kremna'dan Bezemeli Tavan Kaseti Örnekleri75-91
Decorated Ceiling Cassette Samples From Kremna

Ali Kazım ÖZ – Barış GÜR

İzmir'in Güneyini Koruyan Bir Kale: Çatalkaya'dan Kısa Notlar92-102
A Fortress Protecting The South Of İzmir: Brief Notes From Çatalkaya

Yusuf POLAT – Ali Osman AVŞAR

**Yazılıkaya/Midas Anıtı: Anıtta Gözlemlenen Bozulmalar
Ve Koruma Önerileri103-121**
*The Yazılıkaya/Midas Monument: Deformations Observed On
The Monument And Suggestions For Conservation*

Müge SAVRUM-KORTANOĞLU

**Kentsel Arkeolojinin Kent Yaşamına Katılımı: Roma Largo
Argentina Arkeolojik Alanı.....122-137**
*Participation Of Urban Archaeology To Urban Life: Rome Largo
Argentina Archaeological Area*

Hüseyin TAYLAN

**Diana Nemorensis Kültü-Servi Ağacı İlişkisi Ve Lydia
Sikkelerindeki Tasviri138-155**
*The Cult Of Diana Nemorensis-Relation Of Cypress Tree And
Its Depiction On Lydia Coins*

Lale YILMAZ

**Mersin’de Somut Kültürel Miras Bilinci Ve Koruma
Üzerine Bir Değerlendirme156-177**
*An Evaluation On Tangible Cultural Heritage Awareness
And Conservation In Mersin*

Davut YİĞİTPAŞA – Orhan Alper ŞİRİN

**Vezirköprü’de 2012-2017 Yılları Arasında Gerçekleştirilen
Kurtarma Kazıları Üzerine Gözlemler178-218**
*Observations On The Rescue Excavations Performed Between
The Years 2012-2017 In Vezirköprü*

Nadire Tuba YİĞİTPAŞA – Gülferi AKIN

XVIII. Yüzyıl Berlin Kiliselerinde Neoklasik Üslup219-258
Neoclassical Style In The XVIIIth Century Churches Of Berlin

KİTAP TANITIMI / BOOK REVIEW

Boran ÖNTAŞ

**Davut Yiğitpaşa, Hakan Öniz, Akın Temür, *Black Sea
Archaeology Studies Recent Developments* 259-263**

Dergi Yazım Kuralları..... 264-269
Publication Instructions

8. SAYI HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THE 8TH ISSUE

Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN	(Ordu Üniversitesi)
Prof. Dr. Deniz Burcu ERCİYAS	(ODTÜ Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK	(Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Tuna AKÇAY	(Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatma BAĞDATLI ÇAM	(Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. M. Sami BAYRAKTAR	(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Hanifi BİBER	(Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Doç. Dr. Ersel ÇAĞLITÜTÜNCÜGİL	(Katip Çelebi Üniversitesi)
Doç. Dr. Berkay DİNÇER	(İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Bahadır DUMAN	(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Coşkun ERDOĞAN	(Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Korkmaz MERAL	(Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Hüseyin METİN	(Kafkas Üniversitesi)
Doç. Dr. Aygün EKİN MERİÇ	(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Emre OKAN	(Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. Oktay ÖZGÜL	(Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Selçuk SEÇKİN	(Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özge ALTUN	(Bozok Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nilgün COŞKUN-MASATCIOĞLU	(Mustafa Kemal Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hülya ÇALIŞKAN AKGÜL	(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Timur DEMİR	(Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Aytekin ERDOĞAN	(Ege Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sabahattin ERDOĞAN	(Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Aydın ERÖN	(Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM	(Ordu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Barış GÜR	(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hacer KUMANDAŞ YANMAZ	(Kafkas Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Okay PEKŞEN	(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Müge SAVRUM KORTANOĞLU	(Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Coşkun YANAR	(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ayhan YARDIMCIEL	(Kafkas Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Turgay YAZAR	(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hasan YILMAZYAŞAR	(Anadolu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nisa YILMAZ ERKOVAN	(Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
Dr. Bilge BAHAR	(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Dr. Durmuş ERSUN	(Artuklu Üniversitesi)
Öğr. Gör. Erdem GÜLAÇMAZ	(Samsun Üniversitesi)

AMİSOS / AMISOS
MAKALELER / Articles

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 5, Sayı/Issue 8 (Haziran/June 2020), ss./pp. 1-6

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 02. 04. 2020
Kabul Tarihi/Accepted: 27. 06. 2020

NIKEA'DAN ERKEK BAŞI

MALE HEAD FROM NIKEA

Yaşar ARLI*

Öz

Nikea'dan ele geçtiği düşünülen; fakat mimari yapı kompleksi ve yontulma nedeni bilinmeyen portre başa, saç stili ve üslup özelliklerinden yola çıkılarak kimlik ve dönem önerisi getirilmiştir. Erkek başındaki hacimli ve kısa saç buklelerinin alın merkezinin yakınlarında çatal oluşturması ve bu çatalın hemen sağ kısmındaki kerpeten ağzı şeklindeki saç perçemi ile yüzdeki idealize etkiler, Nikea eserini, Iulius - Claudiuslar dönemine vermemi sağlayan stilistik özelliklerdir. Prima Porta tipindeki Augustus portreleriyle karşılaştırarak tarihlendirdiğim portre baş, kendine has fizyonomik özellikleriyle de özel bir portre olarak nitelendirilmiştir. Çalışmamda da günümüze kadar yayımlanmamış erkek başının, Anadolu'nun Roma İmparatorluk dönemi portre sanatı literatürüne kazandırılması gayretiyle sırasıyla durum, tanım ve tarihlendirilmesi gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nikea, Erkek Başı, Portre, Sanat, Iulius - Claudiuslar Dönemi.

* Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Antalya/Türkiye.

E-posta: yasararli@akdeniz.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7799-6764>

Abstract

Based on hair style and style features, identity and period proposal has been brought forward to portrait head which is thought to be uncovered in Nikea but architectural building complex and reason of sculpturing is not known. Bifurcation created near the center of the forehead by voluminous and short hair tresses and hair forelock in form of pliers mouth just on the right of this bifurcation and idealized effects on face on male head are stylistic characteristics providing me to Nikea piece to Iulio - Claudian Period. The portrait head Which I dated by comparing with portraits of Augustus in Prima Porta Type has been characterised as a private portrait by its physiognomical features of itself. In my study, situation, definition and dating of the male head, which has not been published until today, have been carried out in order for the purpose of adding to literature of portrait art of Anatolian Roman Imperial Period.

Keywords: Nikea, Male Head, Portrait, Art, Iulio - Claudian Period.

Giriş

Anadolu Roma Çağı portre sanatı hakkında en kapsamlı yayınlar 1966¹ ve 1979² yıllarında J. İnan ve E. A. Rosenbaum'un kaleme aldıkları iki önemli çalışmadır. Oldukça uzun bir kronoloji ile geniş bir coğrafyayı kapsayan bu çalışmalar dışında tüm Anadolu'yu kapsayan detaylı bir çalışma söz konusu değildir. Bu kaynaklar dışında, portre başı tarihlendirecek olduğum dönem aralığında ise S. Erkoç'un 2012³ yılında tamamladığı "Anadolu'da Iulius - Claudiuslar Dönemi Portre Sanatı" adlı doktora çalışması yer almaktadır. 2013'te de R. Özgan'ın sırasıyla yayımladığı "Roma Portre Sanatı I⁴, II⁵" ve sonrasında ise 2015 yılında kaleme aldığı "Roma Portre Sanatı III⁶" hem dili hem de arkeoloji bilimine kazandırdıkları yeni eserlerle oldukça kıymetlidir. R. Özgan'ın ortaya koyduğu bu üç kitapta her ne kadar Anadolu kökenli bazı eserlere yer verilmiş olursa da genel hatlarıyla Roma İmparatorluk dönemi portre sanatı anlatılmaktadır. Uzun yıllardır kapalı ve günümüzde de hala kapalı durumdaki İznik Müzesi'ndeki çalışma konum erkek başı, yukarıdaki değindiğim yayınların hiçbirinde kaleme alınmamıştır. Müzenin kapalı olması ya da araştırmacılar tarafından göz ardı edilmesi veya gerekli izinlerin alınamaması gibi nedenlerden dolayı arkeoloji bilimine kazandırılmamış bu eserin ele geçtiği yıl ve kent içindeki yapı bağlantısı da bilinmemektedir. Müze deposunda korunan bu esere, saç stili ve diğer tanımlayıcı özelliklerinden yola çıkılarak kimlik ve dönem önerisi getirilmeye çalışılmış ve böylelikle de Anadolu portre sanatı literatürüne kazandırılmak istenmiştir.

¹ İnan - Rosenbaum 1966, 1-244.

² İnan - Rosenbaum 1979, 1-368.

³ Erkoç 2012, 1-473.

⁴ Özgan 2013a, 9-291

⁵ Özgan 2013b, 11-306.

⁶ Özgan 2015, 11-304.

Envanter Bilgileri

İznik Müzesi (Env. No. 2504) (Levha I).

Nikea.

B. Y 30 cm, B. G 20,5 cm.

Orta tanecikli beyaz mermer.

Iulius - Claudiuslar Dönemi.

Kaynakça: Yayımlanmamıştır.

Durum

Baş, boynun başlangıcından itibaren kopuktur. Başın arka kısmı kırık ve eksiktir. Portre başta aşınma, zedelenme ve tahribat oldukça fazladır. Kulak uçlarında, kaşlarda, burun, dudaklar ve çenede küçük eksiklikler ve kopmalar mevcuttur. Yüzde renklenme ve kabuklanma söz konusudur.

Tanım

Günümüze kadar oldukça kötü durumda koruna gelen baş, genç bir erkeğe ait olmalıdır. Saçlar başa yapışıktır. Alın gerisindeki kısa ve hacimli saç bukleleri yarım ay şeklindedir. Alın üzerindeki kısa saç buklelerinin uç kısmı ise orak görünümündedir. Alın doğru taranan kısa ve hacimli saç bukleleri alın merkezinin hemen sağ kısmında çatal oluşturmaktadır. Çatalın hemen sağ kısmında da karşılıklı birbirinin tekrarı şeklindeki saç buklelerinin oluşturduğu saç perçemi diğer bir ismiyle kerpeten ağzı yer almaktadır. Alın üzerindeki kısa saç bukleleri ile sınırlandırılan alın düz ve dardır. Kaşlar ince ve yay şeklindedir. Gözler, uzağa bakmaktadır. Göz kapaklarının uç kısmı sivridir. Gözler açık ve badem şeklindedir. Üst göz kapağı, alttakine oranla daha etlidir. Alt göz kapağı, göz akıyla birleştirilmiştir. Göz bebeği ve iris, işlenmemiştir. Yüz anatomisine uygun işlenen kulaklar, gerçekçidir. Elmacık kemikleri belirgin, avurtlar ise hafif çöküktür. Burnun uç kısmı kırık olmasına rağmen burun, burun kökünden itibaren düzdür. Ağız küçük ve kapalıdır. Üst dudak alanı dardır. Dudaklar dolgundur. Çene yuvarlak ve yağlıdır. Portresi yapılan kişinin fizyonomik özellikleri idealize edilerek verilmiştir. Portrenin arka kısmı kırık ve eksik olduğundan başın arka kısmındaki saç buklelerinin düzenlenişi hakkında bilgi sahibi değiliz. Portre baş, bir heykel ya da büste aittir.

Tarihlendirme

Erkek başındaki saç stili, düz alın, yay şeklindeki kaşlar ve göz ve göz çevresindeki idealize etkiler Nikea portresinin Iulius - Claudiuslar döneminden olduğuna işaret etmektedir⁷. Augustus portrelerindeki alın üzerindeki kısa ve hacimli saç buklelerinin alın merkezinin hemen sol kısmında çatal oluşturmasıyla birlikte çatalında sağ kısmında kerpeten ağzıyla şekillendirilen saç stili⁸, Nikea başıyla yakın benzerlik içerisindedir. Erkek başını, Vatikan⁹ ve Palazzo dei Conservatori'ndeki¹⁰ korunan Prima Porta tipindeki Augustus portreleriyle de karşılaştığımızda bu görüşü doğrulamaktadır. Portre baştaki karakteristik özelliklerin

⁷ West 1933, 118, 119, lev. 29, res. 122; Doppelfeld 1966, 7-11, lev. 2-3; Rose 1997, 188-189, lev. 238, kat. 129.

⁸ Jucker 1981, 249, res. 12-15; Grimm 1989, 362: lev. 93, res. 2.

⁹ Boschung 1993, 38-39, lev. 1, kat. 5.

¹⁰ Fittschen - Zanker 1985, 3-6, lev. 4-6.

idealize edilerek verilmesi ve saç stiline, Augustus portreleriyle olan yakın benzerliğinin yanı sıra buklelerinin alın merkezinin hemen sağ kısmında çatal oluşturması, burun yapısı, küçük ağız, dar üst dudak alanı ve dolgun dudaklar da portresi yapılan kişinin kendine has karakteristik özelliklerindedir. Bu yüzdendir ki kendine has fizyonomik özellikleriyle de Nikea başı, Iulius -Claudiuslar (Augustus) dönemine tarihlenen özel bir portredir. Erkek başının tekil olması ve envanter bilgilerinin tam olarak bilinmemesi ve bölgeden sürekli bir veri akışının sağlandığı bilimsel kazı çalışmalarının da yok denecek kadar az olması ve ayrıca yine aynı bölgeden ele geçen eserlerle yan yana getirilerek takip edilebilen el işçiliği izleri hakkında ya da çevresindeki heykel atölyesine dair herhangi bir şey söylemek her ne kadar zor olsa da Merkez Roma'daki resmi portreler kadar başarılı bir işçiliğe sahip erkek başı, Prusa (Bursa) veya çevresinde Hellenistik dönemden itibaren köklü bir yontu işçiliği ve bilgisine sahip olduğu ihtimalini de güçlendirmektedir¹¹.

Sonuç

Günümüze kadar irdelenmemiş ve bilim dünyasına tanıtmak gayesiyle ele aldığım erkek başındaki saç stili ve fizyonomik özelliklerin idealize edilerek verilmesi, Augustus portreleriyle karşılaştırılarak aynı döneme verilmiştir. Böylelikle de kendine has karakteristik özellikleriyle de sivil bir vatandaş temsil eden erkek başına, kimlik ve dönem önerisi getirilmiştir. Yapılan karşılaştırmalar ve değerlendirmeler sonucunda da Nikea başı, Iulius -Claudiuslar (Augustus) dönemine tarihlenen özel bir portre olarak yorumlanmıştır.

Kısaltmalar ve Kaynakça

B. G	Baş Genişliği
B. Y	Baş Yüksekliği
Env. No.	Envanter Numarası
Kat.	Katalog
Lev.	Levha
Res.	Resim

Boschung, D. 1993, *Die Bildnisse des Augustus*, Berlin: Gebr. Mann Verlag.

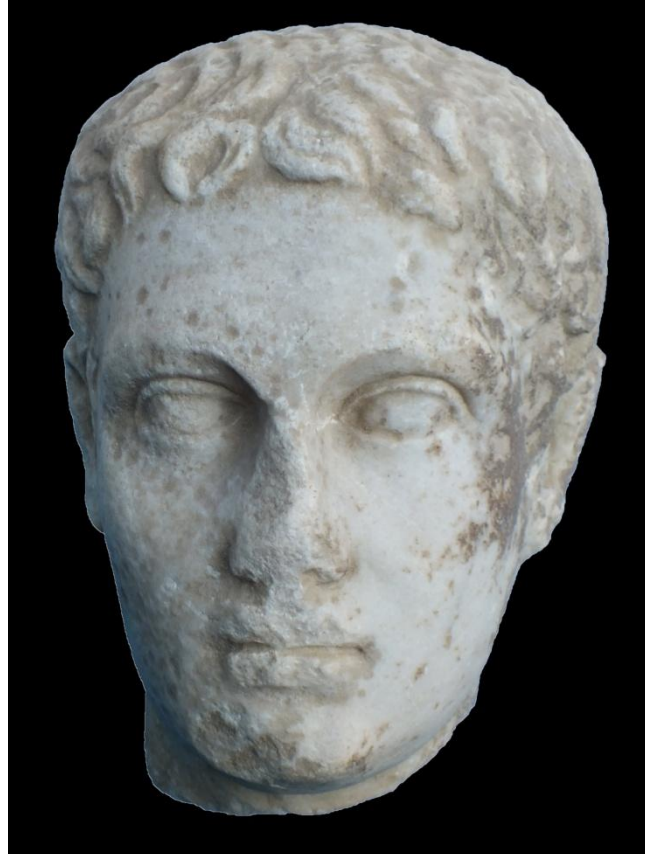
Doppelfeld, O. 1966, Das Neuge Augustus-Porträt aus Glas im Kölner Museum, *Zwei Kaiserporträts aus Glas in Köln*, Ed: O. Doppelfeld ve J. Bracker, Berlin: Verlag Gebr. Mann, 7-11.

Erkoç, S. 2012, *Anadolu'da Iulius-Cladiuslar Dönemi Portre Sanatı*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Antalya.

¹¹ İnan 1980, 144.

- Fittschen, K. - Zanker, P. 1985, *Katalog der römischen Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom: Band I-Text*, West Germany: Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Fittschen, K. - Zanker, P. 1985, *Katalog der römischen Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom: Band I-Tafeln*, West Germany: Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Grimm, G. 1989, Die Porträts der Triumvirn C. Octavius, M. Antonius und M. Aemilius Lepidus: Überlegungen zur Entstehung und Abfolge der Bildnistypen des Kaiser Augustus, *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts Römische Abteilung Band 96*, 347-364.
- İnan, J. 1980, Ein Männlicher Porträtkopf im Museum von Bursa, *EIKONES: Studien zum Griechischen und Römischen Bildnis: Hans Jucker zum Sechzigsten Geburtstag Gewidmet*, Ed: R. A. Stucky ve I. Jucker, Bern: Francke Verlag, 143-144 Lev. 48.
- İnan, J. - Rosenbaum, E. 1966, *Roman and Early Byzantine Portrait Sculpture in Asia Minor*, Londra: The Oxford University Press.
- İnan, J. - Rosenbaum, E. A. 1979, *Römische und Frühbyzantinische Porträtplastik aus der Türkei-Text*, West Germany: Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- İnan, J. - Rosenbaum, E. A. 1979, *Römische und Frühbyzantinische Porträtplastik aus der Türkei-Tafeln*, West Germany: Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Jucker, H. 1981, Iulius-Claudische Kaiser- und Prinzenporträts als 'Palimpeste', *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts Band 96*, 236-316.
- Özgan, R. 2013a, *Roma Portre Sanatı I*. İstanbul, Ege Yayınları.
- Özgan, R. 2013b, *Roma Portre Sanatı II*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Özgan, R. 2015, *Roma Portre Sanatı III*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Rose, C. B. 1997, *Dynastic Commemoration and Imperial Portraiture in the Julio-Cladian Period*, ABD: Cambridge University Press.
- West, R. 1933, *Römische Porträt-Plastik*, Münih, F. Bruckmann K. G.

Levha I

Levha I. Özel Portre/Iulius - Claudiuslar Dönemi (Res.: Y. ARLI, 2018).

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 5, Sayı/Issue 8 (Haziran/June 2020), ss./pp. 7-30

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 27. 03. 2020
Kabul Tarihi/Accepted: 27. 06. 2020

İSTANBUL KÜÇÜKÇEKMECE GÖL HAVZASI'NIN TARİHÖNCESİ (Paleolitik-Erken Tunç Çağları)

PRE-HISTORY OF THE ISTANBUL KÜÇÜKÇEKMECE LAKE BASIN (Paleolithic-Early Bronze Ages)

Şengül AYDINGÜN-Haldun AYDINGÜN*

Öz

İstanbul'un batısındaki lagün göllerinden Küçükçekmece'nin tüm havzası, coğrafi konumu nedeniyle insanlık tarihinde ideal yaşam ve deniz ulaşım ağlarının merkezi olmuştur. Göle kuzeyden boşalan nehirlerden Sazlıdere'nin kenarındaki Yarımburgaz Mağarası'nda bölgedeki en eski insanlık yaşamı tespit edilmiştir. Son yıllarda tarafımızdan yürütülen iki proje ile Küçükçekmece Göl Havzasının tarih öncesi çağlarına ait yeni bulgular ortaya çıkmıştır. Kuzeyden gölün ortalarına doğru uzanan verimli Firuzköy Yarımadası'nda çanak çömleksiz (PPNB) ve çömlekli Neolitik dönemlere ait ilk tarımcı toplulukların yerleştikleri tespit edilmiştir. Geçmişte Marmara denizinin bir koyu durumundaki bu özel gölün

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Prehistorya ABD Başkanı, İzmit/Türkiye.

E-posta: sengulaydingun@kocaeli.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0309-2348>

Dr., Kocaeli Üniversitesi Lojmanları D/F Blok No:515/3 İzmit/Türkiye.

E-posta: haldunaydingun@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/000/0003/0190/4872>

girintili çıkıntılı coğrafyasında yaşama ve deniz ulaşımına uygun korunaklı iç koylar da bulunmaktadır. Bu nedenle Neolitik topluluklar sonrasında da bölge yerleşim olarak tercih edilmeye devam etmiştir. Göl havzasında yürüttüğümüz araştırma ve kazılarla tarımcı toplulukların Avrupa'ya İstanbul üzerinden ilerleyişine dair kanıtlar çoğalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Küçükçekmece Gölü, Avcılar, Firuzköy, Bathonea

Abstract

The entire basin of Küçükçekmece, one of the lagoon lakes in the west of Istanbul, was always an ideal place to settle and live and was an important center for sea transportation networks in human history due to its geographical position. The earliest human presence in the region has been identified in the Yarımburgaz Cave on the edge of Sazlıdere, one of the rivers discharging from the north to the lake. Two projects carried out by us in recent years, new findings from the prehistoric ages of Küçükçekmece Lake basin have emerged. It was determined that the first farming communities belonging to pre-pottery (PPNB) and pottery Neolithic ages settled in the fertile Firuzköy Peninsula extending from the north to the middle of the lake. There are also sheltered inner bays suitable for living and for building harbors in this very special lake which was itself a bay of the Marmara Sea in the past. Therefore, the environment of the lake continued to be preferred as a settlement after the Neolithic communities. With the research and excavations we are conducting in the lake basin, the evidences of the agricultural communities' passages to Europe through Istanbul is increasing.

Keywords: İstanbul, Küçükçekmece Lake, Avcılar, Firuzköy, Bathonea

Yüz binlerce yıllık bir geçmişe sahip olan İstanbul Boğazı ve çevresindeki insanlık izleri Alt Paleolitik Dönem'den başlayıp kesintisiz olarak günümüze devam etmiştir. İki kıtanın kesişme noktasında yer alan İstanbul gibi her daim gözde olmuş bir coğrafi merkezin dış çeperinde kalmış ve çok fazla araştırılmamış olan Küçükçekmece Göl Havzası, günümüzde doğuda Küçükçekmece, batıda Avcılar ve kuzeyde Başakşehir ilçeleri siyasi sınırlarında kalmaktadır (Harita 1-2).

Paleolitik Dönem

Yarımburgaz Mağarası; Küçükçekmece Göl Havzasında Paleolitik dönemi en iyi aydınlatan yerleşim alanı, havzanın kuzeyindeki Yarımburgaz Mağarasıdır. Mağara, günümüzde 2,5 km güneyinde yer alan Küçükçekmece Lagün Gölü ve önünden geçen Sazlıdere (Antik Bathynias Nehri) ile zengin su kaynakları yakında olması sayesinde doğal bir barınma ve konaklama yeri olma özelliğine sahiptir. Ancak mağaranın Paleolitik insanlarca kullandığı dönemde Sazlıdere vadisinin günümüzdeki seviyesinden çok daha aşağıda olması

ve soğuk iklim -buzul çağı- dolayısıyla Marmara'nın da günümüz seviyesinden- 60- 80 metre aşağı seviyelerde kalarak bir iç göl olması söz konusudur.¹

Mağarada, insanlığa ait izlerin yaklaşık 384.000 bin yıl evvel başladığı sanılmaktadır² (Res. 1). Mağara, 19. yüzyıl ortalarından itibaren bilim dünyasına bilinmektedir.

Yarımburgaz Mağarası'nın bilim dünyasına tanınmasında Abdullah Bey'in başlattığı jeolojik incelemeler önemlidir³. Yarımburgaz Mağarasındaki ilk sondajlar ve 1980'lerin sonundaki kazılar daha çok insanlık tarihini ilgilendiren kültür kazıları olmuştur. Bu nedenle mağaranın ana kaya tabanına kadar inilmemiştir. Ancak yinede bu kazılar, mağaranın jeolojik önemini de ortaya çıkarmıştır. Mağarada ele geçen buluntular arasında insan kemiklerine rastlanılmamışsa da, kullandıkları aletler (Paleolitiğe tarihlenen) ağırlıklı olarak yer almaktadır. Bunlar, çimentolaşmış breş tabakası altında kitlenmiş durumda ele geçen, Olduwan türü olarak bilinen çay taşı, Orta Pleistosen'e tarihlenen, 2.6 milyon yıl evvel kullanılmaya başlanıp yüz binlerce yıl aynı biçimde üretilip, kullanılan, ilk aletlerdir. Bu bulgular mağarada Aşağı Pleistosen'in sonları ile Orta Pleistosen'in başlarından itibaren insanların yaşamış olduğuna işaret etmektedir. Mağarada ele geçen bu buluntuların bir diğer önemi ise insan elinden çıkma ilk örneklerin, satır ve kıyıcı satır endüstrisine ait arkeolojik kanıtların gerçek tabakaları içinde saptanabildiği ilk yer olmasıdır. Afrika ve Asya ile Avrupa arasındaki doğal geçiş yollarının üzerindeki Yarımburgaz Mağarası stratejik konumu açısından da çok önemlidir.⁴

Yarımburgaz Mağarası'nda yapılan kazılarda Aşağı Mağarada ana kayaya yalnız ağız kısmında ulaşılmıştır. Bu kazılar, kültürel süreç içinde tabakalı olarak Alt Paleolitik'ten (384.000) Geç Kalkolitik Döneme (M.Ö. 3200) kadar tarih öncesi kronolojisinin tespit edildiği çalışmalardır.

Mağara'daki kazılarda ele geçen Alt Paleolitik aletleri, çakmaktaşı, çert ve kuvarsit gibi irili ufaklı yumruların yontulmasıyla elde edilmiştir. Günlük işler için kullanım gören basit fakat dönemi için oldukça kullanışlı bu aletlerin içinde yongalar, dişliler, çentikliler, gagalılar, kazıyıcılar bulunmaktadır.⁵ Kuhn, Yarımburgaz taş alet teknolojisini esasen yonga ağırlıklı, Orta Paleolitik'e daha yakın bir teknoloji olarak tanımlamıştır.⁶ Bu dönemde 10-12

¹ Howell vd. 2010, 7.

² Blackwell 2010, 67.

³ Tarih öncesi çağları araştırmaları açısından çok önemli bir yer olan Yarımburgaz Mağarası, 1869/70 yıllarında jeolog Miralay Macarlı Abdullah Bey'in bilim dünyasına sunduğu birkaç yayının ardından (Abdullah Bey 1869; 1870; 1874), 1900'lü yıllarda Rabius Bousquet (1900, 295-302), Harun Reşit Kocacan (1921, 12-18), Raymond Hovasse (1927, 1-19, 396-422), G. E. Hubbard (1932, 321-328) tarafından jeolojik olarak incelenmiş ve yayınlanmıştır. G. E. Hubbard (1932, 321-328) Yarımburgaz mağarası, arkeolojik anlamda Şevket Aziz Kansu tarafından 1959 yılında yapılan ilk sondaj çalışmalarıyla arkeolojik değerlendirilmeye alınmaya başlanılmıştır (Kansu 1960, 708-709; Kansu 1966; 1972). 1963'de İsmail Kılıç Kökten (1963, 277-278), 1964-1965 de Şevket Aziz Kansu-Necatî Dolunay (Kansu 1966, 491-492) tarafından açılan sondajlarla bazı arkeolojik bilgiler sağlanır. 1980'li yılların sonunda Mehmet Özdoğan (Özdoğan ve Koyunlu 1986; Özdoğan vd. 1991) ve 1990'ların başlarında Güven Arsebük bilimsel başkanlığındaki ekiplerce kazılmıştır (Arsebük 1996a; 1996b; 1998; Arsebük-Özbaşaran 1994, 17-27).

⁴ Aydingün 2015a, 172-173; Aydingün 2016, 217-218.

⁵ Arsebük - Özbaşaran 1994, 17-27; Stiner vd. 1996.

⁶ Kuhn 2010, 93-130.

kişilik göçer ailelerin Yarımurgaz'ı kullandıkları, bunların çevredeki çeşitli ve zengin besin kaynaklarını kullanarak avcılık ve toplayıcılıkla geçimlerini sürdürdükleri anlaşılmıştır.

Avcılar /Firuzköy, havzanın Paleolitik dönemine ait buluntular veren bir başka merkezidir (Harita-3). Araştırmalarda Küçükçekmece Gölü'nün kuzey batısında yer alan Avcılar Firuzköy Yarımadası üzerinde Paleolitik dönemde kullanıldığı anlaşılan bir taş alet atölyesinin varlığı ortaya çıkarılmıştır. Yontma taş endüstrisine ait satırlar, kıyıcı satırlar ile çakmaktaşıdan Alt Paleolitik döneme tarihlenen iki yüzeyli bir alet,⁷ burada bir taş işliğinin varlığına işaret eder. İşliğin Alt Paleolitik'ten, Orta ve Epipaleolitik ve Çanak Çömlek Öncesi Neolitiğe kadar uzanan bir sürekliliği olduğu anlaşılmıştır (Res. 2-3-4-5). İstanbul'un çevresinde Ağaçalı, Domalı, Domuzdere, Gümüşdere, Haramidere,⁸ Göksu,⁹ Silivri,¹⁰ Çatalca-İnceğiz¹¹ gibi yerlerde Paleolitik döneme tarihlenen aletler olmasına rağmen buralarda taş alet atölyesi olabilecek yoğunlukta malzeme ele geçmemiştir. Tespit edilen taş alet atölyesinde iki yüzeyli bir çakmaktaşı alet İstanbul'un batısında ilk kez bulunduğu için önem kazanmaktadır.¹² İstanbul'un doğu yakasında ele geçen iki yüzeyli aletler yontuk çakıl iken, Firuzköy'deki örneğin çakmaktaşıdan olmasıyla onlardan ayrılır.

Firuzköy Yarımadası üzerindeki binlerce çay taşının varlığı Küçükçekmece Göl Havzasının kuzeyinde bulunan Yarımurgaz Mağarası'nda Paleolitik dönemden itibaren yaşayan yerleşimcilerin aletlerinin de üretim yeri olabileceğini düşündürmektedir.

Çanak Çömleksiz NeolitikDönem

Çanak Çömleksiz Neolitik'e tarihlenen çakmaktaşı aletler ve hammaddeler, Küçükçekmece Gölü'nün batı kıyılarında Eşkinöz deresi ile gölün birleşme noktasındaki yarımadanın üstünde iki noktada yoğunlaşmıştır (Harita 2). İlki göl kıyısındaki sazlık alan ve iki küçük su kaynağı yakınında ele geçmiştir. Buluntular Eosen dönemine tarihlenen, sarımsı çakmak taşlardan oluşan ve yarılanmış, dilgi çıkarılmış olanlar yanında çoğu tamamlanmış haldeki taş aletler ve onların çekirdeklerinden oluşmaktadır. Taş alet atölyesi olarak (Harita-4) tanımladığımız bölgedeki malzemeler, ay çiçeği tarımı sonrasında yapılan traktörlü toprak havalandırması ardından tarla yüzeyine çıkmıştır.¹³ Özellikle çakmaktaşı çekirdekler, sırtları gemi omurgası gibi hazırlanmış olan ve çift vurma düzlemlili dilgi çekirdeği olarak tanımlanan gruba girmektedir.¹⁴ Yakınoğu Çanak Çömleksiz B (PPNB) dönemi için belirleyici öğelerden olan bu tip buluntulara, Marmara Bölgesi içerisinde ilk kez rastlanılmaktadır.¹⁵ Dört karakteristik naviform çekirdek (Çiz. 1-2) ve diğer sivri uçlu aletlerin benzerleri (Res. 6, Çiz. 3-4-5) Çanak Çömlek Öncesi Neolitik B döneminin geç evrelerine tarihlenebilmektedir.¹⁶ Bunların önemli bir bölümü uzun ve dar kesiciler ve bıçaklar olurken, geniş baskı yongaları

⁷ Aydıngün 2013.

⁸ Runnels - Özdoğan 2001.

⁹ Jelinek 1980.

¹⁰ Balcı 2015.

¹¹ Güldoğan 2016; Dinçer vd. 2017.

¹² Aydıngün 2013.

¹³ Aydıngün 2009a; Aydıngün 2009b.

¹⁴ Coşkunsu 1999, 84.

¹⁵ Aydıngün 2009a; Aydıngün 2009b. Eskişehir Keçiçayırı Mevkiinde ele geçmiş bir çift vurma düzlemlili çekirdek Anadolu'nun en batısında ele geçmiş tek örnektir (Efe-Türkteki 2007, 82).

¹⁶ Conolly 1999; Coşkunsu 1999, 84.

ve çekirdeklere de ulaşılmıştır. Buluntular baskı teknolojisinin ve alet yapımının bölgesinde gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. Özdoğan Yenikapı kazılarında ortaya çıkarılmış ve yayınlanmamış bir adet Naviform çekirdeğin varlığından söz etmektedir.¹⁷

Naviform biçimli çekirdeklerin Küçükçekmece Göl Havzasında taş alet işliği olarak düşündüğümüz bölgede bulunmuş olması, Neolitikleşme süreci içerisinde bölgenin rolünün yeniden değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Hem çakmaktaşıdan hem de obsidyenden üretimi yapılan ve Yakınoğu'da yoğun olarak karşılaşılan bu tip çekirdeklere Orta Anadolu'da Kaletepe atölye kazısında da çok sayıda rastlanılmaktadır.¹⁸ İstanbul Tarihöncesi Araştırmaları Projesi içerisinde Küçükçekmece Gölü çevresinde ele geçen buluntularla ilgili jeologların yaptığı çalışmalar buradaki buluntuların yerel hammaddeler kullanılarak yapıldığını ortaya koymaktadır. Uzmanların yaptığı yorumlara göre, Eosen kökenli kireçtaşı formasyonlarının içerisinde endojenik olarak mercekler ya da nodüller şeklinde oluşan çakmaktaşıları buradaki buluntuların hammaddesini oluşturmaktadır. Bu hammaddeler çakmaktaşı dışında opal veya chert olarak ta ele geçmektedir. Bu taşların içerisine almış oldukları mangan ve demir oranına göre renk değiştirdikleri de belirtilmektedir.¹⁹ Bu durum, bölgeye hammaddenin ithal olarak gelmediğini, teknolojinin gelmiş olabileceğini ortaya koymaktadır. Taş alet işliği olarak tanımladığımız bölgeden aviform çekirdekler dışında tespit edilen yontma taş endüstrisi buluntuları arasında çok sayıda tek ve çok vurma düzlemlili çekirdek örnekleri, yonga parçaları, tekli kalem örnekleri, tamamlanmamış tek omuzlu ok ucu parçası ve dilgiler ele geçmektedir.

Sürdürdüğümüz arkeolojik kazılarla, Marmara Bölgesi'nin Neolitikleşme süreci içerisindeki yerinin aydınlatılmasına ve söz konusu kültürel ilişkilerin bölgedeki varlığını kesinleştirebilecek sonuçlara ulaşılmasına çalışılmaktadır. Ancak arazi mülkiyeti sorunu çözülemediğinden söz konusu alanlarda kazı yapılamamıştır. Marmara Denizi ve tatlı su kaynakları düşünüldüğünde bu aletleri kullananların bölgede kamp kurmuş olan avcı toplayıcı guruplar oldukları da düşünülebilir. Eğer ilk hipotez doğrulanırsa, Küçükçekmece Gölü Avrupa'da kaydedilmiş en eski Neolitik yerleşim olabilir ve kıtaya Neolitik ekonominin ve yaşam biçiminin geliş tarihini bilinenden daha da geriye itebilecektir.

Çanak Çömlekli Neolitik Dönem

Halosen dönemden sonra Marmara Denizi'nin sularının yükselmesiyle alçak vadilere dolan deniz sularıyla bir koy haline gelen Küçükçekmece'nin sularının Yarımburgaz Mağarası'nın önüne kadar yaklaştığı düşünülmektedir (Harita-3). Kuzeyden gelen Sazlıdere'nin tatlı sularının deniz suyuyla birleştiği mağaranın önünde oluşan eko-sistemde gelişen zengin su ürünleri ve buna bağlı beslenen su kuşları Neolitik yerleşimcilere sonsuz bir besin kaynağı yaratmış olmalıdır. Mağara içindeki yaz kış değişmeyen sıcaklık insanların barınması için çok ideal koşulları oluşturur.²⁰ Aşağı ve Yukarı Mağarada yapılan eş zamanlı arkeolojik kazılarda Özdoğan'ın belirlediğine göre, Yukarı Mağaranın 5. Tabakasında ilk tarımsal faaliyetlerin başlangıcı olan Neolitik izler görülmüştür (M.Ö 6300-4300). 5.

¹⁷ Özdoğan 2013, 192-193.

¹⁸ Balkan-Atlı vd. 2001, 32.

¹⁹ İ.Ü. Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu'ndan Jeoloji Prof. Dr. Hüseyin Öztürk ve İÜ. Jeoloji Mühendisliğinden Prof. Dr. Hayrettin Koral ile yapılan görüşme.

²⁰ Aydınğün 2015, 170.

tabakanın geç Neolitiğe tarihlenen seramik örnekleri Özdoğan tarafından Fikirtepe Kültürü içinde değerlendirilmiştir.²¹

Gölün Batı kıyılarında Firuzköy Yarımadasında taş alet işliği olarak tanımladığımız bölgede sürtme taşlar, ezgi taşları, havaneleri, taş kap parçaları, çakmaktaşıdan mikrolitler, kalemler, saban taşları, balık avcılığında kullanıldığı sanılan taş kancalar, öğütme taşı, işlenmiş ya da yarı işlenmiş biçimde ele geçmişlerdir. Yarımada'nın su kaynaklarına sahip tarıma elverişli toprak yapısının bu seçimde etkili olduğu sanılmaktadır.

Küçükçekmece Gölüne kuzeyden boşalan ikinci akarsu olan Eşkinöz'un gölle birleştiği noktada ise yeni bir Çanak Çömlekli Neolitik yerleşmenin varlığı tespit edilmiştir. Son yılların en kurak geçen senelerinden birisi olan 2007 yılında Firuzköylüler sebze bahçelerini sulayabilmek için, Eşkinöz deresinin yakınında geniş çaplı iki adet bostan kuyusu açmışlardır (Harita 2). Bir dozer yardımıyla açıldığı anlaşılan kuyuların içinden çıkan toprak hemen yakına yığılmış ve bir anlamda ters höyükler oluşturmuştur. Kuyudaki toprak kesitlerinden bölgede iki kez deniz seviyesi yükselmesi olduğu anlaşılmıştır (Res. 7). Bu durum Karadeniz ve Marmara'daki deniz seviyesi değişiklikleri tezi için bir yeni örnek olarak incelenebilir.²² Kuyulardan çıkarılan balçık toprak içinden ele geçen el yapımı, koyu renkli, mika katkılı ince hamurlu seramiklerin bazıları üzerine ince Yarımburgaz 5-4. tabakalarındaki Geç Neolitik kaplarda görülen çizi bezekler vardır. Bezeksiz örneklerin Yenikapı'da ele geçen Neolitik çanak çömlek ile benzemekte olduğu görülmüştür.²³ Özellikle daha büyük olan, ikinci kuyunun atık toprakları içinde yapılan araştırmada pek çok el yapımı koyu renkli ince hamurlu seramik parçası (Res. 8) ile sürtme taş aletler, ezgi ve öğütme taşları (Res. 9) ve balıkçılıkta kullanılan ağırlık ele geçmiştir (Res. 10). Kuyuların kesitleri çok dönemli bir tabakalaşmaya işaret etmektedir. Özellikle birinci kuyunun aşağı seviyelerinde bu durum bariz bir şekilde ortaya çıkarken, kültürel, denizel ve nehirselle tabakalar arka arkaya birbirlerini takip ederken Eşkinöz deresinin vadisinin geçmiş dönemlerde deniz tarafından doldurulmuş olduğu ortaya çıkmaktadır (Harita 3-4). Yapılan Jeofizik çalışmalar kuyuların yakınlarında dört birimlik bir anomali yakalamıştır. Bu izlerin yerleşim birimleri olduğu sanılmaktadır.²⁴

İstanbul ve civarındaki Neolitik olarak tanımlanan ilk yerleşik topluluklara baktığımızda, genellikle çanak çömlekli dönemi temsil ederler. İstanbul'da Çanak Çömleksiz Neolitik (MÖ 7000) izlerine ilk kez Küçükçekmece Gölü kıyılarında rastlanılmıştır. İstanbul'da Çanak Çömlekli Neolitik izler ise ilk olarak Fikirtepe yerleşiminde tanımlandığı için benzer maddi kültür kalıntılarının bulunduğu coğrafi dağılım alanına "Fikirtepe Kültürü" adı verilmiştir.²⁵ Özdoğan, Yarımburgaz, Pendik ve Yenikapı Neolitiğini de Fikirtepe Kültürü içinde değerlendirmektedir.²⁶ Fikirtepe kültürünün yeni araştırmalarla Eskişehir bölgesine kadar uzandığını gösterir. Buna göre söz konusu toplumlara ilişkin en eski veriler Marmara Denizi'nin doğusunda, iç kesimlerden gelmekte, Yenişehir Havzasında yer alan Barcın, Menteşe ve Ilıpınar gibi MÖ 7. bin yılın ortalarından MÖ 6. bin yılın ortalarına kadar uzanan

²¹ Özdoğan 1990, 381.

²² Yanko - Jombach vd. 2007.

²³ Aydıngün 2008; Aydıngün 2009a; Aydıngün 2009b; Brami - Heyd 2011, 165-206; Kızıltan - Polat 2013, 142-143.

²⁴ Aydıngün 2008.

²⁵ Özdoğan 2013, 173.

²⁶ Özdoğan 2013.

ilk yerleşimlerin, çoğunlukla eskiden var olan ve günümüzde kurumuş eski gölün kıyılarında konumlandığı anlaşılmaktadır.²⁷ Tam anlamıyla tarım ve hayvancılığı benimseyen bu toplulukların yanı sıra bölgede yerel Mezolitik gelenekli avcı-toplayıcılarla, ilk çiftçilerin etkileşimini yansıtan yerleşmelere de rastlanmaktadır. Özellikle İstanbul ve çevresinde yaşayan avcı-toplayıcıların Anadolu'dan gelen çiftçilerle olan etkileşimini yansıtan ilk bulgular MÖ 6600-6400'lü yıllardan itibaren Marmara Denizi kıyıları ile yüksek kesimlerde izlenebilmektedir.²⁸ İstanbul'un batısında Büyükçekmece Gölü kıyılarında da İTA Projesi kapsamında ele geçirdiğimiz sürtme taş endüstrisine ait pek çok cilalı taş balta, dilgi ve ağırşak, taş boncuk, seramik parçası Neolitik-Kalkolitik yerleşmelerin göl ve nehir bağlantılı bölgelerde varlığını kanıtlamaktadır.²⁹

Kalkolitik -Erken Tunç Dönemleri

Yarımburgaz Yukarı Mağara girişindeki 4-2. tabakalar arasından ele geçen seramikler, Özdoğan tarafından Kalkolitik döneme tarihlenmiştir. Bu tabakalardan Yarımburgaz 4. tabaka seramiği, üzerindeki baskı bezemelerden dolayı “Gelişkin Fikirtepe Kültürü” ve uzun boyunlu çömleklerden dolayı da “Teselya Dimini” kültürlerinin özellikleri gösterdiği belirtilmektedir. Kazı açmalarındaki dolgu toprağının kalınlığına göre bu dönemin uzun bir süreçte gerçekleştiğini belirten Özdoğan, Yarımburgaz 3. tabaka seramiğinin veri azlığından ayırt edilemediğini belirtir. Yarımburgaz 2. tabaka seramiğini ise Balkan kökenli olarak kabul ederek bu dönemde bir Balkan Göç dalgasından söz edilebileceğini belirtir.³⁰

Sazlıdere; Küçükçekmece Göl havzasının kuzeyinden göle boşalan derenin her iki kıyısı ve yükselen yamaçlarda yaptığımız yüzey araştırmalarında, Yarımburgaz mağarası Neolitik- Kalkolitik (5-2. tabakalar) seramikleriyle oldukça benzeyen el yapımı seramik parçalarına rastlanılmıştır. Seramik parçaları kum ve mika katkılıdır. Bunlardan 5. tabakaya tarihlenebilen iki adet seramik parçası (Res. 11) mat siyah ve derin olmayan çizi bezemelidir. Yarımburgaz 4. tabaka seramikleri ile benzer özellikler gösterenlerin yüzeyleri özenle açılmış, ince cidarlı, koyu kahve, kızılımsı ya da devetüyü renklidirler. Bazılarının üzerinde nokta bezemeler, sıg kazımlar ve derin çizi bezemeler bulunmaktadır (Res. 12, Çiz. 6). Bu döneme tarihlenen boyunlu bir kap ağzı dikkat çekicidir (Res. 13). Sazlıdere'nin havza içinde kalan kıyılarında bulunan bazı çanak çömlek parçaları Denizel Troya Kültürüne ait, el yapımı Troya I seramikleri ile özellikle de el yapımı, koyu renkli Kumtepe C – Troya I seramikleri ile de benzerlikler göstermektedirler (Res. 14).³¹ Troya IIa ve b evrelerinin el yapımı, kırmızımsı seramik parçalarına benzeyen örnekler de rastlanılmıştır (Res. 15).

Avcılar/Firuzköy; Küçükçekmece Göl Havzası'nın Kalkolitik Dönemde de kullanıldığına dair bazı seramik parçaları, yüzey araştırmalarımız sırasında ve Bathonea kazılarının II. Alan olarak adlandırılan bölgesinde bir test açmasında ele geçmiştir. El yapımı koyu kahverengi açıkta seramik parçalarının (Res. 16) ele geçtiği açmadan gelen karbon örnekleri ile (%95.4, MÖ 4943-4503; %68.2, MÖ. 4836-4609 Res. 17.) aralığına

²⁷ Karul 2010; 2012.

²⁸ Rosenberg - Rosenberg 2014, 259-276; Gerritsen vd. 2013, 53-92.

²⁹ Aydingün vd. 2017, 28; Kaya vd. 2019.

³⁰ Özdoğan 1990, 382-383.

³¹ Sazcı 2002, 46-53; Sazcı 2005.

tarihlenebilen seramiklerin benzerleri İstanbul'un batı yakasında Silivri, Kanallı/Kınalı Köprü³² ve Selimpaşa Höyük'te de ele geçmiştir.³³ Anadolu'nun genelinde olduğu gibi İstanbul'da da Kalkolitik Dönem'in yalnızca başlangıcı, Neolitik Dönem'in devamı olacak şekilde izlenebilmekte, Orta ve Son Kalkolitik dönemler ise yeterince bilinmemektedir. Bu boşluğun arkeolojik açıdan çözülebilmesi için yeterli kazı ve yerbilimi araştırmaları şarttır. Daha önce yalnızca Anadolu ile olan kültürel etkileşimi yansıtan bulguların aksine, Kalkolitik dönemde Trakya Bölgesi'nde "Toptepe Kültürü" adıyla anılan Balkan kültürleri özelliklerinin ilk kez İstanbul yakınlarına kadar geldiği görülmektedir.³⁴

Sonuç olarak; Küçükçekmece Göl Havzası ve çevresi sahip olduğu tatlı su kaynakları, göl, deniz ve akarsuların birleşim noktasında yer alan coğrafi konumu dolayısıyla yüzbinlerce yıldır toplumlar için ideal yerleşim alanı olarak tercih edilmiştir. Havzanın Kuzeyde Yarımburgaz Mağarası, güneyde ise Firuzköy Yarımadası buluntularıyla birlikte tarih öncesi dönemlerde Alt-Orta Paleolitik dönemden başlayarak, Kalkolitik-Erken Tunç dönemlerine kadar yerleşim gördüğü anlaşılmaktadır. Ancak bu uzun dönemler arasında zaman zaman boşlukların bulunduğu da anlaşılmaktadır. Bu durumun iklim değişiklikleri, jeolojik hareketler gibi bölge için henüz tam olarak üzerinde çalışılmamış olaylarla ilişkili olduğunu sanmaktayız. Göl çevresinde ele geçen veriler farklı dönemlerde farklı kültürel toplulukların izlerini göstermektedir. Havzanın Paleolitik-Neolitik dönemlerde doğudan batıya, Kalkolitik'ten itibaren ise batıdan doğuya ilerleyen topluluklarca tercih edildiği anlaşılmaktadır. Erken Tunç Çağında ise hem Balkan hem de Kuzey Anadolu yerleşimleri ve özellikle Troya ile bağlantısı görülmektedir.

Teşekkür: Kocaeli Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeleri Birimi (BAP) a verilen destek için çok teşekkür ederiz. Martport Liman İşletmeleri Ambarlı'ya ve özellikle Eyüp Yıldız ile Bilim ekibi üyelerimiz Jeomorfoloğ Doç. Dr. Ahmet Ertek ve Dr. Hakan Kaya, Doç. Dr. Berkay Dinçer ve Doktorant Ayberk Enez'e çok teşekkür ederiz.

³² Kansu 1963, 658-660.

³³ Aydınğün vd. 2014, 21-34; Heyd vd. 2010, 553-570; Heyd vd. 2016, 169-202.

³⁴ Özdoğan 2013; Karul 2015. Küçükçekmece Gölünün yakın çevresindeki Kalkolitik izlere baktığımızda İstanbul'da 1920'li yıllarda Tarihi Yarımada'da bulunan Hipodromda yapılan kazılarda Kalkolitik seramiklerin ve taştan bir topuz başının ortaya çıkarıldığı, ancak, kazı ekibince buluntuların üzerinde durulmadığı, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü depolarında çalışan bir araştırmacı grubu tarafından yıllar sonra tesadüfen bu malzemenin fark edildiği Dönmez tarafından ifade edilmektedir (Dönmez 2004; 2006; 2011).

Kaynakça

- Abdullah-Bey 1869, "Die Umgebundes See's Kütschücktschekmetché in Rumelien", *Verhandlungen der K.K Geologischen Reichsanstalt*, Vienna, 12, 263-265.
- Abdullah-Bey 1870, "Etudes géologique sur les environs de Constantinople. Yarım Bourgas, Macri Keuy-Si Keuy", *Gazette Médicaled'Orient-Mecmua-ı Tıbbiye*.
- Abdullah-Bey 1874, "Yarımburgaz Mağarası-Sur Yarım Burgaz Cave", *Gazette Médicaled'Orient.- Mecmua-ı Tıbbiye*, 18-19.
- Arsebük, G. 1996a, "The Oldest Stratified Site Yet Known in Turkey: The Cave of Yarımburgaz", *Von Halys zum Euphrat- Thomas Beran Festschrift*. Ugarit Verlag, Münster, 1-13.
- Arsebük, G. 1996b, "Trakya'da Eski Bir Yerleşim Yeri: Yarımburgaz Mağarası Alt Paleolitik Çağ Bulguları", *Anadolu Araştırmaları XV-Prof. Dr. Afif Erzen'e Armağan*", Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 33-50.
- Arsebük, G. 1998, "Yarımburgaz Mağarası Pleistosen Arkeolojisi İle İlgili Son Çalışmalara 1997 Gözüyle Özet Bir Bakış", *TÜBA-AR I*, 9-17.
- Arsebük, G. - Özbaşaran, M. 1994, "Yarımburgaz Mağaraları Pleistosen'den bir Kesit", *Türk Tarih Kongresi XI, Kongreye Sunulan Bildiriler 1*, Ankara, 17-27.
- Arsebük, G., Howell, F. C., Kuhn, S. L., Özbaşaran M., Stiner, M. C. 2010 "The caves of Yarımburgaz: Geological context and history of investigation ", *Culture and Biology at a Crossroads: The Middle Pleistocene Record of Yarımburgaz Cave (Thrace, Turkey)*, İstanbul.
- Aydingün, H. 2013, "Archaeological Findings of Thracian/Phrygian Tribes' Crossing of Bosphorus", *Proceedings of the 17th Symposium on Mediterranean Archaeology – SOMA 2013*, Fazlulin, S.- Antika M. M. (eds), Oxford, Archaeopress Publishing Ltd, 25-27 April, 2013, Moscow, 24-33.
- Aydingün, G. Ş. 2008, "İstanbul'da Neolitik Bir Yerleşme Avcılar-Firuzköy", *KOU Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi 1*, 93-100.
- Aydingün, G. Ş. 2009a, "Early Neolithic Discoveries at İstanbul", *Antiquity*, 83 (320), www.antiquity.ac.uk/projgall/aydingun/310
- Aydingün, G. Ş. 2009b, "Some Remarkable Prehistoric Finds at İstanbul Küçükçekmece", *XII Symposium on Mediterranean Archaeology (SOMA 2008)*, *Eastern Mediterranean University/Famagusta*, British Archaeological Research International (BAR) Series, 5-8 March, 2008, Nort Cyprus, 154-157.
- Aydingün, G. Ş. 2013, "İstanbul'un Avrupa Yakasından Alt Paleolitik Çağ'a Ait "İki Yüzeyle Alet/Bicafes Tool from Lower Paleolithic Era in İstanbul's West Side", *İstanbul Araştırmaları Yıllığı 2*, 55-57.
- Aydingün, G. Ş. 2015, *Yeni Şehrin Eski Geçmişi: Başakşehir'in Arkeolojisi*, Y. Uğur (ed.) Başakşehir Belediyesi Yayınları, 162-193.

- Aydın, G. Ş. 2016, "Yarımburgaz Mağarası'nda Son Durum", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 152, 217-230.
- Aydın, G. Ş., Özdemir, O., Öniz, H. 2017, "Göl Suları Çekilince -Büyükçekmece", *20. Su Altı Bilim ve Teknoloji Toplantısı Bildirileri: Proceedings of the 20th Annual Meeting of Underwater Science and Technology*, Bilgin Kültür Yayıncılık, 16-17 Kasım, 2017, İzmir, 21-31.
- Balcı, S. 2015, "İstanbul İli Yüzeysel Araştırmaları (İstYA) 2013 Silivri İlçesi Yontmataş Buluntuları üzerine Kısa bir Değerlendirme", E. Güldoğan, M. Altun (eds), *İstanbul İli Yüzeysel Araştırmaları 2013*, Mercek Yayınları, İstanbul, 65-67.
- Balkan-Atlı, N., Binder, D., Faydalı, E. 2001, "Kömürcü/Kaletepe Obsidien Atölyesi Kazısı 1999", *Kazı Sonuçları Toplantısı XXII/1*, Ankara, 27-36.
- Blackwell, B. A. B., Schwarcz, H. P., Farrand, W. R., Lundburg, J., Skinner, A. R., Divjak, M. N., Blickstein, J. I. B., 2010, "Electron Spin Resonance (ESR) and ²³⁰Th/²³⁴U dating in the Lower Chamber at Yarımburgaz, Turkey", Howell, F. C., Arsebük, G., Kuhn, S. L., Özbaşaran M., Stiner, M. C. (eds), *Culture and Biology at a Crossroads: The Middle Pleistocene Record of Yarımburgaz Cave (Thrace, Turkey)*, Ege Yayınları, İstanbul, 51-72.
- Bousquet, R. 1900, "Les Grottes de Yarım Bourgaz", *Echos d'orient* IV, 295-302.
- Brami, M., Heyd, V. 2011, "The origins of Europe's first Farmers: The Role of Hacılar and Western Anatolia, Fifty Years on", *Præhistorische Zeitschrift* 86 /2, 165-206.
- Conolly, J. 1999, *The Çatalhöyük Flint and Obsidian Industry: Technology and Typology in Context (British Archaeological Report International Series 787)*, Oxford.
- Coşkun, G. 1999, *Çayönü Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Ok Uçlarının Biçimsel Özelliklerine Göre Sınıflandırılması ve Çakmaktaşı Ok Uçlarının Kullanım İzleri Analizi İle İşlevlerinin Belirlenmesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Dinçer, B., Balcı, S., Güldoğan, E. 2017, "İstanbul İli Yüzeysel Araştırması (İstYA) Projesi Yontmataş Buluntuları 2013-2016", *Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi* 3, 35-55.
- Dönmez, Ş. 2004, "Protohistorik Çağ'da Haliç ve Tarihi Yarımada, Dünü ve Bugünü ile Haliç", *Sempozyum Bildirileri*, 22-23 Mayıs, 2003, İstanbul, 41-55.
- Dönmez, Ş. 2006, "The Prehistory of The Istanbul Region: A Survey", *Ancient Near Eastern Studies Journal* 43, 239-264.
- Dönmez, Ş. 2011, "Yeni Araştırmalar Işığında İstanbul'un (Tarihi Yarımada) Neolitik, Kalkolitik ve Demir Çağı Kültürleri Üzerine Genel Değerlendirmeler", *Vakıf Restorasyon Yıllığı* 2, 19-25.
- Efe, T.-Türkteki, M., 2007, "Keçiçayırı (Seyitgazi-Eskişehir) 2007 Yılı Kurtarma Kazıları", *Colloquium Anatolicum VI*, 75-84.

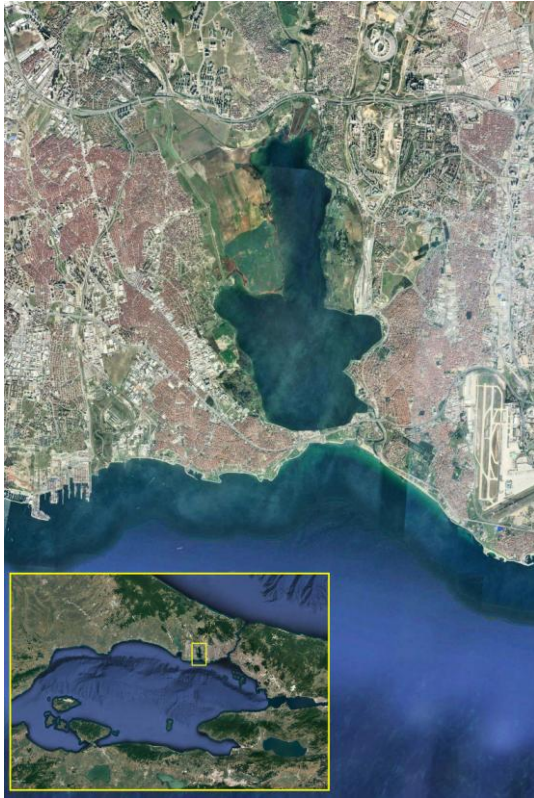
- Gerritsen, F., Özbal, R., Tissen, L. 2013, "The Earliest Neolithic Levels at Barcın Höyük, Northwestern Turkey", *Anatolica* 39, 53-92.
- Güldoğan, E. 2016, "İstYA Projesi Kapsamında Çatalca Sınırları İçindeki Arkeolojik Yüzeysel Araştırmaları ve Sonuçları", *Arkeoloji ve Sanat* 152, 189-200.
- Heyd, V., Aydingün, G. Ş., Güldoğan, E. 2010, "Geophysical Applications for ITA 2008 The Example of the Selimpaşa Höyük". 25. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Denizli, 553-570.
- Heyd, V., Aydingün, G. Ş., Güldoğan, E. 2016, "Kanlıgeçit-Selimpaşa –Mikhalichand the Question of Anatolian Colonies in Early Bronze Age Southeast Europe", *Of Odysseys and Oddities*, Oxford- Philadelphia, 169-202.
- Hovasse, R. 1927, "Yarımburgaz Mağarası - La Grotte de Yarım Bourgas", *Darülfunun Fen Fakültesi mecmuası* 5/1: 1-19- (Fransızca), 396-422. (Türkçe), ayrıca *Obruk dergisi*, 2013/6, 12-26.
- Hubbard, G. D. 1932, "Turkish Grottes of Yarım Burgaz", *Pan-American Geologist*, LVII, 321-328.
- Jelinek, A. J. 1980, "Collection of Paleolithic materials from valleys on the east side of the Bosphorus", Çambel, R. J. Braidwood (eds), *Prehistoric Research in Southeastern Anatolia*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Yayınları, 309-327.
- Kansu, Ş. A. 1960, "Türk Tarih Kurumu 1959 yılı Çalışma Raporu", *Belleten*, XXIV/96, 708-709.
- Kansu, Ş. A. 1963, "Marmara Bölgesi ve Trakya'da Prehistorik İskan Tarihi Bakımından Araştırmalar", *Belleten*, XXVII/108, 658-660.
- Kansu, Ş. A. 1966, "Haberler-Kazılar ve Marmara ve Trakya Bölgesinde Tarih Öncesi Araştırmaları", *Belleten* XXX/119, 491-492.
- Kansu, Ş. A. 1972, "Yarımburgaz (Küçükçekmece-İstanbul) Mağarasında Türk Tarih Kurumu adına yapılan Prehistorya Araştırmaları", *VII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara I, 22-32.
- Karul, N. 2010 "Tarihöncesi İstanbul", *İstanbul Ansiklopedisi*, NTV yayınları: 23-43.
- Karul, N. 2012, "The Emergence of Neolithic Life in South and East Marmara Region", R. Krauss (ed), *Beginnings - New Research in the Appearance of the Neolithic between Northwest Anatolia and the Carpathian Basin*, Menschen – Kulturen – Traditionen Studienaus den Forschungsclusterndes Deutschen Archaeologischen Instituts, 57-65.
- Karul, N. 2015, "İstanbul'daki Tarihöncesi Araştırmalara Genel Bakış", *İst-Ya*, 13-24.
- Kaya, H., Enez, A., Aydingün, Ş. Özdemir, O. 2019, "İstanbul Büyükçekmece Lagünü'nde Jeoarkeolojik Bulgular Işığında Kesici Sürtme Taş Aletler", *Doğudan Batıya 70. Yaşında Serap Yaylalı'ya Sunulan Yazılar*, Bilgin Kültür Yayıncılık, Ankara, 261-276.
- Kızıltan Z. - Polat M.A. 2013, "The Neolithic at Yenikapı: Marmaray-Metro Project Rescue Excavations". Özdoğan, M.- Başgelen, N.- Huniholm P.I (eds), *Neolithic in Turkey:*

- New Excavations and New Research 5: Northwestern Turkey and Istanbul*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 113-165.
- Kocacan, H. R. 1337/1921, "Bir Mağara Nasıl Tetkik Olunur?", *Tedrisat Mecmuası* 61, 12-18.
- Kökten, İ. K. 1963, "İstanbul Batısında Eskitaş (Paleolitik) Devrine Ait Yeni Buluntular", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi* XX/1-2, 277-278.
- Königswald, W.v., Lindenau C., Santel, W. 2010, "Ecological significance of the small mammal fauna from Yarımburgaz Cave (TurkishThrace)", Howell, F. C., Arsebük, G., Kuhn, S. L., Özbaşaran M., Stiner, M. C.(eds), *CultureandBiology at a Crossroads: The Middle Pleistocene Record of Yarımburgaz Cave (Thrace, Turkey)*, Ege Yayınları, İstanbul, 73-92.
- Kuhn, S. L. 2010, "The Yarımburgaz lithic assemblage" Howell, F. C.,Arsebük, G., Kuhn, S. L., Özbaşaran M., Stiner, M. C.(eds). *Culture and Biology at a Crossroads: The Middle Pleistocene Record of Yarımburgaz Cave (Thrace, Turkey)*, Ege Yayınları, İstanbul, 93-130.
- Özbaşaran, M. 1995, "The Historical Background of the Researches at the Caves of Yarımburgaz", *Readings in Prehistory- Studies Presented to Halet Çambel*. İstanbul, 27-39.
- Özdoğan, M.1982, "Doğu Marmara ve Trakya Araştırmaları", *Türk Arkeoloji Dergisi* 26/1, 37-48.
- Özdoğan, M. 1990, "Yarımburgaz Mağarası", X. *Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, 373-388
- Özdoğan, M. 2013, "Neolithic Sites in the Marmara Region, Fikirtepe, Pendik, Yarımburgaz, Hoca Çeşme and Aşağı Pınar". Özdoğan, M.-Başgelen, N.- Huniholm P.I (eds), *Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research, Northwestern Turkey and Istanbul*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 167-271.
- Özdoğan, M. - Koyunlu, A. 1986, "Yarımburgaz Mağarası, 1986 Yılı Çalışmaları", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 32/33, 4-14.
- Özdoğan, M., Miyake, Y., Özbaşaran-Dede, N. 1991, "An interim Report on the Excavations at Yarımburgaz and Toptepe in Eastern Thrace", *Anatolica* 17, 59–121.
- Roodenberg, J.J.,Roodenberg, S. A. 2014, "Neolithische bewoning van het oostelijke Marmara-gebied in Noordwest-Anatolië", O.E. Kaper, J.G. Dercksen (eds.), *Waar de geschiedenis begon. Nederlandseonderzoekers in de ban vanshipkerschrift, hiërogliefen en aardewerk*, 259-276.
- Runnels, C. - Özdoğan, M. 2001, "The Palaeolithic of the Bosphorus Region, NW Turkey", *Journal of Field Archaeology* 28, 1-2.
- Sazcı, G. 2002, "Denizsel Troia Kültürü: The Maritime Troia Culture", Çalış-Sazcı, D. (ed). *Troya Efsane ile Gerçek Arası Bir Kente Yolculuk/Troy Journey to a City Between Legend and Reality*, İstanbul YKY.

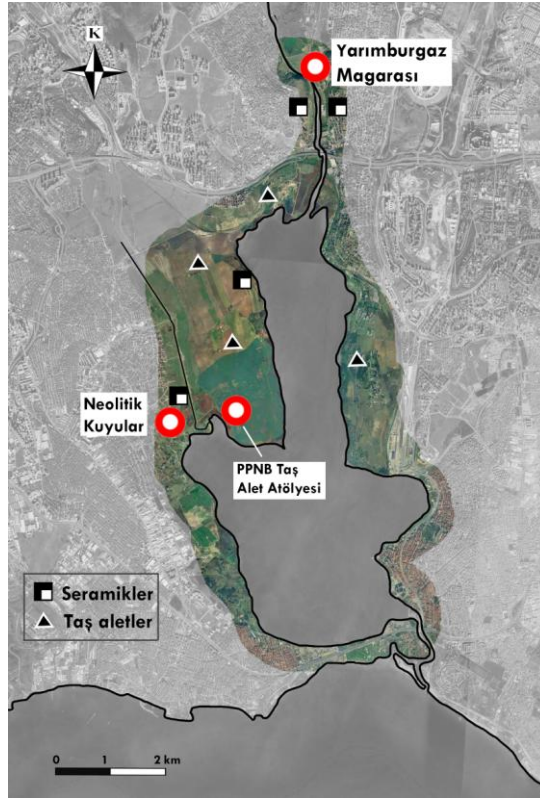
Sazcı, G. 2005, Troya I- III, die Maritime und Troya IV- V, die Anatolische Troya - Kultur. Eine Untersuchung der Funde und Befunde im Mittleren Schliemanngraben. *Studia Troica* 15, 35-98.

Stiner, M. C., Arsebük, G., Howell, F. C. 1996, "Cave Bears and Paleolithic Artifacts in Yarımburgaz Cave, Turkey : Dissecting a Palimpsest", *Geoarchaeology* 11/4: 279-327.

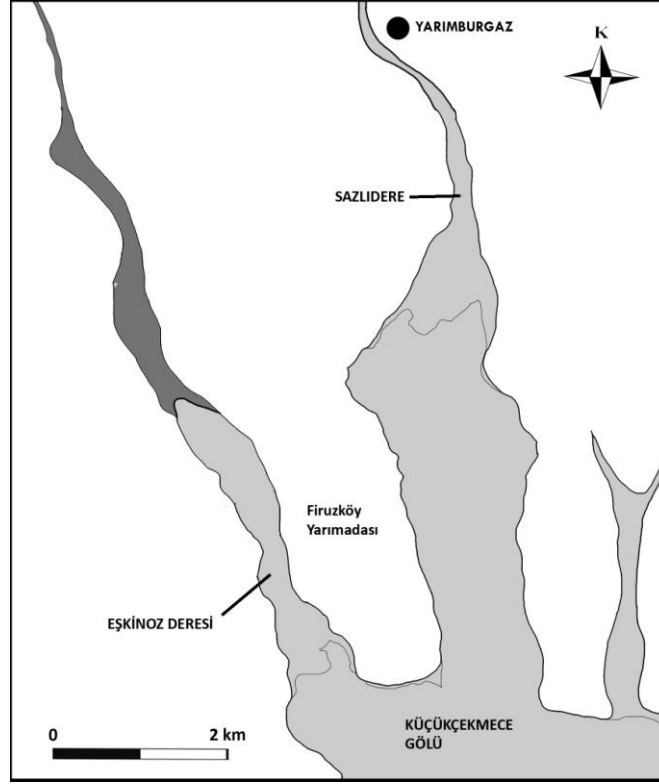
Yanko-Hombach, V.; Gilbert, A.S.; Panin, N.; Dolukhanov, P.M. 2007, *The Black Sea Flood Question: Changes in Coastline, Climate and Human Settlement*, New York.

Harita 1

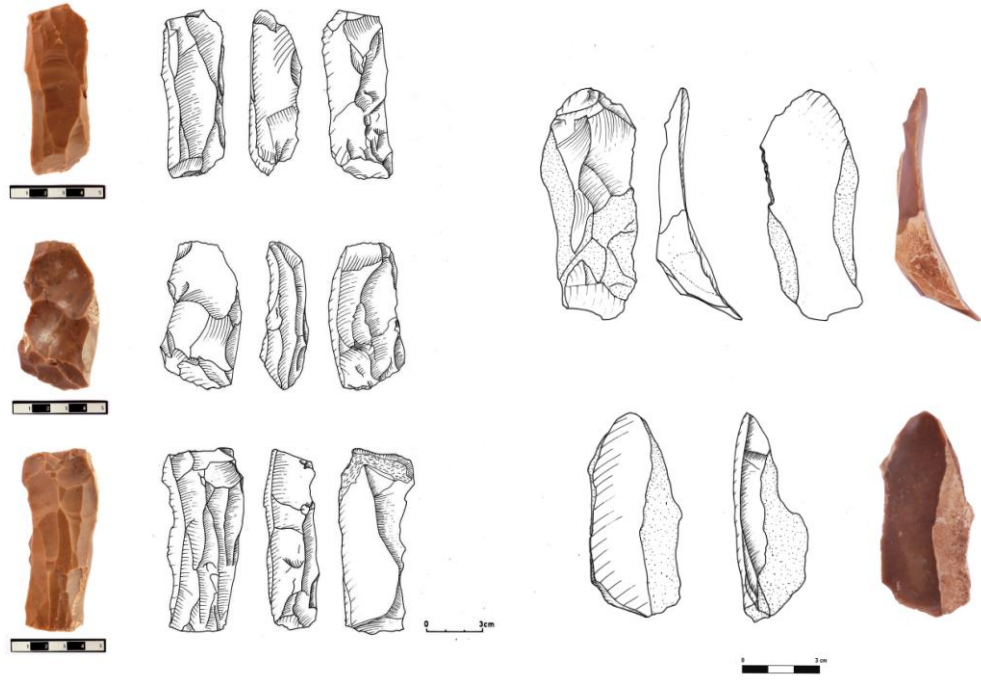
Harita 2

Harita 3

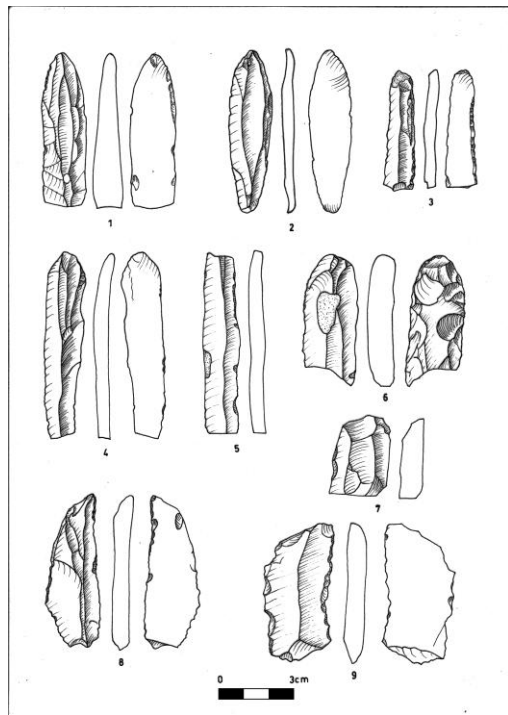

Harita 4

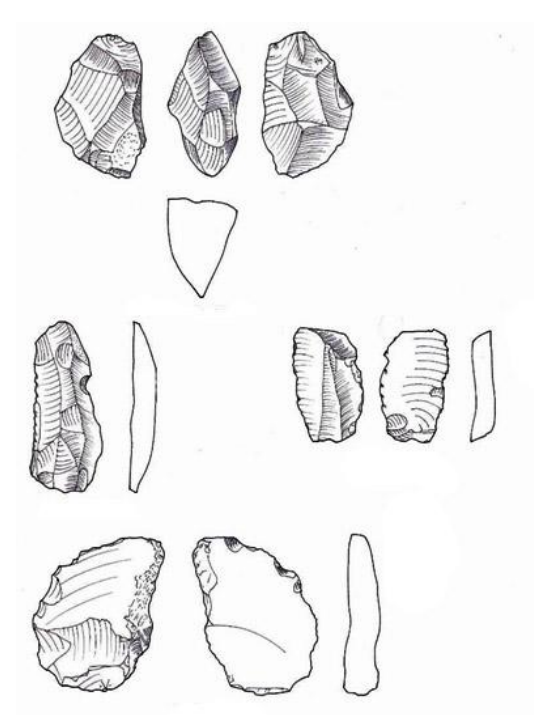

Çiz. 1

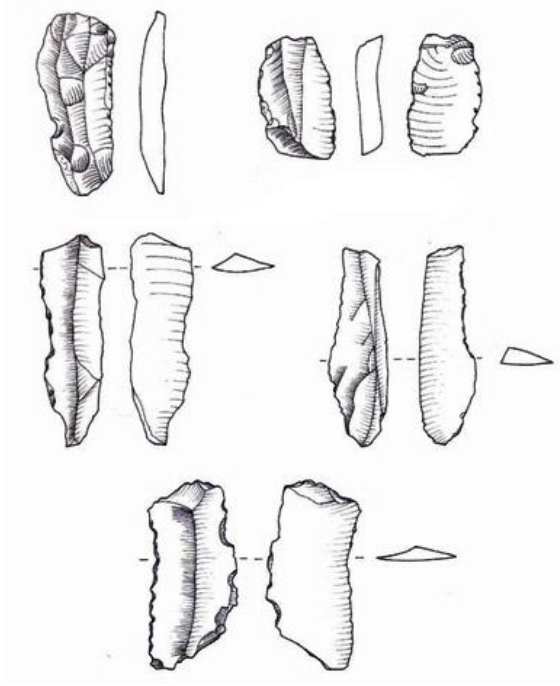
Çiz. 2

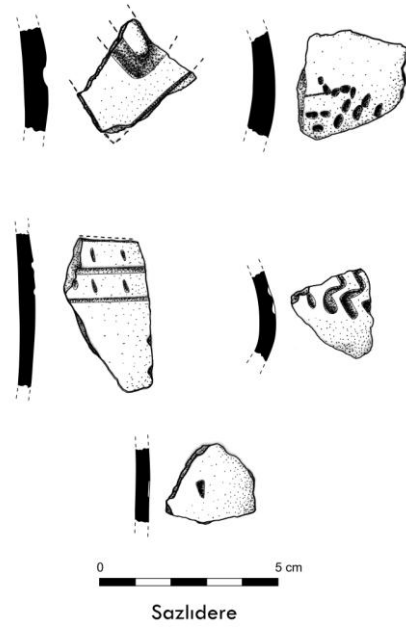
Çiz. 3

Çiz. 4

Çiz. 5

Çiz. 6

Res. 1

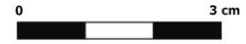
Res. 2

Res. 3

Res. 4

Res. 5

Res. 6

Res. 7

Res. 8

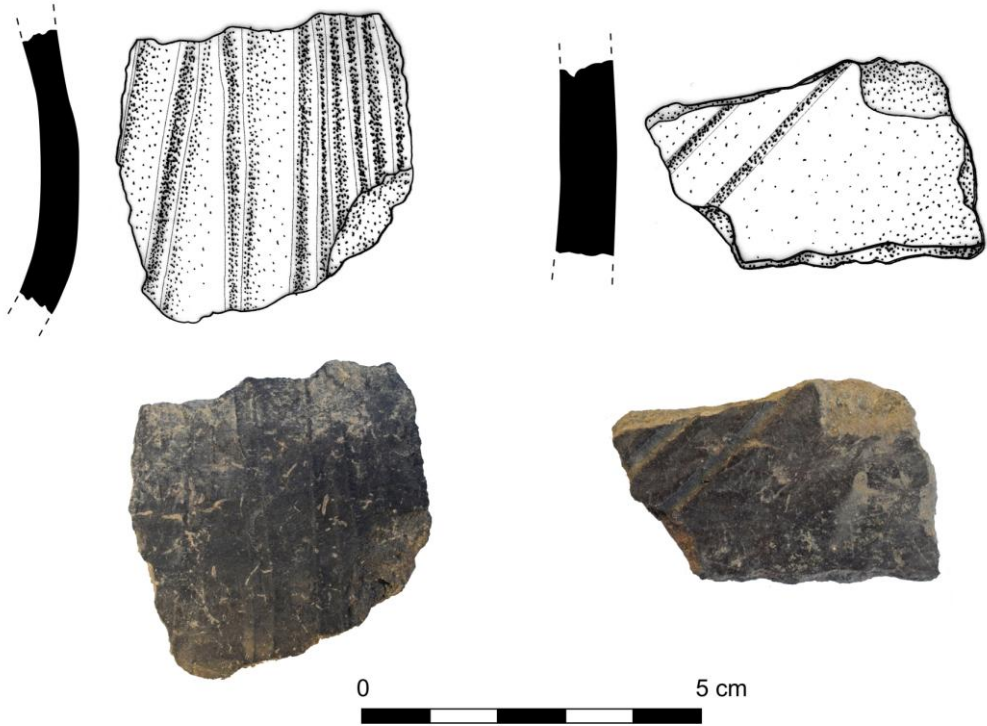
Res. 8a

Res. 9a-b

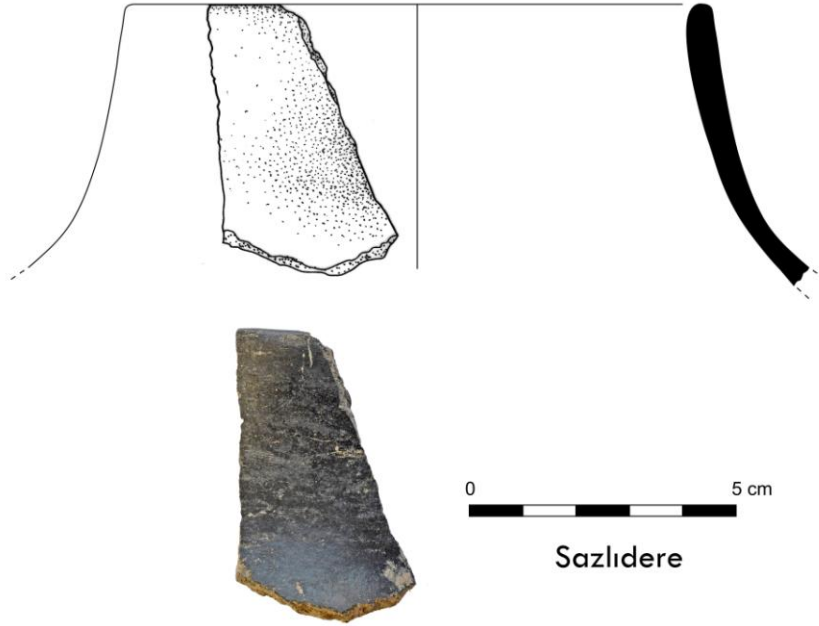
Res. 10

Res. 11

Res. 12

Res. 13

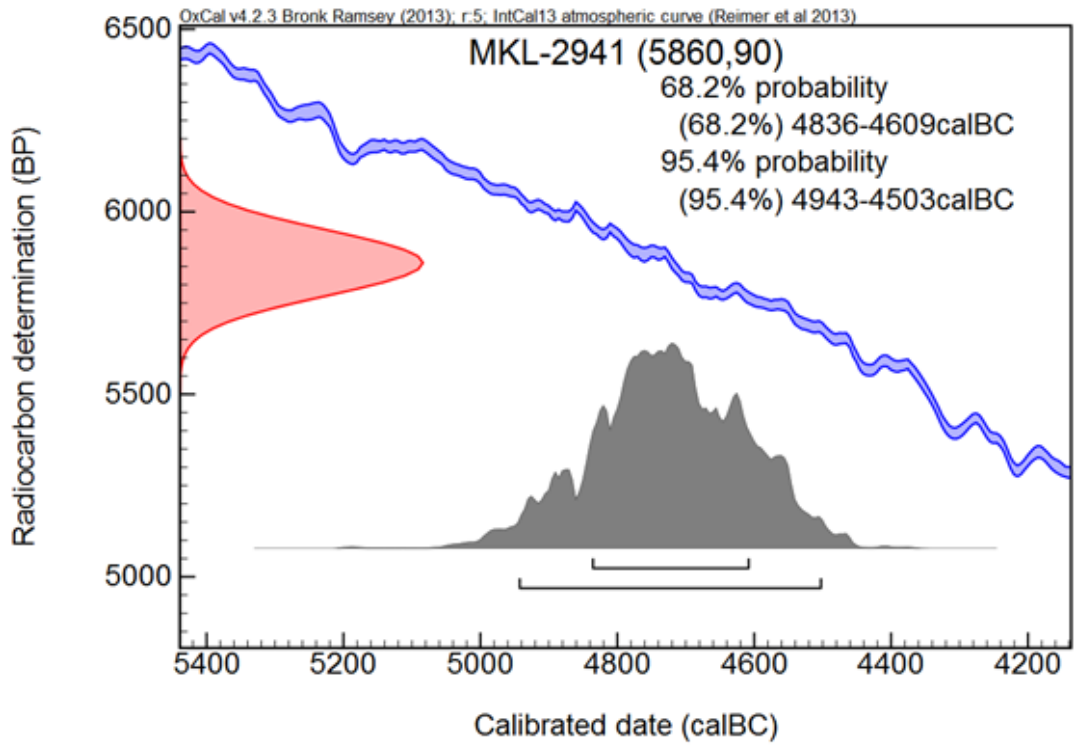
Res. 14

Res. 15

Res. 16

Res. 17

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 5, Sayı/Issue 8 (Haziran/June 2020), ss./pp. 31-50

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 20. 02. 2020

Kabul Tarihi/Accepted: 10. 04. 2020

EPHESOS ST. JEAN KİLİSESİ KİBORİON SÜTUNU 1963 YILI RESTORASYONUNA GÜNCEL BİR YAKLAŞIM

EPHESOS ST. JOHN CHURCH CİBORION COLUMN A CURRENT APPROACH TO THE 1963 RESTORATION

Fırat BARANAYDIN*

Öz

1931 yılında olgunlaşan tarihi yapıları koruma anlayışı (Carta Del Restauro), 1960'lı yılların başında (Venedik) uluslararası sahada netleşerek yeni restorasyon girişimlerine neden olmuştur. Dünyanın birçok noktasında gerçekleşen arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkan malzemeler, kültür turizminin gelişmesi ve bu düşüncelerin etkisi ile ilk günkü hallerine en yakın noktaya getirilmek istenmiştir. Ephesos St. Jean Kilisesi'nde 100 yıldır farklı ekipler tarafından aralıklar ile devam eden, kazı ve restorasyon çalışmaları da bu düşüncelere uygun olarak bize bu süreci göstermektedir. Kültür turizmi ve koruma düşüncesi, yapıları dış etkilerden koruma ve ayaklandırma uygulamalarını beraberinde getirmiştir.

St. Jean Kilisesinin giriş kapıları, kubbe ayakları, nef sütunları, çevre duvarları ve mezar alanında farklı zamanlarda farklı ekiplerce birçok restorasyon uygulaması yapılmıştır. Bu çalışma, 1963 yılında Efes Müze Müdürü Musa Baran tarafından kiborion güneybatı sütununa yapılan restorasyon çalışmasının işlevini yitirmesi

* Arş. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Restorasyon ve Konservasyon Bölümü, İstanbul/Türkiye.

E-posta: fbaranaydin@gelisim.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0514-5893>

nedeni ile 2019 yılında tekrar yapılan (kendi içerisinde belge ve dönem özelliklerini koruyan) restorasyon ve konservasyon çalışmalarını kapsamaktadır. 56 yıl fark ile yapılan restorasyon ve konservasyon teknikleri, sonuçları, farklılıkları - benzerliklerini inceleyen çalışma, güncel yöntemler kullanarak geçmişte kullanılan malzemelerin durumu, günümüzde kullandığımız malzemeler ve müdahale kararları hakkında sonuçlar elde etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ephesos, Ayasuluk, Restorasyon, Konservasyon, Arkeoloji.

Abstract

The historical structure understanding (Carta Del Restauro) that developed in 1931 has caused new restoration initiatives with clarifying in the international area at the beginning of the 1960s in Venice. The materials which have been discovered after the archeological excavations all around the world are being in demand for the development of cultural tourism and with this sense of notion on returning them to their original states. Also, the excavation projects and restoration works in Ephesos St. Jean Church that is being carried out by different teams from time to time in a century have favorably demonstrated this continuum. The idea of cultural tourism and conservation brings along the preservation of external structures and reconstruction applications.

There are executed many restoration applications in St. Jean Church's fortification gates, dome pillars, nave columns, fortification walls, and a tomb at various times with different teams. This study conveys the remake of the restoration and conservation Works (protecting the area's characteristics and documents in themselves) of the South western Ciborion column by Ephesos Museum Director Musa Baran after losing its function in 2019. The study that examines the executed restoration and conservation techniques in 56 years gap, the outcomes, the similarities, and the differences aim to get results about the circumstance of the used materials viausing up-to-date methods and new style materials and their intervention decisions.

Keywords: Ephesos, Ayasuluk, Restoration, Conservation, Archaeology.

Giriş

Bir dönem 12 İon kentinin öncülüğünü yapmış olan Ephesos, Roma Çağında Asia eyaletinin başkenti konumuna gelmiş, Bizans Çağında da Akdeniz'in önemli hac merkezi konumuna gelmiştir.¹ Ephesos'un hac merkezi konumuna gelmesi; Geç Antik Çağda İncil yazarı Aziz Yuhanna'nın kente gelip yaşaması, sonrasında vasiyeti üzerine (Ephesos kentinin bir bileşeni olan) Ayasuluk Tepesine gömülmesi ile olmuştur. Sonrasında İmparator Justinianus M.S. 527-565 yılları arasında burada haç planlı kubbeli büyük boyutlu bir kilise yaptırmıştır (Res. 1)². Kiliseyi Ayasofyanın mimarlarından antik yazar Prokopios'un da överek anlattığı Isidoros yapmıştır.³ 6 adet kubbenin üst örtüyü oluşturduğu kilisenin mezar odasının üzerinde kiborion bulunmaktadır.⁴ Bugün kilisenin Baptisterionu, skeuophylakionu, nartexi, atriumu, hazine dairesi kubbe ayakları, haç planını oluşturan çevre, transept, apsis

¹ Llyod 2000, 172; Scherer 2000, 23; Ladstatter 2011, 1; Morrisson 2014, 377.

² Büyükkolancı 2001, 48; Külzer 2011, 31 – 32.

³ Prokopios 1994, I.III.

⁴ Büyükkolancı 2014, 16.

duvarları ve naosun kuzey cephesinde kaldırılan galeri katı sütunları görülmektedir. Ancak günümüzde görülen bu kalıntıların büyük bir çoğunluğu insitu örnekler değildir.

Res. 1: St. Jean Kilisesi 2019 yılı Atrium'dan görünümü. (Kazı Arşivi)

Kilisede 1921 yılının Ağustos ayında Yunan Arkeolog Sotiriou'nun başlattığı çalışmalar⁵, 1927-35 yılları arasında Avusturyalılar tarafından devam ettirilmiş ardından Kilise çevresinde yine 1951 yılında Avusturya Arkeoloji Enstitüsü tarafından sondajlar atılmıştır. 1958 yılında Amerikalı iş adamı G.B. Quatman tarafından desteklenen Efes Müze Müdürlüğü'nün 5 yıllık çalışma planını içeren St. Jean Kilisesi kazı ve onarım çalışmaları⁶ (bir kısmı yine Quatman ailesi ve Efes 2000 Vakfı tarafından desteklenen), 1974 yılından 2006 yılına kadar Efes Müzesinin ekipleri tarafından büyük boyutlu restorasyon ve kazı çalışmaları ile devam etmiştir.⁷ 2007-2019 yılları arasında ise Pamukkale Üniversitesi, sonrasında ise Kültür Bakanlığı Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde Yrd. Doç Dr. Mustafa Büyükkolancı başkanlığında sürdürülen çalışmalar sonucu Kilise bugünkü haline kavuşmuştur. Birbirinden farklı ve bağımsız ekipler tarafından yapılan kazı ve onarım çalışmaları hakkında bilgilerimiz kazı arşivindeki raporlar ve bazı yayınlardan ibarettir (Efes Müze Müdürü Musa Baran tarafından yapılan kazı ve onarım çalışmalarının büyük bir bölümünü, Müzeler Genel Müdürlüğüne ve ödeneği sağlayan G.B. Quatman'a detaylı olarak İngilizce ve Türkçe olmak üzere raporlandırılmış ve arşivlenmiştir). 1959 yılında ilk olarak kazılarla başlayan çalışmalar, sonrasında St. Jean Kilisesi kubbe ayakları, kapılar, takip kapısı ve dış surlarda (lokal alanlarda) büyük çaplı anıtsal restorasyonlar ile sürdürülmüştür (Res. 2).

⁵ Sotirou 1924.

⁶ Baran 1958.

⁷ Büyükkolancı 1997; Erdemgil-Büyükkolancı 1997; 1991.

Res. 2: St. Jean Kilisesi Nartex güney kapısı restorasyon çalışmaları sırasında. (Baran 1961, lev.10.b)

Bu dönem muhtemelen ödeneğin ve çalışmaların ilk yılı olması yüzünden sadece estetik kaygı ile yapılmış, anıtsal onarımları kapsamıştır.1960 yılından 1964 yılına kadar sürdürülen çalışmalar, kazı ve restorasyonları kapsamıştır. Ancak restorasyona (Kiliseye işlev kazandırma istemi ve görsel kaygılar ile) kazıya oranla daha fazla ağırlık verilmiştir. 2019 yılında gerçekleştirilen restorasyon ve konservasyon çalışmaları, taş eser, küçük eser ve mimari çalışmalar üzerinden devam ettirilmiştir. Ancak 1963 yılında yapılan restorasyonlar içerisinde yapılmış olan mezar anıtı üstünde bulunan kiborion güneybatı iki parçalı sütunu ve başlığında gözlemlenen ayrılma üzerine, çalışmaların bir bölümü bu alana çekilerek acil onarımlar gerçekleştirilmiştir. Kiborion sütunu ve başlığı üzerinde yapılan çalışmalar öncelikle hazırlanmakta olan St. Jean Kilisesi Rölöve ve Restorasyon projesi tamamlanana kadar, 1963 yılı dönem uygulamasını korumak ve sağlamlaştırma uygulamalarını içermiştir. Bu amaçla başlayan çalışma kiborion sütununun üst yarısını ve başlığını kapsamıştır. Yöntem olarak ise,1963 yılı restorasyon uygulamalarına güncel veriler ve malzemeler ile iyileştirmeler yapılmıştır. Uygulama sırasında 1963 yılında kullanılan malzemeler, yöntemler ve restorasyon bakış açısı ile değerlendirilmiş, günümüzde kullandığımız güncel veriler ile değerlendirilerek yeni sonuçlara ulaşılmıştır.

1963 Yılı Efes Müze Müdürlüğü Restorasyon Çalışmaları

1963 yılı restorasyonları, 1958 yılında planlanan 5 yıllık restorasyon planının 5.yılımı kapsamaktadır.⁸ Bu yıl yapılan çalışmalar, bahar ve kış olmak üzere iki etaba bölünmüştür. Çalışmalara Suad Yurdkoru, Ahmet Dönmez, Musa Baran, Pol Klark, Ferdinand Linguri, Cevat Sezer'in yapmış oldukları toplantı sonucunda başlanmıştır. Bahar dönemi Takip Kapısı Doğu Kule ve kulenin doğusundaki dış sur, Baptisterion, Roma Çağı Anıtsal Giriş (o dönem raporlarda iç kule olarak nitelendirilmiş) ve Kilise içini kapsamıştır.⁹

Bu dönem restorasyon çalışmaları yoğunlukla Takip kapısında yapılmıştır (Res. 3). Bunun nedeni olarak Takip kapısı doğu kulesinde izlenen ayrılma ve doğusunda bulunan dış surların moloz dolgusundaki kopmaların neden olduğu belirtilmiştir.¹⁰

⁸ Baran 1958, 1- 2.

⁹ Baran1963a.

¹⁰ Baran 1963a, 2.

Res. 3: 1963 yılı Takip Kapısı restorasyon çalışmaları sırasında (Baran 1963, lev. 12a).

Bu alanda öncelikle doğu kulede yapılan çalışmalar, kulenin doğu dış cephesinde kurulan ahşap iskele ile başlatılmıştır. Ayrılmanın geniş olduğu noktalarda yapı genelinden daha ince bir iki taş konulduğu günümüzde anlaşılmaktadır. Ayrıca derz ve dolgu araları çimento harcı ile içten ve dıştan taş kullanılarak doldurulmuş ve hareketi önlemek amacı ile uzun demirlerle ayrılan blokları bağlanmışlardır (Res. 4).¹¹ Bu uygulama günümüzde de kullanılmaktadır. O gün için kullanılan demir kenetlerin görüntü olarak beğenilmemesinden kaynaklı kenetler blokların kırılması ile içlerine yerleştirilmiş, ardından üzerleri beyaz çimento ile kapatılmıştır. 2017 yılı çalışmaları içerisinde benzer uygulama Doğu kulesinin batı cephesinde izlenen ayrılma noktalarına yapılmış derzler sağlamlaştırılmış ve enjeksiyon yapılmıştır.¹² Kenetler çelik yivli yine “U” biçiminde yapılmış ancak yapı malzemelerine zarar vermemek, dışarıdan yapının hareketini göstermek ve yapılan müdahalenin anlaşılabilmesi için kenetler görünür şekilde monte edilmiştir (Res. 4).¹³ 1963 yılı müdahalesi raporları incelendiğinde, 1963 ile 2017 yılı arasındaki 54 yıllık zaman içerisinde yapının hareketinin minimum seviyeye getirilmiş olması uygulamanın oldukça başarılı olduğunu göstermektedir.

¹¹ Baran 1963a, 2.

¹² Ahunbay 2009, 92; Zakar - Eyüpgiller 2015, 68.

¹³ Ahunbay 2009, 94; ICOMOS 2003, V.III.III.

Res. 4: Solda Takip Kapısı Doğu Kule Doğu Cephede 1963 yılında yapılan demir kenetler (Baran 1963a, lev.12), sağda ise Takip Kapısı Doğu Kule Batı Cephede 2017 yılında yapılan enjeksiyon ve çelik kenetler (Kazı Arşivi).

Bu alanda 1963 yılında yapılan bir diğer çalışma ise doğu kulenin içinde yıkılmış tonozun tamamlanması ve doğusundaki dış sur duvarlarının dolgu kısmındaki tamamlamadır.¹⁴ 1963 yılı diğer çalışma ise Takip Kapısı iç avlu Roma Çağı Anıtsal girişte yapılmıştır, kısmi tamamlamaların olduğu uygulamalar kapının derzlerinin çimento bazlı karışım ile doldurulması ile tamamlanmıştır. Kilise içindeki çalışmalar ise Baptisterion kemerlerinde tamamlamalar, transept ve apsiste ise duvarların tuğla ile yükseltilmesinden oluşmuştur.¹⁵ Üslup olarak başarılı olan restorasyon uygulamaları, 1930'lu yıllarda Türkiye inşaat sektöründe popüler olan çimento kullanımının bir yansıması¹⁶, 1960'lı yıllarında restorasyon alanında da çimento kullanımı ile görülmektedir. Kullanılan malzeme açısından ise hatalı olan uygulamaların özellikle in-situ yapı elemanlarına temas eden yerlerinin çimento bazlı karışımdan uzaklaştırılması gerekmektedir.¹⁷ 1963 yılı çalışmaları kilisenin ziyaret noktaları ve çevresinde peyzaj çalışmalarını da içermiştir. Kilisenin güneyinde geniş bir yeşillik alan oluşturulmuş ve kiliseye giden yollar yapılmıştır.¹⁸ 1963 yılının restorasyonları içerisinde mezar anıtının üstüne denk gelen alanda beton bir blokaj zemin yapılmış, mermerle kaplanmış üzerine ise kiborion yapısı oturtulmuştur.¹⁹

1963 St. Jean Kilisesi Kiborion ve Çevresi Restorasyon Çalışmaları

Kiborion terimi Grekçe koza, Latince *cibus*, terimlerinden türemiş olmalıdır.²⁰ Kiborion, kiliselerin apsis bölümüne yakın altar kısmının çevresinin dört sütun ve başlığı ile çevreleyen üstü örtülü kısımdır. Kiborion'ların kendi aralarında belirli bir sitil birlikteliği yoktur.²¹ St. Jean Kilisesinin kiborion kısmının yeri tam olarak söylenemese bile, mezar odasının üstüne gelen kısımda bulunan iki adet (Ayasofya kiborion'ununda ki sütunları ile aynı tip olan) sütundan ve dönem kiliseleri dikkate alındığında kiborion yapısının ve altarının günümüzde bulunduğu alana oldukça yakın bir yerde olduğu söylenebilir (Plan. 1).

¹⁴ Baran 1963a, 2.

¹⁵ Baran 1963a, 2.

¹⁶ Özkaban 2007.

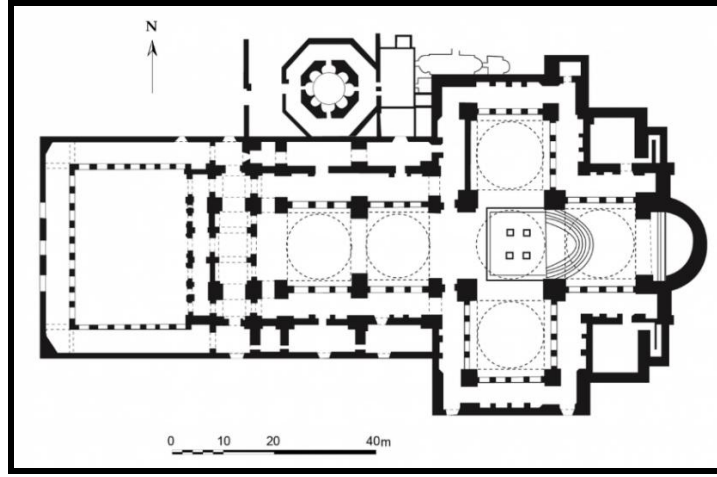
¹⁷ Şener 2013, 613.

¹⁸ Baran 1963b, 1.

¹⁹ Baran 1963a, 1; Baran 1963b, 1.

²⁰ Bogdanovic 2017, 10, 23.

²¹ Mango 2006, 316.

Plan 1: Haç Planlı St. Jean Kilisesi, orta kubbenin altında 4 sütunlu kiborion (Kazı Arşivi).

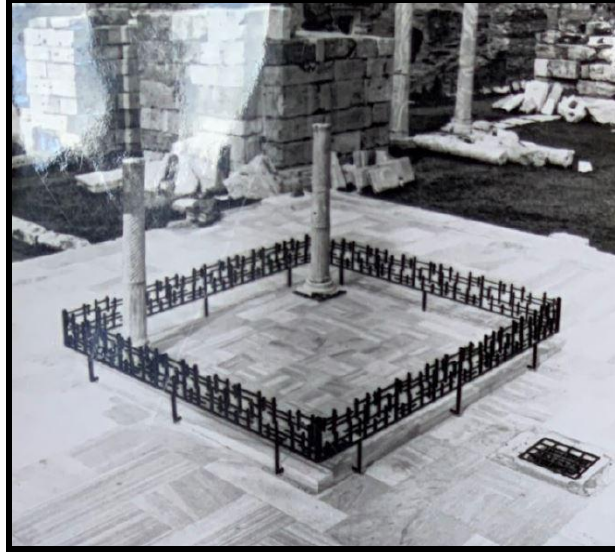
1963 yılı St. Jean Kilisesi ve çevresinde yapılan restorasyon çalışmaları bahar ve kış olmak üzere iki ayrı etapta yapılmıştır. Bu çalışmalar içerisinde mezar alanının üstüne denk gelen alanda, mezar odasının üstünü vurgulayacak beton blokaj yapılmış, mermer ile kaplanmış ve üstüne getirilen kiborion yapısı iki sütun ile belirtilmiştir. Mezar yapısının üstünü belirtmek ve odayı korumak amacı ile öncelikle çimento harcı ile bir platform yapılmış ardından bu platform beyaz mermer bordür ile çevrelenmiş üstü de yine aynı mermer plakalar ile kaplanmıştır. Sonrasında bu alanın üstüne kiborion sütunlarının ikisi konulmuştur (Res. 5).

Res. 5: 1963 yılı Bahar çalışmalarında kaldırılan 2 kiborion sütunu (Baran 1963a, lev. 8).

Bu çalışma raporlarda; “St Jean’ın mezarını örten cyboriumun dört sütunundan ikisi bulunarak yerine dikilmiştir. Bunlar daha önceleri müzeye taşınmış olup 397 ve 398 envanter numaralarında kayıtlı iken tekrar yerlerine götürülüp dikilmiştir.” ifadeleri ile geçmektedir. Sonrasında ise mezar alanının üzerinde dolaşılmasını engellemek için mermer bordürlerin çevresinin kapanması gerektiği düşünülmüştür. Bunun için raporlarda; “Mezar sahası ortasındaki iki sütun dikilmiş olan kısmın çevresinde devamlı bir surette kordon, zincir veya parmaklık yapılması; demir boru dikmeler tavsiye edilebilir veyahut çimento veya sert ağaçtan babalar yapılabilir. Çünkü demir malzeme küfünün mermer platform üzerinde pas veya kir yapmaması düşünülmelidir.” ifadeleri ile yapılması gereken malzeme üzerine

düşünceler öne sürülmüştür. Ancak sonrasında kış dönemi çalışmalarında burası demir ferforje ile kapatılmıştır (Res. 6).

Res. 6: 1963 yılı kış çalışmalarında kaldırılan kiborion çevresine yapılan demir korkuluk (Baran 1963b, lev. 4a)

1970'li yıllarda ise kötü ve modern bir görüntü veren bu ferforje korkuluk kaldırılmıştır. 1963 yılı raporunda²² da olması gereken olarak önerilerden beton ayaklı babalara bağlanan halat ile bu sorun çözülmüştür. 1963 yılında kiborion yapısına dikilen iki sütuna başlıklar sonradan yerleştirilmiş ve müzenin devam ettirdiği çalışmalar ile eksik kısımları kalıpla tamamlanan iki sütun ve başlığın da eklendiği yapı taşıyıcı elemanları daha bütün bir görünüme kavuşmuştur.

Müdahale Sınırları

2019 yılı Ayasuluk Kalesi ve St. Jean Anıtı kiborion Sütununda yapılan restorasyon ve konservasyon çalışmaları müdahale sınırları ilgili tüm tüzük, ilke ve ilgili kanunların incelenmesi ile belirlenmiş, her aşaması belgelendirilip, raporlandırılmıştır.

- Öncelikle tüm restorasyon ve konservasyon çalışmalarında da olması gereken yapısal sorunlar ve bozulmaların teşhisi, varsa öncesinde yapılan müdahalelerin incelenmesi gerekmektedir.²³
- Restorasyon ve konservasyonun tek başına yapılamayacağı ve disiplinler arası çalışmanın ürünü olduğunu bu yüzden uygulama öncesi, sırası ve sonrasında ilgili disiplinlerden uzmanlarla birlikte çalışılması gerektiği unutulmamalıdır.²⁴
- Eserin tarihi bir belge olduğu unutulmamalı, görsel kaygılar gözetilmeden yapılacak müdahaleler bu düşünceye uygun olarak yapılmalıdır. Kiborion sütunu ve başlığı tarihi bir belge olmanın yanında 1963 yılı restorasyonu müdahaleleri, kullanılan malzemeler ve o günün bakış açısını yansıttığı için dönem uygulaması olarak korunmalıdır.²⁵
- Esere yapılacak müdahale, olabildiğince dışarıdan ek malzeme ile sınırlı kalmalı gereksiz tamamlamalar ve geri dönüşü olmayan müdahalelerden kaçınılmalıdır.²⁶

²² Baran 1963a, 3.

²³ ICOMOS 1990, Madde 5; ICOMOS 2013, IV.I.II; ICOMOS 2003, I.VI. – II.

²⁴ Amsterdam 1975, e; ICOMOS 2013, I.I.

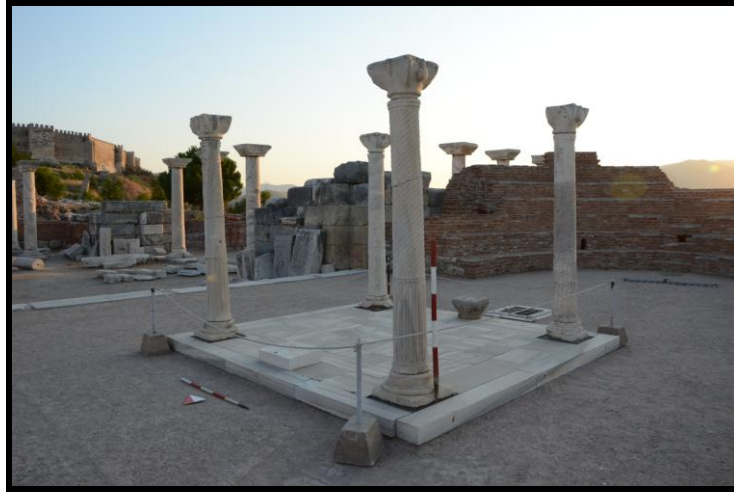
²⁵ Carta Del Restauro1931, Madde 1; Venedik 1964, Madde 3, 9; Nara Özgünlük Belgesi 1994, Madde 10.

²⁶ Carta Del Restauro1931, Madde 3; Venedik 1964, Madde 15.

- Yapılan tüm çalışmaların adım adım belgelenmesi, işlemlerin rapor haline getirilmesi ve sonrasında tüm bu çalışmaların yayınlanması ve bu yayınların kolay ulaşılabilir olması gerekmektedir.²⁷
- Acil koruma önlemleri alınırken müdahalenin zorunlu olması ve mümkün olduğunca geri dönüşü olabilecek müdahalelerin tercih edilmemesi gerekmektedir.²⁸
- Tüm bu uygulamalar yapılırken eserin tüm dünyanın ortak kültür mirası olduğu unutulmamalı ve bu bilinçle hareket edilmelidir.²⁹

2019 Yılı Kiborion Güneybatı Sütunu Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları

Birleştirildikleri yerlerden ayrılmış ve en ufak bir dış etkiye maruz kaldığında yıkılacak durumda oldukları tespit edilen St. Jean Kilisesi kiborion güneybatı sütunu ve başlığı, 2019 yılı restorasyon ve konservasyon çalışma programı içerisinde olmamasına rağmen acil onarım çalışmaları kapsamına eklenmiştir (Res. 7).

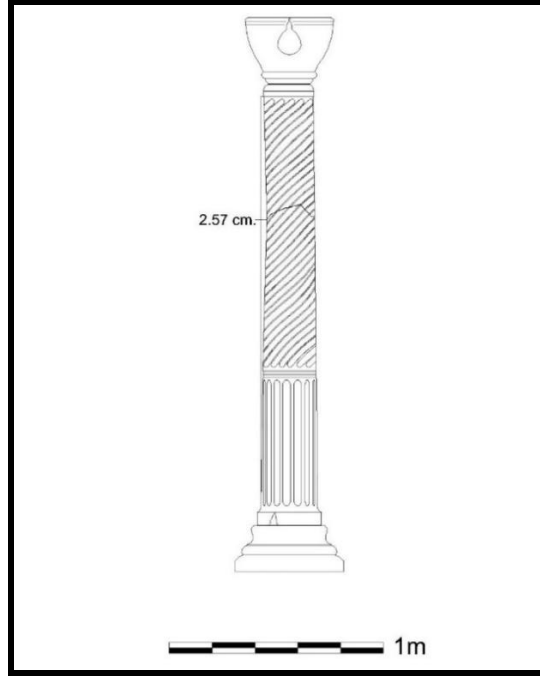
Res. 7: Kiborion güneybatı sütun ve başlığı çalışmalar öncesi görünümü (Kazı Arşivi).

Ayrıca diğer 3 sütun ve başlığı için benzer uygulamalar ile yapılacak çalışmalar ilerleyen sezonların programına eklenmiştir. Sütun gövdesinin üst yarısında ve başlığında yapılan uygulamaların amacı, 1963 yılı dönem restorasyonunu da koruyarak, bozulmaları ve buna neden olan durumları ortadan kaldırarak sütunu ve başlığını olduğu gibi korumak olmuştur. Bu amaçlar doğrultusunda öncelikle 2019 yılı restorasyonlarının bir bölümü bu alana kaydırılmış ve belgeleme işlemleri ile çalışmalar başlatılmıştır (Çiz.1).

²⁷ Carta Del Restauro 1931, Madde 11; Venedik 1964, Madde 16; Amsterdam 1975, f; ICOMOS 2013, V.III.

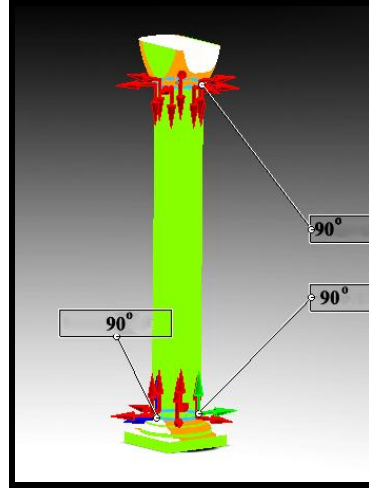
²⁸ ICOMOS 2003, I.VII – III.IV.

²⁹ Nara Özgünlük Belgesi 1994, EK I Madde 4.

Çiz. 1: Kiborion güneybatı sütunu uygulama öncesi rölövesi. (Çiz.: Mimar: İlke Ciritci)

Belgeleme çalışmalarının ardından sütun ve başlık üzerindeki bozulmalar ve yapısal sorunlar belirlenmiştir. Sütun gövdesi ve başlık yüzeylerinde kirlilik görülmektedir. Ayrıca sütun gövdesinin dikey düzleminde üst yarının alt yarıdan ayrılarak kuzey yönlü kaymasından kaynaklı 3 cm. ye yakın bir açıklık oluşmuştur (Çiz. 1). Sütun ve başlık belgeleme ve teşhis çalışmalarının ardından mevcut ayrılmadan oluşan sapmanın kaide üstünde ve başlığın oturduğu yerde 90°olarak modellenmiştir (Çiz. 2). Teşhis ve belgeleme çalışmaları sonrasında güneybatı sütununun etrafına iskele kurulmuş, sütun ve başlık askıya alınmıştır. Askıya alınan sütun parçası ve başlık birlikte tek seferde kaldırılmıştır (Res. 8).

Çiz. 2: Kiborion güneybatı sütunu uygulama sonrası, mevcut ayrılmaların birleştirilmesinin ardından ideal modeli. (Modelleme: Solidworks - Kazı Arşivi)

Res. 8: Kiborion güneybatı sütun ve başlığı askıya alınırken, çalışmalar sırasında (Kazı Arşivi).

Başlık ve sütun kaldırıldığında, birleşim yerlerinde kullanılan ve 1963 yılında piyasada satılan markası ile anılan polyester esaslı yapıştırıcı “Akemi” kalıntıları ve yoğun oksidasyona uğramış demir dübeller ortaya çıkmıştır. Sütun başlığı ve iki parça halindeki sütun gövdesinin birleştiği alanlarda görülen yoğun yosunlanma³⁰ ve demir dübel üzerinde oluşan korozyonun eseri lekelemesi³¹ bozulmaları görülmüştür. Bu bozulmalar polyester esaslı yapıştırıcının işlevini yitirmesinden kaynaklı oluşan boşluklardan giren yağmur suyu nedenlidir (Res. 9).

Res. 9: Kiborion güneybatı sütun ve başlığı ayrılan noktalarda görülen bozulmalar (Kazı Arşivi).

Öncelikli çalışmalar sütun gövdesini ve başlığı laboratuvar alanına getirerek yüzeyde görülen bozulmaların temizlenmesi ile başlamıştır. Dübellerde kullanılan demirlerin korozyonları mekanik temizlik ile temizlenmiş ardından kimyasallar ile hastalığın stabil hale gelmesi sağlanmıştır. Sonrasında sütun parçası ve sütun başlığının yüzeyinde görülen kirlilik, korozyon izleri, polyester esaslı yapıştırıcı kalıntıları ve yosunlanmalar yine mekanik temizlik ve düşük barlı tazyikli su ile temizlenmiştir (Res. 10).³²

³⁰ *alga*: ICOMOS-ISCS 2008, 67; Öcal - Dal, 2012, 40-41-50.

³¹ *staining*: ICOMOS-ISCS 2008, 47.

³² Baranaydın 2019, 13; Ersen 2011, 6.

Res. 10:Gözeneklendirme, mekanik ve su ile temizleme çalışmaları sırasında (Kazı Arşivi).

Yüzey temizlikleri tamamlanan sütun paçası ve başlıkta bulunan demir dübeller Paraloid B72 ile kaplanmış ve hava ile teması kesilmiştir (Res. 11).

Res. 11:Korozyonu temizlenen demir dübel konsolide edilirken (Kazı Arşivi).

Sütun parçasının kaideye sabit olan parçasının birleştirilen kısmında yine yosunlanma, korozyon izleri, polyester esaslı yapıştırıcı parçaları bulunmaktadır. Ayrıca alt kısımda dübel deliğinin geniş açılmasından kaynaklı hareketi kesmek için dübel yolu açılmış ve kurşun dökülmüştür. 1963 yılında yapılan bu uygulama başarılı olmamış dübel demirinin kısmi bir cephesini doldurduktan sonra dübel yolunu tıkayıp dışarı taşmıştır (Res. 12).

Res. 12:1963 yılı hatalı kurşun sabitleme uygulaması ve işlevini yitirmiş, pul pul olmuş polyester esası yapıstırıcı sütun gövdesi üst yarısı kaldırıldıktan sonraki görünümü (Kazı Arşivi).

Tüm bu maddeler mekanik temizlik ile temizlendikten sonra üç parçada da birleştirilecek yüzeylerde görülen keskin kısımlar gözeneklendirilmiş ve konservasyonu tamamlanan parçalar kiborion yapısının bulunduğu alana getirilmiştir. Sütunun küçük boyutlu olması ve herhangi bir yük taşımayacak olmasına rağmen gerekli hesaplamalar yapılmış ve ilk olarak sütun parçasının üst kısmı kaldırılarak demo işlemi yapılmıştır.³³ Demo işleminin ardından tarihi taş eserlerin birleştirilmesinde kullanılmak üzere epoksi hazırlanmıştır. Gözeneklendirilen alana ve dübel deliği içerisindeki alana boşluk kalmayacak şekilde sürülen epoksi ile parçalar birleştirilmiştir (Res. 13).³⁴

Res. 13: Sütun gövdesi birleştirilmeden önce yüzeye epoksi sürülürken (Kazı Arşivi).

Parçaların birleştirilmesinin ardından epoksinin sertleşme süresinde yüzey alanlarına ahşap destekler konularak el mingeneleri ile parçalar sabitlenmiştir. Epoksinin sertleşme

³³ Ashurst - Dimes 1990, 1; Baranaydın 2019, 18.

³⁴ Baranaydın 2019, 15, 19; Doehne-Clifford 2010, 41-42; Ersen 2011, 10.

sürecinin ardından sütun başlığı için demo yapılmıştır.³⁵ Tarihi taş eserlerin birleştirilmesi için kullanılan epoksinin hazırlanması sonrasında, gözeneklendirilen alana ve dübel deliği içerisindeki alana boşluk kalmayacak şekilde epoksinin sürülmesi ile parçalar birleştirilmiştir (Res. 14).³⁶

Res. 14: Tarihi taş eserlerin birleştirilmesi için kullanılan epoksi yüzeye uygulanırken (Kazı Arşivi).

Birleştirme işleminin ardından, ahşap destekler ile sarılan sütun gövdesi el mingeneleri ile sabitlenmiştir. Bir gün beklenmesinin ardından el mingeneleri kontrollü bir şekilde çıkartılarak çalışmalar tamamlanmıştır (Res. 15).

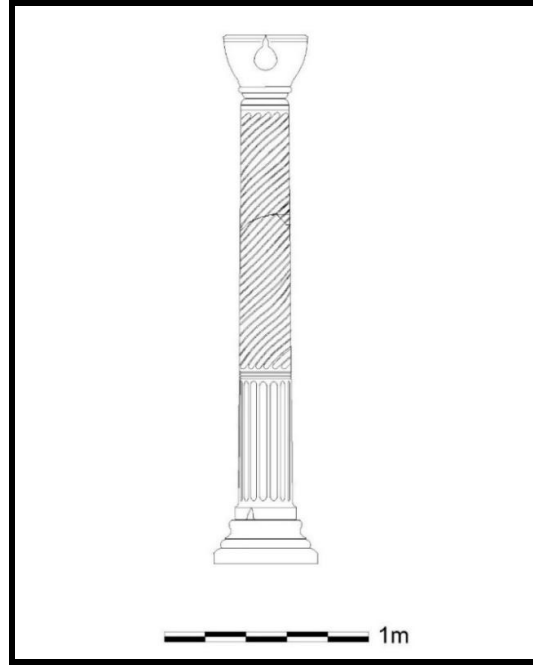
Res. 15: 2019 yılı kiborion güneybatı sütunu konservasyon ve restorasyon çalışmaları sonrası görünümü (Kazı Arşivi).

Sütun gövdesi ve başlığa uygulanan restorasyon ve konservasyon çalışmalarının tamamlanmasının ardından, gövdesinde üst yarısının alt yarısından kopmasından kaynaklı kayma oranları dikey düzlemde tekrar ölçülerek hesaplanmıştır. Hesaplamaların sonucunda ise sütun gövdesinin iki parçasının dikeyde oluşturduğu düzlemin 0 cm. ye yaklaştırıldığı görülmüştür (Çiz. 3).³⁷

³⁵ Ashurst-Dimes 1990, 1; Baranaydın 2019, 18.

³⁶ Baranaydın 2019, 15, 19; Doehne- Clifford 2010, 41-42; Ersen 2011, 10.

³⁷ Ahunbay 2009, 92.

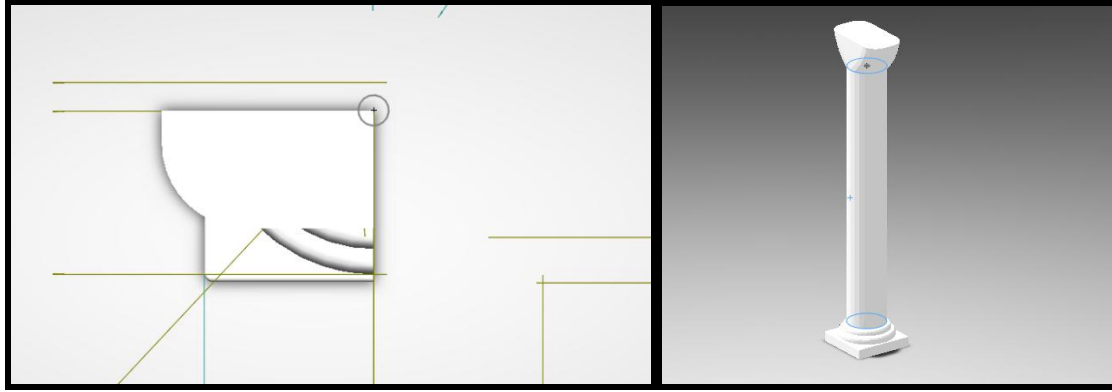

Çiz. 3: Kiborion güneybatı sütunu uygulama sonrası rölövesi. (Çiz.: Mimar İlke Ciritci)

Sonuç ve Değerlendirme

UNESCO'nun 2014 yılında Ephesos ve Birleşenleri olarak Dünya Kültür Mirası Listesi içine aldığı Ayasuluk Tepesi ve St. Jean Kilisesi'nde Kazı ve Restorasyon çalışmalarının tarihi 100. yılına yaklaşmaktadır. Kilisede 1920'li yıllarda başlayan çalışmalar, günümüzde hala devam etmektedir. 1950'li yıllarda St. Jean Kilisesine önce Avusturya Arkeoloji Enstitüsü'nün, sonrasında ise Efes Müze Müdürlüğü'nün yapmış olduğu restorasyonlar Kilise'nin mevcut halini korumaktan çok yapıya anıtsallık katma amacı ile yapılmıştır. 1960'lı yıllarda sistematikleşen koruma düşüncesinden (günümüzde de ne yazık ki aynı çizgide devam etmektedir) uzak uygulamalardır. Bu çalışmada, 1963 yılında restore edilen kiborion sütununa 2019 yılında güncel bir yaklaşımla uygulamalarda bulunulmuş, geçmiş ve günümüz restorasyon anlayışlarını karşılaştırma imkanı ile bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

2019 yılı kiborion restorasyon ve konservasyon çalışmalarına öncelikle, 1963 yılı uygulamalarının da bir belge ve dönem eki olduğu bilinci ile yaklaşmıştır. Yapılan müdahalelerin yapıya ve esere bir zarar vermediği görülmüş, detaylı bir restorasyon ve konservasyon projesi hazırlanana kadar, olduğu gibi korunması gerektiği kararlaştırılmıştır (Çiz. 4).

Çiz. 4: Solda kiborion güneybatı sütununun ¼ üstten kesit modeli, sağda kiborion güneybatı sütununun optimize edilmiş birleşim noktalarını gösteren model. (**Modelleme:** Solidworks - Kazı Arşivi)

Uygulama sırasında 1963 yılı restorasyonları bize dönem restorasyon anlayışı ve amacı hakkında bilgiler vermiştir. Belirli bir ödenek ve bu ödeneğin karşılığında beklenen işleri sunan raporlarda, yapılan iş kalemleri ve giderleri detaylı bir şekilde sunulmuştur. Ancak raporlar incelendiğinde raporların şantiye günlüğü gibi hazırlanmadığı, bilimsel bazı detaylarında olduğu görülmüştür. Bazı noktalarda (çalışmalardaki arkeologların da etkisi ile) tespit edilen Kiliseye ait erken evre veya belge-bulguların korunduğu, envanterlendiği ve raporlandırıldığı da görülmektedir. Temelinde inanç turizmi destinasyon alanı yaratılması amaçlanan uygulamalar görsel kaygıların bir ürünü olmuştur. Bu düşünceyi dönem raporları da “Tuğla duvarlar ve taş ayaklar mümkün olduğu kadar daha yüksek tamir edilerek yükseltilmelidir³⁸; sütunların dikilmesi ve tuğla kemerlerin silme seviyesine kadar tamamlanması...”³⁹ gibi ifadeler ile desteklemektedir. Günümüzde de halen görsel kaygı ile yapılan uygulamaların 1960 yılı çalışmaları ile aralarında 60 yıllık bir fark olmasına rağmen devam ettiği görülmektedir. Buna rağmen olduğu gibi koruma anlayışı ile yapılan restorasyon örneklerinin de az da olsa görülmesi ümit vericidir. 2019 yılı restorasyon çalışmaları; kiborion sütununa yapılan güncel uygulamalar ile geçmiş uygulamaların karşılaştırılmasına olanak vermiş ve 56 yıl içerisinde ne gibi farklılıkların ortaya çıktığını göstermiştir. Çalışmalardaki esas yaklaşım (tekrar belirtmek gerekirse), eserin haricinde 1963 yılı uygulamalarını da tarihi bir belge olarak görmesidir. Genel olarak 1960’lı yılların uygulamaları, minimum eklenti ile yapılan yapısal onarımlarda başarılı uygulamaları da barındırmaktadır. Bunların içerisinde Takip Kapısı doğu kule, doğu cephede görülen geniş boşluklu çatlağa yapılan demir kenet ve dikiş uygulamasının yapının bütünlüğünün bozulmadan günümüze gelmesinde katkısı yadsınmaz. Ancak kullanılan malzemelerin hatalı olması uzun vadede yapısal sıkıntılara yol açmıştır. Bu durum dönem koşulları ile değerlendirilmelidir (Yani günümüzdeki maddi çıkar üzerinden bilerek kullanılan hatalı malzeme anlayışından uzaktır). Bunu gider raporlarında yazılmış “Dyckerhoff” marka ithal beyaz Alman çimentosu⁴⁰, “Akemi” marka polyester esaslı yapıştırıcının tutarlarından anlamaktayız. 1960’lı yıllardaki doğu kule doğu cephede yapılan güçlendirme çalışmalarının bir benzeri de 2017 yılında Takip Kapısı doğu kule batı cephede yapılmıştır. Temelde aynı olan uygulama eski uygulamadan malzeme seçimi ve minimum müdahale ile ayrılmaktadır. Ayrıca yapı içi dolgu bağlayıcı kayıpları içinde güncel yöntemlerden yararlanılmış, böylece kayıpların optimize edilme kat sayısı eski müdahalelere göre oldukça fazla olmuştur. Yine eski uygulamada kullanılan çimento bazlı karışımların taş dokuya verdiği zararlara yol açmayacak, hidrolik kireç bazlı derz ve dolgu karışımları olması ile de farklıdır. Tüm dünyada inşaat sektörü ve restorasyonlarda taş eserlerin birleştirilmesi için kullanılan, “Akemi” markalı polyester esaslı yapıştırıcı 1952 yılında piyasaya

³⁸ Baran 1963a, 4.

³⁹ Baran 1959, 2.

⁴⁰ Akman 2003, 34.

sürülmüştür. 1963 yılında kiborion restorasyonunda kullanılan bu yapıştırıcının ardından geçen 56 yıl sonra 2019 yılında tamamıyla işlevini yitirdiğini belgelenmiştir (Res. 16). Bu belgenin önemi ise, özellikle turizme açık alanlarda (uygulamaların 40 yılın geçmiş olanlarda) büyük boyutlu taşıyıcı sistemlerde kullanılan bu madde ile yapıştırılan taş eserlerin herhangi ciddi bir durum yaratmadan yapılan tamamlamalarda ayrılmalarından önce müdahale edilmesi gerektiğini göstermektedir. Turizme kapalı alanlarda ise yine çalışanlar için tehlike oluşturabilecek bu yapı malzemeleri, ayrılmaları durumunda ciddi tahribata da uğrayabilirler.

Res. 16: Polyester esaslı yapıştırıcı kabuk gibi dökülmesinin ardından birleşim alanı yosunlanma, kirlilik ve kabuklaşmış yapıştırıcı (Kazı Arşivi).

Bölgede hala yakıt olarak yoğun biçimde kullanılan kömür, yağmurla birlikte özellikle taş eserler üzerinde kirlenmelere ve uzun vadede yüzey bozulmalarına neden olmaktadır.⁴¹ Eğer maddeleştirilecek olunursa, müdahalelerin 60 yıllık süreç içerisinde gösterdiği reaksiyonlar ve uygulamalar için aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- 1960'lı yıllarda gelişen ve sistematikleşen koruma bilinci Ephesos St. Jean Kilisesi restorasyon uygulamalarını üslup bakımından etkilemiş olsa bile, müdahale kararları bakımından bir katkısı olmamıştır. Bu dönem uygulamaları görsel kaygı güderek anıtsal restorasyonlardan oluşmuştur.
- Çimento bazlı karışımlar taş ve tuğla yapı malzemelerine zarar vermektedirler. Yine parçaları sabitlemek için kullanılan demir dübeller hava temasında ve suya maruz kaldığında oksitlenmektedir. Hatalı malzeme seçimleri yapıda geri dönüşü olmayan bozulmalara neden olmuştur.
- Yapıya müdahaleler sonrası uygulamaların içeriği ile ilgili sadece raporlar ve fotoğraflar üzerinden bilgiler bulunmaktadır. Ancak tekrar yapılan müdahaleler görünmeyen uygulama alanları hakkında da bilgiler sunmaktadır.
- Uygulamalar sırasındaki veriler "Akemi" marka 1952 yılında piyasaya sürülen yapıştırıcının 55 yıl sonucunda işlevini yitirmiş olduğunu göstermiştir. Bu durum polyester esaslı yapıştırıcı ile birleştirilen taş eserlerin 50 yıl sonunda (mümkünse daha erken önlem alınması önerilir) kontrol altına alınması, ayrılma tamamlandığında ise esere tekrar güncel malzeme ve verilerle müdahale edilmesi gerekmektedir.
- Taş eserlerde taşıyıcı ve kalıplarda donatı olarak kullanılan demirlerin, hava ve su ile temasında yüksek miktarda oksitlenmeye uğradığı görülmüştür, bu durumda mümkün ise demir malzeme çelik ya da fiber malzeme ile değiştirilmelidir. Mümkün değil ise

⁴¹ Küçükkaya 2004.

demir konserve edilmeli, korozyon stabilize edilmeli ve konsolide edilip hava ile teması kesilmelidir.

- Dönem uygulamaları herhangi bir proje, kurul, ilgili yasa, tüzük veya ilkeye bağlı kalmayarak, yetkili bilim heyetinin toplantıları sonucu yapılmıştır. Bu durum Dünya Kültür Ortak Mirası olan eserler için uygun olmayan keyfi müdahalelerin önünü açan uygulamalara neden olmuştur.
- Projesiz ve keyfi restorasyon uygulamaları, eserlerin in-situ alanlarının görülmesini engellemiştir. Bu durum yine arkeolojik verilerin sonraki çalışmalarda alınmasını oldukça zorlaştırmış, hatalı ve eksik uygulamalar yapıların üzerinde yanıltıcı görünümler yaratmıştır.
- Tüm sonuçların yanında günümüze ulaşamayacak durumda olan yapı bölümlerine dönemin imkânları ile müdahalelerin yapılması, yapıların günümüze ulaşması gibi olumlu sonuçları da doğurmuştur.

Kaynakça

Ahunbay, Z. 2009, *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul.

Akman M. S. 2003, “Yapı Malzemelerinin Tarihsel Gelişimi”, *Türkiye Mühendislik Haberleri* 426, 30-36.

Amsterdam Bildirgesi 1975, Erişim Tarihi: 09.01.2020

URL 1 http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0458320001536681780.pdf

Ashurst, J. - Dimes, F. G. 1990, *Conservation Of Building And Decorative Stone*, New York.

Baran, M. 1958, *Selçuk-St.Jean Kilisesi Restorasyonu Beş Yıllık Çalışma Programı*, İzmir.

Baran, M. 1959, *Selçuk-St. Jean Restorasyonu 1959 Yılı Çalışmaları*, İzmir.

Baran, M. 1961, *St. John Kilisesi Restorasyonu Batı Türkiye, Bahar Dönemi Çalışmaları*, İzmir.

Baran, M. 1963a, *St. Jean Kilisesi 1963 İlkbahar Çalışmaları*, İzmir.

Baran, M. 1963b, *1963 Kış Dönemi St. Jean Anıtı Çalışmaları*, İzmir.

Baranaydın, F. 2019, “Ayasuluk Tepesi ve St. Jean Anıtı 2017 Yılı Çalışmaları Işığında Taş Eser Restorasyon ve Konservasyon Uygulamaları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi (Yedi)* 21, 11-20.

Bogdanovic, J. 2017, *The Framing of Sacred Space: The Canopy and the Byzantine Church*, New York.

Büyükkolancı, M. 1997, “Ayasuluk Tepesi (Eski Efes) 1996 Yılı Kazıları”, *MKK VIII*, İzmir, 69-83.

Büyükkolancı, M. 2014, *Aziz Yuhanna St. Jean (Aziz Yuhanna) Hac Kilisesi ve Ayasuluk Kalesi*, İzmir.

Büyükkolancı, M. 2001, *St. Jean, hayatı ve anıtı*, İzmir.

Carta Del Restauro 1931, Erişim Tarihi: 09.01.2020

URL 2 http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf

Doehne, E. - Clifford, A. P. 2010, *Stone conservation, an overview of currentreseach*, Los Angeles.

Erdemgil, S. - Büyükkolancı, M. 1997, “Jüngste Archaeologische Nachweise für Aleste Geschichte von Ephesos”, F. Hueber (eds.), *Ephesos Gebaute Geschichte*. Mainz, 26-28.

Erdemgil, S. -Büyükkolancı, M. 1991, “1990 yılı Efes Ayasuluk Tepesi Prehistorik Kazısı”, *KST XIII/II*, Ankara, 265-283.

Ersen, A. 2011, “Taş korumada son 20 yıldaki gelişmeler ve yenilikler”, *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi X*, 3-19.

ICOMOS 1990, *Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü*, Erişim Tarihi: 09.01.2020

URL 3 http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0574229001536913919.pdf

ICOMOS 2003, *Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler*, Erişim Tarihi: 09.01.2020

URL 4 http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0033791001536913477.pdf

ICOMOS 2013, *ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi*, Erişim Tarihi: 09.01.2020 URL 5

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf

ICOMOS-ISCS 2008, *Illustrated Glossary On Stone Deterioration Patterns*, Erişim tarihi: 09.01.2020 URL 6

https://www.icomos.org/publications/monuments_and_sites/15/pdf/Monuments_and_Sites_15_ISCS_Glossary_Stone.pdf

Küçükaya, A. 2004, *Taşların Bozulma Nedenleri ve Koruma Yöntemleri*, İstanbul.

Külzer, A. 2011, “Bizans Dönemi Ephesos’u: Tarihine Bir Genel Bakış”, F.Daim, -Ladstatter, S. (eds.), İstanbul, 29-46.

Ladstatter, S. 2011, “Büyük Bir Antik Kentin Tarihinde Son Sayfa” F. Daim, -Ladstatter, S. (eds.), İstanbul, 1-28.

Llyod, S. 2000, *Türkiyenin Tarihi- Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, Ankara.

Mango, C. 2006, *Bizans Mimarisi*, Ankara.

Morrisson, C. 2014, *Bizans Dünyası*, İstanbul.

Nara Özgünlük Belgesi 1994 Erişim Tarihi: 09.01.2020

URL 7 http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0756646001536913861.pdf

Öcal, A. D. - Dal, M. 2012, *Doğal Taşlardaki Bozulmalar*, İstanbul.

Özkaban F. 2007, “Korumada Güncel Bir Teknolojik Sorun: Betonarmenin Mirası”, *Mimarlık* 338, 36-40.

Prokopios 1994, *Iustinianus Döneminde Yapılar: Birinci Kitap*, İstanbul.

Scherer, P. 2000, *Efes Rehberi*, İstanbul.

Sotirou, G. A. 1924, *Efes'teki John Theologian Bizans Kilisesi Kazıları*, Atina.

Şener, Y. S. 2013, “Arkeolojik Alanda yapı Malzemelerinin Korunması: Temel Yaklaşımlar, Yöntem Ve Uygulama Biçimleri” G. Kökdemir (ed.), *Orhan Bingöl'e 67. Yaş Armağanı*, Ankara, 611-624.

Venedik Tüzüğü 1964, Erişim Tarihi: 09.01.2020

URL 8 http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf

Zakar, L. - Eyüpgiller, K. K. 2015, *Mimari Restorasyon ve Koruma Teknik Yöntemleri*, İstanbul.

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 06. 05. 2020
Kabul Tarihi/Accepted: 27. 06. 2020

**TRALLEIS HAMAM-GYMNASION LATRINASI'NDAN BİR GRUP
KORINTH PLASTER BAŞLIĞI**

**A GROUP OF CORINTH PILASTER CAPITALS FROM TRALLEIS
BATH-GYMNASION LATRINE**

Aydın ERÖN*

Öz

Tralleis antik kentinde 2006-2008 yılları arasında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında Hamam-Gymnasion yapı kompleksinin içerisinde bir latrina yapısı açığa çıkarılmıştır. Latrina, palaestranın kuzeyinde, sütunlu caddeye açılan propylon batısında, basilica thermanum bölümünün ise doğusunda yer almaktadır. Anıtsal boyutlardaki yapının kazısı üç yıl sürmüştür. Yapı, peristil planlı latrinalar grubu içerisine girmektedir. Latrinanın inşa ve kullanım evrelerinin saptanmasında bezemeli mimari parçalar oldukça önemlidir. Yapıda gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında çok sayıda bezemeli mimari parça ortaya çıkarılmıştır. Çalışma içerisinde incelenen bir grup Korinth plaster başlık parçası da söz konusu çalışmalar sırasında bulunmuştur. Plaster başlık parçalarının önemli bir bölümü latrina kanalizasyon kanalları içerisinde tespit edilmiştir. Latrina'da gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında bir yazıt bulunamamıştır. Bu nedenle yapının tarihinin tespitinde bezemeli mimari parçalar önemli bir yer tutmaktadır. Çalışma içerisinde incelenen plaster başlık parçalarının işçilik olarak benzerleri genel olarak Hadrianus ile Antoninus Pius dönemlerine tarihlendirilen yapılarda karşımıza çıkmaktadır. MS II. yüzyıl içerisinde, Batı Anadolu'da imar

* Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Efeler, Aydın/Türkiye.

E-posta: aron@adu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1611-2296>

faaliyetlerinin sayısındaki artış dikkat çekicidir. Özellikle Hadrianus Dönemi bu açıdan oldukça özeldir. Söz konusu dönem ile başlayan imar faaliyetlerinin Antoninus Pius Dönemi'nde de devam ettiği anlaşılmaktadır. Tralleis Hamam-Gymnasion yapı kompleksi latrinasının Geç Hadrianus-Erken Antoninus Pius dönemlerinde inşa edildiği düşünülmektedir. Çalışma içerisinde incelenen plaster başlık parçalarının bezeme özellikleri de bu tarih önerisini destekler niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Tralleis, Hamam-Gymnasion, Latrina, Plaster Başlık, Hadrianus, Antoninus Pius

Abstract

A latrine structure had been brought to light inside Bath-Gymnasion complex during 2006- 2008 excavations in the ancient city of Tralleis. The latrine is located on the north of the palestra, west of the propylaeum facing the marble road and on the east of the basilica thermarum section. The excavations of the structure reaching monumental dimensions in size, took three years to complete. The structure is among the latrines which have peristyle plans. Ornamental architectural pieces are of high significance for the determination of construction and usage phases. During the excavations, a large number of ornamental architectural pieces had been discovered. The group of Corinth pilaster capitals that are examined in this research are found during the excavations aforementioned. A significant part of the pilaster capital pieces are obtained inside the drains of the latrine sewer. No inscription has been found though. For this, the ornamental archeological pieces have a great importance for determining the date of the structure. With respect to labor, similar pilaster capital pieces to the ones examined in this research, appear on the structures dated back to the periods of Hadrianus and Antoninus Pius in general. The increase in the number of construction activities on Western Anatolia during the 2nd century A.D. is remarkable. Especially the period of Hadrianus is quite distinctive in terms of this. It had been realized that the construction activities, started in the period mentioned, also continued during the period of Antoninus Pius. It has been estimated that the latrine of the Bath Gymnasion complex had been built between late Hadrianus and early Antoninus Pius periods. The ornamental features of the pilaster capital pieces examined in this research also support this dating thesis.

Keywords: Tralleis, Bath-Gymnasion, Latrine, Pilaster Capital, Hadrianus, Antoninus Pius

Giriş

Antik Dönem'in önemli yazarlarından Strabon, Tralleis kentininin bulunduğu coğrafyayı şu şekilde tanımlamaktadır; “*Magnesia'dan sonra yol Tralleis'e ulaşır. Mesogis Dağı solda, yolun sağında, Lydia'lular, Karia'lular, Ionia'lular, Miletos'lular, Mysia'lular ve Magnesia'nın Aiolis'lileri tarafından işgal edilen Maiandros Irmağı'nın ovası bulunur. Aynı tür topografya Nysa ve Antiokheia'ya kadar devam eder. Tralleisliler'in kenti, kesik bir*

*trapezin üzerine, doğu tarafından tahkim edilmiş bir tepede kurulmuş ve civarındaki bütün yerler iyi korunmuştur*¹.

Bereketli Maiandros Ovası'nın hemen kuzeyinde, korunaklı bir alan üzerinde yer alan Tralleis'in kuruluş tarihi henüz saptanamamıştır. Antik Dönem'in önemli kentlerinden biri olduğu anlaşılan yerleşimin şu ana kadar saptanabilen en gösterişli yapısı Hamam-Gymnasion yapı kompleksidir (Res. 1-2). 19. yüzyılın önemli gezginlerinden olan C. Fellows, anıtsal boyutlardaki bu yapının aslında bir Gymnasion olabileceği düşüncesini ilk ortaya koyan kişidir². Yapının batı bölümünde korunan tonozlu alanlar Aydın halkının da ilgisini çekmiş, bu tonozlu bölümlerden esinlenen halk yapıyı "Üçgözler" olarak adlandırmıştır³.

Yaklaşık olarak 15000 metrekarelik bir alanı kaplayan yapı kompleksindeki ilk kazı çalışması 1888 yılında C. Humann ve W. Doerpfeld başkanlığındaki bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir⁴. Bu tarihten sonra Edhem Bey⁵, R. Dinç⁶, A. Yaylalı⁷, A. Saraçoğlu⁸ ve N. Öztürk⁹ başkanlığındaki ekipler yapının değişik bölümlerinde kazı çalışmalarını devam ettirmişlerdir. Çalışma konusu olan Hamam-Gymnasion Latrinası 2006 yılında, A. Yaylalı başkanlığında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılmaya başlanmıştır¹⁰. Söz konusu bölümün kazısı ancak 2007¹¹ ve 2008¹² yılı kazı çalışmaları sonucunda tamamlanabilmiştir¹³. Yapı, ölçüleri ve malzemesi bakımından Anadolu'da Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen latrinalar arasında önemli bir yere sahiptir.

Söz konusu dönemde Hamam-Gymnasion yapı kompleksleri içerisinde ve hemen yanında latrinaların inşa edildiği bilinmektedir. Tralleis Hamam-Gymnasionu ile büyük benzerlikler gösteren Ephesos Vedium Gymnasionu¹⁴ içerisinde bir latrina bulunmaktadır. Söz konusu yapının yanı sıra Sardeis Hamam-Gymnasion¹⁵ kompleksinin güneybatı köşesine Geç Antik Çağ içerisinde inşa edilen latrina örneği de anılmaya değerdir.

¹ Strabon XIV, 1, 42.

² Fellows 1841, 16.

³ "Üçgözler" kelimesi belli bir süre sonra Tralleis ören yerini tarif etmek için kullanılır olmuştur.

⁴ Humann-Doerpfeld 1893, 397-398, 400-401.

⁵ Edhem 1904, 55-56, 59.

⁶ Dinç 1998, 219-222; Dinç-Özkan-Takaoğlu 2000, 2-10; Dinç 2003, 33-40; Dinç-Dede 2003, 405-407; Dinç-Dede 2004, 339-345. R. Dinç 2009 ve 2010 yıllarında Tralleis antik kentinde kazı çalışmalarına tekrar başlamıştır. Söz konusu kazı sezonlarında Hamam-Gymnasion yapı kompleksi içerisinde çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

⁷ Yaylalı 2008, 555-561; Yaylalı 2009 17-22; Yaylalı 2010, 375-379.

⁸ Yener-Saraçoğlu 2014, 52-54; Yener-Saraçoğlu-Civelek-Gülçin-Aydın-Atıcı-Tokgöz 2014, 428.

⁹ Akkan-Öztürk-Karaosmanoğlu 2019, 174-176.

¹⁰ Yaylalı 2008, 559-561.

¹¹ Yaylalı 2009, 20.

¹² Yaylalı 2010, 376-378.

¹³ Kazı çalışmalarının tamamlanmasının ardından Aysun Topaloğlu yapının 3D modellemesi konusunda bir Yüksek Lisans tezi hazırlamıştır. Bkz.; Topaloğlu 2010.

¹⁴ Vedium Gymnasion Latrinası yapı kompleksinin güneybatısında yer almaktadır. Tralleis Hamam-Gymnasion Latrinası'nın yapı içerisindeki konumu en çok Vedium Latrinası ile benzerlik göstermektedir. İki yapı arasındaki en önemli fark Tralleis Latrinası yapının kuzeydoğusuna inşa edilirken, Vedium Latrinası yapının güneydoğusuna inşa edilmiştir. Bu durum tamamen Hamam-Gymnasion yapı komplekslerinin yanlarına inşa edilen sütunlu caddelerin konumları ile ilgili olmalıdır. Sütunlu cadde, Tralleis Hamam-Gymnasionu'nun kuzeyinden geçerken Ephesos Vedium Gymnasionu'nun güneyinden geçmektedir. Vedium Gymnasionu için bkz; Keil 1929, 20-45; Yegül 1992, 282, 284; Farrington 1995, 23; Steskal-La Torre 2002, 221-244; Steskal-La Torre 2008; Steskal 2008, 557-562; La Torre-Steskal 2012, 283-288; Steskal 2015, 234-235.

¹⁵ Sardeis Hamam-Gymnasion kompleksinin güneybatısında yer alan latrinaların yapının orijinal planında olmaması akla yatkındır. Latrinalar, yapı kompleksinin güneyine inşa edilen Bizans Dönemi Dükkanları'nın inşası ile bağlantılı olmalıdır. F. Yegül söz konusu latrinaların MS IV. yüzyılın sonlarında inşa edilmiş

Tralleis Hamam-Gymnasion Latrinası

Hamam-Gymnasion Latrinası paleastranın kuzeyinde, sütunlu caddeye açılan propylonun batısında, basilica thermarum'un doğusunda, sütunlu caddenin ise güneyinde yer almaktadır (Res. 3). Latrinaya temiz su sevkiyatının yönü göz önüne alındığında yapı doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiştir (Res. 4). Yapı, peristil planlı latrinalar grubu içerisine girmektedir (Res. 5-6). Bu plan tipinde merkezde impluvium adı verilen havuz kısmı yer almaktadır. Impluvium bölümünü tuvalet ihtiyacının giderildiği bölümler çevrelemektedir. Tuvalet ihtiyacının giderildiği bölümlerin üzeri revaklarla kapatılmaktadır.

Peristil planlı örnekler, Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen latrinaların en gösterişli olanlarıdır¹⁶. Yapılan araştırmalar sonucunda Anadolu dışında; Roma, Alexandria, Apameia, Athenae, Gortyn, Korinth, Bulla Regia, Cuicul, Ksiba, Leptis Magna, Ptolemaias ve Kos yerleşimlerinde peristil planlı latrinaların inşa edildiği saptanmıştır¹⁷. Anadolu'da ise peristil planlı latrinalar genellikle metropol olarak adlandırabileceğimiz yerleşimlerde karşımıza çıkmaktadır. Çalışma konusu olan yapı dışında Anadolu'da Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen Ephesos Vedium Gymnasion¹⁸, Ephesos Varius Hamam¹⁹ ve Pergamon Asklepeion²⁰ latrinaları peristil planlı olarak inşa edilmiştir²¹.

Tralleis Hamam-Gymnasion Latrinası 20.15x15.00 m ölçülerindedir ve yaklaşık olarak 302 metrekarelik bir alanı kaplamaktadır. Ölçüleri bakımından Anadolu'da şu ana kadar bulunmuş en büyük peristil planlı latrindir²². Yapının kapasitesi boyutu ile doğru orantılıdır. Kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan konsol yuvaları yapının kapasitesinin saptanmasında oldukça önemlidir²³. Tralleis Hamam-Gymnasion Latrinası'nın her iki konsol taşı arasına bir oturma plakası yerleştirilerek yapılan tamamlama önerisi sonucunda yapının 66 kişilik olduğu anlaşılmıştır²⁴. Anadolu'da kazısı yapılmış latrina örnekleri incelendiğinde yapının Hierapolis Latrinası'ndan sonra kapasitesi en büyük ikinci latrina olduğu

olabileceğini ifade etmektedir (Yegül 1986, 16). Sardeis Hamam-Gymnasion kompleksi için bkz; Yegül 1986; Yegül 1992, 251, 282, 284, Res. 298-299; Farrington 1995, 24.

¹⁶ Gülbay 2006, 463.

¹⁷ Neudecker 1994, 154-155, Abb. 72. R. Neudecker'in *Die Parcht der Latrine* isimli kitabı latrinalar konusunda şu ana kadar yapılan en kapsamlı yayınlardan bir tanesidir.

¹⁸ Neudecker 1994, 128-129, Abb. 66; Steskal-La Torre 2008, 15-18, Tafel 18-30.

¹⁹ Neudecker 1994, 129-130, Abb. 67. Varius Hamamı aynı zamanda Scholastikia Hamamı olarak da bilinmektedir. Scholastikia isimli Hristiyan bir kadının yaptığı bağış sayesinde Varius Hamamı yenilenmiştir. Yapı daha sonra bağış yapının ismiyle bağlantılı olarak Scholastikia Hamamı olarak anılmaya başlanmıştır. Varius/Scholastikia Hamamı için bkz; Milner 1955, 35-44, Abb. 12-13; Foss 1979, 70; Yegül 1992, 288, 291, Res. 371-372; Steskal 2011, 86-87, Res. 7.

²⁰ Neudecker 1994, 64, Abb. 31; Gülbay 2003a, 14-15; Radt 2002, 234-235, Res. 184.

²¹ Peristil planlı latrinalar genellikle ekonomik durumu iyi olan kentlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Anadolu örnekleri için de geçerlidir. Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde Ephesos ve Pergamon kentlerinin önemi bilinmektedir. Söz konusu kentlerdeki peristil planlı latrinalar genel olarak MS II. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Tralleis Hamam-Gymnasion Latrinası'nın peristil planlı inşa edilmesi kentin ekonomik açıdan iyi durumda olduğunu kanıtlaması açısından oldukça önemlidir.

²² Peristil planlı latrinalar arasında Ephesos Vedium Gymnasion Latrinası önemli bir yere sahiptir. Söz konusu yapı 6.58x 16.50 m ölçülerindedir (Ölçüler için bkz Steskal-La Torre 2008, 15). İki yapının ölçüleri arasındaki büyük fark Tralleis Hamam-Gymnasion Latrinası'nın ne kadar önemli bir yapı olduğunun kanıtıdır.

²³ Tralleis Hamam-Gymnasion Latrinası'nın oturma yerleri U plan tipinde inşa edilmiştir ve yapının güney, batı ve kuzey bölümlerinde yer almaktadır. Oturma yerleri inşa edilirken ilk olarak yapının kuzey, güney ve batı duvarlarına oturma plakalarının yerleştirilmesini sağlayacak şekilde konsol yuvaları açılmıştır. Konsollar "L" formundadır. Latrinada yaşanan yoğun tahribattan dolayı konsolların bazıları sağlam kalabilmiş, bazıları ise kırık olarak kanalizasyon kanalları içerisinde bulunmuştur. Bazı konsol yuvaları ise boş olarak ele geçmiştir. Tralleis Hamam-Gymnasion Latrinası'nda 36 adet konsol yuvası tespit edilmiştir.

²⁴ Latrinenin güneyi 25, batısı 15, kuzeyi ise 26 kişinin tuvalet ihtiyacını aynı anda karşılayabileceği şekilde düzenlenmiştir.

anlaşılmaktadır²⁵. Peristil planlı latrinalar arasında ise oturma kapasitesi olarak en büyük örnek konumundadır²⁶.

Yapının doğusunda temiz su deposu, kuzey, güney ve batısında ise tuvalet ihtiyacının giderildiği bölümler bulunmaktadır. Latrinenin merkezinde ise impluvium adı verilen havuz kısmı yer almaktadır. Su deposunun her iki yanında latrina girişleri bulunmaktadır. Yapının kuzey girişi antik caddeye²⁷, güney girişi palestraya, batı girişi ise Hamam-Gymnasion'un geçiş odalarından birine açılmaktadır.

Latrinenin dış hattını oluşturan duvarlar düzgün moloz taşlarla özenle örülmüştür. Duvarların iç kısımları moloz taş ve harç malzemesi ile doldurulmuştur. Yapının duvarlarında özellikle köşe bölümlerinde kör kemerler kullanılarak duvar örgüsünün daha sağlam olması sağlanmıştır (Res. 7). Latrinada duvar örgü tekniği olarak moloz ve kayrak taşlarının bir düzen dahilinde örülmesi sonucunda oluşturulmuş olan teknik kullanılmıştır. Yapının duvarları doğuda 1.05 m, kuzeyde 0.83 m, batıda 1.68 m ve güneyde 1.90 m kalınlığındadır. Geç Roma-Erken Bizans Dönemi Dükkanları latrinenin kuzey duvarına bitişik olarak yapılmıştır. Latrinenin doğu, batı ve güney duvarları kuzey duvarına oranla daha sağlam olarak bulunmuştur. Bu durum Geç Roma-Erken Bizans Dönemi Dükkanları'nın inşası ve kullanımı sırasında yapının kuzey duvarının kısmen de olsa tahrip edildiği düşüncesini akla getirmektedir²⁸. Tralleis Hamam-Gymnasion Latrinası'nın duvar örgü tekniği Ephesos Varius Hamam Latrinası ile benzerlik göstermektedir (Res. 8).

Latrina Mimari Bezemeleri

Tralleis Hamam-Gymnasion Latrinası'nın inşa ve kullanım evrelerinin saptanmasında bezemeli mimari parçalar oldukça önemlidir. Yapıda gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında çok sayıda bezemeli mimari parça ortaya çıkarılmıştır. Taşıyıcı nitelikteki az sayıdaki bezemeli parçanın yanında çok sayıda plaster kaplama parçası bulunmuştur. 2006 yılı çalışmaları sırasında temiz su deposunun batı cephesi üzerinde in-situ vaziyette mermer kaplama parçaları bulunmuştur. Söz konusu bölüm yapının duvarlarının Roma İmparatorluk Dönemi kullanımı sırasında mermer plakalarla kaplandığını kanıtlamaktadır. Kazı çalışmaları sırasında bulunan kaplama parçalarının büyük çoğunluğu düz ve bezemesizdir. Söz konusu parçalar yapının oturma yerlerinin arkasındaki duvarlarda belirli aralıklarla kullanılmış olmalıdır. Ayrıca latrinenin revaklı kısımlarının altındaki yürüme alanlarının da mermer plakalarla kaplandığı düşünülmektedir. Yapının Geç Antik Çağ içerisinde büyük oranda tahrip edildiği buluntulardan anlaşılmaktadır. Kazı çalışmaları sırasında bulunan kırık kaplama parçaları da bu durumu kanıtlamaktadır.

Korinth Plaster Başlık Parçaları (Res. 9-17)

Tralleis Hamam-Gymnasion Latrinası'nda bezemesiz kaplama parçalarının yanı sıra yapının dekorasyonunda önemli yer tutan bezemeli kaplama parçaları da kullanılmıştır. Çalışma içerisinde incelenen 9 Korinth plaster başlık parçası, yapının ilk inşa evresinin tespiti

²⁵ Gülbay 2003b, 34. Hierapolis Latrinası'nın 100 kişilik olduğu düşünülmektedir.

²⁶ Gülbay 2003a, 14-15. Ephesos Vedius Gymnasion Latrinası 50, Ephesos Scholastikia Hamam Latrinası 40 ve Pergamon Asklepeion Erkekler Latrinası ise 40 kişiliktir.

²⁷ Yapının Hamam-Gymnasion'la olan fiziki bağının yanı sıra hemen kuzeyindeki antik caddeyle olan ilişkisi de dikkat çekicidir. Latrinenin batı girişinin sütunlu caddeye açılması yapının sadece Hamam-Gymnasion'daki kişilere hizmet vermek için yapılmadığını kanıtlamaktadır.

²⁸ Tralleis Geç Roma-Erken Bizans Dönemi Dükkanları'ndan "II No.lu Dükkan" olarak adlandırılan mekandan latrinaya geçiş bulunmaktadır. Latrinenin kuzey duvarı kısmi olarak yıkılarak oluşturulan geçiş, yapıdaki tahribatı kanıtlaması açısından oldukça önemlidir.

açısından oldukça önemlidir²⁹. Kazılar sırasında çok sayıda Korinth düzeninde mermer plaster başlık parçası bulunmuştur. Söz konusu parçaların önemli bir bölümü latrinanın kanalizasyon kanalları içerisinde ele geçmiştir³⁰. Latrinada bulunan Korinth düzenindeki plaster başlık parçalarında genel olarak tarihsel bir birliktelikten bahsedilebilir.

Yapının ilk kullanım evresine tarihleyebileceğimiz Korinth düzenli plaster başlık parçalarının önemli bir bölümü bu grup içerisinde yer almaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda söz konusu grup içerisinde değerlendirilecek olan plaster başlık parçalarının akanthus sıraları dikkate alınarak iki alt başlık içerisinde incelenmesi uygun görülmüştür.

Tek sıra akanthus yapraklı parçalar: Korinth plaster parçalarından bazılarının tek sıra akanthus yaprak sıralarından oluştuğu tespit edilmiştir (Res. 9-10). Söz konusu örneklerin iç bükey bir abaküs bölümü bulunmaktadır. Abaküsün merkezinde rozet olarak değişik bitkisel motiflere yer verilmiştir. İncir yaprağı (Res. 10) ve incir meyvesinin tercih edildiği örnekler vardır³¹. Ayrıca abaküs bölümünde asma yaprağı (Res. 9) bezemesine de yer verildiği tespit edilmiştir. Plaster başlığının kalathos bölümünün merkezinde tam, iki yanında ise yarım akanthus yapraklarına yer verilmiştir. Akanthus yapraklarının üzerinde heliks ve köşe volütü bezemeleri bulunmaktadır. Söz konusu bölümler sade yapılarıyla dikkat çeker. Ayrıca kaulis çanağının görülmemesi oldukça önemlidir. Plaster başlığın akanthus yaprakları ve abaküs çiçeğinde yoğun matkap kullanımı ile derinlik oluşturulmaya çalışılmıştır.

İki sıra akanthus yapraklı parçalar: Kazı çalışmaları sırasında yukarıda değinilen tek sıra tek sıralı örneklerin yanı sıra iki sıralı örneklerin de bulunduğu tespit edilmiştir (Res. 11-13). Söz konusu eserlerde önde kısa, arkada ise daha uzun akanthus yaprak sıralarına yer verilmiştir. Ayrıca heliks ve köşe volüt bezemelerinin bir bölümü akanthus yaprak demetleri ise sarılmıştır. Söz konusu bezeme anlayışı iki sıralı örnekler de tercih edilmiş gibi durmaktadır. Bu nedenle Res. 14-17 arasındaki kırık örneklerin de iki sıralı akanthuslar grubu içerisinde değerlendirilmesi uygun olacaktır. Akanthus yapraklarının düzenlenişinde yoğun matkap kullanımı dikkat çeker. Bu grup içerisinde yer alan sağlama yakın iki parçanın abaküs bölümleri üzerinde pamuk ? (Res. 11) ve asma yaprağı (Res. 12) bezemelerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Çalışma içerisinde incelenen plaster parçalarının bezeme olarak en yakın örnekleri Aphrodisias antik kentinde bulunmaktadır. Aphrodisias'ta yüzey buluntusu olarak kaydedilmiş figürlü plaster başlık parçalarından bazıları latrina örnekleri ile büyük benzerlikler gösterir³². Söz konusu örnekler arasındaki en belirgin fark Aphrodisias plaster başlıklarında figür kullanılmış olmasıdır. Yaprakların düzenlenişi ve işçilik çok benzerdir. Her iki yerleşim yeri örneğinde de yoğun matkap kullanımı göze çarpar. Özellikle C5 numaralı eser (Res. 18) Tralleis buluntuları ile büyük benzerlikler göstermektedir. S. Dillon, Güney Agora'nın üzerindeki modern duvarda devşirme mazleme olarak kullanılan C5 No.lu örneğin de içinde

²⁹ Hamam-Gymnasion Latrinası plaster başlıklarını çalışmam konusunda her türlü kolaylığı sağlayan Prof. Dr. Abdullah Yaylalı, Prof. Dr. Serap Yaylalı ve Prof. Dr. Nurettin Öztürk'e teşekkürü bir borç bilirim. Çalışma içerisinde kullanılan görseller 2006-2008 yılları arasında oluşturulan Tralleis Kazısı arşivinden alınmıştır. Öğr. Elemanı Merve Sultan Çakan (MA) görsellerin hazırlanmasına değerli katkılarda bulunmuştur. Yardımlarından dolayı kendisine teşekkürü bir borç bilirim.

³⁰ Plaster parçaları yoğun olarak batı kanalı içerisinde bulunmuştur. Yapının kuzey duvarının Geç Antik Çağ'da tahrip edildiği bilinmektedir. Bu tahribatla bağlantılı olarak kuzey kanalizasyon kanalı içerisinde diğer kanallara oranla daha az sayıda bezemeli mimari parça bulunmuştur.

³¹ Günümüzde Aydın ilinin en önemli ihraç ürünlerinden bir tanesi incirdir. Söz konusu motifin Tralleis antik kenti Hamam-Gymnasionu'nda bitkisel bezeme unsuru olarak kullanılmış olması, incirin o dönemde de önemini kanıtlanması açısından oldukça değerlidir.

³² Dillon 1997, 762, Res. 29, C1; 763-764, Res. 32, C4; 764-765 Res. 33, C5; 765-766 Res. 34, C6; 766, Res. 35, C7.

bulduğu grubun MS II. yüzyıla tarihlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir³³. Ayrıca söz konusu grubun Aphrodisias Hadrianus Hamamları'nda bulunan figürlü kıvrıklal bezemelerine çok benzediğini ifade etmiştir³⁴. Bahsedilen yapı yazıtlar yardımıyla Hadrianus Dönemi'ne tarihlenmektedir³⁵.

Ephesos antik kentinde latrina plaster başlıkları ile kıyaslayama yapabileceğimiz örnekler bulunmaktadır. Benzer bir örnek Ephesos Vadius Gymnasionu'nda bulunmuştur (Res. 19). Yapının caldarium ana salonunda bulunan plaster Korinth başlığının işçiliği çalışma içerisinde incelenen örnekleri hatırlatmaktadır. Başlığın merkezinde yer alan akanthus yaprağının kıvrım detayları oldukça benzerdir. G. Plattner, Vadius Gymnasion buluntusu benzer örneğin Geç Traianus ile Erken Antoninler Dönemi arasına tarihlenmesi gerektiğini ifade etmiştir³⁶.

Yine Ephesos antik kentinde Serapeion kutsal alanında bulunan kapı konsolu üzerindeki akanthus yaprağının (Res. 20) işçiliği latrina plaster başlıklarını hatırlatmaktadır. Özellikle akanthus yaprağının tırtıklı kenar detayları oldukça benzerdir. Ayrıca yapının friz kuşağı üzerinde yer alan kıvrıklal (ranke) bezemesindeki kılıf yaprak demetlerindeki işçilik de Tralleis plaster başlıklarının işçiliğine oldukça yakındır. Ephesos Serapeion Tapınağı'nda gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında bir yazıt bulunamamıştır. Bu nedenle yapının tarihi tartışmalıdır. Araştırmacılar, Traianus Dönemi ile Orta Severuslar Dönemi arasında değişik tarih önerileri sunmaktadırlar³⁷. Tapınağın bezeme özellikleri dikkate alındığında MS II. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmesi uygun olacaktır³⁸.

Latrina plaster başlıkları üzerindeki akanthus yapraklarının benzerleri Pergamon antik kentinde de karşımıza çıkar. Traianus Tapınağı podiyumu ayak profilleri üzerinde yer alan akanthus yapraklarının (Res. 21) tırtıklı kenar detayları çalışma konusu olan örnekleri hatırlatmaktadır³⁹. Yapının genel olarak MS 114-129 yılları arasında inşa edildiği düşünülmektedir. W. Radt, yapının inşa tarihinin Hadrianus'ın kenti ziyaretleri ile bağlantılı olması gerektiğini ifade etmektedir⁴⁰. J. Rohmann da akanthus yapraklarının işçiliğinin Hadrianus Dönemi özelliklerini yansıttığına söylemektedir⁴¹.

Latrina plaster başlıkları üzerindeki akanthus yapraklarının işçiliği ile bağlantı kurabileceğimiz bir diğer yapı Side N1 Tapınağı'dır. Yapının konsollu friz kuşağı üzerinde, konsol bezemelerinin altında akanthus yapraklarına yer verilmiştir (Res. 22). Akanthus yapraklarının kenar detaylarında matkap uygulaması göze çarpar. Yaprak detaylarının

³³ Dillon 1997, 762.

³⁴ Dillon 1997, 765.

³⁵ Boulanger 1914, 47. Farrington, Hadrianus'un Aphrodisias antik kentini MS 129 yılının başlarında ziyaret ettiğini ifade etmektedir. Söz konusu tarih önerisi için bkz.; Farrington 1995, 27.

³⁶ Plattner 2008, 279, KatNr. A 192, Taf. 208.1.

³⁷ Tarih önerileri için bkz.; Traianus-Hadrianus: Plattner 2008, 279; Hadrianus-Erken Antoninler: Stročka 1988, 303; Antoninler: Heilmeyer 1970, 100; Geç Antoninler: Karaosmanoğlu 1987, 37; Caracalla: Alzinger 1970, 1654; Caracalla: Knibbe 1978, 500-501, dipnot 82.

³⁸ Ephesos Serapis Tapınağı'nın mimari bezemeleri incelendiğinde Erken Antoninler Dönemi'nin izleri görülür. Yapının özellikle friz bloklarında bu durum oldukça belirgindir. Zemin, kıvrıklal (ranke) bezemesinin arkasında hala görülebilmektedir. Bu durum tapınağının inşasının Severuslar Dönemi'nden önce olduğuna önemli bir kanıttır. Severuslar Dönemi'ne tarihlendirilen friz kuşaklarında zemin bezemelerin arkasında tamamen kaybolur. Ephesos Serapis Tapınağı friz kuşağı üzerindeki bezemeler genel olarak değerlendirildiğinde işçilik hala kalitelidir. Kıvrıklal (ranke) bezemeleri hala doğal yapısını kaybetmemiştir. Kılıf yaprak demetleri üzerindeki matkap kullanımında abartı söz konusu değildir. Bu bezeme anlayışı genelde Antoninus Pius Dönemi'nde karşımıza çıkar.

³⁹ Rohmann 1995, 117, Taf. 44.4-5.

⁴⁰ Radt 2002, 210-211.

⁴¹ Rohmann 1995, 116-117.

düzenlenişine bakıldığında ışık-gölge etkisi verilmek istenildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu işçilik latrina örneklerini hatırlatmaktadır. Side N1 Tapınağı'nın inşa tarihi tartışmalıdır. Son yıllarda genel olarak Hadrianus Dönemi'nde inşa edildiği düşüncesi daha fazla ön plana çıkmaktadır⁴². Hadrianus gezileri, tapınağın plan ve işçilik özellikleri incelendiğinde söz konusu tarih önerisi oldukça akla yatkındır.

Tarihlendirme ve Sonuç

Tralleis Hamam-Gymnasion Latrinası'nda gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında bir yazıt bulunamamıştır. Bu nedenle yapının tarihinin tespitinde benzer örnekler oldukça önemlidir. Çalışma içerisinde incelenen plaster başlık parçalarının işçilik olarak benzerleri genel olarak Hadrianus (MS 117-138) ile Antoninus Pius (MS 138-161) dönemlerine tarihlendirilen yapılarda karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda değinilen benzer örneklerin işçiliği Tralleis örnekleri ile çok yakındır. MS II. yüzyıl içerisinde Batı Anadolu'da imar faaliyetlerinin sayısındaki artış dikkat çekicidir. Özellikle Hadrianus Dönemi bu açıdan oldukça özeldir. Söz konusu dönem ile başlayan imar faaliyetlerinin Antoninus Pius Dönemi'nde de devam ettiği anlaşılmaktadır. Bezeme üslubu açısından da Antoniler Dönemi başlarında Hadrianus Dönemi etkilerinin görüldüğü bilinmektedir⁴³.

Hadrianus'un, imparatorluk yılları içerisinde doğu eyaletlerini de kapsayan önemli gezilere çıktığı bilinmektedir. İmparatorun gezileri ile kentlerdeki imar faaliyetleri arasında bağlantı dikkat çekicidir. MS 129-131 yılları arasında gerçekleştirdiği üçüncü gezisi sırasında Tralleis'e uğramış olabileceği iddia edilmektedir⁴⁴. Tralleis'in Hadrianus Dönemi içerisinde ayrıcalıklar kazandığı anlaşılmaktadır. Bu durumun oluşmasında Tralleisli Phlegon'un çok önemli bir rolü vardır. Phlegon'un Hadrianus'la kurmayı başardığı dostluktan memleketi Tralleis de yararlanmış olmalıdır. Söz konusu dönemde yaşanan hububat sıkıntısı Tralleis'i de etkilemiştir. Kentin, Mısır'dan hububat almasına izin verildiği bilinmektedir⁴⁵. Phlegon aynı zamanda Tralleis'te gerçekleştirilen "Olympia Pythia Hadriana"⁴⁶ oyunlarında da görev almıştır⁴⁷. İmparatorun söz konusu oyunlar sırasında kenti ziyaret ettiği düşünülmektedir⁴⁸.

Hadrianus'tan sonra başa geçen Antoninus Pius Dönemi'nde kentle ilgili bilgilerimiz daha azdır. Bu nedenle *Scriptores Historiae Augustae*⁴⁹ adlı eserde geçen bilgiler oldukça önemlidir. Antoninus Pius'un tahta geçiş sürecinin anlatıldığı ilgili pasaj içerisinde imparatorun proconsullüğü sırasında Tralleis'e geldiği anlaşılmaktadır. Söz konusu ziyaret sırasında Tralleisli bir kadın rahip Antoninus Pius'u "yaşasın proconsul" yerine "yaşasın imparator" şeklinde karşılamıştır⁵⁰. Bu söz Antoninus Pius'un daha sonrasında imparator olacağına dair bir işaret olarak yorumlanmıştır.

MS II. yüzyılın başlarında Batı Anadolu'da imar faaliyetlerine önem verildiği anlaşılmaktadır. Hadrianus ve Antoninus Pius'un imparatorluk yıllarında Küçük Asya'da yer alan önemli yerleşim yerlerinde kamusal yapıların inşasına ağırlık verildiği bilinmektedir. Latrinanın içerisinde yer aldığı Hamam-Gymnasion yapı kompleksinin inşasının da Hadrianus

⁴² Strocka 1988, 300; Pülz 1989 59-60; Vandeput 1997, 76-77.

⁴³ Can 2005, 90.

⁴⁴ Syme 1988, 163.

⁴⁵ Magie 1950, 619; Gülbay 2009, 44-45.

⁴⁶ Tralleis'te gerçekleştirilen Olympia Pythia Hadriana oyunları için bkz; Boatwright 2000, 94.

⁴⁷ Gülbay 2009, 45.

⁴⁸ Boatwright 2000, 101.

⁴⁹ *Scriptores Historiae Augustae* adlı eserde Hadrianus'tan başlayarak Numerianus'a kadar başa geçen imparatorlar ve taht varisleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Çeşitli yazarlar tarafından yazıldığı bilinmektedir. Antoninus Pius ile ilgili bölüm Iulius Capitolinus tarafından kaleme alınmıştır.

⁵⁰ *Hist. Aug.* Pius III, 3; Koyuncu 2017, 121.

ve Antonius Pius dönemleri içerisinde başlamış olması muhtemeldir⁵¹. Geç Hadrianus Dönemi'nde başlayan inşa faaliyetlerinin Antoninus Pius Dönemi'nin başlarında da devam etmesi fikri mantıklı görünmektedir. Çalışma içerisinde incelenen plaster başlık parçalarının bezeme özellikleri de bu tarih önerisini destekler niteliktedir.

Kaynakça ve Kısaltmalar Listesi

- Alzinger, W. 1970, "Ephesos B", *RE Suppl. 12*, 1970, 1588-1704.
- AJA, American Journal of Archaeology. The Journal of the Archaeological Institute of America
- Akkan, Y. - Öztürk, N. - Karaosmanoğlu, M. 2019, "2017 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *40. KST 3*, Ankara, 173-184.
- AM, Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung
- BABesch, Bulletin antieke beschaving. Annual Papers on Classical Archaeology
- BARIntSer, British Archaeological Reports (International Series)
- BCH, Bulletin de correspondance hellénique
- Boatwright, M. T. 2000, *Hadrian and the Cities of the Roman Empire*, New Jersey.
- Boulanger, A. 1914, "Note sur les fouilles exécutées à Aphrodisias en 1913", *CRAI 58-1*, 46-53.
- Can, B. 2005, "Antoninler Dönemi Baroğu Işığında Aspendos Tiyatrosu Bezemeleri", *Adalya VIII*, 89-119.
- CRAI, Comptes rendus des séances de l'Académie des inscriptions et belles-lettres [Paris]
- Dillon, S. 1997, "Figured Pilaster Capitals from Aphrodisias", *AJA 101/4*, 731-769.
- Dinç, R. 1998, "Tralleis Kazısı (1996)", *XIX. KST 2*, Ankara, 205-236.
- Dinç, R. - Özkan, H. - Takaoğlu, T. 2000, "Tralleis Kazı Çalışmaları. 1997-1998", *Arkeoloji ve Sanat 95*, 2-14.
- Dinç, R. 2003, *Tralleis Rehberi/Guide*, İstanbul.
- Dinç, R. - Dede, E. 2003, "Tralleis (2000) Kazı Raporu", *24. KST 1*, Ankara, 405-418.
- Dinç, R. - Dede, E. 2004, "Tralleis 2002 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *25. KST 1*, Ankara, 339-354.

⁵¹ Tralleis Hamam-Gymnasion yapı kompleksinin bulunduğu alanda Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen bir Gymnasion'un kalıntıları bulunmaktadır. Söz konusu yapının MS II. yüzyıldaki imar faaliyetleri sırasında, dönemin estetik zevklerine göre yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Büyük İmparatorluk Tipi'ndeki yeni yapının yaklaşık olarak 15000 metrekairelik bir alanı kapladığı düşünülmektedir.

- Edhem Bey, 1904, "Fouilles de Tralles (1902-1903)", *BCH* 28, 54-92.
- Farrington, A. 1995, *The Roman Baths of Lycia, An Architectural Study/Likya'daki Roma Hamamları Mimari Araştırmaları*, Exeter.
- Fellows, C. 1841, *An Account of Discoveries in Lycia, Being A Journal Kept During A Second Excursion in Asia Minor*, London.
- FiE, Forschungen in Ephesos
- Foss, C. 1979, *Ephesus after Antiquity: A late antique, Byzantine and Turkish City*, Cambridge.
- Gülbay, O. 2003a, *Eskiçağ'da Tuvalet Kültürü*, İstanbul.
- Gülbay, O. 2003b, *Batı Anadolu ve Metropolis Hamam-Gymnasium Örneğinde Latrinalar*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Gülbay, O. 2006, "Western Anatolian Public Latrines", G. Wiplinger (ed.), *Cura Aquarum in Ephesus*, Proceedings of the Twelfth International Congress on the History of Water Management and Hydraulic Engineering in the Mediterranean Region, Ephesus/Selçuk, Turkey, October 2-10, 2004, *BABesch Supplemets* 12/2, 461-466.
- Gülbay, O. 2009, *Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi İmar Faaliyetleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- Heilmeyer, W. D. 1970, *Korintische Normalkapitelle: Studien zur Geschichte der Römischen Architekturdekoration*, Heidelberg.
- Hist. Aug. Pius, *The Scriptorum Historie Augustae*, Çev. D. Magie, London, 1991.
- Humann, C. - Doerpfeld, W. 1893, "Ausgrabungen in Tralles", *AM* XVIII, 395-413.
- IstMitt, Istanbuler Mitteilungen
- IstMitt-BH, Istanbuler Mitteilungen. Beiheft
- Karaosmanoğlu, M. 1987, *Anadolu Mimari Bezekleri III. Roma Çağı Yumurta Dizisi*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- Keil, J. 1929, "XIII. Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Ephesos", *Öjh* 24, 5-68.
- Knibbe, D. 1978, "Ephesos-nicht nur die Stadt der Artemis: Die 'Anderen' Ephesischen Götter", S. Şahin - E. Schwertheim - J. Wagner (eds.), *Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens, Volume 2*, 489-503.
- Koyuncu, C. 2017, "Scriptores Historiae Augustae: Roma İmparatoru Antoninus Pius'un Çevirisi", *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri* 11/1, 111-128.

KST, Kazı Sonuçları Toplantısı

La Torre, M. - Steskal, M. 2012, "Das Vediusgymnasium in Ephesos, Ein kaiserzeitlicher Bad-Gymnasium-Komplex", R. Kreiner - W. Letzner (eds.), *SPA. Sanitas Per Aquam*, Tagungsband des Internationalen Frontinus-Symposiums zur Technik- und Kulturgeschichte der antiken Thermen, Aachen, 18.-22. März 2009, *BABesch Supplements 21*, 283-288.

Magie, D. 1950, *Roman Rule in Asia Minor: to the End of the Third Century After Christ*, New Jersey.

Mansel, A. M. 1963, *Die Ruinen von Side*, Berlin.

Miltner, F. 1955, "XX. Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Ephesos", *Öjh 42*, 23-60.

Neudecker, R. 1994, *Die Pracht der Latrine: Zum Wandel öffentlicher Bedürfnisanstalten in der kaiserzeitlichen Stadt*, München.

Öjh, Jahreshefte Des Österreichischen Archäologischen Institutes In Wien

Plattner, G. A. 2008, "Bauornamentik", *Das Vediusgymnasium in Ephesos, Archäologie und Baubefund, FiE XIV/1*, Wien, 275-282.

Pülz, S. 1989, *Untersuchungen zur kaiserzeitlichen Bauornamentik von Didyma, IstMitt-BH 35*, Tübingen.

Radt, W. 2002, *Pergamon: Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, Çev. S. Tammer, İstanbul.

RE, Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft (1893–)

Rohmann, J. 1995, "Einige Bemerkungen zum Ursprung des feingezahnten Akanthus", *IstMitt 45*, 109-121.

Steskal, M. 2008, "The Bath-Gymnasium Complex of Vedius in Ephesus", *BARIntSer 1739*, 557-562.

Steskal, M. 2011, "Erken Bizans Döneminde Ephesos'ta Yıkanma ve Hamam Mimarisi", F. Daim - S. Ladstätter (eds.), *Bizans Döneminde Ephesos*, İstanbul, 77-94.

Steskal, M. 2015, "Römische Thermen und griecische Gymnasien: Ephesos und Milet im Spiegel ihrer Bad-Gymnasien", P. Scholz - D. Wiegandt (eds.), *Das Kaiserzeitliche Gymnasium*, Germany, 223-244.

Steskal, M. - La Torre, M. 2002, "Das Vediusgymnasium in Ephesos, Die Geschichte der archäologischen Erforschung des Vediusgymnasiums und Seines Umfeldes, Bericht der Bauforschung 2000 am Vediusgymnasium", *Öjh 70*, 221-244.

Steskal, M. - La Torre, M. 2008, *Das Vediusgymnasium in Ephesos, Archäologie und Baubefund, FiE XIV/1*, Wien.

- Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII, XIII, XIV)*, Çev. A. Pekman, İstanbul, 2000.
- Strocka, V. M. 1988, "Wechselwirkungen der stadrrömischen und kleinasiatischen Architektur unter Trajan und Hadrian", *IstMitt* 38, 291-307.
- Syme, R. 1988, "Journeys of Hadrian", *ZPE* 73, 159-170.
- Topaloğlu, A. 2010, *Tralleis Latrinası Işığında Antik Dönemde Latrinalar ve Tralleis Latrinasının 3D Modellemesi*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın.
- Vandeput, L. 1997, *The Architectural Decoration in Roman Asia Minor. Sagalassos: a Case Study*, Leuven.
- Yaylalı, A. 2008, "2006 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", 29. *KST* 1, Ankara, 555-576.
- Yaylalı, A. 2009, "2007 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı Çalışmaları", 30. *KST* 3, Ankara, 17-40.
- Yaylalı, A. 2010, "2008 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", 31. *KST* 2, Ankara, 375-386.
- Yegül, F. K. 1986, *The Bath-Gymnasium Complex at Sardis*, Cambridge.
- Yegül, F. 1992, *Baths and Bathing in Classical Antiquity*, New York.
- Yener, E. - Saraçoğlu, A. 2014, "2012 Yılı Tralleis Kurtarma Kazıları", 35. *KST* 2, Muğla, 52-61.
- Yener, E. - Saraçoğlu, A. - Civelek, A. - Gülçin, Y. - Aydın, O. - Atıcı, Ş. - Tokgöz, M. N. 2014, "2013 Yılı Tralleis Kazıları", 36. *KST* 1, Ankara, 425-440.

ZPE, Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik

Diğer Kısaltmalar

bkz.	Bakınız
m	Metre
MS	Milattan Sonra
Res.	Figür

Figürlerin Listesi

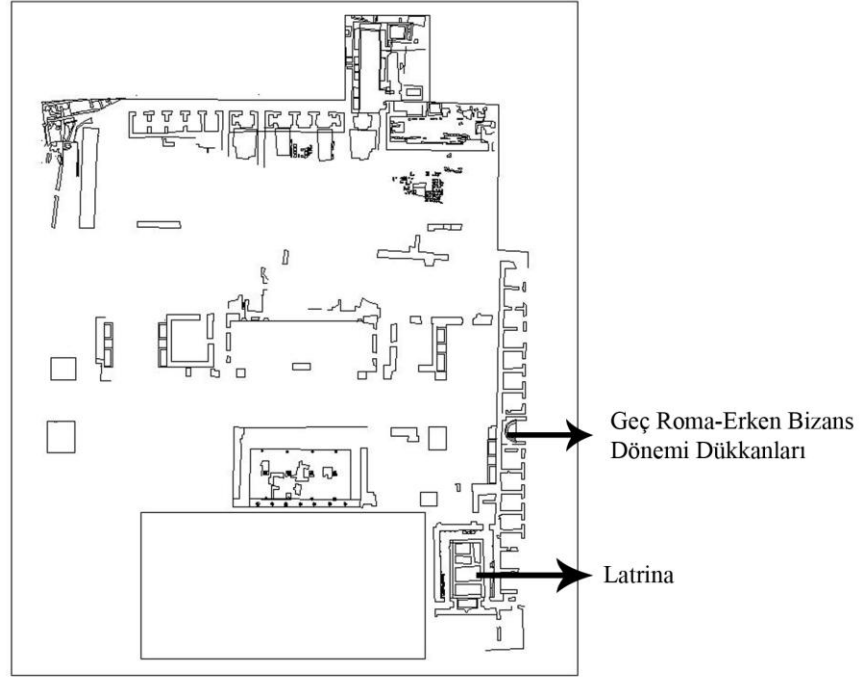
Res. 1	Hamam-Gymnasion'un Doğudan Görünüşü
Res. 2	Hamam-Gymnasion'un Batıdan Görünüşü
Res. 3	Hamam-Gymnasion'un Planı
Res. 4	Latrinanın Planı
Res. 5	Latrinanın Kuzeydoğudan Görünüşü
Res. 6	Latrinanın Güneybatıdan Görünüşü
Res. 7	Latrinanın Duvar Örgü Tekniğinin Genel Görünüşü
Res. 8	Ephesos Varius Hamam Latrinası'nın Duvar Örgü Tekniği
Res. 9	Latrina Buluntusu Korinth Plaster Başlığı Parçası
Res. 10	Latrina Buluntusu Korinth Plaster Başlığı Parçası
Res. 11	Latrina Buluntusu Korinth Plaster Başlığı Parçası
Res. 12	Latrina Buluntusu Korinth Plaster Başlığı Parçası
Res.13	Latrina Buluntusu Korinth Plaster Başlığı Parçası
Res. 14	Latrina Buluntusu Korinth Plaster Başlığı Parçası
Res. 15	Latrina Buluntusu Korinth Plaster Başlığı Parçası
Res. 16	Latrina Buluntusu Korinth Plaster Başlığı Parçası
Res. 17	Latrina Buluntusu Korinth Plaster Başlığı Parçası
Res. 18	Aphrodisias Güney Agorası Çevresi Buluntusu Plaster Korinth Başlığı Parçası (Dillon 1997, 764, Res. 33)
Res. 19	Ephesos VediusGymnasionCaldarium Ana Salonu Buluntusu Plaster Korinth Başlığı (Plattner 2008, 278, Taf. 208.1)
Res. 20	Ephesos Serapeion Kutsal Alanı Buluntusu Kapı Konsolu Üzerindeki Akanthus Motifi (Plattner 2008, 278, Taf. 380.1)
Res. 21	PergamonTraianus Tapınağı Podyum Ayak Profili Üzerindeki Akanthus Profili (Rohmann 1995, Taf. 44.5)
Res. 22	Side N1 Tapınağı Konsollu Friz Kuşağı (Mansel 1963, 81, Abb. 61)

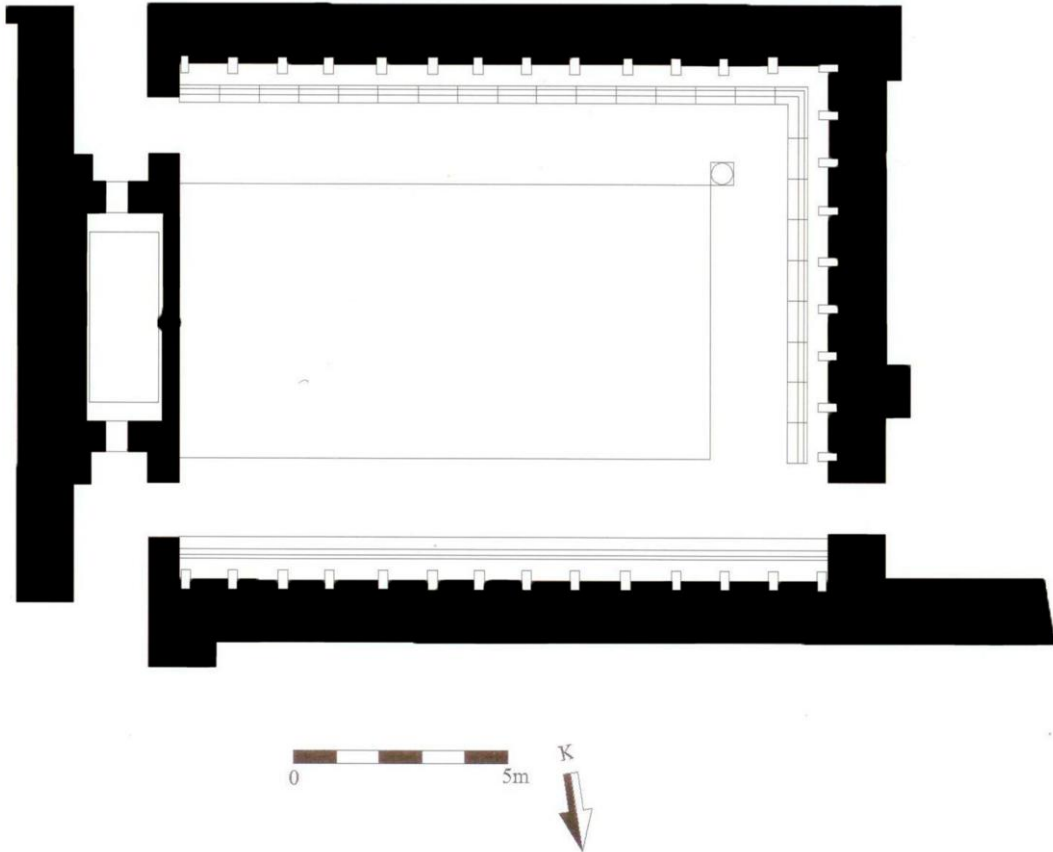
Res. 1

Res. 2

Res. 3

Res. 4

Res. 5

Res. 6

Res. 7

Res. 8

Res. 9

Res. 10

Res. 11

Res. 12

Res. 13

Res. 14

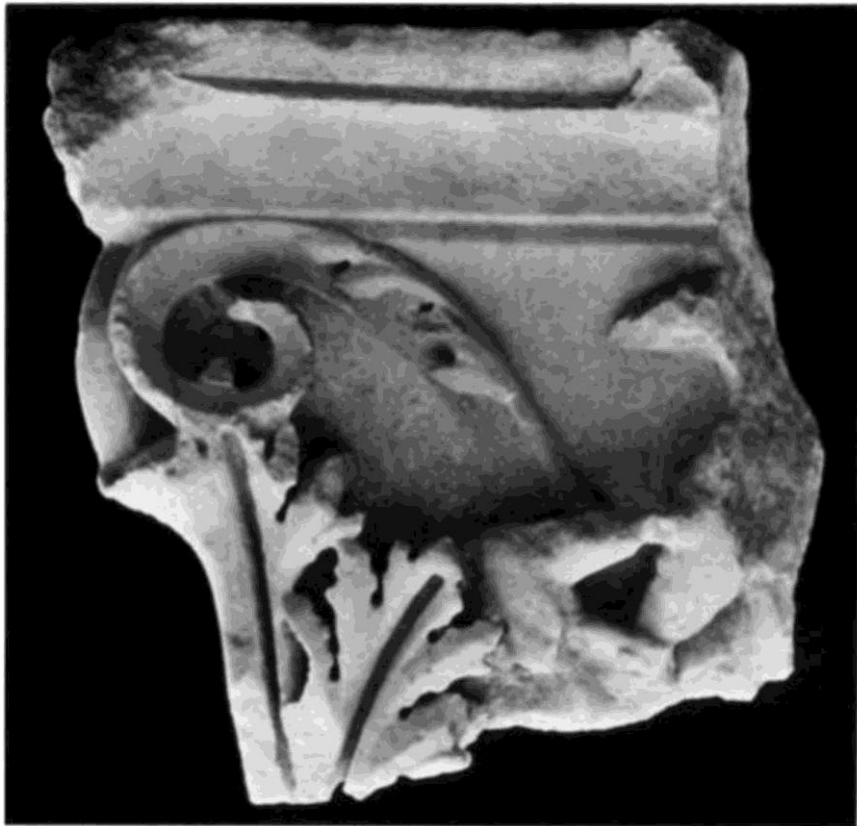
Res. 15

Res. 16

Res. 17

Res. 18

Res. 19

Res. 20

Res. 21

Res. 22

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 5, Sayı/Issue 5 (Haziran/June 2020), ss./pp. 75-91

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 11. 03. 2020

Kabul Tarihi/Accepted: 30. 03. 2020

KREMNA'DAN BEZEMELİ TAVAN KASETİ ÖRNEKLERİ*

DECORATED CEILING CASSETTE SAMPLES FROM KREMNA

Hüseyin METİN - Mustafa ÇİDEM**

Öz

Pisidia Bölgesi sınırları içinde kalan Kremna, Burdur İli, Bucak İlçesi, Çamlık Köyü'ne bağlı Hacıbağ Mahallesi'nin doğusunda yer almaktadır. Üç tarafı uçurum, batısı sur duvarları ile çevrilidir. Stratejik konuma sahip olan kent, Augustus Dönemi'nde "Colonia Iulia Augusta Felix Cremnensium" adıyla Roma kolonisi haline getirilmiştir. Bu tarihlerden sonra Kentin, Via Sebaste aracılığıyla diğer koloni kentleri ile bağlantısı sağlanmıştır. 19. yüzyıldan itibaren bölgeye gelen seyyah ve araştırmacıların sık sık ziyaret ettikleri bir nokta haline gelen Kremna'da resmi olarak yapılan tek arkeolojik kazı çalışması, 1970 yılında J. İnan tarafından gerçekleştirilmiştir. 1985-1987 yılları arasında S. Mitchell kentte yüzey araştırması yapmıştır. 2013 yılından beri H. Metin tarafından kent ve çevresinde yüzey araştırmaları yapılmaktadır.

* "Bu makale, "Kremna Antik Kenti Mimari Bezemeleri" adlı (Y.L.) tez çalışmasının bir bölümünün yeniden değerlendirilmesiyle oluşturulmuştur.

** Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kars/Türkiye.

E-posta: arkeologmetin@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6790-4096>

Doktora Öğrencisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Aydın/Türkiye.

E-posta: cidem89@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0974-2428>

Bu çalışmada Kremna'dan sekiz adet tavan kaseti incelenmiştir. Bunlardan en erkeni (K1) devşirme malzeme olarak surlarda bulunmuştur. Diğerleri Sütunlu Cadde ve Büyük Propylaion yapısına aittir. Bu iki yapının çevresinde çok sayıda tavan kaseti olsa da, oldukça tahrip oldukları için kapsam dışı tutulmuştur. Bezemeli kasetler, kesin tarihlenen yapılara ait olanlar ile karşılaştırılmış ve gelişim safhasına göre değerlendirilmiştir. Bezeme üslubundan yola çıkılarak Kremna'da MÖ 1. yüzyılın sonlarında yerellikten söz edilebilir. Ancak MS 2. yüzyılda özellikle Erken Severuslar Dönemi'nde ortak sanat anlayışıyla bölgesel etkileşimin doruk noktaya ulaştığı anlaşılmaktadır. Çalışmadaki esas amaç kente özgü mimari uygulamaları ve bölgesel etkileşimleri irdelemektir. Bu çalışmayla birlikte Kremna'daki ve çevre kentlerle olan benzer üslup özellikleri ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Pisidia, Kremna, Roma, Mimari Bezeme, Tavan Kaseti.

Abstract

Kremna, which is in the Pisidia Region, is located in the Hacıbağ neighborhood of the Çamlık Village in the Bucak District of Burdur in Turkey. The cliff on three sides is surrounded by the city walls. The city, which was strategically located, was transformed into a Roman colony called "Colonia Iulia Augusta Felix Cremnensium" in the Augustus Period. After these dates, the city was connected to the other colonial cities through Via Sebaste. The only official archaeological excavation in Kremna, which has become a point frequently visited by travelers and researchers coming to the region since the 19th century, was carried out by J. Inan in 1970. Between 1985 and 1987, S. Mitchell conducted a survey in the city. Since 2013, H. Metin has been conducting surveys in and around the city.

In this study, eight ceiling cassettes from Kremna were examined. The earliest of these (K1) was found in the city walls as reused material. Others belonged to the Colonnaded Street and the Large Propylaion. Although there were many ceiling cassettes around these two structures, they were left out of scope because they were quite destroyed. The decorated cassettes were compared to those of the exact dated structures and evaluated according to their developmental stages. Based on the decorated Ion style, it is possible to talk about locality in Kremna at the end of the 1st century BC. However, it is understood that, in the 2nd century AD, especially in the Early Severus Period, the regional interaction reached a peak with the common understanding of art. The main purpose of this study is to examine the architectural practices and regional interactions specific to the city. With this study, similar stylistic features with Kremna and surrounding cities have been revealed.

Keywords: Pisidia, Kremna, Rome, Architectural Decoration, Ceiling Cassette.

Giriş

Kremna Antik Kenti, Burdur İli, Bucak İlçesi'ne bağlı Çamlık Beldesi, Hacıbağ Mahallesi'nin doğusunda konumlanan bir Pisidia kentidir (Res. 1)¹. Hellenic "Κρημνα",

¹ İnan 1972, 52.

“Uçurum” anlamına gelen kentin üç tarafı uçurumla çevrili olup, batısı kuzey-güney uzantılı sur duvarıyla korunaklı hale getirilmiştir² (Res. 2). Böylelikle uygun topografik yapısı³ ve stratejik konumunun verdiği avantajı, bölge kentleri içerisinde uzun süre ön planda olmasını sağlamıştır⁴. Strabon, Kremna’nın zapt edilemez bir kent olduğundan ve Galat Kralı Amyntas’ın MÖ 39-25 yılları arasında hâkimiyet kurduğundan bahsetmiştir⁵. Amyntas’ın ölümünden sonra kent Augustus tarafından “*Colonia Iulia Augusta Felix Cremnensium*” olarak isimlendirilerek Roma kolonisi haline getirilmiştir⁶. İmparator Probus Dönemi’nde Kremna, Isaurialı haydut Lydius tarafından işgal edilmiştir. Uzun kuşatmanın ardından Lydius, adamları tarafından öldürülmüş ve kentin hâkimiyeti tekrar Roma’ya geçmiştir⁷.

19. yüzyılda seyyah ve araştırmacıların yoğun ilgisini çeken⁸ Kremna’da ilk resmi arkeolojik kazı 1970’li yılların başlarında kısa süreli olarak J. İnan tarafından Hamam/Kütüphane yapısında yapılmıştır⁹. 1985-1987 yıllarında S. Mitchell yüzey araştırmaları gerçekleştirmiştir¹⁰. 2013 yılından beri H. Metin, “Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları” adlı proje kapsamında araştırmalarına devam etmektedir¹¹.

Çalışma konusu sekiz (8) adet bezemeli tavan kasetinden yedisi, kentin önemli yapıları olan Sütunlu Cadde ve Büyük Propylaion’a aittir. Sütunlu Cadde, 210 m uzunlukta, kentin batı ve merkez noktasını birbirine bağlar durumdadır, bu bakımdan kentteki ticari hareketliliğin en yoğun yaşandığı yerdir¹². Propylaion ise kent merkezindeki Forum-Bazilika yapısının kuzeybatısında yer almaktadır¹³. Görkemli boyutlarıyla kentin en önemli anıtsal yapıları arasında sayılır. Dağlık bölgede bulunan bir kale kentte böylesine görkemli yapıların olması, Roma İmparatorluk Dönemi’nde koloni kentine dönüşmesiyle birlikte ekonomik yönden gelişmesiyle açıklanabilir¹⁴.

Bu makalenin amacı Kremna’dan seçilmiş bir grup bezemeli tavan kasetinin stil yoluyla karşılaştırılarak, kısmen de olsa Kentin çevre kentlerle olan etkileşimini ortaya koymaktır.

Tavan Kaseti Gelişimi

Mimari yapılarda tavan bloğunun alt yüzünde yer alan kare ya da dikdörtgen biçimli çerçeveli panolara tavan kaseti adı verilmektedir. Tavan görünümüne hareket kazandırmak amacıyla yapılan bu mimari unsur, iç içe daralan bezemesiz kademeli çerçeveler ya da çerçeve içerisinde yer alan farklı bezemeler kullanılarak yapılmaktadır. İlk olarak ahşap mimari geleneğinde kullanılmaya başlayan kasetlerin, Arkaik Dönem’de yapıların önemli bir

² Metin 2012, 216.

³ Kuzeyde Karadığın Tepesi ve Çakalasar Tepe, kuzeybatıda Keraitai, Çayırılık Ketiri, Eğribel/Keçipüren, doğuda Kestros Vadisi ve güneyde ise Kepez I-II, Bağtepe ve Karatepe mevkiileriyle çevrilidir. Metin 2015c, 9-15; Metin - Soslu - Çidem 2017, 161-168; Metin - Soslu - Çidem 2018, 210-215; Metin 2020, 83-96.

⁴ Metin 2012, 216.

⁵ Strab.XII.VI.4.

⁶ Hirschfeld 1879, 279-315; İnan 1972, 52; Özsait 1985, 134; Mitchell 1995,3; Sevin 2007, 160; Shafer 2012, 248.

⁷ Zosimus I. 69; Özsait 1985, 101; Mitchell 1995, 210; Davies 2000, 151-158; Metin 2012, 217.

⁸ Dönem hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Arundell 1834, 74-81; Waddington 1853, 98-101; Davis 2016, 177-199; Hirschfeld 1879, 279-315; Sterrett 1888, 319-326; Lanckoronski 2015, 161-172.

⁹ İnan 1972, 51-97.

¹⁰ Mitchell 1987, 167-170; Mitchell 1988, 219-274; Mitchell - Cüceren 1994, 497-512; Mitchell - Waelkens 1988, 37-47; Mitchell - Waelkens 1988, 53-65.

¹¹ Metin 2013, 255-264; Metin 2014, 1-27; Metin 2015a, 655-665; Metin 2015b, 22-24; Metin 2015c, 9-15; Metin v.d 2015, 174-179; Metin - Soslu 2016, 311-324.

¹² Mitchell - Waelkens 1987, 43-46.

¹³ Mitchell - Waelkens 1987, 43-44; Mitchell 1995, 168.

¹⁴ Levick 1967,102; İnan 1972, 52; Özsait 1985, 134; Greenhalgh1987, 32; Mitchell 1995, 3; Ortaç 2001, 81-83; Shafer 2012, 248.

unsuru haline geldikleri bilinmektedir. Klasik Dönem'e gelindiğinde daha çok taş mimaride kullanımı dikkat çeker¹⁵. Klasik Dönem'den Hellenistik Dönem'e kadar devam eden süreçte Anadolu'daki tavan kasetlerinde bitkisel bezemelerin yoğunlukta olduğu, figürlü süslemelerin az tercih edildiği görülmüştür¹⁶.

Roma Dönemi'nde özellikle MS 2. yüzyılda imar faaliyetlerinin artması sonucu tavan kasetlerinin kullanıldığı yapı türlerinin giderek çeşitlilik kazanmaya başladığı anlaşılmıştır¹⁷. Anadolu'da bu dönemde yapılan tiyatro, hamam, nymphaion, cadde, forum, bazilika ve Propylaion gibi birçok kamusal yapıda, çeşitli bitkisel süslemeler ve yapıların işlevine uygun biçimde seçilen figürlü kabartmaların yer aldığı tavan kasetleri, bu tür yapıların zengin bezemeleri içindeki yerini almıştır¹⁸. Nymphaion yapılarında su ile ilişkili hayvanlar, mitolojik figürler ve bitkisel süslemeler yoğunluktadır. Tiyatro yapılarında ise Dionysos ile ilişkili olan asma yaprağı ve üzüm salkımı gibi bitkisel bezemeler tercih edilmiştir. Ayrıca, tiyatro maskaları, insan-hayvan mücadeleleri yaygın olarak işlenen konular arasındadır. Diğer yapı türlerine bakıldığında yapının işlevi gözetilmeksizin üst örtü sistemlerinin kavisli iç yüzeylerinde portre biçimli kadın-erkek tasvirleri, masklar ve bitkisel bezemeler ile süslendiği görülür¹⁹.

Kremna'daki Bezemeli Tavan Kasetleri

Kremna'daki Sütunlu Cadde ve Büyük Propylaion'un çevresine saçılan çok sayıda tavan kaseti bulunmaktadır. Ancak bunların büyük çoğunluğu çevresel etkiler sebebiyle oldukça zarar görmüştür. Hatta birçoğunun üzerlerindeki bezemeler dahi seçilememektedir. Sayısal oran dışında başka bir veri sunmadıkları için anılan bu tavan kasetleri içerisinden bezemesi net olarak okunabilen malzemeler değerlendirmeye alınmıştır.

Yukarıda zikredilen bu iki yapı dışında bulunmuş, değerlendirmeye alınan tek örnek K1'dir. 3 no.lu Kule'nin yıkıntılarında tespit edilmiş olup, aynı kulede devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Kaset, 0.60 m yükseklik, 1.20 m uzunluk ölçülerine sahiptir. Dış konturları tahrip olan K1'de görülen işçilik-bezeme açısından sonraki örneklerle kıyaslanamayacak kadar sıra dışı özellikler sergiler. Tavan kasetinde kalın plastik dikdörtgen çerçeveli pano içerisinde göbek kısmı düğme biçiminde çiçek-rozet bulunmaktadır. Yassı, dışa açık yapraklar, ucu iç bükey kıvrımlı ve ortasında tek derin bir damar ile işlenmiştir. Paralel eksenli plastik yapıda damarlı iki dar yaprak merkeze doğru daralarak verilmiştir. Dik eksenli yerleştirilmiş lotus-sarmaşık (?) gibi "V" biçimli bir başka bezeme göze çarpmaktadır. Kırılgan ve bezeksiz yapı dışında, bahsedilebilecek diğer bir husus, bezemenin sivri ve köşeli hatlara sahip olmasıdır²⁰. Schörner, bezemelerin hacimsiz ve ayrıntısız işlenmesinin MÖ 1. Yüzyılın ilk yarısının karakteristik özelliği olduğuna dikkat çekmektedir²¹. Augustus Dönemi yapılarında izlenen yoğun Hellenistik özellikler, tarihsel çelişkilerin çözülmesini güçleştirse de, bezemelerin dönem stili detaylı incelendiğinde, yeni oluşumlara yer verildiği fark edilebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında dönem örneklerinden tamamen farklı bir bezeme üslubunun denendiğini söylemek gerekir. Bu durum Kremna'da aktif çalışan ustaların, bilindik bir sanat anlayışının dışına çıkarak yeni moda anlayışına yön verdiklerini akla getirir. Ayrıca bu bölümde incelenen parçalardan gerek üslup, gerekse malzeme açısından ayrılmaktadır. K1 no.lu örnek malzeme kalitesi ve işçilik bakımından Kremna güneybatıdaki 1 no.lu Kule'nin yamaç bölümünde bulunduğundan dolayı surlarda devşirme malzeme olarak

¹⁵ Hoepfner 1991, 90-98; Alp 2006, 158.

¹⁶ Rumscheid 1994, 331; Alp 2006, 159.

¹⁷ Koenigs - Radt 1979, 344.

¹⁸ Tancke 1989, 6-7.

¹⁹ Alp 2006, 159; Seyirci 2016, 199.

²⁰ Schörner 1995, 36.

²¹ Schörner 1995, 106.

kullanıldığı düşünülen friz parçası ile oldukça benzerdir. Bu sebeple friz ile üslup benzerliği dikkate alınarak K1 no.lu kaset MÖ 1. yüzyılın sonu-MS 1. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmiştir.

Kremna'daki diğer kaset bezemesinin yer aldığı Sütunlu Cadde yapısı, arazinin topografik yapısına uygun, doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır²² (Res. 3). Büyük ölçüde ayağa kaldırılabilir kadar sağlam olan bu yapı yaklaşık 230 m uzunlukta, genişliği ise 10 m'dir. Kentin batı ve merkez noktasını birbirine bağlar konumdadır. İki nokta arasında sadece ana yol değil, aynı zamanda büyük ticari merkezdir. Böylelikle bu aks kent planını çapraz bir şekilde bölmektedir. Kentin batısından itibaren başlayarak belirli aralıklar ile yapılmış niş ve aedícula bölümlerinin yer aldığı üç kemerli kapıya sahiptir. Caddenin sağ-sol iki kanadında, aşırı sıcak ve yağmur gibi doğa olaylarından korunmak amacıyla inşa edilmiş, sütunlu galeriler yer almaktadır. Galerideki granit sütunların yüksekliği yaklaşık 3 m'dir. Kireçtaşı malzemedен yapılan Korinth başlıkları yer alır. Sütunlar ile paralel dağılmış postament kaideler yoğunluktadır. Bunlar estetik amaçlı tasarlanmış, küçük Korinth başlıklı sütunların yerleştirildiği kaide tipidir. Caddenin her iki kanadındaki galeri yapısı, dükkânlar ile sınırlandırılmıştır. Mitchell, MS 220-230 yılları arasında depremle yıkılan caddenin Geç Antik Çağ'da onarım gördüğünü, yapılan onarımların neticesinde caddenin orijinal düzenine büyük çapta zarar verdiğini belirtmiştir²³.

Sütunlu Cadde'de bulunan K2 no.lu tavan kasetinde çerçevesel bir pano içerisine köşelere iki dal yapraklı akanthuslar yerleştirilmiştir. Ölçüleri 0.85X0.85 m ölçülerindedir. Matkap kullanılarak detaylı bir görünüm kazanan hacimli yaprakların benzerleri Sagalassos Tiyatro kaseti²⁴ bezemelerinde bulunur. Kesişim noktasında çapraz, baklava biçimli bir pano yer alır. Çerçevenin iç bölümü Lesbos kymation bezelidir. Lesbos kymationundaki ara yapraklar iki yana doğru ayrılmıştır. Yapraklar sırt bölümünde iççikler ile birbirine bağlı, dil yaprak yan damarlardan ayrıdır. Lesbos kymation, Geç Antoninler Dönemi Sagalassos Tiyatrosu korniş²⁵ bezemesi ile dil yapraklarının üst silmeye gömülüğü ve orta ekseninin yana doğru kısmen de olsa soyutlanması bakımından benzerdir. Geç Antoninler-Erken Severuslar Dönemi özelliklerinin görüldüğü Side Tiyatrosu lento²⁶ ve Kibyra Tiyatrosu arşitrav²⁷ yakın örneklerdir. Merkezde Kremna Büyük Propylaion örneklerinde sıkça karşımıza çıkan Gorgo-Medusa başı vardır. Bu bezeme K4, K5, K8 no.lu kasetlerde bütünlük içerisinde. Seleuceia Sidera Tiyatrosu²⁸, Aspendos Tiyatrosu²⁹ ve Parion Tiyatrosu³⁰ tavan kaset örnekleri ile benzer özelliktedir.

Kentin zengin süslemeleriyle dikkat çeken diğer yapısı Büyük Propylaion ise kent merkezindeki Forum-Bazilika'nın kuzeybatısındadır³¹. İlk olarak Lanckoronski'nin ekibinden Petersen ve Hausner, Propylaion kalıntıları ve kuzeyindeki sarnıcı hesaba katarak burasının bir nymphaion olduğunu iddia etmiştir³². Ancak Waelkens ve Büyükkolancı, yaptıkları çizim denemeleri ve analizleriyle bilimsel bir tartışmanın oluşmasını sağlamış, böylelikle bunun nymphaion değil, Propylaion olduğuna kesinlik kazandırmışlardır³³. Korinth düzenli Büyük

²² Mitchell - Waelkens 1987, 43-46.

²³ Mitchell 1995, 137.

²⁴ Ferrero 1969, Fig. 82; Tancke 1989, 119-120, Taf. LXXXII-2.

²⁵ Vandeput 1992, Pl. XXX-b; Başaran 1995, 109; Vandeput 1997, Pl.51.1; Lanckoronski 2015, 156.

²⁶ Vandeput 1997, 163, Taf. 115.2.

²⁷ Kaya 2011, 39, Lev. 23, Kat no. 66.

²⁸ Alp 2006, 160, Lev. 44, Kat. 91-a.

²⁹ Can 1999, 43-45, Lev. 15 a-Lev. 24 c.

³⁰ Başaran-Yıldızlı 2016, 102, Fig 40-b.

³¹ Mitchell - Waelkens 1987b, 43-44; Mitchell 1995, 168.

³² Lanckoronski 2015, 167.

³³ Ortaç 2001, 81-83.

Propylaion, 20 basamaklı ve iki katlıdır (Res. 4). Kapı girişinin her iki kenarında niş ve aedícula bölümleri vardır. Bu iki noktanın Tanrı-Tanrıça ve İmparator ailesine ait heykellere ayrıldığı düşünülmektedir. Alt ve üst kattaki bölümlere ait lento-friz blokları ile üzerindeki bezemeler oldukça iyi korunmuştur³⁴. Alınlıkta merkezi konumda Kybele, iki tarafında ellerinde palmye tutan miğferli Athena kabartması göz alıcıdır.

K3, K4, K5, K6, K7 ve K8 no.lu kaset örnekleri, Büyük Propylaion'a aittir. Blokların tamamı İnan'ın 1970'li yıllarda anıtsal kapıda yapmış olduğu çevre düzenlemesi sonucu önündeki meydana taşınmıştır³⁵.

K 3 no.lu tavan kasetinin büyük bir bölümü kırılmıştır. Tek bir pano olarak kalan kısmı ise sağlam durumdadır. Bütünlük konusundaki bilgilerimiz sınırlıdır. Tavan kaseti, 0.35X0.35 m ölçülerdedir. Çerçevesi bir pano içine yerleştirilmiştir. Panonun çerçevesindeki bezemeler, İon kymation ve akanthus yapraklar, panonun merkez noktasında da çiçek rozet bezemeleri yer almaktadır. Panodaki dört köşe noktada akanthuslar üçlü yaprak şeklinde verilmiştir. Kaset panosunu çevreleyen yumurta ok ucu dizisinde geniş düz yüzeyli çanak yapısı, derin oyulmuş durumdaki çanaklar içerisinde yer alan yumurtanın alt kısmı silmeye oturtulmuştur. Ayrıca bu silmenin üst uçları çiçek rozet bezemesinin yer aldığı içteki merkez panonun çerçeveleri ile verilmiştir. Yumurta çanakları arasındaki ok uçlarının sapları kısaltılmış ve ok ucu kanatları çanakla birleştirilmiştir.

Oldukça tahrip durumdaki K 4 no.lu kaset, kare biçimli çerçeve şeklindedir. 0.35X0.35 m ölçülerindedir. Pano içerisinde İon kymation, köşelere akanthus yaprağı; ortada ise Gorgo-Medusa başı bulunur. İon kymationundaki çanak-yumurta arası derin oyuludur. Çanakların zemin ile birleşmesinden dolayı alt kenarı kaybolmuştur. Çanaklar arasında yer alan okların sapı kısaltılmış ve ok ucu kanatları ipçiklerle çanaklara tutturulmuştur.

K5 no.lu kasette, kısmen görülebilen çerçevesi bir pano içerisinde, köşelerde iki ana dala ayrılmış derin hatlara sahip akanthus yaprakları yerleştirilmiştir. Tavan kaseti 0.35X0.35 m ölçülerine sahiptir. Çerçeve içerisinde çapraz olarak yerleştirilmiş ikinci pano bulunmaktadır. Panonun çevresinde dışa dönük İonkymation bezemesi yer alır. Çanak-yumurta arası derin oyulmuş olarak işlenmiş, böylelikle çanağın alt kısmı pano ile bütünleşmiştir. Ortada genellikle tiyatroların cephe ve tavan kaseti süslemelerinde karşımıza çıkan mask yer alır³⁶.

Tek bir çerçeve olarak sağlıklı veri sunan K6 no.lu tavan kasetinin büyük bir bölümü eksik olduğu için bütünü hakkında yorumlarımız sınırlıdır. Kaset, yükseklik 0.35X0.35m ölçülerdedir. Panonun çerçevesinde İon kymation ve akanthus yaprakları yer alır. Panonun merkez noktasında ise K 3 no.lu kasette olduğu gibi çiçek rozet bezemesi bulunur. Panodaki dört köşe noktada akanthuslar üçlü yaprak şeklinde verilmiştir. Kaset panosunu çevreleyen İon kymationunda yumurtalar derin oyulmuş çanaklar içerisinde alt kısmı silmeye oturtulmuş ve üst uçları da çiçek rozet bezemesinin yer aldığı içteki merkeze döndürülmüştür. Yumurta çanakları arasındaki ok uçlarının sapları kısaltılmış ve ok ucu kanatları çanakla birleştirilmiştir.

K7'da birebir benzer iki çerçeve, köşelerinde ise iki ana dala ayrılmış akanthus yaprakları kısmen belirgin olarak işlenmiştir. Çerçevenin 0.80 m yükseklik, 1.20 m uzunluğu bulunmaktadır. Kare biçimli çerçevenin içerisinde çapraz yerleştirilmiş ikinci pano yer alır. Panonun çerçevesiyle birleşik dışa dönük tekli yumurta ve aralarında akanthus yaprağı dizisi, ortada ise çiçek-rozet ile son bulmuştur. Her ne kadar pano içerisindeki yumurta dizilimi diğer

³⁴ Vandeput - Büyükkolancı 1999, 217-219.

³⁵ İnan 1972, 52-55.

³⁶ Vandeput 1997, 181, Taf. 56.1; Alp 2006, 160, Kat. No. 91; Türkmen, 2007, 22, Kat. No. 116.

örneklerden farklı olsa da formu ve ortadaki çiçek-rozet açısından K6 no.lu parça ile benzerlikler taşımaktadır.

K8 no.lu kaset diğer parçaların genel görünümü hakkında bilgi veren bir örnektir. 1.00 m yükseklik, 0.90 m uzunluktadır. Kasetin sağ yarısında birebir benzer dört çerçeve, ortada küçük bir kısmı sağlam baklava dilimi çerçevesi içerisine alınmış Gorgo-Medusa'nın (?) resmedildiği büyük bir pano görülmektedir. O halde eksik olan sol yarıda da muhtemelen sağdaki dörtlü dizim kendini tekrarlamıştır. Ortadaki en büyük bezeme alanı olan baklava dilimli çerçevenin dört bir köşesine K2 gibi tek saptan çıkan akanthus yaprakları, K2'den farklı olarak pano içerisinde Lesbos kymation yerine, dışa dönük Ionkymation işlenmiştir. Sağdaki birbirini tekrarlayan dörtlü kare panolarda da yine ortadaki ana bezemenin tekrar edildiği görülmektedir. Ion kymationunda yumurta-çanak ayrıdır. Çanak bozulmuş, orantısızdır. Ok uçları kalın, kısa saplıdır ve çanak kenarına ipçiklerle bağlanmıştır³⁷. Yumurta ok ucu bezemelerinin benzerlerini, Ephesos Tiyatro Gymnasiumu'nda³⁸, Rhodiapolis Tiyatro korniş bloğu³⁹ ve Side Batı Nekropolisindeki⁴⁰ anıt mezarda görmekteyiz. Bezemelerin tamamı Aspendos Tiyatrosu Sahne Binası, Side Nekropolisindeki Anıt Mezar, Perge Tiyatrosu Sahne Binası ve Perge Severuslar Takı, Sagalassos Hamam⁴¹ ve Miletos Serapeion⁴², da bulunan tavan kasetlerindeki benzer özellikleri bakımından Büyük Propylaion'un yapı tarihine, Geç Antoninler-Erken Severuslar'a verilmiştir⁴³.

Sonuç

Kremna'daki tavan kasetleri üzerine olan çalışmamızda özellikle Sütunlu Cadde ve Büyük Propylaion yapıları çevresindeki kasetler değerlendirilmiştir. Çok sayıda olan tavan kasetlerinden sadece bezemesi net olarak okunabilen malzemeler değerlendirme konusu yapılmıştır. Buradaki amaç kente özgü mimari uygulamaları ve bezeme olarak bölgesel etkileşimleri ortaya çıkarmaktır.

Bezeme bakımından farklılık gösteren K1 no.lu kaset, diğerlerinden ayrılmaktadır. MÖ 1. yüzyılın ilk yarısında yaygın olarak görülen hacimsiz, ayrıntısız ve plastik yapıda bezeme söz konusudur. Ayrıca kırılğan bir yapı dışında, sivri ve köşeli hatlara sahip olması dikkat çeken bir yanıdır. Belirtilen bu hususlar Hellenistik dokuya sahip kentte yapıların mimari bezemelerle süslenmesi geleneğinin esas olarak Augustus Dönemi ile başladığını ve bu gelişimin ilerleyen evrelerde yerellik kazandığını düşündürmektedir. Augustus Dönemi yapılarında karşımıza çıkan Hellenistik izler, tarihsel çelişkilerin çözülmesini güçleştirse de, bezemelerin dönem özellikleri incelendiğinde, yeni bir sanat anlayışının habercisi olarak düşünülebilir. Ayrıca K1 no.lu kasetin birebir benzerinin olmayışı, Kremna'da yerel ustaların bezemede birtakım farklı arayışlar içerisinde olduğuna ve bilindik bir sanat anlayışının dışına çıkarak kendi stilini yaratma çabasına bağlanabilir.

Pax Romana Dönemi, Roma İmparatorluk sınırları içerisindeki yerlere sosyal ve ekonomik anlamda avantajlar sağlamıştır. Bu avantajlarla birlikte Anadolu'da da yeni atölyeler kurulmuş, gelişim ve devamlılığın sağlanması hedeflenmiştir. MS 2. yüzyıldan itibaren Pisidia Antiocheia'sı ve Sagalassos gibi bölgenin birçok kentinde imar faaliyetlerinde artış yaşanmıştır. Bu durum Anadolu'daki birçok bölgede yerel bezeme atölyelerinin varlığı

³⁷ Benzer örnekler Ion kymation özellikleri Myra Tiyatro Orkestra, Tancke 1989, 110-112, Taf. LXXIV-1; Tancke 1989, 308, Taf. LXXXI-1.2; Vandeput 1997, 40, Pl. 118.1; Türkmen 2007, 74-75, Lev. 8.3.

³⁸ Karaosmanoğlu 1996, 37, Lev. 19 c.

³⁹ Seyirci 2016, 297, Kat. No. 256.

⁴⁰ Mansel 1959, Fig. 29-30.

⁴¹ Vandeput 1997, 221, Taf. 61.3.

⁴² Tancke 1989, 106-108, Taf. LXIX-3.4.

⁴³ Kramer 1983, 160-162; Mitchell-Waelkens 1987, 43-46; Vandeput 1997, 110-111, Pl. 93.2; Vandeput-Büyükkolancı 1999, 215-240; Türkmen 2007, 28, Lev. 14-1.

dikkate alındığında⁴⁴, Kremna bezemeleri çerçevesinde analogik ve tipolojik olarak karşılaştırdığımız kentlerdeki bezemeler ve işçilikleri ile az da olsa değişiklik göstermektedir. Bu sebepten yola çıkarak, Kremna'daki bezemeler dikkate alınarak çağdaş kentlerdeki bezemelerden çok daha farklı nitelikteki bezeme öğelerinin denendiğini belirtmek, hatta çağın ötesi ya da mevcut durumdaki modayı güncelleyerek başka bir entelektüel bezeme kültürü ortaya koyduğunu söylemek çok iddialı olur.

Anıtsal cephe mimarisine sahip Büyük Propylaion, Suriye Alınlıklı Küçük Tapınak, Severuslar Tapınağı ve birtakım düzenlemelerle tekrar karşımıza çıkan Sütunlu Cadde, imparatorluğun gücünü ve görkemini MS 2. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla Pisidia Bölgesi'nde hissettirdiğine dair en önemli kanıttır. Bu bağlamda Kremna'ya bakıldığında anıtsal yapılarla görkemini arttırmada büyük ölçüde mimari bezemelerden faydalanılmıştır. Birçok yapı öğelerinde geniş bezeme alanı bırakılmış ve ışık-gölge kontrastlığına olanak verilerek yapıya etkileyici bir görünüm kazandırılmak istenmiştir. Bu etkiyi sağlamak için bezeme, matkapla derin oyuklar açılarak işlenmiştir. Fakat artan yapı etkinliği ve yapı öğelerinde bezenen alanların fazlalığı nedeniyle, bezemelerde aceleci davranılmış, bu da bezemelerde gelişigüzel özensiz bir işçiliğin oluşmasına neden olmuştur. Bezemeler sığ işlenmesi nedeniyle giderek basıklaşmaya başlamış; böylece bezemeye canlı ve hareketli bir görünüm kazandıran ışık-gölge kontrastlığı kaybolarak tekdüze bir hal almıştır. Sütunlu Cadde ve Büyük Propylaion kasetleri, Sagalassos ve Seleuceia Sidera gibi bölge kentleri ile benzerlik göstermektedir. Pano içerisinde Ion kymationu, Lesbos kymationu, rozetler, Gorgo-Medusa başı gibi bezemeler diğer kentlerle aynı bezeme geleneğinin ürünü olduklarını destekler niteliktedir. Bu sebeple bölge içerisinde farklı kentlerde aynı ustaların çalışmış olabileceği söylenebilir.

Sonuç olarak değerlendirme konusu sekiz kaset bezemesine bakıldığında K1 no.lu örneğin üslubu, birebir benzerine rastlanmayışı, farklı bir bezememe uygulamasının Kremna'da denendiğini düşündürmektedir. Sütunlu Cadde ve Büyük Propylaion'a ait olan kasetler ise gerek kendi içerisinde, gerekse komşu kentlerle benzer bezeme çeşitliliği ve kompozisyonlara sahiptirler. Tüm bunlar Komşu kentlerle olan etkileşimi kanıtlar niteliktedir.

Katalog

K1

Buluntu Yeri	: Batı Sur Duvarı Kule 11.
Mimari Blok	: Tavan Kaseti.
Malzemesi	: Traverten.
Ölçüleri	: Y: 0.60 m, U: 1.20 m
Durumu	: Sağlam
Tanım	: Çerçevesiz pano. Ortada çiçek-rozet.
Tarihi	: MÖ 1. yüzyılın sonları-MS 1. yüzyılın ortaları.

⁴⁴ Vandeput 1997, 183-189.

K2

Buluntu Yeri	: Sütunlu Cadde.
Mimari Blok	: Tavan Kaseti.
Malzemesi	: Kireç Taşı.
Ölçüleri	: Y: 0.85 m, U: 0.85 m
Durumu	: Üst ve sağ kısmında kırıklar, yüzeyde aşınmalar.
Tanım	: Çerçevesi pano, köşelere iki ana dala ayrılmış akanthus yaprakları. Çerçeve içerisinde çapraz yerleştirilmiş ikinci pano. Panonun çevresinde içe dönük Lesbos kymation. Ortada Gorgo-Medusa başı.
Tarihi	: Geç Antoninler-Erken Severuslar.

K3

Buluntu Yeri	: Büyük Propylaion.
Mimari Blok	: Tavan Kaseti.
Malzemesi	: Kireç Taşı.
Ölçüleri	: Y: 0.35m, U: 0.35m
Durumu	: Sağ kısmı kırık ve eksik, yüzeyde aşınmalar.
Tanım	: Çerçevesi pano içerisinde dışa dönük Ion kymation, köşelerinde tek saptan çıkmış akanthus yaprağı. Ortada yaprak rozet (?).
Tarihi	: Geç Antoninler-Erken Severuslar.

K4

Buluntu Yeri	: Büyük Propylaion.
Mimari Blok	: Tavan Kaseti.
Malzemesi	: Kireç Taşı.
Ölçüleri	: Y: 0.35m, U: 0.35m
Durumu	: Sol alt köşesi kırık, eksik ve yüzeyde aşınmalar.
Tanım	: Çerçevesi pano içerisinde dışa dönük Ionkymation, köşelerinde tek saptan çıkan akanthus yaprağı. Ortada Gorgo-Medusa başı.
Tarihi	: Geç Antoninler-Erken Severuslar.

K5

Buluntu Yeri	: Büyük Propylaion.
Mimari Blok	: Tavan Kaseti.
Malzemesi	: Kireç Taşı.

Ölçüleri	: Y: 0.35m, U: 0.35m
Durumu	: Sol-sağ kısımları kırık ve eksik, yüzeyde aşınmalar.
Tanım	: Kısmen görülebilen çerçevesiz pano, köşelere iki ana dala ayrılmış akanthus yaprakları. Çerçeve içerisinde çapraz yerleştirilmiş ikinci pano bulunmaktadır. Panonun çevresinde dışa dönük İon kymation. Ortada mask.
Tarihi	: Geç Antoninler-Erken Severuslar.

K6

Buluntu Yeri	: Büyük Propylaion.
Mimari Blok	: Tavan Kaseti.
Malzemesi	: Kireç Taşı.
Ölçüleri	: Y: 0.35 m, U: 0.35 m
Durumu	: Her iki yanı kırık ve eksik, yüzeyde aşınmalar.
Tanım	: Çerçevesiz pano içerisinde dışa dönük İon kymation, köşelerinde tek saptan çıkan akanthus yaprağı. Ortada çiçek-rozet.
Tarihi	: Geç Antoninler-Erken Severuslar.

K7

Buluntu Yeri	: Büyük Propylaion.
Mimari Blok	: Tavan Kaseti.
Malzemesi	: Kireç Taşı.
Ölçüleri	: Y: 0.80 m, U: 1.20 m
Durumu	: Yüzeyde aşınmalar.
Tanım	: Birebir benzer iki çerçeve, köşelerinde iki ana dala ayrılmış akanthus yaprakları kısmen belirgin. Çerçevenin içerisinde çapraz yerleştirilmiş ikinci pano. Panonun çerçevesiyle birleşik dışa dönük yumurta, akanthus yaprağı dizisi. Ortada çiçek-rozet.
Tarihi	: Geç Antoninler-Erken Severuslar.

K8

Buluntu Yeri	: Büyük Propylaion.
Mimari Blok	: Tavan Kaseti.
Malzemesi	: Kireç Taşı.
Ölçüleri	: Y: 1.00m, U: 0.90m
Durumu	: Sol bölümü kırık ve yüzeyde aşınmalar.

Tanım	: Birebir benzer dört çerçeve. Çerçeveli pano içerisinde dışa dönük İon kymation, köşelerinde tek saptan çıkan akanthus yaprağı kısmen belirgin. Ortada Gorgo-Medusa başı kısmen belirgin. Soldaki çerçeveli panoda, köşelere iki ana dala ayrılmış akanthus yaprakları. Çerçeve içerisinde çapraz yerleştirilmiş ikinci pano. Panonun çevresinde dışa dönük İon kymation. Ortada mask (?).
Tarihi	: Geç Antoninler-Erken Severuslar.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

Strabon. 2002, *Antik Anadolu Coğrafyası XII-XIII-XIV*, (Çev. A. Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Zosimus. 1814, *New History I*, Translated from the Original Greek, with the Notes of the Oxford Edition, London.

Modern Literatür

Alp, O. 2006, *Pisidia Bölgesi Roma Dönemi Bezemeli Mimari Elemanları*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

Arundell, F. V. J. 2016, *Küçük Asya'da Keşifler Cilt I-II*, (Çev. D.Dereli), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Başaran, C. 1995, *Anadolu Mimari Bezemeleri, Roma Çağı Lotus-Palmet Örgesi*, Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Basımevi, Erzurum.

Başaran, C.-Yıldızlı, M. 2016, "Parion Tiyatrosu Roma Dönemi Mimari Bezemeleri", *Parion Roma Tiyatrosu 2006-2015 Yılı Çalışmaları, Mimarisi ve Buluntuları*, İçdaş Yayınları, Ankara, 77-104.

Can, B. 1999, *Aspendos Tiyatrosu Bezemeleri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.

Davies, G. 2000, "Cremna in Pisidia: a Re-Appraisal of The Siege Works", *Anatolian Studies* 50, 151-158.

Davies, E. J. 2006, *Anadolu; XIX. Yüzyılda Karya, Frigya, Likya ve Pisidya Antik Kentlerine Yapılan Bir Gezinin Öyküsü*, (Çev. F. Yılmaz), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Ferrero, D. B. 1969, *Teatricallassici in Asia Minore 2. Cittadi Pisidia, Licia e Caria (Studi di architettura antica 2)* Rome.

- Greenhalgh, J. 1987, *Roman Pisidia -a Study of Development and Change*, Newcastle University, Department of Archaeology, (Unpublished The Doctor's Thesis), Newcastle.
- Hirschfeld, G. 1879, *Berichtübereine Reise in Südwestlichen Kleinasien*, Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde XIV, Wien.
- Hoepfner, W. 1991, "Zum Problem Griechischer Holz-und Kasettendecken" *Diskussionenzur Archäologischen Bauforschung*, Mainz, 90-98.
- İnan, J. 1972, "Kremna Kazısı Raporu", *Türk Arkeoloji Dergisi*, 19.2, 51-97.
- Karaosmanoğlu, M 1996, *Roma Çağı Yumurta Dizisi*, Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Basımevi, Erzurum.
- Kaya, M. C. 2011, *Kibyra Kenti Mimari Bezemeleri*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya.
- Kramer, J. 1983, *Zueinigen Architektur teilendes Grabtempelswestlichvon Side*, BJB183, 145-166.
- Koenigs, W.- Radt, W. 1979, "Ein Kaiserzeitlicher Rundbau (Monopteros) in Pergamon" *IstMitt* 29, 317-354.
- Lanckoronski, K. G. 2015, *Pamphylia ve Pisidia Kentleri: Pisidia*, Vol. 2. (Çev. S. Bulgurlu Gün), AKMED, İstanbul.
- Levick, B. 1967, *Roman Colonies in Asia Minor*, Clarendon Press, Oxford.
- Mansel, A.M 1959, "Die Grabbauten von Side", *Archäologischer Anzeiger* 74, 364-402.
- Metin, H. 2012, "Pisidia'da Görkemli Bir Kent Kremna: Tarihi Coğrafya ve Araştırmalar", *I. Burdur Sempozyumu*, Cilt 1, Gül Ofset, Burdur, 215-225.
- Metin, H. 2013, "Kremna'dan İki Kandil Kalıbı Üzerine Gözlemler", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 28, 255-264.
- Metin, H. 2014, "Kremna Antik Kenti Kuzey Yayılımı Hakkında İlk Gözlemler", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi S. B. E., Dergisi, C. 6, S. 11*, Burdur, 1-27.
- Metin, H. v.d. 2015, "Kremna ve Çevresi YüzeY Araştırması 2014/Surveys in and around Kremna in 2014", *ANMED* 13, 174-179.
- Metin, H. 2015a, "Kremna Araştırmalarında Yeni Bulgular", *I. Teke Yöresi Sempozyumu*, Burdur, 655-665.
- Metin, H. 2015b, "Kremna: Dağlık Pisidia Bölgesi'nin Görkemli Kenti", *Aktüel Arkeoloji* 45, 22-24.
- Metin, H. 2015c, "Temple of Men in Keraitai within the Pisidia Region (Bucak, Burdur, Turkey)", *Mediterranean Archaeology and Archaeometry (MAA)*, Vol. 15.3, 9-15.
- Metin, H.-Soslu, S. 2016 "Kremna ve Çevresi YüzeY Araştırması 2015", *34. AST. 2*, 311-324.

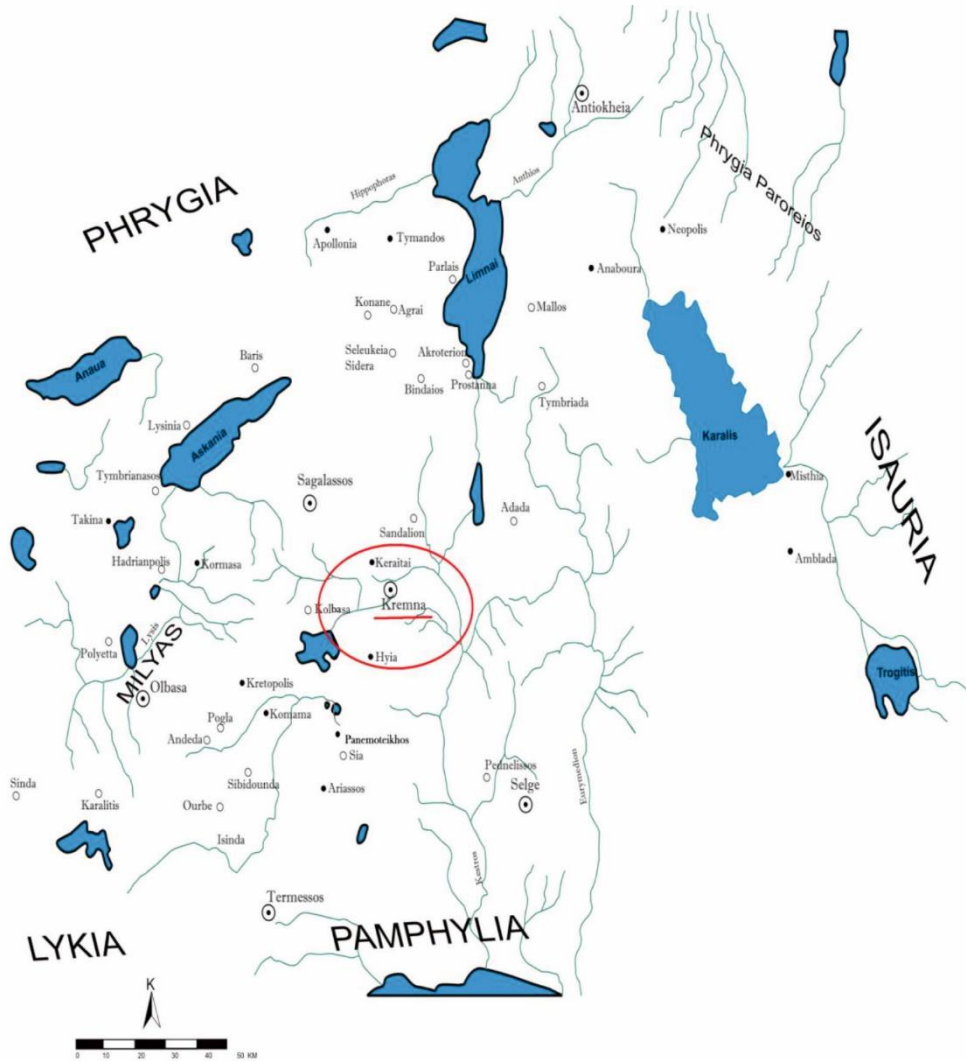
- Metin, H., Soslu, S., Çidem, M. 2017, “Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması 2015/Surveys in and around Kremna in 2016”, *ANMED* 15, 161-170.
- Metin, H., Soslu, S., Çidem, M. 2018, “Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması 2017/Surveys in and around Kremna in 2017”, *ANMED* 16, 208-216.
- Metin H. 2020, “Rural Settlement Organization in the Central Pisidia in Light of Karadiğın Hill (Southwest Turkey)”, *Mediterranean Archaeology and Archaeometry (MAA)*, Vol. 20.2, 83-96.
- Mitchell, S. 1987, “Kremna ve Sagalassos Çalışmaları”, 4. *AST.1*, 167-170.
- Mitchell, S. 1988, “Kremna 1987”, 6. *AST.1*, 219-274.
- Mitchell, S. 1995, *Cremna in Pisidia. An Ancient City in Peace and in War*, London.
- Mitchell, S.-Waelkens, M. 1987, “Sagalassos and Cremna 1986”, *Anatolian Studies* 37, 37-47.
- Mitchell, S.-Waelkens, M. 1988, “Cremna and Sagalassos 1987”, *Anatolian Studies* 38, 53-65.
- Mitchell, S.-Cücceren, İ. 1994, “1993 Yılı Pisidia Yüzey Araştırmaları”, 12. *AST.1*, 497-512.
- Ortaç, M. 2001, *Die Hellenistischen und Römischen Propyla in Kleinasien. Doktors Der Philosophie, Fakultät Für Geschichtswissenschaft der Ruhr-Universität, Bochum*.
- Özsait, M. 1985, *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidia Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul.
- Rumscheid, F. 1994, *Untersuchungen zur Kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus*, Verlag Philipp von Zabern, Mainz.
- Schörner, G. 1995, *Römische Rankenfriesen*, Mainz.
- Sevin, V. 2007, *Anadolu Tarihi Coğrafyası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Seyirci, K. H. 2016, *Rhodiapolis Antik Kenti Mimari Bezemeleri*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Antalya.
- Shafer, R. 2012, “Pisidian”, *The American Journal of Philology*, Vol. 71, No. 3, 239-270.
- Sterrett, J. R. S. 1988, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, Papers of the American School of Classical Studies at Athens III 1884/5, Boston.
- Tancke, K. 1989, *Figuralkassetten Griechischer und Römischer Steindecken*, Europäische Hochschulschriften, Reihe 38, Frankfurt.
- Türkmen, M. 2007, *Pamphilya ve Kilikya’da Severuslar Dönemi Mimari Bezemesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Vandeput, L. 1992, “The Theatre Façade at Sagalassos”, *Anatolian Studies* 42, 99-118.

Vandeput, L. 1997, *The Architectural Decoration in Roman Asia Minor Sagalassos: a Case Study*, Brepols Publishers, Leuven.

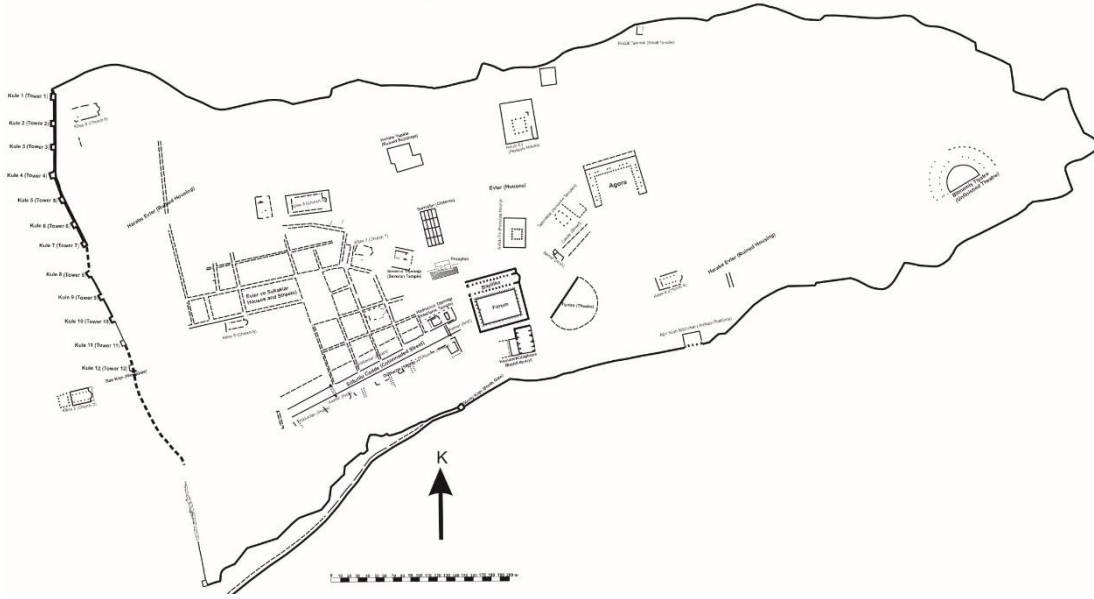
Vandeput, L. - Büyükkolancı, M. 1999, "Das Große Propylon in Kremna in Pisidien", *IstMitt* 49, Tübingen, 213-248.

Waddington, C. H. 1853, *Voyage Numismatique en Asie Mineure au Point de vue Numismatique*, Paris.

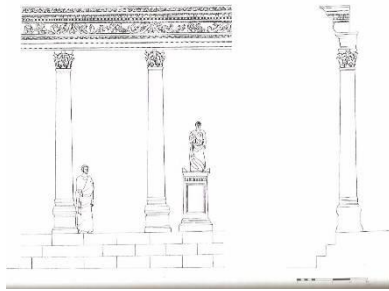
Resimler

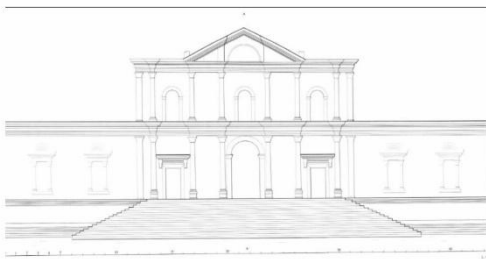
Res. 1: Pisidia Bölgesi Haritası (Metin 2012, 222).

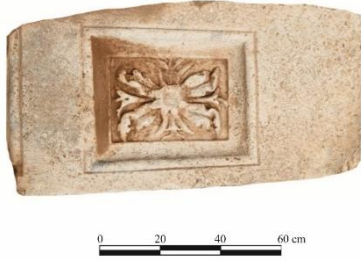
Res. 2: Kremna Kent Planı. (Mitchell 1995, Fig. 4).

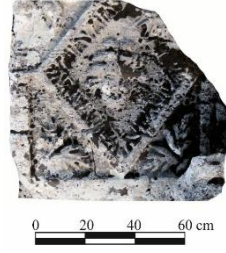
Res. 3: Sütunlu Cadde, Rekonstrüksiyon.
(Mitchell 1995, Fig. 36).

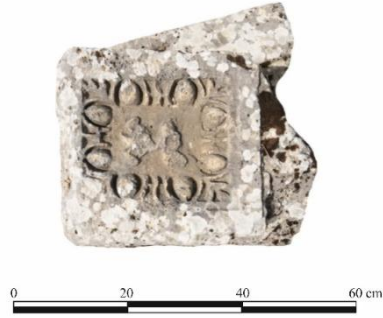
Res. 4: Büyük Propylaion, Cephe Görünüşü.
(Vandeput-Büyükkolancı 1999, 231).

K1: Batı Sur Duvarı Kule 11, Tavan Kaseti.

K2: Sütunlu Cadde, Tavan Kaseti.

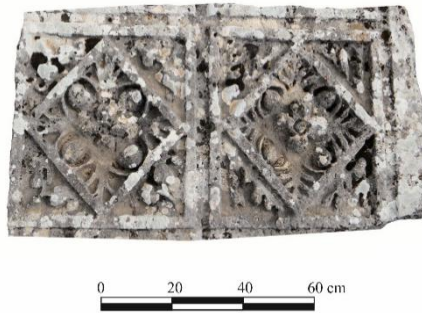
K3: Büyük Propylaion, Tavan Kaseti. **K4:** Büyük Propylaion, Tavan Kaseti.

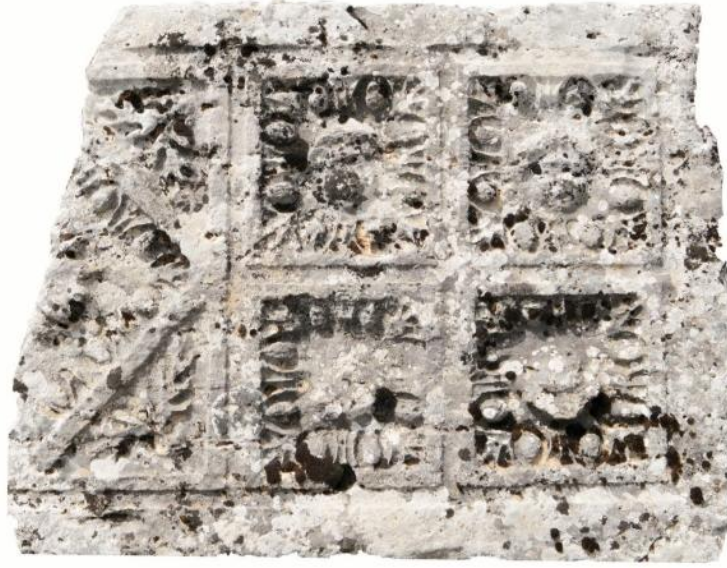
K5: Büyük Propylaion, Tavan Kaseti.

K6: Büyük Propylaion, Tavan Kaseti.

K7: Büyük Propylaion, Tavan Kaseti.

K8: Büyük Propylaion, Tavan Kaseti.

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 5, Sayı/Issue 8 (Haziran/June 2020), ss./pp. 92-102

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 15. 06. 2020

Kabul Tarihi/Accepted: 27. 06. 2020

İZMİR'İN GÜNEYİNİ KORUYAN BİR KALE: ÇATALKAYA'DAN KISA NOTLAR

A FORTRESS PROTECTING THE SOUTH OF İZMİR: BRIEF NOTES FROM ÇATALKAYA

Ali Kazım ÖZ - Barış GÜR*

Öz

Çatalkaya güney istikametinden Smyrna'ya uzanan yol boyunca stratejik bir noktada bulunmaktadır. Ephesos üzerinden Smyrna'ya ulaşmak için bir öncü karakol görevi gören kalenin ardından bir diğer en yakın savunma Tepetarla olmakla birlikte, savunma ihtiyacını karşılama yönü asla Çatalkaya kadar etkili değildir. Buna karşın kuzeyde, Smyrna'ya uzanan yol üzerinde batı istikametinde yer alan Akçakaya, ancak Çatalkaya ile karşılaştırılabilir bir profil çizmektedir. Bu nedenle bir saldırı anında Smyrna yönünde ilerleyecek düşmanın ilk düşüreceği savunma unsurlarının Çatalkaya'da yer alması kalenin önemini artırmaktadır. Tuna tarafından Arkaik döneme tarihlenen seramiklerin varlığının yanı sıra, Görece çevresinden ele geçen bir yazıt bu bölgedeki yerleşimlerin tarihini Arkaik döneme kadar götürmektedir. Bu yönüyle kalenin öneminin de Arkaik döneme kadar geriye gidebileceğini söylemek mümkündür.

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tınaztepe Kampüsü, Buca, İzmir/Türkiye.

E-posta: ali.oz@deu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3005-323X>

Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Müzecilik Bölümü, Tınaztepe Kampüsü, Buca, Buca/Türkiye.

E-posta: peace_gur@hotmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9462-1822>

Çatalkaya'nın mevcut bilgiler üzerinden Arkaik döneme kadar geriye giden önemine ek olarak bu çalışmada 2018 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırması üzerinden kalenin mevcut korunagelmış durumu değerlendirilmiş olup kale ve çevresinde incelemeler gerçekleştirilmiştir. Önceki araştırmalarda kalenin en erken Arkaik döneme tarihlendirilmesinin ardından bu çalışmada da Geç Klasik-Erken Hellenistik dönemde kalede yerleşilmiş olduğunun kanıtları mevcut seramik örnekleriyle izlenebilmektedir. Bununla birlikte özellikle Geç Klasik dönemden itibaren Akdeniz coğrafyasında kullanılmaya başlayan balık tabaklarının kalede ele geçmiş olması bölgenin bu dönemdeki yeme içme kültürüyle ilgili olarak yeni bilgiler vermesi bakımından dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: Çatalkaya, Smyrna, Kale, Seramik, Yüzey Araştırması

Abstract

Çatalkaya is located at a strategic point along the road extending from the south direction to Smyrna. Even though Tepetarla, which served as a pioneer outpost to reach Smyrna over Ephesos, was the closest defensive place after that fortress, the course of it for defense was never as effective as Çatalkaya. On the other hand, in the north, only Akçakaya, which is located in the west-bound direction of the road to Smyrna, draws a profile that can be comparable to Çatalkaya. For this reason, the fact that the defensive elements towards which the enemy would advance in the direction of Smyrna in the course of an attack would take place in Çatalkaya increases the importance of the fortress. In addition to the presence of pottery dated to the Archaic period by Tuna, an inscription obtained from the vicinity of Görece takes the history of the settlements in this region to the Archaic period. With this aspect, it is possible to say that the importance of the fortress can go back to the Archaic period.

In addition to the importance of Çatalkaya dating back to the Archaic period based on the available information, the present preserved condition of the fortress was evaluated through the survey conducted in 2018, and examinations were carried out in and around the fortress. In the previous studies, after the fortress was dated to the Archaic period at the earliest, evidence of the fact that it was settled in the fortress in the Late Classical-Early Hellenistic period can be traced with existing pottery samples. However, the fact that the fish plates that were started to be used in the Mediterranean geography since the Late Classical period were found in the fortress is remarkable in terms of providing new information about the food and culture of the region during this period.

Keywords: Çatalkaya, Smyrna, Fortress, Pottery, Survey

Giriş

Literatürde Çatalkaya, Kaleboynu veya Cihanbeğendi olarak adlandırılan kale, Gaziemir ilçesinin güneybatısında kalmaktadır. Çatalkaya günümüzde olduğu gibi mesafe olarak Smyrna Antik kentine uzakta bir başka önemli kent olan Ephesos'a giden yolun kenarında yer almaktadır. Çatalkaya'nın kuzeyde Smyrna'ya güneyde ise Ephesos'a belli bir mesafede bulunuyor olması her iki kent için de kalenin önemini artırmaktadır (Res. 1).

Çatalkaya'nın İzmir için önemi güneyden gerçekleşecek saldırılara karşı bir ön karakol görevi görmesi nedeniyle oldukça önemlidir. Güney istikametinden gelen bir saldırıda Çatalkaya'nın aşılabilmesi durumunda Akçakaya'ya kadar olan bölgenin kaybedilmesi ve düşmanın Smyrna'ya doğru ilerlemesi kaçınılmazdır. Kuzey yönünde Smyrna'ya doğru olan su kemerlerinin bulunduğu rota üzerinde kilit bir noktada bulunması da yine kentin su ihtiyacının kesilmemesi için kalenin kontrolüne bağlıdır. Bu noktada su ihtiyacının elverişli bir biçimde sağlanabilmesi Çatalkaya'nın düşman eline geçmemesine bağlı olmalıdır. Bu nedenle Çatalkaya konumu itibarıyla elde tutulması gereken önemli bir uç kale görevi üstlenmektedir.

İzmir'e doğudan ulaşılmak istendiğinde peşpeşe uzanan bir güvenlik engeliyle karşılaşmak mümkündür. Sırasıyla Çakrak, Kocadağ, Kırklar, Manastır, Kaynaklar ve Sivrikaya bu savunma hattının önemli kaleleri konumundadır. Daha batıdan Smyrna'ya yaklaşılmak istendiğinde ise yukarıda da belirttiğimiz üzere Çatalkaya öncü savunma noktası olup gerisinde ancak Akçakaya bulunmaktadır. Bu nedenle Çatalkaya stratejik yönü dışında aşılması oldukça zor ve savunulabilir bir özelliğe sahip olmalıdır.

2018 yılından gözlemler

Yaklaşık 344x42 m boyutlarındaki kale, kuzey-güney doğrultusunda uzanmaktadır. Kalenin Gaziemir Ovasına bakan doğu yamaçlarında kayalık olmasından dolayı duvar izine rastlanmamıştır (Res. 2). Surlar temel seviyesinde Hellenistik dönem özellikleri gösterirken, üst kısımlarda Bizans dönemi eklentileri görülmektedir (Res. 3). Bu durum en azından Hellenistik dönemden beri Çatalkaya'nın stratejik özelliğinin farkında olduğunu ve savunma amacıyla kullanıldığını göstermektedir. İncelemeler Çatalkaya'daki Hellenistik sur duvarının kalınlığının 1,38 m ile 2,06 m arasında değişirken, Bizans duvarının genişliğinin ise 1,04 m olduğunu göstermektedir. Kalenin özelliğini sonraki dönemlerde de yitirmediğinin en önemli göstergesi Bizans dönemindeki kullanımıdır. Tuna tarafından daha önce gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında da kalenin sur duvarlarıyla ilgili olarak batı kesimde bulunan duvarların Geç Antik Dönem / Bizans Dönemi tekniğinde bir üretime sahip olduğu belirtilirken güneyde yer alan sur duvarı parçasında ise Klasik dönem tekniği görüldüğü bilgisi verilmektedir.¹

Çatalkaya'da yapılan incelemeler kalenin batı surunun ortalarına doğru 4,90x5,28 m boyutlarında kare planlı bir kule yer aldığını göstermektedir (Res. 4). Burada kuleyi çevreleyen düzgün kesme taş bloklardan oluşan duvarın kalınlığı 1,48 m ile 1,83 m arasında değişmektedir. Kulenin hemen güneyindeki bir açıklık ve *bastion* izlenimi veren duvarlar, kaleye giriş için en uygun yer olarak görünmektedir. Söz konusu düzenlemeler kalenin savunma yönüyle ilgili olarak ipuçları vermektedir.

2018 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırmasından önce bölgede incelemeler gerçekleştirilmiş olduğu ve Çatalkaya'nın da bu incelemeler sırasında çalışılmış olduğu bilinmektedir. Çatalkaya üzerine yapılan araştırmalar içerisinde Numan Tuna tarafından yapılan incelemelerin kesintisiz biçimde Arkaik dönemden Geç Antik Çağ'a kadar yüzeyde malzeme vermesi önemlidir.² Bu durum yerleşimde kesintisiz bir yerleşimi ve kültürel devamlılığı gösterdiği gibi her dönem kalenin İzmir için ne kadar stratejik bir noktada bulunduğunun bir göstergesidir.

Bölgede gerçekleştirilen araştırmalarda Çatalkaya'nın batısındaki Küçükçakaya'da bir tanesi kabartmalı olmak üzere birçok taş levhalı mezar bulunmuştur.³ Söz konusu arkeolojik bulgular bölgede yerleşilmiş olduğu ile ilgili ek bilgiler sağlamaktadır. Bunun dışında bölgede

¹ Tuna 1986, 216.

² Tuna 1986, 216.

³ Meriç - Nolle 1988, 226.

gerçekleştirmiş olduğu yüzey araştırmaları sırasında Recep Meriç, Arkaik döneme tarihlenen *boustrophedon* stilde yazılmış bir yazıt ile karşılaşmıştır.⁴ Söz konusu yazıtın varlığı da en azından Arkaik döneme kadar yakın çevrenin iskan edilmiş olduğuyla ilgili olarak bilgi sağlamaktadır.

2018 Yılı Yüzey Araştırmasından Arkeolojik Bulgular

Mimari gözlemler ile ilgili olarak surların temelde Hellenistik dönem özellikleri göstermesinin beraberinde üst kısımlarda Bizans döneminde de eklemeler yapılarak kullanımı sürdürülmüştür.⁵ Söz konusu mimarinin paralelinde arkeolojik bulgular da benzer bir tarihlemeyle ilgili olarak bilgi vermektedir. 2018 yılında İzmir merkezi güney ilçelerini içeren yüzey araştırması sırasında birçok seramik parçası bulunmuştur. Ele geçen seramik buluntuları mimari bakımdan kalenin tahmini kullanım evrelerini destekler nitelikte sonuçlar sunmaktadır. Tuna tarafından önceden gerçekleştirilmiş olan yüzey araştırmalarında Arkaik dönemden Geç Antik Dönem'e kadar uzanan bir sürekliliği gösteren seramik çeşitliliği ile karşılaşıldığı vurgulanmaktadır. Arkaik döneme tarihlenen bant, baklava motifi, rozet içeren süslemeli seramikler, içi palmet mühürlü Klasik dönem formları, Hellenistik dönem Batı Yamacı seramiklerinin yanı sıra Klasik ve Hellenistik dönem kandil parçaları da bulunmuştu.⁶

Tuna'nın yüzey araştırması sırasında karşılaşmış olduğu Arkaik örnekler ele geçmemekle birlikte Klasik dönemden Bizans dönemine uzanan bir çeşitliliği ve yerleşim sürekliliğini görmek mümkün olmuştur. Özellikle 2018 yılında tarafımızdan gerçekleştirilen incelemeler sırasında devetüyü, kahverengi astarlı, kırmızımsı hamurlu günlük kullanıma uygun çok sayıda seramik parçası yüzeyde alana yayılmış olarak ele geçmiştir. Bulunan formlar içerisinde genel olarak dışa çekik ağızlı kap formları ve tutamaklı kaplar yer almaktadır (Res. 5). Benzerleri MÖ 2. Yüzyıldan MS 1. Yüzyıl içlerine kadar tarihlenen söz konusu günlük kullanıma uygun formlar Batı Anadolu ve Ege coğrafyasında birçok yerleşimde ele geçmiştir.⁷

Seramik buluntular arasında en dikkat çekici parçalar balık tabakları olmuştur (Res. 6). İki ayrı balık tabağına ait parçalar bir kaçak kazı çukurunda bulunmuştur. Kısa bir kaide ile yükseltelen siyah firnisli düz tabak Geç Klasik-Hellenistik dönem seramiğinin en bilinen formlarından biridir. Ege coğrafyasında sevilerek tercih edilen bu form mutfak kültürünün tanımlanması ve Akdeniz insanının antik dünyadaki yeme içme alışkanlıklarını göstermesi için önemli bir örnektir.

Çark yapımı olarak üretilen bu kap formu ilk olarak MÖ 5. Yüzyılın sonlarında Atina'da kullanılmaya başlamıştır. Formun üretimi çömlekçiler tarafından gerçekleştirilmekle birlikte MÖ 4. Yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen gümüşten bir balık tabağı da bilinmektedir.⁸ Attika üretimi olan balık tabakları oldukça popülerken, İyonya geleneğini yansıtan ürünler de Batı Anadolu'da tercih görmüştür.⁹ Balık tabağı formu en genel tabiriyle, ortasında sosluk olarak tanımlanan çukuru bulunan ve etrafı düz, alt kısmı ise kaide ile yükselen, işlevsel bir yapıdadır.

1 No'lu balık tabağı siyah firnisli oldukça parlak bir yüzeye sahip olup, dışa doğru dönerek çıkıntı yapan bir ağız kenarına sahiptir. Gövdesinin merkezindeki sosluk kısmının bir

⁴ Meriç 1988, 248.

⁵ Söz konusu çalışma İzmir ili, Merkez Güney ilçelerinde (Buca, Karabağlar, Gaziemir, Balçova, Narlıdere ve Güzelbahçe ilçeleri) yürütülen 2018 yılı mimari-arkeolojik yüzey araştırması kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bkz. Öz - Gür 2020, 103-121.

⁶ Tuna 1986, 216.

⁷ Edwards 1975, Pl.27-649; Gassner 1997, Taf. .23, 24; Ladstätter 2005, Taf. 158, 211.

⁸ Rotroff 1997, 146.

⁹ Rotroff - Oliver 2003, 19, 25.

kısmı korunmuştur. Form olarak Attika özelliklerini yansıtırken, üzerindeki firnisinin parlaklığı tarihlendirme bakımından Geç Klasik dönemin sonları için bir öneri yapmayı mümkün kılmaktadır (Res. 6, 7a).

2 No'lu balık tabağı form olarak Attika özelliklerini göstermektedir. Siyah firnisli parlak bir yüzeye sahip olup, dışa doğru çıkıntı yapan bir ağız kenarına sahiptir. Gövdesinin merkezindeki sosluk kısmı korunamamıştır (Res. 6, 7b). Her iki balık tabağının sığ profillerinin yanı sıra kalın, kaliteli firnis özellikleri ile Geç Klasik döneme işaret ettiğini söylemek mümkündür.¹⁰

Söz konusu balık tabakları dışında siyah firnisli seramik parçaları ele geçmiştir. Örnekler üç adet kaide parçasına aittir. 3 ve 4 No'lu kaide parçaları, düz olarak zemine oturmakta olup, kaide parçası çemberlerinin korunmuş olan kısmının içi ve dışı siyah firnislidir. Her iki parça da gövdeden kaideye kavisli bir profil çizmektedir. 3 No'lu¹¹ (Res. 8-9) ve 4 No'lu¹² (Res. 8, 10) parçaların benzerleri Geç Klasik dönem sonu ile Erken Hellenistik başlarına tarihlenmektedir. 5 No'lu parça isesiyah firnisli bir kantharosa ait olan kaide kısmıdır. Söz konusu kantharos kaidesi Erken Hellenistik Dönem¹³ tarihleniyor olmalıdır (Res. 8).

Değerlendirme

Çatalkaya güney istikametinden Smyrna'ya uzanan yol boyunca stratejik bir noktada bulunmaktadır. Ephesos üzerinden Smyrna'ya ulaşmak için bir öncü karakol görevi gören kalenin ardından bir diğer en yakın savunma Tepetarla olmakla birlikte, savunma ihtiyacını karşılama yönü asla Çatalkaya kadar etkili değildir. Buna karşın kuzeyde, Smyrna'ya uzanan yol üzerinde batı istikametinde yer alan Akçakaya, ancak Çatalkaya ile karşılaştırılabilir bir profil çizmektedir. Bu nedenle bir saldırı anında Smyrna yönünde ilerleyecek düşmanın ilk düşüreceği savunma unsurlarının Çatalkaya'da yer alması kalenin önemini arttırmaktadır. Tuna tarafından Arkaik döneme tarihlenen seramiklerin varlığının yanı sıra, Görece çevresinden ele geçen bir yazıt bu bölgedeki yerleşimlerin tarihini Arkaik döneme kadar götürmektedir. Bu yönüyle kalenin öneminin de Arkaik döneme kadar geriye gidebileceğini söylemek mümkündür.

Çatalkaya'nın mevcut bilgiler üzerinden Arkaik döneme kadar geriye giden önemine ek olarak bu çalışmada 2018 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırması üzerinden kalenin mevcut korunagelmış durumu değerlendirilmiş olup kale ve çevresinde incelemeler gerçekleştirilmiştir. Önceki araştırmalarda kalenin en erken Arkaik döneme tarihlendirilmesinin ardından bu çalışmada da Geç Klasik-Erken Hellenistik dönemde kalede yerleşmiş olduğunun kanıtları mevcut seramik örnekleriyle izlenebilmektedir. Bununla birlikte özellikle Geç Klasik dönemden itibaren Akdeniz coğrafyasında kullanılmaya başlayan balık tabaklarının kalede ele geçmiş olması bölgenin bu dönemdeki yeme içme kültürüyle ilgili olarak yeni bilgiler vermesi bakımından dikkat çekicidir.

Katalog

1. 1 No'lu balık tabağı. Kaide Çapı: 13 cm, ağız çapı: 23 cm, yükseklik: 3.5 cm, hamur rengi: 5 YR 6/6 kırmızımsı sarı, firnis: 2.5 Y (iç), 2.5/1 (dış) siyah. Az oranda taşçık ve kum katkıdır (Res. 6.1, 7a).

¹⁰ Sparkes et al. 1970, 147, 310, fig. 10, kat.no. 1065, 1066, 1071.

¹¹ Sparkes et al. 1970, Fig. 8. 837, 880.

¹² Sparkes et al. 1970, Fig. 8, 806, 808, 828, 830, 832; Rotroff 1997, 261, Kat. No. 179.

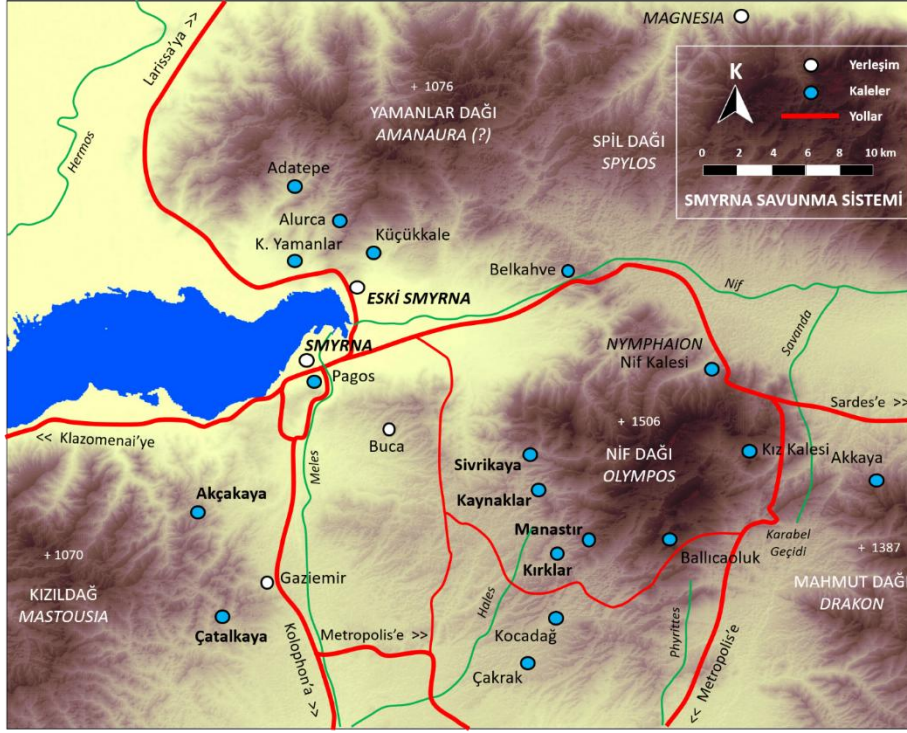
¹³ Sparkes et al. 1970, 286, Fig. 7, 704

2. 2 No'lu balık tabağı. Ağız çapı: 22 cm, yükseklik: 2.2 cm, hamur rengi: 10 YR 5/3 kahverengi, firnis: GLEY 1 3/104 siyahımsı gri. Mika ve kum katkıdır (Res. 6.2, 7b).
3. 3 No'lu kaide parçası. Kaide Çapı: 8.4 cm yükseklik: 2.9 cm, hamur rengi: 2.5 YR 7/8 açık kırmızı, firnis: 5 YR 2.5/1 siyah. Mika, taşçık katkıdır (Res. 8.3, 9).
4. 4 No'lu kaide parçası. Kaide Çapı: 9 cm, yükseklik: 3 cm, hamur rengi: 5 YR 6/3 açık kırmızımsı kahverengi, firnis: 5 YR 2.5/1 siyah. Mika, kum katkıdır (Res. 8.4, 10).
5. 5 No'lu kaide parçası. Kaide Çapı: 3.2 cm yükseklik: 1.9 cm, hamur rengi: 5 YR 6/4 açık kırmızımsı kahverengi, firnis: 5 YR 2.5/1 siyah. Mika, kum, kireç katkıdır (Res. 8.5).

Kaynakça

- Edwards, G. R. 1975, *Corinth VII-III: Corinthian Hellenistic Pottery*, New Jersey, Princeton University Press.
- Gassner, V. 1997, *Das Südtor der Tetragnos-Agora: Keramik und Kleinfunde*, Forschungen in Ephesos XIII/1/1, Wien.
- Ladstatter S. 2005, "Keramik", H. Thür (Ed.), *Hanghaus 2 in Ephesos: Die Wohneinheit 4, Forschungen in Ephesos VIII/4*, Wien, 230-358.
- Meriç, R. 1988, "1986 Yılı İzmir ve Manisa İlleri Yüzev Araştırmaları", *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I, 6-10 Nisan 1986*, Ankara, 247-256.
- Meriç, R. - Nolle, J. 1988, "Eine Archaische Inschrift aus dem Gebiet von Smyrna", *Chiron* 18, 225-232.
- Öz, A. K. 2019, "Antik Smyrna'nın Güneyindeki Savunma Yapıları Üzerine Mimari Belgeleme Çalışması", *TÜBA-KED* 20, 95-109.
- Öz, A. K. – Gür, B. 2020, "İzmir Merkezi Güney İlçeleri 2018 Yılı Mimari Tespit Çalışması", *37. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1*, Ankara, 103-121.
- Rotroff, S. I. 1997, *Hellenistic Pottery: Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material*, Princeton-New Jersey.
- Rotroff, S. I. - Oliver, A. 2003, *The Hellenistic Pottery from Sardis: The Finds Through 1994*, K. Kiefer, A. Ramage (eds.), London.
- Sparkes, B. A., Talcott, L., Richter, G. M. A. 1970, "Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C.", *The Athenian Agora, Vol. 12, Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C.*, Princeton-New Jersey.
- Tuna, N. 1986, "İonia ve Datça Yarımadası Arkeolojik Yüzev Araştırması, 1984", *Araştırma Sonuçları Toplantısı 3*, 209-225.

RESİMLER

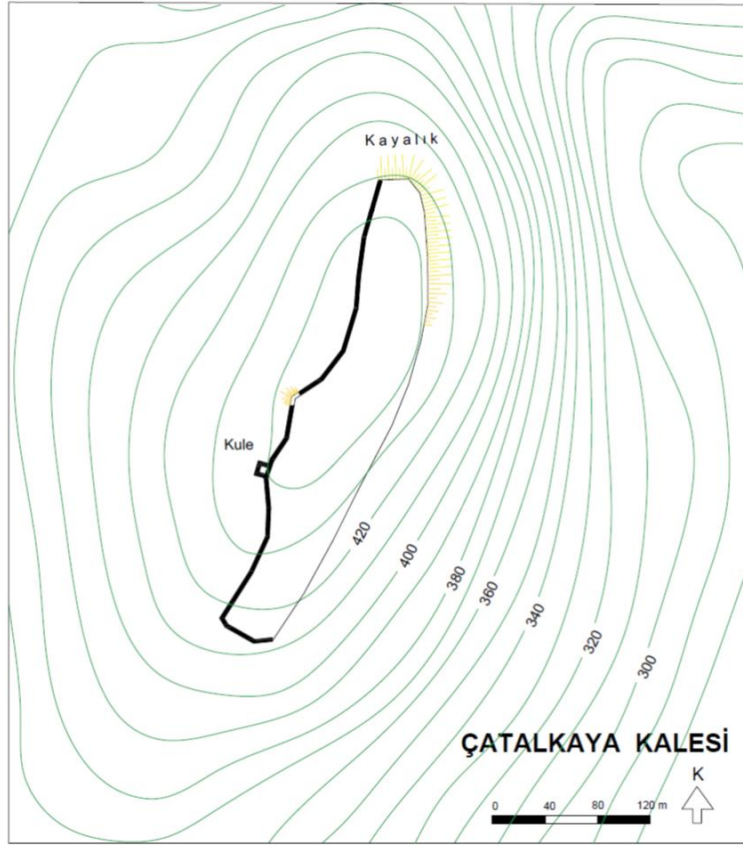
Res. 1 Çatalkaya ve Çevresi

Res. 2 Çatalkaya

Res. 3 Çatalkaya Akropolü Duvar Kalıntıları

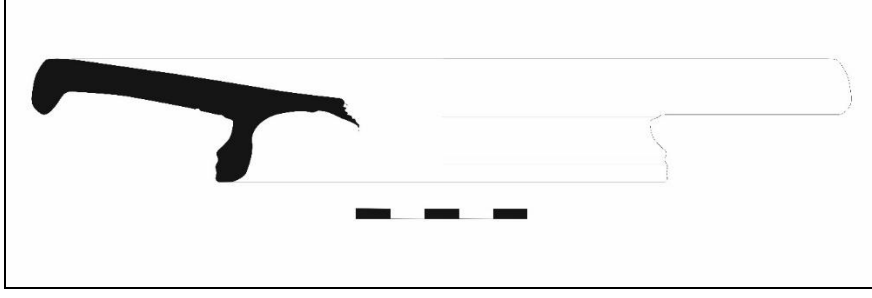
Res. 4 Çatalkaya Kalesi Planı

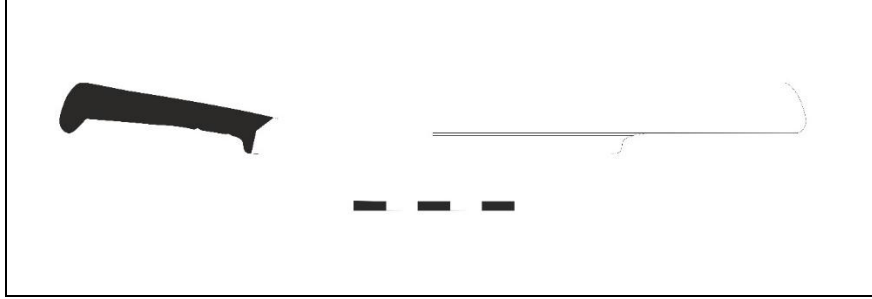
Res. 5 Çatalkaya'dan seramikler

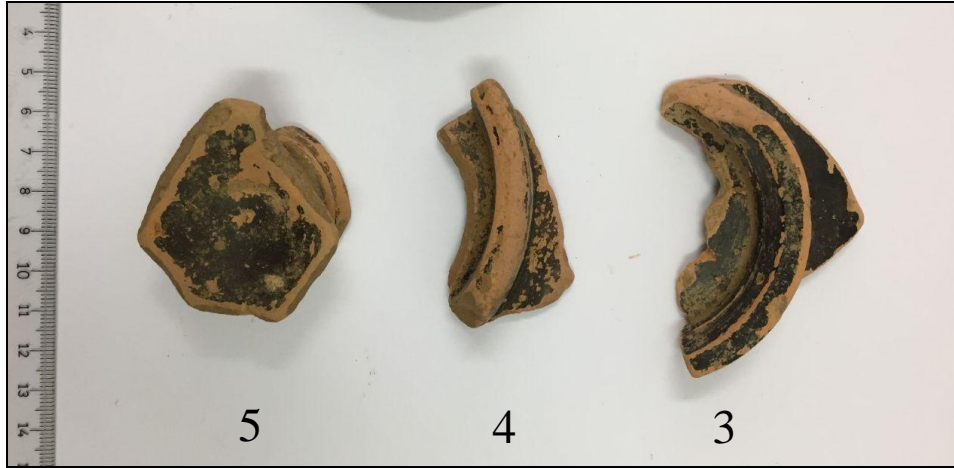
Res. 6 Çatalkaya'dan balık tabakları

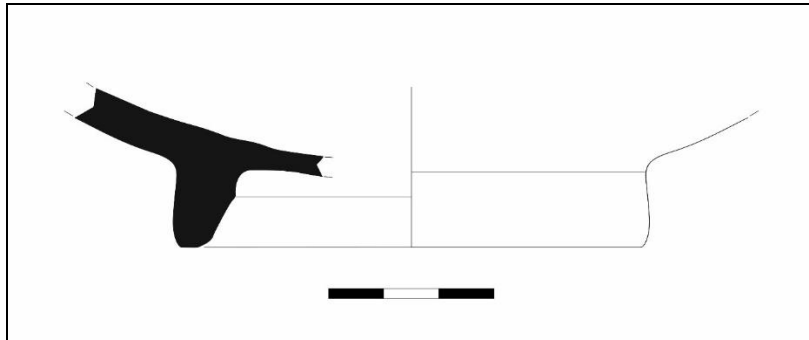
Res. 7a 1 No'lu balık tabağı

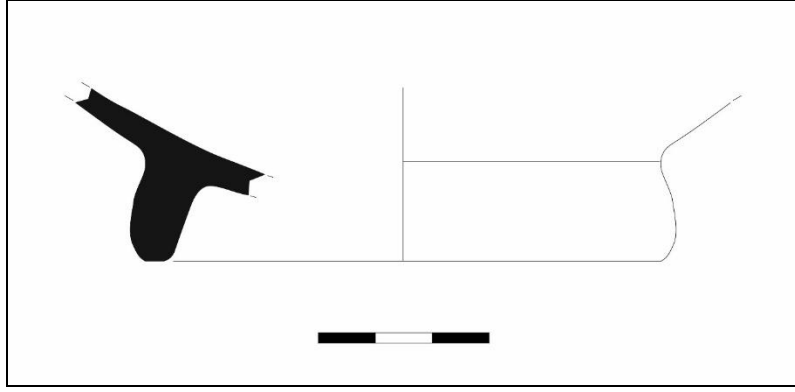
Res. 7b 2 No'lu balık tabağı

Res. 8 3-5 No'lu seramik parçaları

Res. 9 3 No'lu kaide parçası

Res. 10 4 No'lu kaide parçası

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 5, Sayı/Issue 8 (Haziran/June 2020), ss./pp. 103-121

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 29. 05. 2020
Kabul Tarihi/Accepted: 27. 06. 2020

YAZILIKAYA/MİDAS ANITI: ANITTA GÖZLEMLENEN BOZULMALAR VE KORUMA ÖNERİLERİ

THE YAZILIKAYA/MİDAS MONUMENT: DEFORMATIONS OBSERVED ON THE MONUMENT AND SUGGESTIONS FOR CONSERVATION

Yusuf POLAT – Ali Osman AVŞAR*

Öz

Çalışmanın konusu, konumu ve verimli arazileri nedeniyle, Alt Paleolitik Dönem'den günümüze kadar devamlı olarak yerleşime sahne olmuş, ancak en önemli arkeolojik kalıntıların Phryg Dönemi'ne ait olması sebebiyle "Phryg Vadisi" olarak adlandırılan alanda bulunan Yazılıkaya/Midas Anıtı'dır. Binlerce yıldır Anadolu'da köklü bir inanç olan Ana Tanrıça inancını benimsemiş olan Phrygler, "Matar" adını verdikleri tanrıçaları için doğada hazır bulunan ve kolay işlenebilen ana kayayı kullanarak, yerleşim alanlarının girişlerinde, yüksek yerlerde, su kaynaklarının yakınında ve tarla kenarlarında, bazen de kale girişlerinde berekete, bolluğa ve korunmaya yönelik ritüeller için, anıtsal ve küçük ölçekli, anıt, altar ve nişlerden oluşan kült anıtlarını yapmışlardır. Bu kült anıtlarının en seçkin örneklerinden biri Yazılıkaya/Midas Anıtı'dır. Yaklaşık olarak 3000 yılı aşkın bir süredir ayakta olan Yazılıkaya/Midas Anıtı günümüze ulaşınca kadar geçen süreçte, yıpranmalara, bozulmalara ve bünyesel

* Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Eskişehir/Türkiye.

E-posta: ypolat@anadolu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1455-8318>

Dr. Heykeltraş/Konservatör, Eskişehir/Türkiye.

E-posta: konservasyon@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2407-9238>

zayıflamalara maruz kalmıştır. Bu çalışmada, Phryg kaya anıtları içerisinde en görkemlisi olarak bilinen Yazılıkaya Vadisi'ndeki Yazılıkaya/Midas Anıtı üzerinde görülen bozulmalar ele alınmış, yapılan koruma-onarım çalışmaları ve anıtın gelecek kuşaklara aktarımı için yapılması gerekli koruma önerilerine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Phryg Uygarlığı, Yazılıkaya, Midas Anıtı, Anıtlarda Bozulma, Koruma.

Abstract

The topic of this project is the Yazılıkaya/Midas Monument located in the area called the 'Phrygian Valley', named due to the fact that although the region has been home to continuous settlement from the Lower Paleolithic Period to today thanks to its location and fertile lands, its most important archeologic artifacts belong to the Phrygian Period. Having adopted a belief in the Mother Goddess, which has deep roots in Anatolia stretching back thousands of years, the Phrygians built cultic monuments in the name of the goddess which they called 'Matar' for use in rituals concerning fertility, abundance, and protection. These monuments were comprised of small and monumental-sized monuments, altars, and niches built at the entrance to settlements, in high places, near sources of water and at the edge of fields, and sometimes at the entrance to fortresses using the easily carved bedrock found in nature. The Yazılıkaya/Midas Monument is one of the most distinctive examples of these cultic monuments. Having remained standing for over 3000 years, the Yazılıkaya/Midas Monument has been subjected to general wear, deformations, and structural weakening on its journey to the modern day. In this project we've reviewed the deformations present on the Yazılıkaya/Midas Monument, which, located in the Yazılıkaya Valley, is known as the most magnificent of all Phrygian stone monuments, in addition to addressing the conservation-restoration projects that have been carried out as well as conservation proposals necessary in preserving the monument for future generations.

Keywords: Phryg Civilization, Yazılıkaya, Midas Monument, Deformation on Monuments, Conservation.

Giriş

MÖ 2. Binyılın sonlarından itibaren Anadolu'ya boğazlar üzerinden gerçekleşen göç dalgaları ile giren ve Thrak kökenli oldukları kabul edilen Phryglerin, MÖ 9. yy'a gelindiğinde Orta Anadolu merkezli siyasi bir güç olarak ortaya çıktıkları bilinir¹. Phrygler, başkentleri olarak bilinen, Ankara İli Polatlı İlçesi yakınlarındaki Gordion (Yassihöyük) dışında, Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar illeri arasında kalan ve Dağlık Phrygia olarak adlandırılan bölgede² etkin bir biçimde varlık göstermişlerdir. Dağlık bölgenin güney ve güneydoğusundaki yükseltelerin arasında kalan vadilerdeki kayalık platolar üzerindeki

¹Phryglerin kökeni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Barnett 1967, 3; Carrington 1977, 117 vdd; Olshausen 1996, 965-967.

²Haspels 1971, 20.

yerleşimler ve kaya mezarlarının yanı sıra Phryglerin “Matar” adını verdikleri³ ana tanrıçaları için yaptıkları Phryg dini mimarisinin en çarpıcı örneklerini oluşturan⁴ anıt/fasad, altar ve nişlerden oluşan kült anıtları⁵, bu etkinliğin eşsiz kanıtlarıdır. Bu anıtların anıtsal ve küçük boyutlu örneklerinin bulunduğu vadi Eskişehir İli’nin yaklaşık olarak 70 km güneyinde, Han ve Seyitgazi İlçeleri sınırlarında kalan Yazılıkaya/Midas Vadisi’dir. Alt Paleolitik Dönem’den günümüze kadar yerleşimin olduğu alanda yapılan yeni araştırmalar ile tespit edilen⁶ vadinin güneydoğu noktasında, kayalık platform üzerinde “Midas Şehri” olarak da adlandırılmış olan⁷ bir kale yerleşimi bulunur. Bu Kale yerleşimi, Yazılıkaya Köyü’nün hemen batısındadır. Köy, 1885 yılında Kafkasya’dan göç eden Çerkez göçmenleri tarafından iskân edilmiş olup, adını da köyün hemen güneybatısında bulunan anıtsal boyutlardaki, üzerinde Paleo-Phrygce yazıtın bulunduğu yazılı kayadan yani Midas Fasadı/Anıtı’ndan almıştır⁸.

Kale’de kaya altarı ve kaya nişleri, gerek platonun üst bölümünde, gerekse de eteklerinde yer alır. Etek kısmında kaya formasyonuna bağlı olarak kaya anıtları/fasadları yapılmıştır. Yerleşimin üzerinde anıtsal ve küçük ölçekte sarnıçlar, su biriktirme havuzları, tonozlu tüneller de görülmektedir. Alan Phryg, Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemlerine tarihlenen kaya mezarları ve kaya mekânları ile çevrilidir (Harita 1). Bu yerleşme, kült yapılarıyla donatılmış, adeta bölgenin kutsal alanı görünümündedir⁹. Midas Kale’deki ilk kazılar, 1936 yılında Fransız Arkeoloji Enstitüsü adına, İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitüsü Müdürü, sanat tarihçisi ve mimar A. Gabriel tarafından başlatılmıştır. İlk sondaj çalışmasının ardından C.H.E. Haspels 1939 yılına kadar devam eden kazılarda arazi başkanlığı görevini üstlenmiştir¹⁰. Kazı çalışmalarına II. Dünya Savaşı nedeniyle ara verilmiş, 1948 yılına gelindiğinde İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitüsü adına Midas Kale’de ikinci dönem kazıları başlamıştır. 1951 yılına kadar süren kazıların arazi başkanlığını H. Çambel yürütmüştür¹¹. Bu kazı çalışmalarından sonra alanda herhangi bir kazı çalışması yapılmamış, yalnızca temizlik ve restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir¹².

1992-1996 yılları arasında ise T. Tüfekçi Sivas, doktora tezi kapsamında Dağlık Phrygia Bölgesi’nde araştırmalar yaparken, Midas Kale’deki kaya anıtlarını da ayrıntılı olarak incelemiştir¹³, 2001-2007 yılları arasında bu bölgedeki araştırmalarını sürdürmüştür¹⁴. 2017 yılından itibaren Yazılıkaya/Midas Vadisi’nde, belgeleme çalışmalarının ağırlıklı olduğu arkeolojik yüzey araştırmaları çalışmaları gerçekleştirilmektedir¹⁵.

Yazılıkaya/Midas Anıtı

Phryg kült anıtları, bir fasadın yani bir ön cephenin yansıması olan anıtlar, basamaklı altarı ve nişlerden oluşur. Bu kült anıtları mimari olarak farklı tasarımlara sahip olsa da, aslında hepsi Ana Tanrıça Matar Kubileya kültüne adanmış birer açık hava tapınağıdır¹⁶.

³Roller 1999, 66.

⁴Tüfekçi-Sivas 2009, 20; Tüfekçi-Sivas 2012, 115.

⁵Bu anıtlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Haspels 1971, 73 vdd.; Tüfekçi-Sivas 1999.

⁶Tamsü-Polat ve Polat 2018, 49-56; Tamsü-Polat ve diğ. 2019, 261-278; Erikan 2019, 23-34.

⁷Haspels 1971, 36.

⁸Haspels 1981, 2.

⁹Tamsü-Polat 2018, 263.

¹⁰Haspels 1948, 535-537; Gabriel 1952, 225-227; Gabriel 1965, 27.

¹¹Gabriel 1965, 1.

¹²Haspels 1981, 1-3; Özçatal 1992, 209-232; Özçatal 1993, 419-439.

¹³Tüfekçi-Sivas 1999, 52-65, 127-135, 158-167, 175-176.

¹⁴Tüfekçi-Sivas 2003, 285-298; Tüfekçi-Sivas ve Sivas 2003, 2-32.

¹⁵Tamsü-Polat ve diğ. 2019, 261-278; Tamsü-Polat ve Polat 2018, 49-56.

¹⁶Tüfekçi-Sivas 2012, 137.

Kaya anıtları, kendine özgü mimarileri ile Phryg kaya mimarlığının en özgün ve etkileyici grubunu oluşturur. Phrygler, tamamen kendilerinin yaratıcı fikirlerinin ürünü olan akroterli, beşikçatılı anıtları aslında geleneksel Phryg ahşap mimarisinden esinlenerek ana kayaya işleyip ölümsüzleştirmişlerdir. Bu anıt grubu Phryglerin başkenti Gordion'dan (Yassihöyük) bildiğimiz dikdörtgen planlı konutların (megaronlar) kayaya oyulmuş ön cephesine benzer. Bu anıtların pek çoğunda kapı biçiminde merkezi kaya nişleri yapılmıştır. Bu nişlerin bazılarında yüksek kabartma olarak yapılmış ana tanrıça kabartması olabildiği gibi bazıları boştur. Anıtların pek çoğu üçgen alınlıklı olup bu anıtların cepheleri de geometrik ve bitkisel motiflerle süslenmiştir¹⁷. Yazılıkaya / Midas Anıtı; Midas Kale'nin kuzey eteğinde, öne doğru çıkıntı yapan kaya kütleleri üzerinde yer alır¹⁸. W.M. Leake tarafından 1800'de keşfedilen anıt, Phryg mimarisine özgü bir çalışma olarak birçok gezgin tarafından incelenmiştir¹⁹ (Res. 1). C. Texier tarafından 1834 yılında gravürü çizilen anıt, üzerindeki yazıttan dolayı "Yazılıkaya" adı ile anılmıştır. Texier anıtı şöyle anlatır: "*Yaylanın üç mil kadar uzağında ve batı tarafında, kuzeye, güneye uzanan ve bütün tepeleri ormanlarla örtülü bulunan büyük bir vadinin içindedir. Filolojinin çözemediği bu eski yazıları korumak için güya tabiatın özel şekil hazırladığı zannedilen, bu kayanın bakan kişiler üzerinde oluşturduğu etkiyi tarif etmek zordur. Etrafında bulunan her şey ahenk içindedir ve yerin sert ve vahşi görüntüsü, kayaların hoş resmi, ovanın yeşil zemini üzerinden fırlayarak somutlaşır*"²⁰.

Midas Anıtını gören ilk gezginlerden biri olan ve oldukça etkilendiği anlaşılan W.M. Ramsay anıta dair yorumlarında: "*Phrygia'da başka hiçbir şey olmasa bile bu anıtın görülmeye değer*" olacağını belirtmiştir²¹.

Doğuya bakan anıtın yüksekliği 17 m; genişliği 16,5 m, yerden yüksekliği ise 1,20-1,80 m'dir. Anıtın yapıldığı tüf kütleleri 21 m x 22 m x 7 m boyutundadır. Diğer Phryg kaya anıtlarında olduğu gibi kaya oluşumundaki eğimin avantajından yararlanarak ilk olarak anıtın işleneceği yüzey düzleştirilmiştir. Böylece, anıtın üst ve sol yan konturunu takip eden doğal bir çerçeve oluşturulmuştur²². Haspels anıtın görünüşünü şöyle anlatır: "*Cephe her ışıktaki muhteşem görünür. Sabah güneşi anıta vurduğu zaman, yüzeyi kehribar rengi, kahverengi, parlak ve canlı; öğleye doğru, dekorasyon keskin bir biçimde tüm ayrıntıları ortaya çıkar. Akşamları koyu gri, ay ışığında yumuşaktır. Doğuya dönük olarak yapılan, hemen hemen tüm Phryg cephe anıtları gibi, şafağın ilk görüntüsünü yakalar ve bu ışık en çok bizi etkileyen şeydir. Phryg anıtlarının mümkün olan her yerde, yükselen güneşe doğru yapılması kesinlikle tesadüf değildir*"²³.

Phryg anıtlarının en anıtsalı ve en görkemlisi olan Yazılıkaya / Midas Anıtı'nın çatısı orta derecede eğimli beşik çatılıdır. Akroteri iç içe geçmiş karşılıklı iki daire parçasından oluşur. Alınlığı kabartma baklava motifi dizisi ile bezenmiştir. Cephe duvarı kalın bir çerçeve içine alınarak yapılmış olup; 12,50 m x 16,50 m ölçülerine sahiptir. Duvar yüzeyi iki bölüm halinde yapılmıştır. Birinci bölüm, rapport tekniğiyle yerleştirilmiş geometrik motiflerle bezenmiştir. İç içe geçen dikdörtgen ve karelerin kombinasyonundan oluşur. Boşluklar ise, büyük kabartma biçiminde yapılmış haç motifleri ile doldurulmuştur. İkinci bölümde ise dikey kabartma bantlarla sınırlandırılan niş çerçevesinin her iki yanındaki boşluklara üstteki ana motiften birer tane yerleştirilmiştir²⁴.

¹⁷ Tüfekçi-Sivas 2009, 20.

¹⁸ Tüfekçi-Sivas 1999, 52.

¹⁹ Gabriel 1965, 51

²⁰ Texier 2002, 345.

²¹ Ramsay 1882, 16.

²² Tüfekçi-Sivas 1999, 53.

²³ Haspels 1971, 73.

²⁴ Tüfekçi-Sivas 1999, 58 vdd.

Anıtın nişi; 2,32 m x 2,41 m x 1,02 m ölçülerine sahiptir. Niş, iki kademeli çerçeve ile çevrilmiş olup, iki çerçevenin üst köşelerinde ahşap hatıl uçlarını simgeleyen dikdörtgen çıkıntılar yapılmıştır. Nişin tavanın orta kısmında kare bir yuva vardır²⁵. A. Gabriel, Afyonkarahisar İli Köhnüş Vadisi'nde bulunan Aslankaya ve Büyük ve Küçük Kapı Kaya anıtlarında olduğu gibi ayakta duran tanrıça heykelin tüfe oyulmayıp, bronz çubuklarla nişin zeminine ve tavanına sabitlenmiş olması gerektiğini söyler²⁶. Yani taşınabilir, portatif bir heykelin bu nişin merkezine yerleştirilmiş olabileceği yorumunda bulunur (Res. 2).

Anıtta Paleo-phrygce olarak yazılmış olan iki yazıt vardır. İlki anıtın sol üst kısmında, düzleştirilmiş ana kaya üzerinde soldan sağa doğru yazılmış olandır.

Bu ilk yazıtın Brixhe ve Lejeune tarafından yapılan transkripsiyonu şöyledir²⁷:

ates : arkiaevais : akenanogavos : midai : lavagtaei : vanaktei : edaes

Bu yazıtın çevrisi G. Huxley tarafından çevrisi şu şekilde yapılmıştır: Arkeavas'ın oğlu, Akenanolas'ın torunu, bunu lawagetas, kral Midas için yaptı²⁸.

İkinci yazıt ise anıtın sağ yan çerçevesindedir. Bu yazıtta soldan sağa doğru yazılmıştır. Okunabilmekle birlikte çözülemeyen yazıtın transkripsiyonu şöyledir²⁹:

baba : memevais : proitavos : kfiyanaveyos : sikeneman : edaes

Texier ve Albay W. M. Leake anıt ile ilgili olarak bu anıtın Midas'ın Mezarı olduğunu belirtirler. Ancak bu hipotez herhangi bir belirli gerçeğe dayanmamaktadır³⁰.

Yazılıkaya'da kazı yapan Gabriel³¹ ve Haspels³², anıtın önünde sütunlu bir galeriye ait ana kayaya oyulmuş taban ve 4 adet sütun kaidesi ortaya çıkarmışlardır. Her ikisinin de galerinin işlevine ait farklı görüşleri bulunsa da, anıtsal fasadın üzeri açık bir avlu ve sütunlu galeriden oluşan, Ana Tanrıça Matar'a adanmış büyük bir açık hava kült kompleksi olduğu görüşünde hemfikirdirler³³. Anıtın tarihi ile ilgili olarak araştırmacıların farklı görüşleri olmakla birlikte genel olarak anıt MÖ 8-6. yy arasına tarihlendirilir³⁴.

Anıtta Görülen Bozulmalar

Toprak üstünde hiçbir korunak olmadan bağımsız halde duran anıt, doğanın değişik etkileri altında; fiziksel, kimyasal, biyolojik bozulmaların yanı sıra, azda olsa insanlar tarafından yapılan müdahalelerle gerçekleşen bozulmalara ve deformasyona uğramaktadır³⁵ (Res. 3). Bölge ikliminin karakteristik özelliği, yaz aylarının çok sıcak, kış aylarının ise çok soğuk geçmesi, anıtın bulunduğu kaya kütlelerinin bozulma sürecini hızlandırmaktadır. Sıcaklar karşısında genleşen kayalar, aşırı soğuklar nedeniyle dona maruz kalmakta ve bu döngü içinde kayalar yorulmaya ve yıpranmaya başlamaktadır. Aynı zamanda yağışlar sonucu çatlaklara

²⁵Tüfekçi-Sivas 1999, 61.

²⁶Gabriel 1965, 53.

²⁷Brixhe ve Lejeune 1984, 6 vdd.

²⁸Huxley 1959, 86.

²⁹Brixhe ve Lejeune 1984, 6 vdd.

³⁰Gabriel 1965, 53.

³¹Gabriel 1965, 63 vdd.

³²Haspels 1971, 75 vd.

³³Tüfekçi-Sivas 2012, 140- 141.

³⁴Polat 2020, 324.

³⁵Kybele heykelinin yerleştirildiği niş içerisinde bir bölümü bilinmeyen bir zamanda kazma ile tahrip edilmiştir.

sızan sular nedeniyle kayalarda kütleli gevşemeler oluşmakta ve çatlaklar genişlemektedir³⁶. Tüf kayalarının yumuşak yapısı nedeniyle yüzey suları kayaca kolaylıkla nüfuz etmekte ve soğuma sonucunda donması, bozulma süreçlerini hızlandırmaktadır³⁷. Bu durumunun hızlanmasındaki en büyük etkenlerden biri, Anıtın bulunduğu alanın yaklaşık deniz seviyesinden 1400 m yüksekte bulunması ve gece-gündüz arası ısı farklılıklarının fazla olmasıdır. Anıt yüzeyinde bulunan yarıklar ve çatlaklar da parça kayıplarına neden olmaktadır (Res. 4-5).

Yağmur sularının yüzeyden akarken yaptığı aşındırıcı etki de, anıtın ve bölgenin kaya özelliği olan, tüf kayalarında oyulmalara, yüzeyde ise aşınmalara neden olmaktadır. Anıtın alt kısımları jeolojik yapısı nedeniyle daha yumuşak ve geçirgen olduğundan erimeye başlamıştır. Bu durum ardışık volkanik püskürmeler sonucunda anıtın alt ve üst kısımlarının farklı dayanıma sahip olmasından dolayıdır³⁸. Bunun sonucu olarak da, anıtın alt kısmının eriyerek üst kısmının konsol durumda bırakmaya başlamıştır³⁹(Res. 6). Benzer bir durum Afyonkarahisar İli, İhsaniye İlçesi, Kayıhan Beldesi sınırları içerisinde bulunan Aslankaya Anıtı'nda görülmektedir. Bu tip bozulma türü jeolojik yapısı benzerlik gösteren Kapadokya'da, peribacaları ve kaya kiliselerinin alt kesimlerinde de görülmektedir. Bu alanda da yüzey sularının "topuk aşınması" olarak tanımlanan oyulmalara neden olduğu bilinmektedir. Anıtın zemine yakın kısmı oyulduğunda üst parçalar konsol durumunda kalmakta, desteklenme sağlanmadığından altı oyulan kısım koparak düşmektedir⁴⁰.

Topuk aşınmasının yoğun olarak görülmesinin en büyük nedeni, bölgenin jeolojik yapısı ile ilgilidir. Dağlık Phrygia Bölgesi'nin güneydoğusunda yer alan Yazılıkaya ve çevresinde yapılan araştırmalar neticesinde, bölgenin en yaşlı kaya birimi olan metamorfik kaya birimleri, Yazılıkaya'nın yaklaşık 3 km doğusunda Yazılıkaya-Çifteler karayolu üzerinde gözlemlenmiştir. Eskişehir İli Kırka civarında çok geniş bir alanı kaplayan neojen yaşlı kaya birimleri miyosen yaşlı kireçtaşı birimleriyle başlar. Yazılıkaya/Midas Vadisi ve etrafının içinde bulunduğu Dağlık Phrygia Bölgesi'nin büyük bölümü" Üçüncü Zaman" a ait volkanik tüf ile kaplıdır⁴¹. Bu bölgedeki tüfün volkanik malzemenin sıkışması sonucu oluştuğu bilinmektedir. Tüfün, zamanında bölgede var olan bir volkan bacasından çıkan malzemenin civarındaki bir göl ortamında depolanması ve sıkışması sonucunda oluştuğu düşünülmektedir⁴². Bunun sonucu olarak da Yazılıkaya/Midas Vadisi ve bünyesinde bulunan bu tip kayalar üzerinde yapılan anıtların homojen bir yapıya sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Yazılıkaya/ Midas Anıtı üzerinde yapılan analizler sonucunda; petrografik olarak kaynaşmış tüf (ignimbirit) biriminden oluşmakta ve kaynaşmamış tüflerin üzerine farklı doku ve bileşimindeki birimin üzerine oturduğu tespit edilmiştir. Kaynaşmış tüfler (ignimbirit) pembesi bej renginde olup başlıca biyotit, kuvars, sanidin, volkan camı kıymıkları ve pomza kayalar parçalarından oluşan sıcak piroklastik ürünlerin çökmesi kaynaşmıştır. Anıtın taban kısmı ve oturduğu birim beyazımsı bej renkli volkan kıymıkları içermeyen ve soğuk haldeki piroklastik ürünlerin çökmesiyle oluşan istifli temsil etmektedir. Bu özelliği itibarı ile daha yumuşak ve daha kolay işlenebilir bir özellikte olduğu ancak daha kolay aşınabilir özellik taşımaktadır. Midas Anıtı'nın oturduğu taban birim, anıttan dokusal ve mineralojik bileşim açıdan farklı olması, farklı zaman aralığında çökmesi yapısal ve deformasyon

³⁶ Taşların, yağmur, güneş vb. gibi doğal etkenlerden etkilenmesi hakkında bkz. Fitzner ve diğ. 1995, 56-57.

³⁷Binal ve diğ. 1997, 44.

³⁸ Topal ve Sözmen 2003, 203.

³⁹ Polat 2007, 524.

⁴⁰ Ahunbay 1999, 47.

⁴¹Chaput 1941, 38 vd.;Haspels 1971,21.

⁴²Chaput 1941, 68 vd.;Ayday ve Göktan 1990, 102; Ayday ve Göktan 1993, 156.

özelliği açısından farklı çalışmaktadır. Bu yüzden anıtın orta kısmında oluşan ana kırık süreksizliği taban (temel) birimdeki kaynaşmamış tüflere kadar devam etmemektedir⁴³.

Anıtın bozulmasına neden olan diğer bir etken de, otsu ve odunsu bitkiler ve bu bitkilerin kökleridir. Çatlaklara ve yarıklara, rüzgârlar nedeniyle giren bitki tohumları zamanla gelişerek çoğalmakta ve büyümektedir. Bu döngü içinde, anıtların bulunduğu kaya bloğu üzerinde bulunan çatlak ve yarıklar birbirinden daha çok ayrılmakta, zamanla kaya bloğunu parçalamaktadır. Anıtın bulunduğu ana kayada bulunan çatlaklara bitkiler girerek gelişmekte, böylece anıt yüzeyindeki çatlaklar genişlemektedir. 2016 yılında anıtta yapılan restorasyon uygulamalarında anıtın ön yüzeyinde ve arkasında bulunan çatlaklar doldurulmuş olsa da sürekli izleme yapılmadığı takdirde yeni çatlakların oluşması kaçınılmaz olacaktır. Bitkiler nedeniyle oluşan çatlakların genişlemesinin en iyi görüldüğü anıt ise kayalık platonun batısında, Midas Anıtı'nın 200 m güneybatısında bulunan Bitmemiş Anıt'tır (Res. 7).

Mantar, yosun ve likenler gibi biyolojik zararlılar genellikle buldukları mekânın güneş görmeyen gölge ve nemli kısımlarına konuşlanarak yayılmaktadırlar. Özellikle bölgenin kayaç yapısı tuf olduğundan, bu kayaç türü nemi bünyesinde çok fazla tutarak bozulmalara karşı daha az direnç göstermektedir⁴⁴. Taşınabilir kültür varlıkları üzerinde yapılan koruma çalışmalarında eserler bu biyolojik zararlılardan arındırılabilir. Ancak bu arındırma çalışmalarının açık arazide korumasız olan anıtlarda düzenli aralıklarla yapılması gerekmektedir (Res. 8).

Anıta, bahar aylarında gelip üçgen alınlığın çevresine yuva yapan kırlangıç sürüleridir. Kırlangıçların bıraktıkları atıklar anıta zarar vererek yüzeyinde aşınmaya ve renk değişimine neden olmaktadır (Res. 9).

Yazılıkaya/Midas Anıtı İçin Yapılan Koruma Projeleri

Yazılıkaya Midas Anıtı, koruma proje ve çalışması yapılan tek Phryg Anıtıdır. Yazılıkaya-Midas Anıtı ile ilgili ilk çalışmalar, Eskişehir Valiliği'nin 2.12.1981 gün ve 1882 sayılı yazıları ile Anadolu Üniversitesi Mimarlık ve Mühendislik Fakültesi Öğretim Üyelerinden oluşan bir ekip tarafından yapılmıştır. Yerinde yapılan ilk incelemelerden sonra bir rapor sunulmuştur⁴⁵. İkinci çalışma, Anadolu Üniversitesi'nin girişimleri ile 1983 yılında Prof. Dr. Ekrem Akurgal başkanlığında, çeşitli üniversitelerden oluşturulan bir heyet, anıtı yerinde incelemiş ve yapılması gerekli işlerle ilgili bir rapor hazırlamışlardır. Üçüncü çalışma, 1988 yılında Eskişehir Valiliği'nin başkanlığında başlatılmıştır. “*Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu*” 191 Konu başlığı ile ilgili ilk inceleme raporları Valiliğe sunulduktan sonra Valilik ile Orta Doğu Teknik Üniversitesi arasında “*Midas (Yazılıkaya) Anıtı'nın Fotogrametrik Belgelenmesi*” konulu proje sözleşmesi imzalanmasına karşın bir sonuca ulaşamamıştır⁴⁶. 1994 yılında Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'nün isteği üzerine, Anadolu Üniversitesi adına Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü “*Midas Şehri ve Yazılıkaya Köyü Koruma ve Çevre Düzenlemesi*” adı altında bir proje hazırlamıştır. Proje, 1995 yılında Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na teslim edilmiş, fakat bu çalışma da proje aşamasından ileriye gidememiştir⁴⁷. Yukarıda da görüldüğü üzere Yazılıkaya/Midas Anıtı ile ilgili birçok proje hazırlanmış, araştırmacıların sürekli ilgisini çekmesine karşın hiçbir şekilde hayata

⁴³ Kadioğlu ve Kadioğlu 2013, 66-67.

⁴⁴ Massari 1988, 89; Wedekind ve diğ. 2013, 1204.

⁴⁵ Eskişehir Devlet Mimarlık ve Mühendislik Fakültesi, 1981, Çifteler Yazılıkaya (Midas) Anıtı'nın Korunması için Ön Raporu.

⁴⁶ S. Buluç tarafından 1990 tarihinde düzenlenen bir sempozyumda Midas Anıtı'nın restorasyon sorunu yeniden ele alınmıştır. Akurgal 1993, 626.

⁴⁷ Anadolu Üniversitesi, Eskişehir-Yazılıkaya-Midas Anıtı Toplantı Sonuçları, 1995.

geçirilememiştir. Anıt ile ilgili sonuçlandırılan tek proje; Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yatırım Bütçesinden aktarılan ödeneklerle hazırlanan Midas Anıtı rölöve ve restitüsyon projesidir. Bu proje, Ankara Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nün onayı ile 02.03.2015 tarihinde "Eskişehir Yazılıkaya Midas Anıtı Restorasyonu" işine yönelik çalışmalardır ve bu çalışmalar 2016 yılında tamamlanmıştır⁴⁸. Bu çalışmalarda, anıt üzerinde görülen yarık ve çatlaklara dolgu yapılarak koruma altına alınmıştır (Res. 5).

2017 yılında Yazılıkaya/Midas Kale'de başlayan arkeolojik yüzey araştırmaları kapsamında, Yazılıkaya/Midas Anıtı'nın yanı sıra vadide bulunan korunması gereken kaya anıtları ve kaya mezarları İstanbul Restorasyon Konservasyon Merkez ve Bölge Laboratuvarı Müdürlüğü yetkililerince anıt bazında yerinde incelenerek detaylı bir raporlama yapılmıştır⁴⁹. Laboratuvar yetkililerince yapılan bu çalışmalar ileriki dönemlerde yapılacak olan süreklilik gösteren koruma çalışmaları için önemli bir altlık oluşturacaktır⁵⁰.

Yazılıkaya/Midas Anıtı Koruma Planı

Yazılıkaya/Midas Anıtı, geçmişten günümüze uzanan doğanın yok edici gücüne karşı savunmasıdır. Koruma planının karar alma sürecinde kültürel bağlar, toplumsal eğilimler, politik ve ekonomik etkenler önemlidir. Korumanın nihai amacı kültür varlıklarının taşıdığı değerleri korumaktır. Bu değerler estetik, dini, politik, ekonomik, tarihi, sanatsal, bilimsel, kültürel ve içeriksel olarak sınıflandırılabilir. Bu değerler birbirine bağlıdır ve birbirinden ayrılamazlar. Koruma planlaması bu değerlerin tümü göz önüne alınarak yapılmalıdır.

Anıtın korunması, mevcut kimliğimizin daha iyi anlaşılmasını insanların ona atfettiği değerler nedeniyle bir anlam kazanmakta ve toplumun ortak malı olarak değerlendirilmektedir. Bugün, Yazılıkaya/Midas Anıtı gibi kültür varlıklarının tamamının geleceğe aktarılmasında "alan yönetimi" korumanın temelini oluşturmaktadır.

Yazılıkaya/Midas Anıtı Özelinde Vadinin Alan Yönetimi

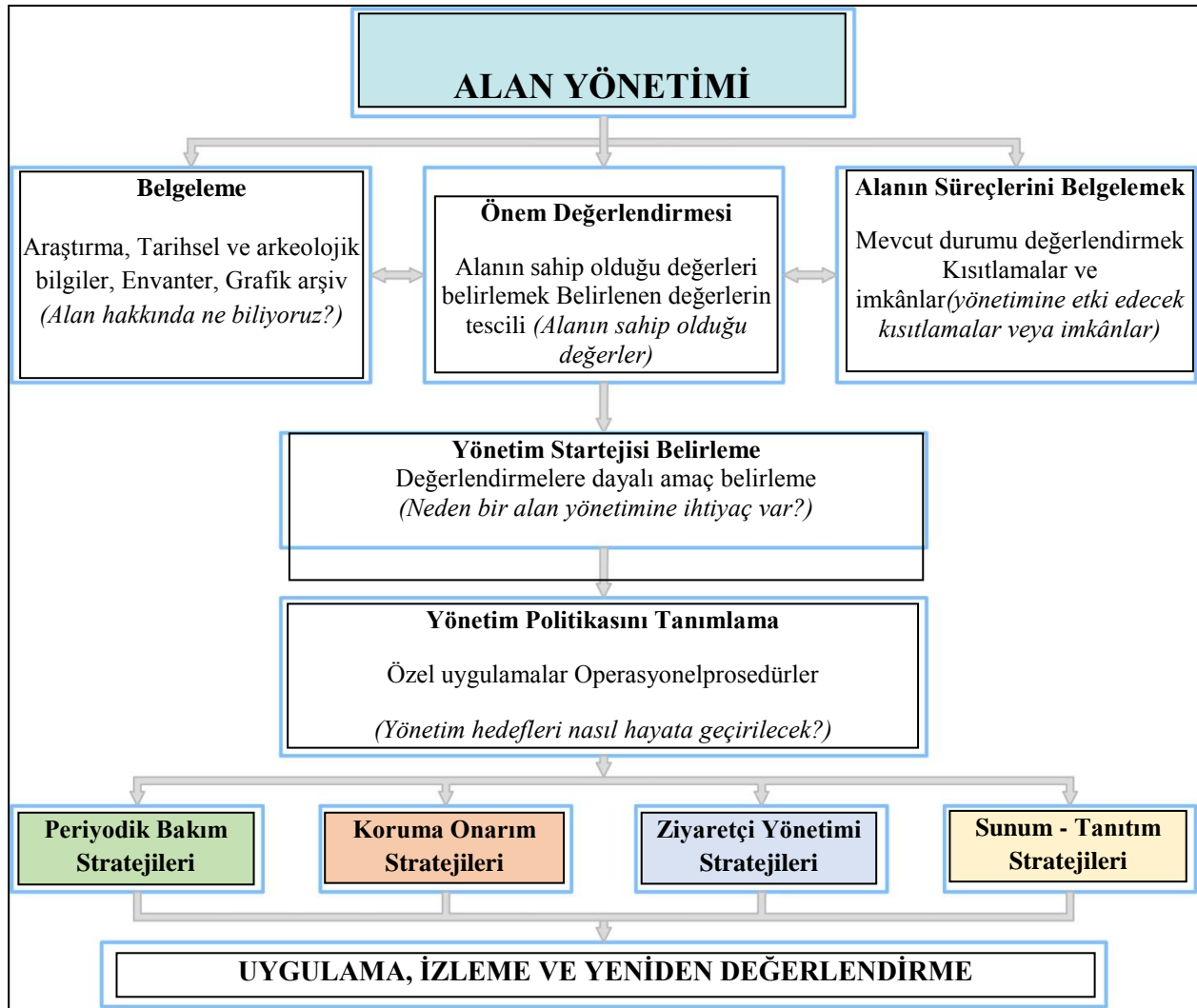
Anıtın yok olma sürecini yavaşlatmak için yapabilecek en önemli adım, önleyici tedbirlerin alınması, rasyonel kullanım, uygun müdahaleler ve sürekli izleme (monitoring) ile bu gayretlerin önceliklendirilmesi yoluyla kayıp oranlarının yavaşlatılmasıdır. Önceliklendirme özellikle karmaşık bir konudur. Çünkü bir camia için önemli olan kültür varlığı, diğer bir camia için çok az değerli veya tamamen değersiz olabilir. Bir arkeolojik alanın değerlerini ilgili tarafların katılımıyla değerlendirmek önemlidir. Estetik, tarihi, bilimsel, dini, sembolik, eğitici, ekonomik ve ekolojik değerlerin hepsi dikkate alınarak koruma planı ve alan yönetim planı yapılmalıdır.

Yüzey araştırmaları kapsamının önemli bir ayağını oluşturan vadi içerisindeki tüm anıtların korunmasına yönelik koruma-onarım projesi hazırlanmıştır. Kültür varlıklarını ve bulunduğu coğrafyayı korumak değişik aşamaları içermektedir. Her bir aşama farklı uzmanlıklar gerektirir. Alan yönetimi disiplinler arası koordinasyonu sağlayan, alanın koruma ve kullanım stratejilerini geliştiren bilimsel bir idari yapıdır. Aşağıda sunulmakta olan tablo, koruma bilimi camiasında kabul görmüş prensiplere ve tüzüklere uygun olarak Phryg Vadisi özeline uyarlanmış bir modeldir (Tablo 1).

⁴⁸ Yazılıkaya Midas Anıtı Mimari Koruma Projesi, ANB Mimarlık, 2013; Avşar 2018, 4.

⁴⁹ Bu araştırma, 1703E058 no'lu proje ile Anadolu Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri tarafından maddi olarak desteklenmektedir.

⁵⁰ Avşar 2018.

Tablo 1: Phryg Vadisi Alan yönetimi Şeması (Avşar 2018, 13)

Koruma/Onarım Önerileri

Alan yönetimi kapsamında bulunan koruma/onarım doğrudan önleyici koruma ve iyileştirici koruma konularını, dolaylı olarak alan-ziyaretçi ilişkisini ve alanın tanıtım-sunum stratejilerini kapsar. Kültür varlıklarının korunmasını gerçekleştiren uzmanlar geçmişin etkileriyle uğraşmak zorundadırlar. Bozulma nedenlerini tespit eden metodoloji hala derin bilimsel araştırmalardan yoksundur. Koruma yaklaşımları yeni ürün ve teknolojilerin gelişmesiyle ve deneysel çalışmalardan kaynaklanan eğilimlere göre değişmektedir. Koruma/onarımın bilimsel değerlendirmesi, uygulamaların verimlilik, etkinlik ve dayanıklılık ön değerlendirmelerinin yapılması, ileri teknik bilimsel çalışmalar yapılması ve etiklere uygunluğu korumanın felsefesini oluşturmalıdır.

Önleyici koruma ve iyileştirici koruma çalışmaları çoğunlukla eş zamanlı yürütülen eylemlerdir. Koruma/onarım bu eylemlerin türü, niteliği, yöntemi, sürdürülebilirliği gibi konularda ülkemizin de tarafı olduğu uluslararası tüzükleri ve ilke kararlarını esas almalıdır. Koruma/onarım uygulamalarında bütün bulguların grafik olarak belgelenmeleri gerekmektedir. Uygulama sırasında alandan elde edilecek yeni verilerin belgelenmesi ve elde

edilen bilgilerin ve deneyimlerin yayınlanması gibi bilimsel sorumluluklar da uluslararası düzeyde kabul görmüş ilke kararlarıdır⁵¹.

Koruma/onarım kapsamında alanda yapılan malzeme analizleri, araştırmalar ve gözlemler değerlendirildiğinde alandaki kültür varlıklarında bozunma/bozulmaya yol açan etkenlerin başında iklim şartları, kuş dışkılarından kaynaklanan nitrat tuzları, insan kaynaklı tahribatlar, otsu ve odunsu bitkiler ile liken oluşumları geldiği görülmektedir. Koruma/onarım önerimizde bu etkenler öncelikli olarak değerlendirilerek önleyici koruma ve iyileştirici koruma kapsamında izleme, belgeleme, yüzey temizliği, tuz ekstraksiyonu, onarım, gezi ve sunum malzemelerine yönelik yöntemler belirlenmiştir.

İzleme ve Belgeleme

İzleme (*monitoring*) ve belgeleme doğa şartlarına açık bulunan kültür varlıklarının korunmasında en önemli ve olmazsa olmaz aşamadır. Diğer ülkelerde gerçekleştirilen alan koruma örnekleri incelendiğinde de alan yönetimlerinin öncelikli faaliyetlerinin izleme ve belgeleme olduğu görülmektedir.

İzleme ve belgeleme, alanda bulunan kültür varlıklarının mevcut durumu ile meydana gelebilecek bozulma süreçlerini, hava koşullarını, bitki ve diğer canlı türlerini, insan kaynaklı olumsuz etkileri, fiziksel ve kimyasal bozunmaları periyodik olarak kayıt altına alır. İzleme kayıtları korumaya yönelik durum değerlendirmelerinde ve karar sürecinde önemli veriler sağlar. Operasyonel bir perspektiften bakıldığında, bu tür değerlendirmeler, alan yönetimine yönetim ve koruma uygulamalarında öncelik sırasına yardımcı olabilecek bilgilerle sunar. İzleme periyotları kültür varlıklarının bozunmuşluk derecesine göre belirlenmelidir. İzleme ve belgeleme süreci doğrusal olmaktan ziyade tekrarlayıcı olmalıdır.

Koruma/Onarım Müdahaleleri

Araştırma ve analiz sonuçlarına göre alandaki kültür varlıklarında bozunma/bozulmaya yol açan etkenlerin başında iklim şartları(su), kuş dışkılarından kaynaklanan nitrat tuzları, insan kaynaklı tahribatlar, otsu ve odunsu bitkiler ile liken oluşumları geldiği görülmektedir. Koruma/onarım müdahalelerinde bu etkenler öncelikli olarak değerlendirilerek sağlamlaştırma, yüzey temizliği, tuz ekstraksiyonu, bitkilerle mücadele, su tuzaklarına müdahale, gezi ve sunum malzemelerine yönelik yöntemler belirlenmiştir.

Sağlamlaştırma ve Yüzey Koruma

Alanda bulunan kültür varlıklarında yüzey korumasında herhangi bir sağlamlaştırıcı veya su itici malzeme önerilmemektedir. Bölgenin gündüz ve gece arasındaki ısı farkının büyük olması ve kışın - 26°C dereceye varan ısıya maruz kalacak olan etil silikat veya benzeri malzemelerle yapılacak sağlamlaştırmalar kayaçlar için zararlı olacaktır. Çünkü yüzeyden en fazla 3-4 mm derine nüfus edebilen silikat veya benzeri reçineler donma çözülme ve gece gündüz arasındaki aşırı ısı farkından kaynaklanacak mikro genleşme ve daralmalar sonucu zamanla sağlamlaştırılmış alanların yapraklanarak taş yüzeyinden ayrılmalarına neden olacaktır.

Yüzey Temizliği

Temizlik, taş yüzeyinde çeşitli nedenlere bağlı olarak oluşan kir ve yabancı tabakaların yüzeyden uzaklaştırılma çalışmalarını kapsar. Temizlik, yüzey niteliklerinin korunması, bakımı, kirlerin temizlenmesi ve malzemenin iyileştirilmesi amaçlarını içeren bir çalışma şeklidir. Bu çalışmalarda estetik beklentiler, koruma gerek ve isteklerinin üzerinde

⁵¹ Ersen ve Verdön 2010, 9.

olmamalıdır. Yüzeylerde oluşmuş doğal patina tabakası kesinlikle yüzeyden alınmamalıdır. Patina tabakası koruyucu görevi görmektedir. Temizleme çalışmaları birçok tekniği içeren, hassas ve bazen geri dönüşümü olmayan sonuçları bulunan bir müdahale şeklidir. Temizleme işleminde, sonuçta kötü bir sürprizle karşılaşmamak için, önceden yüzeylerde birkaç küçük alan üzerinde deneme çalışmalarının yapılması uygun olacaktır. Çünkü bu uygulamalar önceden kestirilemeyen ve taşta hasarlar oluşturabilecek neticeler doğurabilir. Temizleme, eserin korunmasını tehlikeye sokan bir aktivite olmamalı ve aceleyle getirilmemelidir.

Bu tip tüfik taşlar için atomize su püskürterek kirleri yumuşatmak ve tırnak fırçalarıyla kir tabakasını almak, soğuk buhar püskürtücülerle kirleri yumuşatarak kaldırmak gibi yöntemler denenerek öncelikle gerekli ön etütler yapılmalıdır. Bu etütler sonucunda belirlenecek temizlik yöntemlerine göre çalışmalara konu uzmanı denetiminde devam edilmelidir. Yüzeydeki tabakalaşmış kir veya diğer zarar verici katmanlar mekanik yöntemlerle alındıktan sonra su, alkol ve yumuşak tırnak fırçaları yardımıyla temizlik çalışmaları yapılmalıdır. Yüzeydeki liken ve tuz kristalleşmeleride çok yaygın olarak kullanılan ve kabul görmüş olan su ve bisturi gibi el aletleriyle mekanik yöntemlerle kaldırıldıktan sonra su, alkol ve yumuşak tırnak fırçaları yardımıyla yüzeyler temizlenmelidir. Mekanik temizlik çalışmaları taş yüzeyine zarar vermeden özenle yapılmalıdır.

Çözünebilir Tuzların Ekstraksiyonu

Anıtta her yıl yuva yapan kuşların dışkılarında kaynaklanan çözünebilir nitrat tuzları taşlardaki bozulmanın en önemli nedenlerinden biridir. Taşın gözenekleri içindeki tuz kristallerinin büyümesi, taşın gerilme mukavemetini aşarak taşı küçük parçacıklara ayırmak için yeterli olan stresi üretebilir. Tuz hasarı büyük ölçüde tuzların çözüldükten kristalleştirilmesi ve tuzların hidrasyonu olmak üzere iki mekanizmaya atfedilebilir. Taşların tuzdan arındırılması genellikle saf su, kil, kâğıt hamuru veya selülozdan oluşan lapa kullanımı ile denir⁵². Tuz alma işlemi taşın bünyesindeki tuz miktarıyla doğru orantılı olarak birden fazla sayıda tekrarlanabilir. Her ekstraksiyon öncesi iletkenlik ve tuz ölçümleri yapılarak tuz seviyesi arzu edilen orana düşürülür. Bir başka tuzdan arındırma yöntemi, elektrik alanlarının etkisi altında iyonların ve çözüldüklerin hareketini sağlayarak tuzların uzaklaştırılmasıdır.

Koruma/onarım kapsamında alanda taşlar üzerinde iletkenlik ve tuz ölçümleri yapılarak öncelikle tuz desalinasyona gerek olup olmadığı belirlenmelidir. Ölçülen miktarlar normalin üzerindeyse taşlarda tuz ekstraksiyonu yapılmalıdır. Bu uygulamada kâğıt hamuru saf su ile pasta haline getirilerek yüzeyde yaklaşık 5-6mm kalınlık oluşturacak şekilde sıvanır ve üzeri ince naylon filmle sarılarak saf suyun buharlaşarak uzaklaşması engellenir. 3-4 saatlik uygulama sonunda pasta yüzeyden alınarak tuz ölçümleri tekrarlanır. Gerekli görüldüğünde aynı işlem bir kaç kere daha uygulanır. İzleme çalışmaları kapsamında tuz ölçümleri periyodik olarak yapılmalıdır.

Bitkilerle Mücadele

Kurak mevsimlerde kuruyan alandaki otlar yangın riskine çok açıktır. Alanda çıkabilecek bir yangının kültür varlıklarına zarar vermesi kaçınılmazdır. Alanı otlardan arındırma yöntemlerinden biri otlar büyüdükçe otların biçilmesidir. Alanın büyüklüğü dikkate alındığında bu oldukça emek, zaman ve iş gücü gerektiren yüksek maliyetli bir yöntemdir. Diğer bir yöntem ise zirai mücadele yöntemidir. Bu yöntemde de kullanılacak zehirli kimyasal maddelerin habitatı etkilemesi, arılar, kuşlar ve diğer canlıların yaşam alanlarını yok etmesi sonucunu doğurabilir. Ayrıca toprağa nüfus eden kimyasal maddeler kapiler yolla taşlarına ulaşarak taşlarda tahribata neden olabilir. Bu nedenle zirai mücadele kullanılacak

⁵²Price 1996, 15-16.

yöntemlerin konu uzmanlarınca araştırılması çevreye ve taşlara zarar vermeyecek malzeme ve yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Anıt taşlarına yakın konumda bulunan ve köklerinin kalıntılara zarar verme ihtimali olan odunsu bitkiler, köklerine yakın yerlerden yüzeye paralel şekilde kesilip, matkap vb. delici uçlar ile kesilen yüzeyinden delinmeli ve su ile % 30 konsantrasyonda hazırlanacak herbisit, açılan deliklere doldurulmalıdır. Daha sonra deliklerin ağızları cam macunu ile kapatılıp bitkinin hava alması minimum düzeye indirilmeye çalışılmalıdır. Bu işlem sonucu kuruyacak olan bitki kökü, mekanik yöntemlerle yerinden uzaklaştırılabilir.

Yosun ve liken oluşumları gözlenen alanlarda ve liken temizliği yapılmış taş yüzeylerinde; su içerisinde hazırlanacak % 3'lük biyosit çözeltisi püskürtme yöntemi ile uygulanabilir. Bu alanlarda yapılacak biyosit uygulaması öncesi, yosun ve liken oluşumlarına sebep olan su kaynaklarının önüne geçilmelidir.

Su Tuzaklarına Müdahale

Yapılan gözlemler ve incelemelerde kalıntılara en çok zarar veren etkenin eserlerin istenmeyen bölümlerine giren sular olduğu görülmüştür. Çatlakların doldurulmasıyla çatlak aralarından girecek sular engellenmiş olsa da anıtın üst kısımlarında doğrudan su girişini engellemek için uygun drenaj sistemleri geliştirilmelidir. Aynı şekilde anıtların zeminle temas ettiği kısımlarda su birikebilecek yerlerde de su birikintilerini engelleyecek gerekli drenaj sistemi oluşturulmalıdır.

Yapısal ayrılmalar ve çatlakların doldurulmasında kullanılacak olan enjeksiyon harcının çatlağın genişliğine bağlı olarak farklı granülometride hazırlanması gerekmektedir. 2mm ve altı çatlakların doldurulması için kullanılacak olan enjeksiyon harcının granülometrik boyutunun 250 mikron ve altı olması gerekir aksi taktirde partiküller karışım içinde asılı kalmayıp çökecek ve hem istenen bağlayıcılık gerçekleşmeyecek hem de enjeksiyonun yapılması bir yeden sonra mümkün olmayacak ve tıkanmalar yaşanacaktır. Aşağıda denemesi yapılmış ve olumlu sonuçlar veren bir karışım yer almakta olup hazırlanma şekli ve malzeme özellikleri belirtilmiştir. Renk ve içerik için tuğla yerine ponza taşı tozu veya reaktif silika içeriği bilinen tuf tozu kullanılabilir.

Değerlendirme ve Sonuç

Yazılıkaya/Midas Vadisi'nde bulunan Yazılıkaya/Midas Anıtı'nın yok olma sürecini yavaşlatmak için yapılabilecek en önemli adım, önleyici tedbirlerin alınması, rasyonel kullanım, uygun müdahaleler ve sürekli izleme ile kayıp oranlarının yavaşlatılmasıdır. Estetik, tarihi, bilimsel, dini, sembolik, eğitici, ekonomik ve ekolojik değerlerin hepsi dikkate alınarak, alanın koruma planı ve alan yönetim planının yapılması gerekmektedir.

Yazılıkaya/Midas Vadisi'nde bulunan anıtlar (fasadlar, altarlara ve nişler), mezarlar, kaleler, sarnıçlar gibi kültür varlıkları ana kayaya oyularak şekillendirilmiştir. Kaya, kendi doğal fiziksel ve kimyasal yapısının yanı sıra doğada iklimsel ve çevresel etkiler ile bozulmaya açıktır. Bu nedenle alanda sürdürülebilir ve kalıcı bir koruma sağlayabilmek için bozulmaya sebep olacak unsurların teker teker her anıt özelinde tespit edilip, gerekli önlemlerin alınması gereklidir.

Anıtın bulunduğu çevre koşullarının düzenlenmesi, anıtlarda görülen çatlakların artmasına ve genişlemesine neden olan bitkilerin temizlenip, belirli dönemlerde ilaçlanıp kurutulması sağlanmalıdır. Aynı zamanda yasalarla, ahlaki kural ve felsefi temeller oluşturarak anıtlar korunmalıdır. Özellikle kaçak kazı ve define arayıcılarına uygulanabilir, yaptırım yüksek tedbirler uygulanması gerekmektedir. Bu amaçla, resmi makamların ve üniversitelerin işbirliği ile belirli dönemlerde halkı bilinçlendirmeleri, kültür varlıklarımızın

ülkemiz için öneminin kavratılması konusunda yardımcı olmaları sağlanmalıdır. Kültür varlıklarının yok olma sürecini yavaşlatmak için yapabilecek en önemli adım, önleyici tedbirlerin alınması, rasyonel kullanım, uygun müdahaleler ve sürekli izleme ile kayıp oranlarının yavaşlatılmasıdır.

Kültür varlıklarını ve bulunduğu coğrafyayı korumak değişik aşamaları içermektedir. Her bir aşama farklı uzmanlıklar gerektirir. Disiplinler arası koordinasyonu sağlayan, alanın koruma ve kullanım stratejilerini geliştiren bir Alan yönetimi oluşturulması alanın korunmasında büyük bir önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Ahunbay, Z. 1999, *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, Yem Yayınlar, İstanbul.
- Akurgal, E. 1993, *Anadolu Uygarlıkları*, Net Yayınları, İstanbul.
- Avşar, A.O. 2018, *Yazılıkaya/Midas Vadisi Arkeolojik Verilen Değerlendirilmesi Projesi: Yazılıkaya/Midas Vadisi Koruma-Onarım Raporu*, İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez ve Bölge Laboratuvarı Müdürlüğü, İstanbul.
- Ayday, C. - Gökten, R.M. 1990, “A Preliminary Engineering Geology Study Directed To The Conservation Of Midas Monument”, *International Earth Sciences Congress On Aegean Regions*, 1, (Edit. M.Y. Savaşçın ve A.H. Eronat), İzmir, 102-108.
- Ayday, C. - Gökten, R.M. 1993, “Yazılıkaya (Midas) Anıtı Civarında Gözlenen Kaya Blok Devrilme ve Kayma Mekanizmaları”, *Türkiye Jeoloji Kurultayı Bülteni*, 8, (Edit. Tuncay Ercan ve Sefer Örçen), Ankara, 155-159.
- Barnett, R. D. 1967, “Phrygia and The Peoples of Anatolia in The Iron Age ”, *CAH II*, XXX, London: Cambridge At The University Press, 1-33.
- Bilgiç, U., Songur, S., Songur, S., Er, S., Şendil, E. 2013, *Yazılıkaya Midas Anıtı Mimari Koruma Projesi*, ANB Mimarlık.
- Binal, A., Kasapoğlu, K. E., Gökçeoğlu, C. 1997, “Eskişehir-Yazılıkaya Çevresinde Yüzeyleyen Volkano sedimanter Kayaçların Donma-Çözülme Etkisi Altında Bazı Fiziksel Ve Mekanik Parametrelerinin Değişimi” *Yerbilimleri*, 19, Hacettepe Üniversitesi Yerbilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Bülteni, 41-52.
- Brixhe, Cl. - Lejeune, M. 1984, *Corpusdes inscriptions paleo-phrygiennes*. 2 vols., Paris.
- Carrington, P. 1977, “The Heroic Age of Phrygia in Ancient Literature,” *AS*, XXVII, 117-127.
- Chaput, E. 1941, *Phrygie, Exploration Archéologique I, Geologie et Geographie Physique*, Paris.
- Erikan, F. 2019, “Yeni Buluntularla Yazılıkaya/Midas Vadisinde Yontmataş Buluntulara Dair İlk Gözlemler”, *Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Dergisi*, XXIV, 23-34.

- Ersen, A. - Verdön, İ. 2010, “Konservasyon Biliminin Restorasyon Proje ve Uygulamalarına Katkıları”, *TUBA-KED* 8, 7-20.
- Fitzner, B., Heinrichs, F., Kownatzski, R. 1995, *Dekmalpflege und Naturwissenschaft Natursteinkonservierung*, I, Aachen.
- Gabriel, A. 1952, “Frikya’da Midas Şehri Kazıları”, *Türk Tarih Kongresi*, Sayı: IV, TTK Basımevi, Ankara, 225-227.
- Gabriel, A. 1965, *Pyrygie, Expleration Archeologique, Tome IV La Cite de Midas Architecture*, Paris.
- Haspels, C. H. E. 1948, “Phrygia’da Midas’ın Kentinde Yapılan Kazılar”, *Belleten*, III, 535-537.
- Haspels, C. H. E. 1971, *The Highlands of Phrygia: Sites and Monuments*, I-II, Princeton: New Jersey.
- Haspels, C. H. E. 1981, “Midas Şehri Kazısı”, *Belleten* XLV/178, 1-5.
- Huxley, G. 1959, “Titles of Midas”, *GrRomByzSt*, 2 /2, 85- 99.
- Kadıoğlu, S. - Kadıoğlu, Y.K. 2013, “Midas Anıtı ve Yakın Çevresindeki Gömülü Kırıkların, Boşlukların, Arkeolojik Yapı Varlığının Yer Radarı Yöntemiyle Görüntülenmesi ve Bölgenin Hidrojeolojisi”, *Yazılıkaya Midas Anıtı Mimari Koruma Projesi*, ANB Mimarlık.
- Massari, I. 1988, “Some Aspects of Humidity Protection in Historic Buildings”, (Eds. Lazzarini L.-Pieper R.), *The Deterioration and Conservation of Stone. Studies and Documents on The Cultural Heritage*, No. 16, 89-110.
- Olshausen, E. 1996, “Phryges, Phrygia”, *Der Neue Pauly, Enzyklopädie der Antike*, Band IX. Stuttgart: Verlag J.B. Metzler, 965-967.
- Özçatal, M. F. 1992, “Yazılıkaya, Uluçayır ve Karasakaltekke Kazı, Onarım ve Çevre Düzenleme Çalışmaları”, *II. MKKS*, Ankara, 209-232.
- Özçatal, M. F. 1993, “Gerdekkaya ve Yazılıkaya’da 1991 Yılı Çalışmaları”, *III. MKKS*, Ankara, 419-439.
- Polat, Y. 2007, “Afyon İli Köhnüş Vadisinde Bulunan Phryg Anıtları Üzerinde Görülen Bozulmalar”. *VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (Afyon,18-20 Nisan 2005), Ankara, 521-529.
- Polat, Y. 2020, “Phrygler Dinsel Mekânlarını Nasıl Koruyordu? Midas Vadisi Kaleleri”, *Turkish Studies-Social Sciences*, 15/2, 317-334.
- Price, C. A. 1996, *Stone Conservation An Overview of Current Research*, The Getty Conservation Institute.
- Ramsay, W. M. 1882, “The Rock Necropolies of Phrygia”, *JHS*, III, London, 1-68.
- Roller, L. E. 1999, *In Search of God the Mother. The Cult of Anatolian Cybele*, Berkeley-Los

Angeles-London.

Texier, C. 2002, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, 2, Ankara.

Tamsü-Polat, R. 2018, “Yazılıkaya/Midas Vadisi Akpara Kale Mezarları”, *OLBA Dergisi* XXVI, Mersin: Kaam Yayınları, 261-283.

Tamsü-Polat, R. - Polat, Y. 2018, “Eskişehir İli Yazılıkaya Midas Vadisi Araştırmaları”, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*, 44, 49-56.

Tamsü-Polat, R., Polat, Y., Sancaktar, H., Yürük, M. B. 2019, “Eskişehir İli Yazılıkaya/Midas Vadisi Yüzey Araştırması 2017”, *AST* 36.3, 261-278.

Topal, T. - Sözmen, B. 2003, “Deterioration mechanisms of tuffs in the Midas Monument”, *Engineering Geology*, 68 (3-4), 201-223.

Tüfekçi-Sivas, T. 1999, *Eskişehir-Afyonkarahisar- Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları*, Eskişehir.

Tüfekçi-Sivas, T. 2003, “Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri 2001 Yılı Yüzey Araştırması”, *20. AST II*, Ankara, 285-298.

Tüfekçi-Sivas, T. - Sivas, H. 2003, “Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Yüzey Araştırması, Arkeolojik Envanter Raporu”, *TÜBA- TÜKSEK 1*, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, 2-32.

Tüfekçi-Sivas, T. 2009, “Frig Vadileri’nden Günümüze Kalan Frig İzleri”, T. T. Sivas-Hakan Sivas (Ed.), *Frig Vadileri*, Eskişehir, 16-53.

Tüfekçi-Sivas, T. 2012, “Frig Vadileri ve Kutsal Yazılıkaya- Midas Kenti”, T. T. Sivas-Hakan Sivas (Ed.), *Frigler, Midas’ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde*, İstanbul, 112-159.

Wedekind, W., Lopez Doncel, R., Dohrmann, R., Kocher, M., Siegesmund, S. 2013, “Weathering of Volcanic Tuff Rocks Caused by Moisture Expansion”, *Environ Earth Sci*, 69, 1203-1224.

Tablo 1: Phryg Vadisi Alan yönetimi Şeması (Avşar 2018, 13)

Harita 1: Yazılıkaya/Midas Anıtı Konumu

Res. 1: Yazılıkaya/Midas Anıtı Cephe Görünümü

Res. 2: Yazılıkaya/Midas Anıtı (Bilgiç ve diğ. 2013, 39).

Res. 3: Niş İçerisindeki Tahribat

Res. 4: Alınlık Ana Kiriş Çatlak ve Parça Kaybı

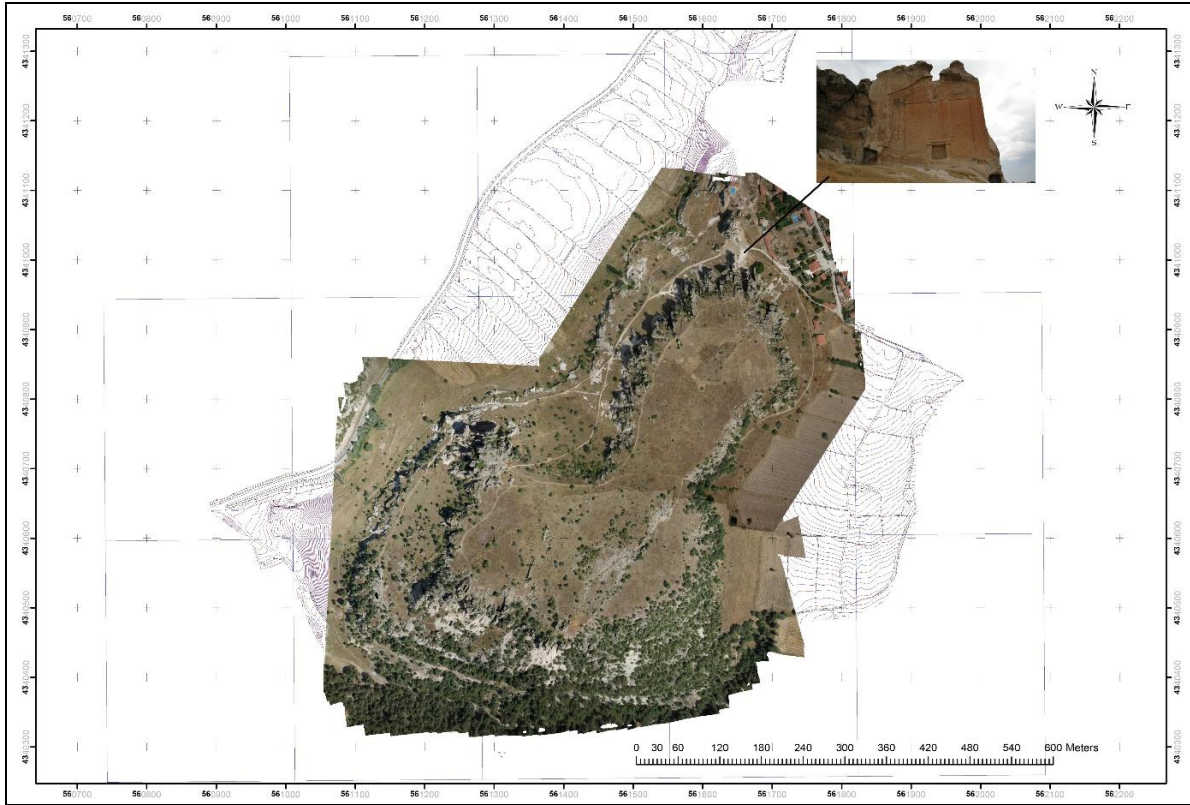
Res. 5: Köşe Bordür Dolgu

Res. 6: Anıtın Alt Kısmının Deformasyonu

Res. 7: Bitmemiş Anıt Üzerinde Bulunan Çatlaklar ve Bitki Oluşumu

Res. 7: Bitmemiş Anıt Üzerinde Bulunan Çatlaklar ve Bitki Oluşumu

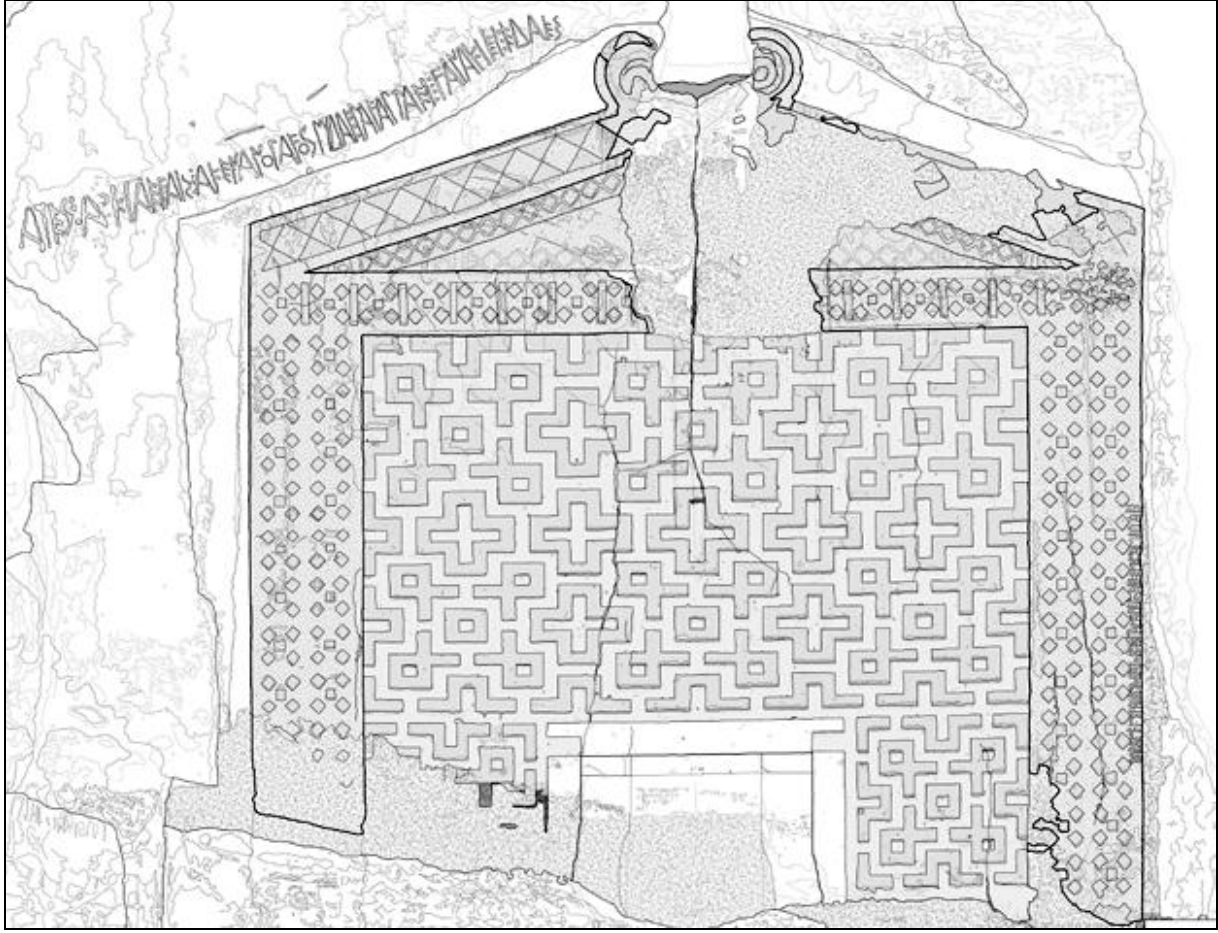
Res. 9: Anıt Ön Cephesine Yuvalanmış Kırlangıçlar

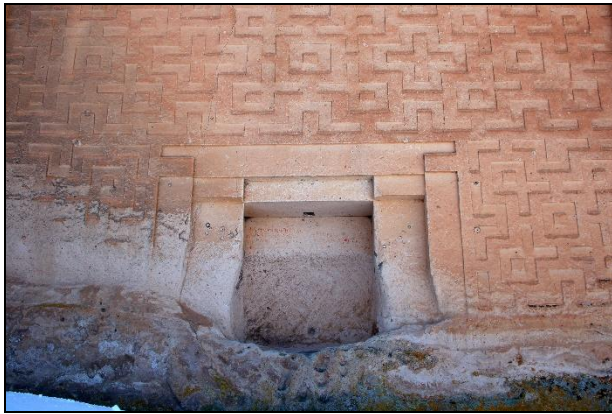
Harita 1: Yazılıkaya/Midas Anıtı Konumu

Res. 1: Yazılıkaya/Midas Anıtı Cephe Görünümü

Res. 2: Yazılıkaya/Midas Anıtı (Bilgiç ve diğ. 2013, 39).

Res. 3: Niş İçerisindeki Tahribat

Res. 4: Alınlık Ana Kiriş Çatlak ve Parça Kaybı

Res. 5: Köşe Bordür Dolgu

Res. 6: Anıtın Alt Kısımının Deformasyonu

Res. 7: Bitmemiş Anıt Üzerinde Bulunan Çatlaklar ve Bitki Oluşumu

Res. 8: Anıtın Arkasından Alınan Yosun Örnekleri

Res. 9: Anıt Ön Cephesine Yuvalanmış Kırlangıçlar

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 5, Sayı/Issue 8 (Haziran/June 2020), ss./pp. 122-137

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 10. 06. 2020
Kabul Tarihi/Accepted: 27. 06. 2020

KENTSEL ARKEOLOJİNİN KENT YAŞAMINA KATILIMI: ROMA LARGO ARGENTİNA ARKEOLOJİK ALANI

PARTICIPATION OF URBAN ARCHAEOLOGY TO URBAN LIFE: ROME LARGO ARGENTINA ARCHAEOLOGICAL AREA

Müge SAVRUM-KORTANOĞLU*

Öz

Bazı kentler tarih öncesi dönemlerden itibaren veya tarihsel süreç boyunca iskân edilmiştir. Halen modern yaşamın sürdüğü bu çok katmanlı kentlerde yer altında ve yer üstünde kentin geçirdiği dönemlere ait kültürlerin anlaşılmasını sağlayan kalıntılara rastlanır. Kentlerde yer alan bu arkeolojik alanlar çoğu zaman konumlandığı bölge ve kentle sosyokültürel ilişkisinin kurulamadığı mahallerdir. Bu çalışmanın örnek modelini oluşturan Roma Largo Argentina Arkeolojik Alanı'nda gerçekleştirilen sosyal sorumluluk projesi ile kentte yaşayan insanın alanla ilgili farkındalığı oluşturulmuştur. Burada alanın bilimsel niteliğinin önüne geçmeyen bu proje sonucunda kentte yaşayanlar ve turizm açısından bir çekim noktası yaratılmıştır. Ülkemizde yer alan kentlerin çoğu arkeolojik alanları barındırmaktadır. Genellikle günlük yaşam içerisinde önemi fark edilmeyen bu alanların kent yaşamına katılıp, kent insanının alanla ilişkisinin kurulması gerekmektedir. Bu amaca yönelik planlamalar yapılırken alanın bilimsel değeri ve koruma öncelikli amaç olmalıdır. Farklı disiplinlerden uzmanların katılımı planın başarısını belirleyici bir öğedir. Çok katmanlı kentlerde kültürel sürekliliği gösteren katmanlaşma içerisinde yer alan arkeolojik kalıntıların kent yaşamına

* Dr. Öğr. Üyesi, Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kütahya/Türkiye.
E-posta: muge.kortanoglu@dpu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8578-2720>

katılımı, ortak geçmiş düşüncesini vurgulamakla birlikte, alanın benimsenmesinin sonucu olarak da koruma lehinde çözümler sunar.

Anahtar Kelimeler: Kent Arkeolojisi, Arkeolojik Miras, Çok Katmanlı Kent, Koruma, Largo Argentina

Abstract

Some cities have been inhabited from prehistoric times or throughout the historical process. In the semi-layered cities where modern life still continues, underground and above, there are ruins that provide an understanding of the cultures of the city. These archaeological sites in the cities are often the regions where they are located and the spaces where the socio-cultural relationship with the city cannot be established. Cultural and historical awareness of the people living in the city has been created with the social responsibility Project carried out in the Rome Largo Argentina Archaeological Area, which constitutes the model of this study. Here, as a result of this project, which did not exceed the scientific quality of the area, an important attraction point was created for the residents and tourism in the city. Most of the cities in our country contain archaeological sites. These areas, whose importance is generally not noticed in daily life, should be participated in urban life and the relationship of the inhabitants with the area should be established. While planning for this purpose, scientific value of the field and conservation should be a primary purpose. The participation of experts from different disciplines is a determining factor in the success of the plan. The participation of archaeological ruins in the multi-layered cities with in the stratification showing the cultural continuity to the urban life, while emphasizing the commonpast idea, offers solutions in favor of conservation as a result of the acceptance of the area in daily life.

Keywords: Urban Archaeology, Archaeological Heritage, Multi Layered City, Protection, Largo Argentina

Giriş

Arkeolojik alan olarak zihnimize uyanan ilk düşünce, yaşadığımız kentlerin dışında kırsal bölgelerdeki tarih öncesi yerleşmeler veya antik kentlerdir. Kentin içinde kent insanıyla birlikte yaşayan arkeolojik alanlar çoğu zaman hayatın akışı içinde fark edilmeyen, kent hafızasında içselleştirilememiş, konumlandığı alanla ve kentle ilişkisinin kurulmadığı mahaller durumundadır. Bu nedenle arkeolojik kazıların ardından koruma, sergileme çalışmaları ve kent yaşamına katılımına yönelik projelerin yapılması, ele alınması gereken paradigmlar arasında yer alır. Bu çalışmanın örneğini oluşturan Roma Largo Argentina Kutsal Alanı, Klasik Arkeoloji disiplininin gerektirdiği detaylandırmalar yapılmadan, sadece alanın temel öğeleri belirtilerek, kentsel arkeoloji bağlamında değerlendirilmiştir.

Bazen tarih öncesi dönemlerden itibaren yaşamın başladığı, tarihsel süreç boyunca uzun zaman iskân edildiği ve halen yaşamın devam ettiği kentlerde, yer altında ve yer üstünde kentin geçirdiği çeşitli dönemlere ve geçmişe ait kültürlerin anlaşılmasına araç olan izlere rastlanır. Farklı dönemlerin kalıntılarını içinde barındıran yerleşimlere “çok katmanlı kent” denilmektedir.¹ Kentlerde yer alan ve henüz açığa çıkarılmamış olan arkeolojik katmanlar ise yeni yapılanmaların temel kazılarında veya gelişme projelerinin aşamalarında ortaya

¹ Aydeniz 2009, 2502.

çıkartılırlar. Bu aşamada arkeoloji ve projeler arasında kısmen karşıtlık düşüncesi gelişebilmektedir. Aslında her ikisinin birbirini zenginleştirici boyutu hayata aktarıldığında, olumlu sonuçlar kaçınılmazdır. Yaşayan kentlerin belleğini oluşturan arkeolojik alanlar, doğru planlanıp modern yaşamla bütünleştirildiğinde kenti köklü geçmişleriyle ayrıcalıklı bir konuma getirmekle birlikte, kentte yaşayan insanlar için ortak geçmiş düşüncesi de oluştururlar. Tüm bunların sonucunda gelişen benimseme duygusu ise alanın korunmasında önemli katkı sağlamaktadır.²

Kentlerin yenilenen yapısı ve modern kent yaşamının getirdiği ihtiyaçlar nedeniyle tarihi kentlerdeki arkeolojik mirasın korunmasıyla birlikte, yeni projelere yönelik stratejilerin geliştirilmesi ve kentsel arkeolojik mirasın yönetimi için modeller geliştirilmesi ihtiyacı doğmuştur.³ Kentsel arkeolojik alanların kent yaşamıyla bütünleştirilmesi, kent planlama konusu olması dışında, arkeologlar, mimarlar, koruma uzmanları, inşaat mühendisleri gibi birçok meslek alanının içinde yer aldığı disiplinlerarası bir kentsel tasarım sürecini içerir. Bu tasarım sürecinde, kentin çok katmanlılığı kentin bir parçası olarak günlük yaşamla bütünleştirilmelidir. Kentte yaşayan insanların yaşamlarını sürdürürken arkeolojik alanlarla karşılaşması sağlanmalı, koruma öncelik olarak benimsenerek kentsel algıyı artırıcı ortak mekanlar ya da kamusal alanlar oluşturulmalıdır.⁴ Çok katmanlı kentlerde kültürel sürekliliği gösteren katmanlaşma içerisinde yer alan arkeolojik kalıntılar, güncel kimlik ile ilişkilendirilmesi güç olan uzak dönemleri temsil etmektedirler. Bu bakımdan, günümüze daha yakın olan tarihi kent dokusuna göre daha az anlaşılakta ve kültürün parçası olarak sahiplenmede kimi zaman sorunlar yaşanmaktadır. Bunun sonucunda da bu alanların korunmasına yönelik bir eğilimin gelişmesi güçleşmektedir.⁵

Roma Largo Argentina Arkeolojik Alanı ve Kent Yaşamına Katılımı

Bu yazının örneğini oluşturan Largo Argentina Arkeolojik Alanı, 1926 yılında yapılan yeni inşa çalışmaları sırasında ortaya çıkmış ve bunun üzerine çalışmalar durdurulmuştur.⁶ Burada ortaya çıkarılan A, B, C, D olmak üzere dört tapınak Roma Cumhuriyet Dönemi'ne tarihlendirilmektedir (Şekil 1). Her bir tapınak doğuya yönelik olup, ana cephede anıtsal basamaklara sahiptir.⁷ 1909 tarihli Roma kent planında yol ağının uyarlanması gereği eski binaların yıkılıp yeni binaların inşa edilmesi amaçlanmıştır. Bu yıkımlar sırasında Roma Cumhuriyet Dönemine ait tapınak yapılarının açığa çıkması beklenmedik bir sonuç olmuştur. Arazi sahipleri ile alanın korunması ve kazıların sürmesini isteyen arkeologlar arasındaki anlaşmazlık 1928 yılında Güzel Sanatlar Bakanlığı lehine çözülmüştür. Ortaçağ yapıları kaldırılarak, 4 adet Roma Cumhuriyet Dönemi Tapınağı açığa çıkartılmıştır. Kazılar çok kısa sürede gerçekleştirilip, 21 Nisan 1929'da ise alan kültürel turizme açılmıştır (URL 1).

Largo Argentina olarak bilinen kutsal alan, M.Ö. 3. yüzyılda başlayarak dini bir komplekse dönüşmüştür. Largo Argentina, kentteki ana forum alanlarının uzağında, Capitoline Tepesi'nin batı tarafında, Kampüs Martius'un güney kısmında yer alır (Res. 1-2). Buranın Roma'nın erken gelişim tarihindeki önemi, Capitoline tepesi ve Forum Romanum'daki ana arkeolojik alanları tamamlayıcı olarak kentin çeşitli bölgelerinde kült yerlerinin nasıl kurulduğunu göstermesidir. Arkeologlar tarafından burada açığa çıkartılan tapınaklar kuzeyden güneye doğru sırasıyla A, B, C, D olarak tanımlanmıştır (Res. 3-5). Keşiflerinden sonra uzun yıllar boyunca bu dört tapınağın hangi tanrısal figürlere adanmış oldukları belirsiz kalmıştır. Ancak daha sonra her tapınak için belirli bir tanrısal figür

² Savrum-Kortanoğlu 2007, 107.

³ Belge 2004, 48.

⁴ Belge 2012, 101.

⁵ Savrum-Kortanoğlu 2007, 106-107.

⁶ Gallupi 2007.

⁷ Patterson 1992, 196; Kleiner 2010, 7.

önerilmiştir. Bu önerilere göre; A Tapınağı Giuturna'ya, B Tapınağı Fortuna'ya, C Tapınağı Feronia'ya, D Tapınağı ise Lares Permarini'ye adanmıştır.⁸

Roma kenti uzun tarihsel geçmişi nedeniyle oldukça fazla arkeolojik katmanlaşma içermektedir. Bu nedenle modern yaşamın sürdüğü kentte arkeolojik kalıntıların bir arada bulunduğu, yoğun bir kentsel arkeolojik doku mevcuttur. Largo Argentina Arkeolojik Alanı, modern kent dokusu içerisinde anıtsal tapınak yapılarıyla öne çıkan bir yerdir (Res. 6-7). Alanın çevresine, ziyaretçilere tanıtımına yönelik bilgilendirme panoları yerleştirilmiştir (Res. 8-9). Bu panolarda alanı anlatan bilgiler dışında, yapıların tamamlanmış halini yansıtan rekonstrüksiyon çizimlerine de yer verilmiştir (Res. 10). Bu anlatım metodu ziyaretçilere alanın orijinal durumu -üst yapısı- hakkında bilgi vermekte ve belki de hatalı bir rekonstrüksiyon uygulamasının önüne geçmektedir. Yapı kalıntılarının rekonstrüksiyonu yerine çizimlerin ya da modellerin yapılması daha uygun karşılanan bir yöntemdir. Rekonstrüksiyonun tersine, yapılacak modeller son araştırma bulgularını yansıtacak şekilde değiştirilebilir.⁹

Bu çalışmanın örnek modelini oluşturan Largo Argentina Arkeolojik Alanı'nın kent yaşamına katılımı oldukça farklı bir yöntemle gerçekleştirilmiştir. Arkeolojik alan, içerdiği tüm önemli arkeolojik değerlerin yanı sıra kedi barınağı olarak eklediği sosyal sorumluluk projesi ile varlığını sürdürmektedir. Largo Argentina Kutsal Alanı'nın kazıldığı yıllardan itibaren sokak kedileri ve terk edilmiş kediler yol seviyesinin altındaki korunan alana sığınmış ve 1993 yılına kadar düzenli olarak hayvan severlerce bakılmıştır. 1993 yılında sadece birkaç kişinin bu alanda bakım görevini üstlendiği durum, sayının ve sorumluluğun artmasıyla, artık daha büyük bir organizasyonu gerektirmiştir. Bunun sonucunda "Torre Argentina Kedi Barınağı" doğmuştur. Bu barınak, arkeolojik alana fiziki müdahale gerektirmeyen şekilde, alan ile aynı düzlemde, modern yol seviyesinin altında kalan mekanlarda oluşturulmuştur (Res. 11-12). Ayrıca 2001 yılında Roma kedileri, Belediye Konseyi'nin özel bildirisini ile "biyo-kültürel miras" haline gelmişlerdir (URL 1). Largo Argentina Arkeolojik Alanına gelen ziyaretçiler doğal olarak hem alandaki tapınak yapılarıyla hem de barınak işleviyle ilgilenmektedir. Getirilen barınak işlevi, alanın kent yaşamına katılımında büyük etki oluşturmuştur. Arkeolojik alanların korunması, geleceğe aktarılması, toplumla bütünleştirilmesi ideali genellikle bir üst söylem olarak algılanmaktadır. Konunun uzmanı olmayan kişilerin katılımı ve aidiyet hissi ise Largo Argentina Arkeolojik Alanı örneğinde olduğu gibi, üretilebilecek çeşitli sosyal sorumluluk projeleriyle mümkün olabilir.

Kentsel Arkeoloji Kavramının Yasal ve Kuramsal Gelişimi

Avrupa kentlerinde İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu yıkımlar sonucu restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu alanlarda arkeolojik kazılar önemli bir ihtiyaç olmuş, kentsel arkeoloji alanında sistemli çalışmalara yaklaşılmıştır. Savaş yıkımlarının en fazla görüldüğü Almanya, Polonya ve Sovyetler Birliği'nin batı kesimlerinde modern kent arkeolojisi çalışmalarıyla ilgili ilk önemli sonuçlar elde edilmiştir.¹⁰ Savaşın sona ermesiyle birlikte, 1960 yıllarından itibaren Avrupa kentlerinin yeniden düzenlenmesine yönelik projeler ve tarihi kent merkezlerinde, modern inşaat teknikleri ile daha derine inen temel kazıları, arkeolojik tabakalara çok fazla zarar vermiştir. Bir yandan da arkeolojide daha hızlı kazı ve belgeleme teknikleri yaygınlaşmış, arkeoloji, toplumun ilgi odağı olmaya başlamıştır. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren kentsel arkeoloji eğilimi, mümkün olduğunca fazla arkeolojik varlığın belgelenerek kurtarılması olmuştur.¹¹

⁸ Stamper 2008, 44; Leach 2010.

⁹ Torre-Lean 1997, 10; Savrum-Kortanoğlu 2003, 64.

¹⁰ Sarfatij-Melli 1999, 22.

¹¹ Tuna 2000, 8-9.

Kentsel arkeoloji ile ilgili belli başlı belirleyicilerin gelişimini ele alacak olursak; korumanın anlamı genişletilerek, sit kavramının başlangıcı olarak kentsel ölçeğin ele alınması ilk defa Venedik Tüzüğü'nün 1. maddesinde belirtilmiştir. "Tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan, kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, aynı zamanda kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar" denilmiştir.¹²

Kentsel koruma ile ilgili kararların alındığı önemli bir başlangıç olarak 21-25 Ekim 1975 tarihleri arasında Amsterdam'da düzenlenen kongre sonucu Amsterdam Bildirgesi yayınlanmıştır. Bütünleşik korumanın altı çizilerek, mimarlık ürünlerinin korunmasının kent ve ülke planlamasının ana hedefi olması gerekliliği, konu hakkındaki eğitimlerin önemi gibi birçok konuya değinilmiştir.¹³

Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Roller Konusunda Tavsiyeler ise Nairobi'de 1976 yılında kabul edilen geniş kapsamlı bir UNESCO belgesidir. Modernleşmeyle birlikte büyüyen kentler karşısında tarihi alanların korunması konusunda ilkeler içermektedir (URL 2).

Arkeoloji ve Planlama Toplantısı Sonuçları adı altında bir metin, Avrupa Konseyi'nin 1984 yılında Floransa'da gerçekleştirdiği toplantı sonucunda belirlenmiştir. Bu metinde, kentsel ve kırsal gelişimin sonucunda mimari mirasın korunması gerektiği belirtilmiş, disiplinlerarası çalışmanın ve paydaşlar arasındaki diyalogun önemi gibi konulara değinilmiştir (URL 3).

1987 yılında ICOMOS tarafından Washington'da gerçekleştirilen Genel Kurul'da Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü kabul edilmiştir. Tarihi kentlerin ve kentsel alanların kentsel değişimlerin karşısında tehdit altında olduğu, bu alanların korunmasının kent planlamalarının bir parçası olması gerekliliği, disiplinlerarası çalışma sisteminin önemi, kentin veya tarihi alanın geçmişiyile ilgili arkeolojik çalışmaların geliştirilerek kalıntıların korunmasının sağlanması, halkın katılımını sağlamak için bütün kentlileri bilgilendiren bir program hazırlanması gibi konulara değinilmiştir.¹⁴

Arkeolojik Mirasın Şehir ve Ülke Planlama Çalışmaları Çerçevesinde Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin R (89) 5 Sayılı Tavsiye Kararı, 1989 tarihinde Avrupa Konseyi'nce hazırlanmıştır. Kentsel ve kırsal alanlarda gerçekleştirilen gelişme faaliyetleri bağlamında arkeolojik alanların korunması amaçlanmaktadır (URL 4).

Avrupa Konseyi tarafından 1992 yılında Valetta'da imzalanan Avrupa Arkeolojik Mirasın Korunması Sözleşmesinde ise Avrupa'nın ortak hafızasının kaynağı ve tarihi bilimsel incelemeler için bir araç olarak arkeolojik mirası korumak, amaç olarak belirlenmiştir. Kentsel arkeoloji ile ilgili kısmında; arkeologlar ve plancılar arasında sistemli bir danışma mekanizmasının oluşturulması, kalkınma projelerinin aşamalarına arkeologların katılımı, arkeolojik miras olumsuz etkileyecek projelerin değiştirilmesi, arkeolojik alanın bilimsel olarak incelenebilmesi için yeteri kadar zaman ve olanak sağlanması, projelerin gerçekleştirilmesi sırasında bulunan arkeolojik kalıntıların yerinde korunmasının esas olduğu ve arkeolojik alanların halka açılışında arkeolojik ve bilimsel niteliklerin olumsuz etkilenmemesinin sağlanması gibi konular karar altına alınmıştır.¹⁵

¹² Erder 1977, 170-171.

¹³ Ahunbay 2009, 152-156.

¹⁴ Ahunbay 2009, 164-165.

¹⁵ Madran-Özgönül 2005, 86-87.

Avrupa Konseyi Kültürel Miras Komitesi tarafından hazırlanan, 2000 yılında onaylanan “Uygulamada Uyulacak Esaslar” başlıklı belgede; arkeolojik değerler, koruma ve planlamada etkin olan aktörlerin rolleri tanımlanmıştır. Buna göre; kamu görevlilerinin ve planlıların rolleri arasında; kentsel arkeolojik mirasın kentin kimliğine yaptığı katkılarla, hem bölgede yaşayanlar hem de ziyaretçiler için önem taşıdığı, kentsel planlama sürecinde önemli arkeolojik kalıntıların yerinde korunmasının tercih edilmesi, olumsuz etkilerin en aza indirgenmesi, arkeolojik varlıkların yenilenemez olduğunun bilinmesi, sadece planlama sürecinde değil kentsel gelişme projelerinin bütçeleri hazırlanırken ve izin verilirken de göz önünde tutulması gerektiği yer alır. Mimar ve girişimcilerin rolleri arasında; yeni gelişme alanlarının arkeolojik yönden değerlendirilmesi için gerekli girişimlerde bulunulması, arkeolojik çalışmalar için uygun zaman ve kaynak yaratılması, önemli yapı kalıntılarının yerinde korunması ve sunumunun ön planda tutulması, arkeologların proje ekibine dahil edilmesi ve değişiklikler hakkında bilgilendirilmesi bulunmaktadır. Arkeologların rolleri arasında ise; bir alandaki arkeolojik değerlerle ilgili bilgileri yetkililere ve girişimcilere bildirmek, önemli arkeolojik kalıntıların kazılması yerine *in situ* korunmasının tercih edilmesi, kazının ise ancak arkeolojik mirasın çok kesin belirlendiği alanlarda ve gerekli parasal kaynak bulunulduğunda yapılması, arkeolojik değerlerin gelişime katacağı değerlerin unutulmaması gibi çeşitli konular ele alınmıştır.¹⁶

Avrupa Birliği tarafından, 2003-2005 yılları arasında “APPEAR: Accessibility Projects – Sustainable Preservation and Enhancement of Urban Subsoil Archaeological Remains” adında bir proje gerçekleştirilmiştir. Kentsel arkeolojik alanların korunması, entegrasyonu, geliştirilmesi ve çeşitli aktörlerin katılımı öngörülmüştür (URL 5).

Türkiye’de ise kentsel arkeoloji kavramının koruma ile ilgili mevzuata girmesi 1993 yılında 338 sayılı İlke Kararı ile olmuştur. Günümüzde kentsel arkeolojik sitlerle ilgili ilkeleri belirleyen “Kentsel Arkeolojik Sit Alanları Koruma ve Kullanma Koşulları” adı altında 702 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararı bulunmaktadır. Bu ilke kararında 2863 sayılı Kanun kapsamına giren arkeolojik sit alanları ile birlikte korunması gerekli kentsel dokuları içeren ve bu özellikleri ile bütünlük arz eden korumaya yönelik özel planlama gerektiren alanlar kentsel arkeolojik sit alanları olarak açıklanmıştır. Bu alanlarda arkeolojik değerlerin bilimsel yöntemlerle açığa çıkarılması, onarılması ve sergilenmesi işlemlerinin esas alınarak arkeolojik envanter temeline dayalı planlama çalışmalarının yapılmasına, bu planlar onanmadan parsel ölçeğinde uygulamaya geçilmemesine, planlamada alana gelecek işlevlerin uyumuna, altyapı hizmetlerinin proje aşamasında kültür tabakalarına zarar vermeyecek biçimde ele alınmasına, mevcut ve olası arkeolojik varlıkların korunmasını ve değerlendirilmesini sağlayacak çözümler getirilmesine, ayrıca bu alanlarda mevcut eski yapıların onarım ve restitüsyon ilkelerine karar verilmiştir.¹⁷

Ülkemizde yer alan tarihi kentlerde, yapıların temel kazıları sonucunda açığa çıkan arkeolojik kalıntılara ilişkin bilgi belgeler, arkeolojik çalışmayı sürdüren ekip tarafından ilgili Koruma Bölge Kurullarına iletilir ve Kurul tarafından korumanın nasıl gerçekleşeceği hakkında kararlar alınır. Bu kararlar sonucunda bodrum katında kalıntılar korunarak yeni yapı yapılabildiği gibi, kalıntının durumuna ve önemine göre herhangi bir yapı yapılmadan sergilenmesi de gerçekleşebilir.¹⁸ Bu konu hakkında ilkeleri belirleyen “Yerleşim Alanlarında; Mevcut Arkeolojik Sitlerin veya Daha Önceden Varlığı Bilinmeyen Ancak Yeni Yapılanma, Alt Yapı Çalışmaları ya da Doğal Afetler Sonucu Ortaya Çıkan-Çıkarılan Kültür Varlıklarının Korunması ve Değerlendirilmesine İlişkin” 2012 tarihli ve 37 sayılı Kültür ve

¹⁶ Madran-Özgönül 2003, 21-25.

¹⁷ Kültür ve Turizm Bakanlığı 2009, 38-39.

¹⁸ Ahunbay 2010, 106; Savrum-Kortanoğlu 2017, 116.

Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararı bulunmaktadır. Bu ilke kararında, kentleşme hızının giderek artması ile modern yerleşmelerde, kent içinde altyapı için kazılar yapıldığı, bu nedenle sit alanı ilan edilerek kontrollü yeni yapılanmaya açılan ve müzesi denetiminde temel kazıları ve sondajları yapılan alanlarda sıkça kültür varlıklarına rastlandığı, doğal afetler sonucu da yeraltında bulunan kültür varlıklarının açığa çıkabildiği, bu kapsamda; sit alanı olarak ilan edilen ya da henüz ilan edilmemiş yerlerde Bakanlıkça yaptırılan uzun süreli bilimsel arkeolojik kazılar dışında, açığa çıkan-çıkarılan taşınmaz kültür varlıklarının bilimsel yöntemlerle araştırılması, kazılarının yapılması, temizlenmesi ve uygun koruma yöntemleriyle yerinde teşhir edilerek kent arkeolojisine kazandırılmasının uygun olduğuna, bu kültür varlıklarından plan vermeyen, küçük boyutta olan ve yerinde korunmasına olanak bulunmayanların ilgili koruma bölge kurulunun kararıyla Bakanlığın uygun göreceği yere uzmanları denetiminde kaldırılabilmesine, ortaya çıkan-çıkarılan kültür varlıkları plan veren ya da tanımlanabilen bir mimariye sahipse, ait olduğu dönemin özgünlüğünü yansıtıyorsa, antik kent dokusuna aitse veya kazılar sürdürüldükçe komşu parsellerde de yayılma gösterir nitelikteyse, boyutlarına bakılmaksızın, uygun koruma yöntemleriyle yerinde teşhir edilmesine, özel mülkiyette ise kamu mülkiyetine geçirilmesinin sağlanmasına, kamu mülkiyetine geçirilemiyorsa tüm giderleri mülk sahibince karşılanarak öncelikle bilimsel kazısı, korunması (projelendirme ve uygulama) ve yerinde teşhirinin sağlanmasına, ancak kamuya açık sergilenmesine yönelik düzenlemeler asıl amaç olmak üzere mülk sahibinin bu alanda yapmak istediği uygulamalara Bakanlığın izni ve koruma bölge kurulunun uygun göreceği projeler kapsamında kültür varlıklarına zarar vermemek ve koruma kuramına aykırı olmamak koşuluyla izin verilebileceğine, izin kapsamında projeler üretilmeden önce, ilgili parsellerin proje alanı kapsamında plan tadilatının yaptırılmasının istenmesine, III. Derece arkeolojik sitlerdeki koruma ve kullanmaya yönelik uygulamaların Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 05.11.1999 gün ve 658 sayılı ilke kararındaki hükümler dikkate alınarak ilgili koruma bölge kurullarınca değerlendirilmesine yönelik hükümler bulunmaktadır (URL 6).

Sonuç ve Değerlendirme

Kültürel katmanlarıyla kentin stratigrafik belleğini oluşturan kentsel arkeolojik alanların, kent yaşamı içinde önemini vurgulayan ve bu alanları modern yaşamın içine katan çalışmaların yapılması önemlidir. Kentlerde yer alan arkeolojik alanlarda, günlük yaşamın bir parçası haline getirilmesi ve toplumla bütünleştirilmesine yönelik planlamalar yapılırken, alanın bilimsel değerinin ve korunmasının öncelikli amaç olması gerekmektedir. Ardından disiplinler arası bir çalışma yöntemiyle, kentsel arkeolojik alanın kent yaşamının bir parçası haline getirilmesi için planlamalar yapılmalı, kentte yaşayan insanların katılımının mümkün olduğu belki de bir sosyal sorumluluk projesi gibi bir çalışma ile yaşama katılmalıdır. Fiziki müdahale getirmeyecek veya minimum düzeyde düzenlemelerle alan tasarlanmalıdır. Bu yazının örnek modelini oluşturan Roma Largo Argentina Arkeolojik Alanında bir sosyal sorumluluk projesi başarılı bir şekilde sürdürülmektedir. Bu proje, alanı ziyaret eden kentliler veya turistler için bir çekim noktası oluşturmakta, günümüz ile geçmiş arasında bağ kurulmasını sağlamaktadır. Arkeolojik alanlar genellikle uzmanı olmayan kişilerce, detaylı teknik özelliklerinin anlaşılması güç olan mekanlar olarak kabul edilir. Ancak hem koruma-sergileme, hem de bütünleştirici planlamalarla kentte yaşayan insanların alanla ilişkilendirilmesi mümkün olabilir. Bu sayede, kentin katmanlaşma süreci ile günümüz yaşamı arasındaki kopukluk giderilebilir.

Kent dokularının içerisinde çok sayıda arkeolojik kalıntıların yer aldığı ülkemizde, kentte yaşayan insanlar için kent, arkeolojisi ile birlikte bir bütün olarak düşünülmekte olan bir durum değildir. İstanbul'da Sultanahmet Meydanı'nın bir kısmı 1995 yılından itibaren 1. derece arkeolojik sit, bir kısmı ise kentsel arkeolojik sit statüsünde bulunmaktadır. Bölge

ayrıca 1985 yılından itibaren “İstanbul’un Tarihi Alanları” kapsamında UNESCO Dünya Miras Alanı’dır. Anıtsal yapılar ile ticaret, turizm ve konut işlevli yapıların bulunduğu bu bölgede turizme yönelik yeni yapılaşma baskısı, arkeolojik alanlar üzerinde olumsuz etki yaratabilmektedir.¹⁹ Eski Sultanahmet cezaevi çevresindeki Sultanahmet Arkeolojik Parkı alanında kazıların gerçekleştirilmesinin ardından yapılan düzenlemeler sonrası, etrafi çevrilerek kapatılmış ve kent yaşamıyla bağı kopmuştur. Kentin merkezinde, hem günlük yaşamın yoğun olarak sürdüğü bir yer olması hem de çevresindeki anıt eserlerin yoğunluğu nedeniyle turizm bölgesi olması nedeniyle bu arkeolojik parkta, alanın kent yaşamıyla bütünleştirilmesine yönelik çalışmaların yapılması önemlidir. Ayrıca Sultanahmet bölgesindeki diğer arkeolojik kalıntılar birbirinden kopuk ve bağlamsız haldedir. Tüm bu izleri bütünsel hale getirip anlaşılır kılmak yönünde gerekli çalışmalar yapılarak, arkeolojik yapıların algılanabilirlikleri sağlanmalıdır. Sultanahmet, barındırdığı değerleri ile yapılacak çalışmalar neticesinde kentsel arkeolojinin çok önemli bir merkezi olabilecek özelliklere sahiptir. Sultanahmet Arkeolojik Parkı dışında İstanbul’da veya Anadolu’nun birçok kentinde varlığı unutulmuş, kent yaşamıyla bağı kopmuş pek çok kentsel arkeolojik alan bulunmaktadır. Tüm bu alanlarda arkeolojik kazıların tamamlanıp, gerekli koruma ve sergileme işlemlerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Yasalarla belirlenen sit statüsünün verilerek devlet koruması altına alınması ise konunun bir başka önemli boyutudur. Kent insanının arkeolojik alana katılımına yönelik projelerin hayata geçirilmesi, kuşkusuz çok yönlü kazanımlara neden olacaktır.

Kaynakça

- Ahunbay, Z. 2009, *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, Yem Yayınları.
- Ahunbay, Z. 2010, “Arkeolojik Alanlarda Koruma Sorunları Kuramsal ve Yasal Açılardan Değerlendirme”, *TÜBA-KED*, 8, 103-118.
- Aydeniz, N. E. 2009, “Kent Arkeolojisi Kavramının Dünyadaki Gelişimi ve Türkiye’deki Yansımaları”, *Journal of Yaşar University*, 4 (16), 2501-2524.
- Belge, B. 2004, “Çok Katmanlı Tarihi Kent Merkezlerinin Yönetimi: Kentsel Arkeoloji ve Planlama”, *Planlama*, 48-56.
- Belge, B. 2012, “Türkiye’de Kentsel Arkeolojik Değerlerin Kent Yaşamına Katılım Sorunsalı; Antakya Tarihi Kent Merkezi Örneği”, Y. Sarıkaya Levent ve M. Uçar (yay.) *Mersin’de Mimarlık Planlama ve Tasarım Yazıları Tamer Gök’e Armağan*, 85-110, Mersin Üniversitesi Yayınları.
- Erder, C. 1977, “Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, cilt 3, sayı 2, 167-190.
- Galluppi, R. 2007, “La voragine insigne Giuseppe Marchetti-Longhi e la scoperta dell’area sacra del largo Argentina”, *Bullettinodella Commissione Archeologica Comunaledi Roma*, Vol. 108, 291-328.
- Kleiner, F. S. 2010, *A History of Roman Art*. Wadsworth Cengage Learning.

¹⁹ Savrum-Kortanoğlu 2007, 108.

- Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009, *Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu İlke Kararları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Leach, E. W. 2010, "Fortune's Extremities: Q. Lutatius Catulus And Largo Argentina Temple B: A Roman Consular and His Monument", *Memoirs of the American Academy in Rome*, Vol. 55, 111-134.
- Madran, E. - Özgönül, N. 2003, "Arkeoloji/Planlama ve Uluslararası Yaklaşımlar", *Planlama Dergisi*, 2, 21-25.
- Madran, E. - Özgönül, N. 2005, *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.
- Patterson, J. R. 1992, "The City of Rome: From Republic to Empire", *The Journal of Roman Studies*, vol. 82, 186-215.
- Sarfati, H. - Melli, P. 1999, "Archaeology and the Town", *Report on the Situation of Urban Archaeology in Europe*, 13-29.
- Savrum-Kortanoğlu, M. 2003, "Arkeolojik Alanların Çevresel Etkenlerden Korunmasına ve Sunumuna Yönelik Modern Müdahaleler", *TÜBA-KED*, 11, 51-71.
- Savrum-Kortanoğlu, M. 2007, "Kent Uzamında Arkeoloji", *Colloquium Anatolicum*, 16, 105-121.
- Stamper, J. W. 2008, *The Architecture of Roman Temples The Republic to the Middle Empire*. Cambridge University Press.
- Torre, M. - Lean, M. 1997, "The Archaeological Heritage in the Mediterranean Region", M. Torre (yay.) *The Conservation of Archaeological Sites in the Mediterranean Region*, 5-15. The Getty Conservation Institute.
- Tuna, N. 2000, "Kentsel Arkeoloji Üzerine", *İdol*, 7, 7-14.

URL 1 <https://www.gattidiroma.net/web/en/>

URL 2 http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/kultur/tarihirol_t_k.pdf

URL 3 <http://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/arkeolojiyeni01.pdf>

URL 4 <http://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/arkeolojiilave06.pdf>

URL 5 http://cordis.europa.eu/project/rcn/67525_en.html

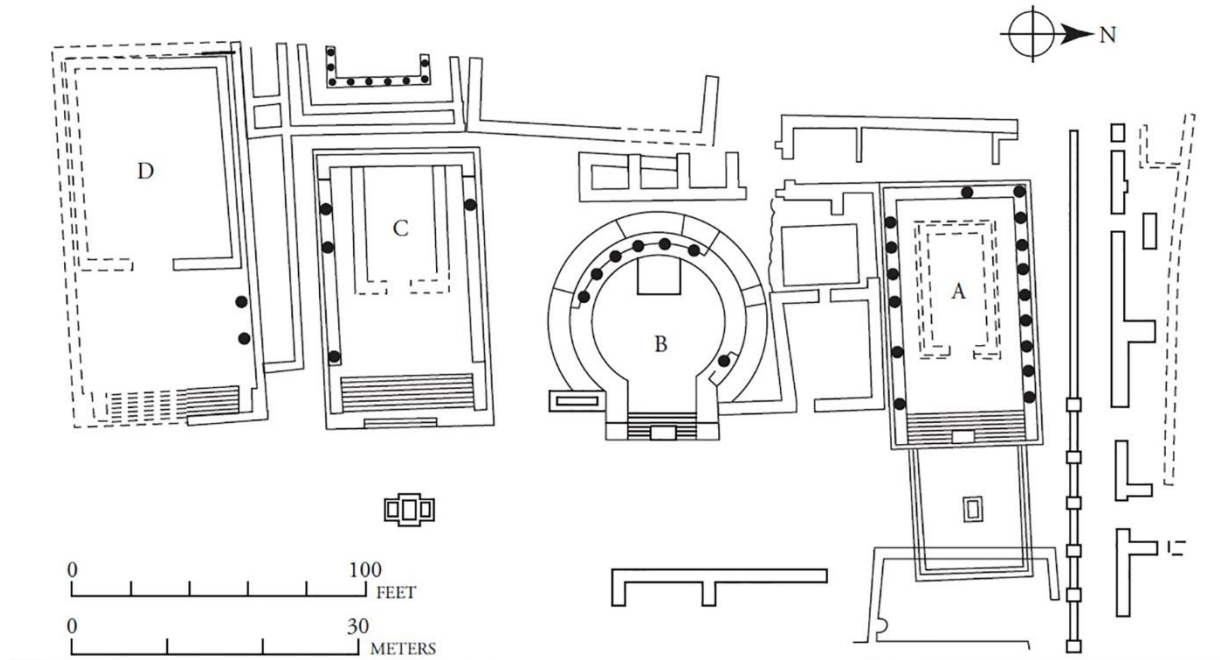
URL 6 <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,45471/37-nolu-ilke-karari-yerlesim- alanlarinda-mevcut-arkeolo-.html>

Şekil ve Res.lar Listesi

Şekil 1 Largo Argentina Arkeolojik Alanı Plan (Kleiner 2010, 7: 1-9)

Res. 1 Largo Argentina Arkeolojik Alanı (Müge Savrum-Kortanoğlu Arşivi)

- Res. 2 Largo Argentina Arkeolojik Alanı (Müge Savrum-Kortanoğlu Arşivi)
- Res. 3 Largo Argentina Arkeolojik Alanı (Müge Savrum-Kortanoğlu Arşivi)
- Res. 4 Largo Argentina Arkeolojik Alanı (Müge Savrum-Kortanoğlu Arşivi)
- Res. 5 Largo Argentina Arkeolojik Alanı (Müge Savrum-Kortanoğlu Arşivi)
- Res. 6 Largo Argentina Arkeolojik Alanı (Müge Savrum-Kortanoğlu Arşivi)
- Res. 7 Largo Argentina Arkeolojik Alanı (Müge Savrum-Kortanoğlu Arşivi)
- Res. 8 Largo Argentina Arkeolojik Alanı Bilgilendirme Panosu (Müge Savrum-Kortanoğlu Arşivi)
- Res. 9 Largo Argentina Arkeolojik Alanı Bilgilendirme Panosu (Müge Savrum-Kortanoğlu Arşivi)
- Res. 10 Largo Argentina Arkeolojik Alanı Bilgilendirme Panosu (Müge Savrum-Kortanoğlu Arşivi)
- Res. 11 Largo Argentina Arkeolojik Alanı (Müge Savrum-Kortanoğlu Arşivi)
- Res. 12 Largo Argentina Arkeolojik Alanı (Müge Savrum-Kortanoğlu Arşivi)

Şekil 1

Res. 1

Res. 2

Res. 3

Res. 4

Res. 5

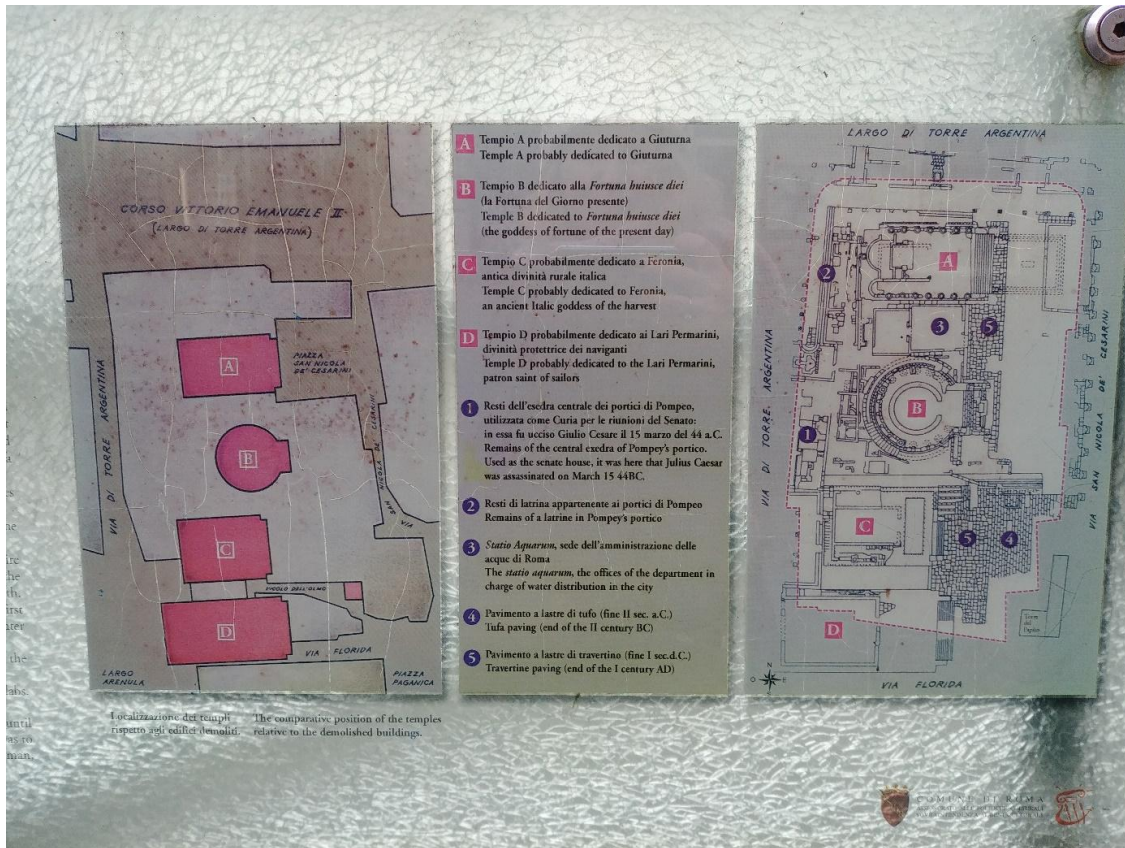
Res. 6

Res. 7

Res. 8

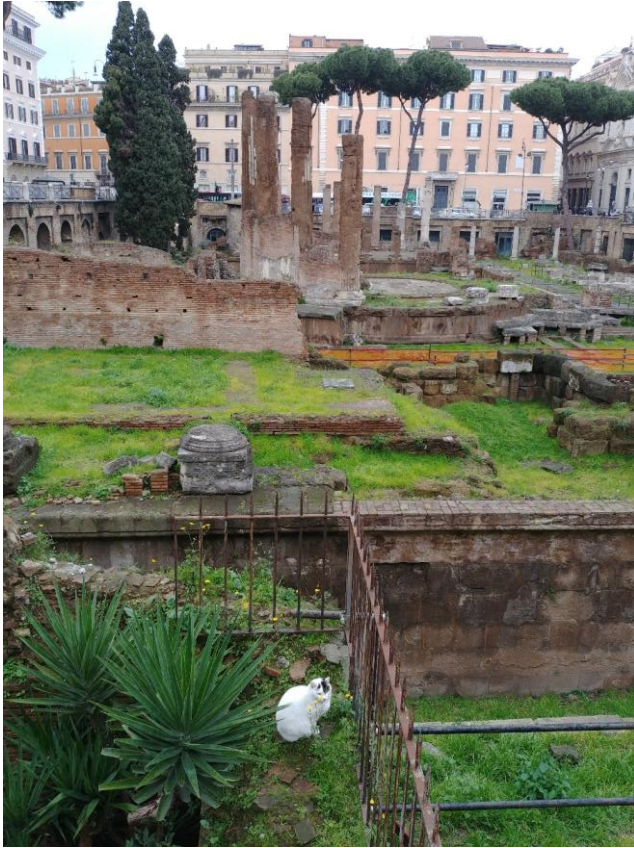
Res. 9

Res. 10

Res. 11

Res. 12

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 5, Sayı/Issue 8 (Haziran/June 2020), ss./pp. 138-155

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 26. 05. 2020
Kabul Tarihi/Accepted: 27. 06. 2020

DIANA NEMORENSIS KÜLTÜ-SERVİ AĞACI İLİŞKİSİ VE LYDİA SİKKELERİNDEKİ TASVİRİ

THE CULT OF DIANA NEMORENSIS-RELATION OF CYPRESS TREE AND ITS DEPICTION ON LYDIA COINS

Hüseyin TAYLAN*

Öz

20. yüzyılın başlarında, İskoç antropolog Sir James Frazer'ın üç kitap halinde yayımladığı "The golden bough" serisi ile birlikte, Diana Nemorensis kültü antropoloji ve sosyoloji camiasında dikkat çekmiştir. Zamanla Robert Graves ve Carin Green gibi birçok akademisyen ve tarihçi tarafından ele alınarak çalışma konusu olmuştur. Yapılan bu çalışmalar çoğunlukla kültürün kökeni, tapınımı ve Diana Nemorensis'in kimliği üzerine olmuştur. Alföldi ise 1960 yılında yaptığı çalışmayla Octavian ile başlayan ve MS 3. yüzyıla kadar kimi imparatorluk sikkelerinde darp edilen, Tanrıça tasvirli sikkeleri inceleyerek bir tipoloji oluşturmaya çalışmıştır. Diana Nemorensis tasvir sanatına genellikle üçlü tanrıça ve atribütü olan servi ağacı ile birlikte yansımıştır. Bu çalışmada ise aynı dönemde Lydia'daki Acrasus, Mastaura ve Mostene kent sikkelerinde görülen servi ağacının Diana Nemorensis kültü ile ilişkisi ele alınacaktır. Bu bağlamda öncelikle Diana Nemorensis kültürünün mitolojisi ve antik dönemdeki varlığı kısaca incelenecek ve daha sonra atribütleri açısından yansımaları, Lydia sikkeleri kapsamında tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Diana Nemorensis, Lydia, Kült, Sikke, Servi Ağacı

*100/2000 YÖK Doktora Bursiyer Öğrencisi, Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ABD, Muğla/Türkiye.

E-posta: taylanhsyn@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5286-8296>

Abstract

In the early 20th century, Scottish anthropologist Sir James Frazer's published in three books series, "The Golden Bough" the cult of Diana Nemorensis attracted attention in the anthropology and sociology community. Over time, it has been studied by many scholar and historians such as Robert Graves and Carin Green. These studies mostly focused on the origin, worship and the identity of Diana Nemorensis. On the other hand Alföldi with his work in 1960, Alföldi tried to create a typology by studying the goddess depicted coins that started with Octavian and were battered in imperial coins until the 3rd century. Diana Nemorensis was used together with triple goddess and her attribute cypress tree in the art of depiction. In this study will be discussed, the relationship of cypress tree and with the cult of Diana Nemorensis, which is seen in Acrasus, Mastaura and Mostene city coins in Lydia. In this context, firstly, the mythology of the Diana Nemorensis cult and its presence in the ancient period will be briefly examined, and its reflections will be discussed in the context of Lydia coins.

Keywords: Diana Nemorensis, Lydia, Cult, Coin, Cypress Tree

Giriş

Diana Nemorensis¹ kültü, günümüzde Roma'ya 40 kilometre uzaklıkta bulunan Ariccia Bölgesi içindeki Nemi Gölü ve çevresinde ortaya çıkmıştır.² Bölgede yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda elde edilen buluntuların yalnızca birkaç tanesi Arkaik Dönem'i işaret ederken, buluntuların büyük çoğunluğu kültün özellikle popüler olduğu dönem olan, MS 1. ve 3. yüzyıl aralığına tarihlenir.³ Bunu destekler nitelikte, Nemi'deki kutsal alanda ele geçen bazı imparatorluk dönemi yazıtları Tiberius, Claudius, Hadrian ve Trajan gibi imparatorların sıklıkla tapınağın bakım ve onarımı için bağış yaptığını göstermiştir.⁴ Kült hakkında yapılan araştırmaların çoğu kültün ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı ve kökeni konusunda olmuştur.⁵

Epigrafik veriler kültün ortaya çıktığı tarihten çok daha sonraki bir dönemde kaleme alındığından, kültün ortaya çıkış ve gelişimi hakkında detaylı bilgi verememektedir. Bu yüzden, kült hakkındaki en önemli arkeolojik verileri şüphesiz ki nümismatik buluntular sunmaktadır. Diana Nemorensis tasvirli sikkeler üç yüz yıl boyunca zaman zaman imparatorluğun hemen her coğrafyasında darp edilmiştir. Bu sikkeler üzerine yapılan çalışmaların çoğu, Tanrıça'nın tipolojisi ve kültün gelişimi ile alakalı olmuştur.⁶ MÖ 44-41 yıllarından itibaren sikkelerin servisi⁷ ağacı ile birlikte görülen Tanrıça, sikkeler üzerinde

¹Tanrıça antik ve modern kaynaklarda sıklıkla Diana, Diana Nemorensis, Nemi Diana'sı, Nemi Artemis'i, Ay Tanrıçası veya Üçlü Tanrıça isimleriyle ifade edilmektedir, Tanrıça'nın isim ve sıfatları için bkz: Hermans 2017, 37-82; Frazer 1911, 8-17; Jones 2005, 47-57.

²Manilius Astronomica II.906-917.

³Diana Nemorensis kültünün çıktığı Nemi Gölü ve çevresinde yapılan ilk bilimsel arkeolojik araştırmalar için bkz: [Istituto di corrispondenza archeologica](#) 1885, 149-242. Arkaik Dönem'den itibaren görülen külte dair buluntular ve diğer veriler için bkz: Romano 2006, 71; Hermans 2017, 66. MÖ 6. yüzyıldan itibaren Diana Nemorensis tapınımına dair bkz: Daly 2009, 44.

⁴Daly 2009, 63; Hermans 2017, 77.

⁵Alföldi 1960, 138-141.

⁶Alföldi 1960, 138-141; Hermans 2017, 55-80.

⁷Servi ağacı, antik dönem insanı için fayda sağlayan tıpkı diğer ağaçlar ve bitkiler gibi hemen her toplumun mitolojisinde ve kültüründe yer almıştır, detaylı bilgi için bkz: Dixon-Kennedy 1998, 38; Nazar 2017, 104-105.

genellikle Üçlü Tanrıça karakteriyle ve Arkaik Dönem Artemis'ine benzer şekilde tasvir edilmiştir. Buradan yola çıkan Alföldi gibi bilim adamları, incelediği Roma sikkelerindeki Tanrıça'nın tasvirinin ve dolayısıyla kültün, Arkaik Dönem'de ortaya çıktığını ifade eder.⁸

Diana Nemorensis Mitolojisi

Tanrıça'nın mitolojisini ve karakterini anlamak oldukça güç ve karmaşık bir konudur ve başka bir çalışmanın konusu olmalıdır. Zira Plinius, Pausanias ve Solinus gibi Antik Dönem yazarları ve Marcus Manilius⁹ gibi tragedya yazarlarının aktardığı bilgiler kültün oluşmaya başladığı tarihten çok daha sonrası bir döneme tekabül eder. Bunda şüphesiz kültün oluşmaya başladığı dönemde Romalılar tarafından barbar ve yabancı bir unsur olarak görülmesi etkilidir.¹⁰ Bu çalışmada ise antik ve modern yazarlarının anlatılarına sadık kalınarak Tanrıça'nın karmaşık mitolojisi, ana konudan sapmadan en yaygın ve yalın haliyle açıklanmaya çalışılacaktır.

Livius'a göre¹¹ Servius Tullius, MÖ 6. yüzyılda hem Latinleri hem de Etrüksleri birleştirmek adına, Aventine Tepesi'nde Ephesos Artemis Tapınağı'na (Anadolu'daki gibi tüm siyasi güçlerin yardımlarıyla inşa edilmiş) benzer ve aynı amaçla bir Artemis-Diana Tapınağı inşa etmeyi önermiştir. Böylece, sık sık Latin ve Etrüks şefleri arasında yaşanan anlaşmazlıklar kılıç ile değil erdemli bir amaç ile son bulacak ve birleşik Roma düşüncesi desteklenecekti. Nitekim Servius'un da istediği gibi kısa süre içerisinde Aventine tepesinde Diana Tapınağı inşa edilmiş oldu. Buna rağmen hemen hemen aynı dönemde Nemi'de başka bir Diana kültü adına başka bir tapınak inşa edildi. İnşa edilen bu tapınağın yapım amacı daha sonra Cato¹² gibi antik dönem devlet adamları tarafından, Latin federal yapılanmasının kült ve toplanma merkezi olarak yorumlanacaktı.¹³ Belki de, Aventine'de kurulan Diana Tapınağı birleşik devlet anlayışını ve erdemlerini yansıtan bir amaç taşıırken, Nemi'deki Diana Nemorensis Tapınağı bu amaca karşı bir siyasi gücü temsilen inşa edilmişti.

Mitolojiye göre Orestes¹⁴, Chersonesos kralı Thoas'ı öldürdükten sonra beraberinde kardeşi Iphigenia ile İtalya'ya yelken açmıştır. Geleneğe göre kıyıya inen her yabancı kan dökme zorunluluğundan dolayı Orestes, kız kardeşini Nemi Gölü yakınlarında kurban eder ve cesedini yakar. Iphigenia'nın kurban edildiği yerde hiçbir dalı kırılmayan bir servi ağacı büyüme başlar ve daha sonra tüm Nemi çevresinde servi koruluğu oluşur. Böylece Orestes ile birlikte başlayan Diana kültü zamanla servi ağacı ile betimlenmeye başlanır.¹⁵

Strabon, *'Arica yolu üstünde Romalıların Nemus (Nemi) adını verdikleri Aricia ve Artemisium kutsal alanı vardır. Aslında Aricia tapınağı İskit ve barbar ögeleri barındırır. Eğer bir köle sahibinden kaçıp buraya ulaşabilir ve kırılmayan dalı (servi ağacı dalı) kırarsa, rahip kral (rex Nemorensis) olabilmek için elinde devamlı kılıç olan ve kendini savunmaya hazır mevcut rahibi öldürüp onun yerine geçer'* cümleleri ile Tanrıça'nın kanlı ve karanlık

⁸Alföldi 1960, 141.

⁹Manilius Astronomica II, 906-917.

¹⁰Tanrıçanın kültürün çıkışı hakkında bilgi veren epigrafik veriler, genel olarak Diana Nemorensis kültürünün yabancı "barbar" kökenli bir din olduğunu ve Romalılar tarafından benimsenmediğini savunsa da, imparatorluk dönemi ile birlikte Roma için saygı duyulan ve benimsenen bir kült olmuştur, detaylı bilgi için bkz: Frazer 1911, 9-10.

¹¹Livius The History of Rome I, 45.

¹²Romano 2006, 71.

¹³Alföldi 1965, 48-56.

¹⁴Orestes karakterini antik yazarlar yer altı dünyasını ziyaret ederken elinde altın bir dal taşıyan Aeneas ile özdeşleştirirler. Buna göre Orestes'te tıpkı Aeneas gibi bir yolculuğa çıkmış ve beraberinde servi dalı getirmiştir, detaylı bilgi için bkz: Virgil Aenid, VI. 136; Strabon Geography, V. 3, 12.

¹⁵Pausanias Description of Greece II, 27; Solinus Collectanea II, 11; Frazer 1911, 8-9. Arkaik Dönem'den beri servi koruluğu içinde bulunan Nemi Gölü, gece ay ışığını yansıtan berraklığından dolayı zamanla ibadet yeri ve kutsal alan olarak işlev kazanmıştır, detaylı bilgi için bkz: Gardner 2004, 133.

ritüelini anlatmaktadır.¹⁶ Strabon'dan birkaç yüzyıl sonra Pausanias hikayeyi tekrar eder ve Tanrıça'nın yaygın ve kabul gören mitolojisinde yer alan Orestes'i yeniden diriltip, kültürün doğmasını sağlayan Hippolytus karakterini ekler. Ona göre sahiplerinden kaçan ve rahip kralı öldüren köleler aslında Orestes'i temsil etmektedir¹⁷.

Diana Nemorensis, Artemis ve Kybele İlişkisi

Yapılan arkeolojik araştırmalarda kültürün çıktığı Nemi'deki kutsal alan ve çevresinde yoğun miktarda bebek ve kadın cinsel organı şeklinde yapılmış pişmiş toprak figürünler ele geçmiştir¹⁸. Doğurganlık, doğum sırasında sancıların azaltılması veya ilahi iyileştirici gücünden dolayı Antik Dönem Roma kadınlarının ellerinde çiçekler ve meşaleler ile servi koruluğuna gidişleri ve adaklarını sunuşları tapınımda ön plandaydı.¹⁹ Mitolojik açıdan bakıldığında görüldüğü üzere²⁰ Romalıların Diana'sı, Ege Tanrıça'sı Artemis'in bireyselliğini çok güçlü bir şekilde üçlü karakter ile bünyesinde barındırır. Tanrıça, kültürün çıktığı Nemi Gölü'nde gece ay ışığı yansımından dolayı Luna ve Ay Tanrıçası olarak adlandırılırken; Ege mitolojisindeki Artemis'ten pek de farklı olmayan şekilde servi koruluğu ve kırılmayan dal kavramı ile yaşamın, avcılarının ve yaban hayvanlarının koruyucu tanrıçası Diana Artemis; kanlı mitolojisi ve ritüeli ile birlikte Hekate'yi bünyesinde barındırıyordu. Diana Nemorensis, her ne kadar bünyesinde üç tanrıçayı barındırsa da her şeyden önce özellikle kadınların koruyucu tanrıçası olarak Artemis karakteriyle karşımıza çıkmaktadır.²¹ Bununla birlikte Ege dünyasındaki Artemis benzerliği için Alföldi gibi bilim adamları, Artemis'in MÖ 5. yüzyılda, Etrüsklerin kendi sanatsal kimlikleri altında yorumlanıp değişerek yerel bir üslup kazanıp Diana Nemorensis'e evrildiğini belirtir.²² Bu yüzden Tanrıça imparatorluk döneminde sikkeler üzerinde hala Arkaik Dönem'den kalma Artemis orijini ile tasvir edilmeye devam edilmiştir. Bu aşamada şu soruyu sormak yerinde olacaktır; Diana Nemorensis tasvir sanatına Artemis olarak yansımışken, kült olarak aslında Artemis'ten daha eski bir inancın, Roma'daki devamı olabilir miydi?

Anadolu'da Artemis kültüründen de önce var olan Kybele, ormanlar ve dağlar ile ilişkilendirilirken²³ *dionizik*²⁴ karakteri ile özünde doğanın güçlü ve taşkın yansımalarını ve vahşi hayvanları barındırır. Tüm bunlara rağmen Kybele, daha çok 'ana tanrıça' sıfatıyla insanların ve şehirlerin koruyucu tanrıçası olmuştur. Kybele kültürünün değişim göstererek Artemis adıyla ne zaman anılmaya başladığı kesin olarak saptanamasa da farklı coğrafyalarda Minos, Myken ve Yunan kültürlerinin etkisi altında; değişip farklı isim ve kimlikler kazanmış olmalıdır.²⁵ Tanrıça'nın köklü kimliğinin yeniden vücut bulduğu kimlik ise şüphesiz Ephesos Artemis olmuştur. Zira Ephesos Artemis'te tıpkı Kybele gibi ana tanrıça sıfatıyla doğanın, yaban hayvanlarının ve doğurganlığın tanrıçasıydı. Göğüslerin çokluğu nedeniyle aldığı *Artemis Polymastos* adının da gösterdiği gibi bolluğu ve bereketi simgelerken, bu

¹⁶Strabon Geography V, 3.12, İngilizce çeviri ve tam metin için bkz: Hermans 2017, 37.

¹⁷Pausanias, Description of Greece II, 27.4

¹⁸Ayrıca tapınak yavru ve hamile köpeklerin de korunup ilgilenildiği bir yer olmuştur, detaylı bilgi için bkz: Green 2007, 53.

¹⁹Wissowa 1912, 199; Hanninen 2000, 45-50.

²⁰Artemis ve Diana mitoloji ve sikkelerde görülen tasvir sanatına benzer şekilde aktartılsa da Diana Nemorensis'in Artemis'ten daha karanlık bir ortaya çıkış mitolojisi ve tapınım uygulaması vardır, detaylı bilgi için bkz: Dixon-Kennedy 1998, 110; Daly 2009, 63.

²¹Diana Nemorensis'e yapılan adaklarda birçok hayvan ve insan uzuvlarının bulunduğu pişmiş toprak figürün parçalarının bulunması, sağlık amacıyla Romalıların Diana Nemorensis'e geldiğini destekler niteliktedir, Green 2007, 53; Daly 2009, 63.

²²Alföldi 1960, 140.

²³Phyrg ve Lydia'da tanrıçaya tapınım dağların yüksek noktalarında yapılırdı, Lydia'da Kybele kültürü ve tapınımı için bkz: Pauly-Wissowa 1958, 2292

²⁴Çapar 1979, 174.

²⁵Tanrıçanın farklı coğrafyalarda kazandığı isim ve sıfatlar için bkz: Çapar 1979,174.

özellikleriyle Kybele'nin bir devamı niteliğini taşır. İki tanrıça arasındaki benzerliğin devamı niteliğinde olan, Kybele ile ilişkili *Gallos* adıyla bilinen gezgin rahip sınıfı daha sonra *Megabyzos* adıyla Ege dünyasında Artemis kültüründe devam etmişlerdir.²⁶ Artemis'in bu kimliğini somutlaştıran Ephesos'taki Artemis Tapınağı'ndaki örtülü büyük boy heykeli ile çok eski bir imgenin Arkaik Dönem'deki geliştirilmiş biçimi olmalıdır.

Diana Nemorensis kült haliyle, kimi küçük farklılıklar ile birlikte Kybele'nin devamı olarak benimsenmiş; Arkaik Dönem'de, plastik sanatında Artemis olarak yansıdığı için de Etrüskler tarafından Artemis haliyle kabul edilip tasvir edilmiş olmalıdır.²⁷ Yukarıdaki anlatılan mitolojik ve epigrafik kaynaklardan yola çıkarak Tanrıça ve kültürünün aslında Artemis'ten de önce Anadolu kökenli Kybele'nin Roma'ya yansımış hali olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Kybele'de görülen *dionizik*, doğanın koruyucusu ve ana tanrıça gibi üç ayrı karakter ve sıfat, Diana'da Üçlü Tanrıça sıfatı ile kabullenilmiş olmalıdır. Diana Nemorensis'i tasvir sanatında Kybele veya Artemis'ten ayıran en önemli farkı ise, kültürün doğduğu yer ve mitolojisiyle bağlantılı olan servi ağacı olmuştur.

Arkeolojik Verilere Göre Servi Ağacı

Servi ağacının anavatanının genel olarak İtalya Toscana bölgesi olduğu görüşü hakimdir.²⁸ Ancak en yaygın ve doğal ormanlar oluşturduğu bölge Antalya, Tarsus ve Ege kıyılarıdır.²⁹ Son yıllarda yapılan detaylı çalışmalar ile servi popülasyonunun Anadolu'dan çıkarak, Yunanistan üzerinden İtalya'ya yayıldığını ortaya koymuştur.³⁰ Bir başka görüş ise, servi ağacının anavatanının Türkiye ve Yunanistan olduğu, Roma İmparatorluk Dönemi'nde İtalya ile tanıştığıdır.³¹ Kültüre alındığından beri, uzun ve düzgün gövde formu ile anıtsal binaların yapımında, mezarlıklarda, suya ve ateşe karşı diğer türlere göre göreceli dayanıklı oluşu ile yoğun şekilde mimari ve gemicilik alanında kullanılmıştır.

Yapılan arkeolojik çalışmalar ile birlikte, MÖ 15. bin yıllarına tarihlenen servi ağacına dair bilinen en eski buluntulara günümüzde Judea'da ulaşılmıştır.³² Akdeniz coğrafyasında en önemli buluntuları ise şüphesiz gemi batıkları oluşturmaktadır. Servi ağacı, deniz suyuna karşı dayanıklı olması, esnekliği, uzun düz levhalar elde etme imkanı ve çürümelere karşı dayanıklılığı ile gemi malzemesi yapımında ihtiyaç olan keresteler için tercih edilen bir tür olmuştur.³³ Servi ağacının Anadolu'da gemi yapımında kullanımına ilişkin korunmuş ve bilinen en eski örneğini MÖ 4. yüzyıla tarihlenen Yassı Ada Batığı oluşturmaktadır. 1979 yılında Bass ve Doornick tarafından kazısı ve detaylı araştırması yapılan 19 metrelik Yassıada Batığı'nın iskeleti ve ahşap çivileri için temel olarak Akdeniz servi ağacı kullanılmıştır.³⁴ Türkiye'nin batı kıyılarında inşa edilmiş ve İsrail açıklarında bulunmuş MS 5. ve 6. Yüzyıla tarihlenen³⁵ Dor 2001/1 ve Dor 2006 batıkları³⁶ ile; MS 7-9. Yüzyıla tarihlenen Tantura E, ve

²⁶Çelgin 1986, 69.

²⁷Kybele kültürünün Roma'ya getirilişi ve Kartaca savaşları için bkz: Çapar 1979, 167-189. Pausanias, Lidya'daki Syplos Dağı'nın (Manisa Dağı) Kybele kült merkezi olduğunu ve Tanrıça'nın en eski tasvirinin buradaki kayalıklara yapıldığından bahseder, detaylı bilgi için bkz: Roller 1999, 45. Tanrıça'nın kültü ve Mater Magna ilişkisi için bkz: Kelly 2019, 10.

²⁸Sabuncu ve Çalışkan 2008, 54.

²⁹Davis 1965, 82.

³⁰Bagnoli Giuseppe vd. 2009, 2280. Plinius'a, göre servi ağacının kökeni Ege coğrafyasıdır. Bu coğrafyada tedavide taze yaprakları yılan ısırığı için kanı temizlemek için; arpa ile karıştırılıp dövülerek güneş çarpmasına; Fitik ve eklem ağrıları için balmumuyla birlikte karıştırılarak karşı tedavi edici olarak kullanılmıştır, detaylı bilgi için bkz: Plinius NH. XXIV. X. 15-XI.17:15.

³¹Ulrich 2007, 249.

³²Zohary 1973, 347.

³³Polunin and Huxley 1967, 53.

³⁴Bass and Doornick 1971, 28-30.

³⁵Lipshitz ve Pulak 2008, 73-82; detaylı bilgi için ayrıca bkz: Lipshitz 2015, 604-623.

aynı tarihli Yenikapı'da ele geçen XI (MRY5) numaralı gemi batığında³⁷ kızıl çam³⁸ ile birlikte destek, kiriş, kızak, tavan ve diğer tanımlanamayan birçok ahşap öge için Akdeniz Servi Ağacı tercih edilmiştir.³⁹

Epigrafik ve Filolojik Verilere Göre Servi Ağacı ve Kullanımı

Hemen her bitki gibi servi ağacı da şifa verici özelliği olan ve antik dönem şifa sanatında kendine yer bulan bitkilerden biridir. Bitkilerin tedavideki kullanımına ilişkin bilinen en eski yazılı kaynakları, Nagpur'da ele geçirilen Sümer tabletleri oluşturmaktadır. Bu tabletlerde, 250 farklı tür bitki ile birlikte bu bitkilerden elde edilen ve tedavide kullanılan ilaçlar belirtilmiştir.⁴⁰ Servi ağacı Asur kaynaklarında *İşsurmenu* veya *İşimdu*⁴¹ isimleri ile anılırken, ağacın tütsü halinde yakıldığında havada bıraktığı rahatlatıcı ve hoş kokusundan dolayı, hastalıklarda tedaviyi tamamlayıcı olarak tercih edilmiştir. Bununla birlikte sindirim, başışıklık, kalp ve göz hastalıkları ile oluşan rahatsızlıklarda doğrudan veya dolaylı olarak diğer etken maddeler ile birlikte servi ağacı da kullanılmıştır.⁴² Mısır'da Servi ağaçları hanedanlık öncesi ve hanedanlık dönemleri boyunca su geçirmez özelliğinden dolayı tabut veya başka tür ahşap kutular yapımında kullanılmıştır. Bununla birlikte *Kyphi*⁴³ yapımında ve dini törenlerde kullanılmıştır.⁴⁴

Hitit tabletlerinde kayıtlı reçetelerde defne ve sedir gibi servi ağacının da dini ritüellerde ve tedavi amacı ile kullanımlarından bahsedilmektedir.⁴⁵ Servi ağacı kıymet bakımından Persler tarafından hemen hemen diğer tüm milletlerden fazla sahiplenilmiştir. Persler ateşin ve ebedi yaşamın sembolü olarak⁴⁶ tapınakları önünde servi ağacı yetiştirmişler ve bu ağacın cennetten geldiğine inanmışlardır.⁴⁷

Asur ve Urartu dini inançlarında servi, hayat ağacı olarak karşımıza çıkmaktadır. MÖ 714 yılında II. Sargon'un Urartu ve müttefiklerine karşı başlattığı 8. Seferinde, Muşşar Tapınağı'nı yağmalamış ve birçok ganimeti Asur'a göndermiştir.⁴⁸ Bu malların listesinin bulunduğu rapora göre, Van ve Rumiye Gölleri çevresindeki servi ormanları bulunduğu ve sarayların çatı kirişlerinde servilerin kullanıldığı belirtilmiştir. Asur kralları yaptıkları seferlerde elde ettikleri gümüş, altın veya fildişi gibi değerli madenlerin yanında servi gibi

³⁶Liphschitz 2013a, 606-612.

³⁷Liphschitz 2013b, 95-104.

³⁸Bahsi geçen gemi batıklarının çoğu yoğun servi ormanları ile kaplı Batı Anadolu ve özellikle İzmir ve çevresindeki tersanelerde inşa edilmiştir, detaylı bilgi için bkz: Liphschitz 2015, 604-625.

³⁹Liphschitz 2013b, 95-104.

⁴⁰Thompson 1949.

⁴¹Thompson 1949, 258.

⁴²Thompson 1949, 258.

⁴³Antik Mısır'da dini törenlerde ve tedavilerde yardımcı olacağı düşünülen, birçok karışımdan meydana gelen bir tür tütsü, detaylı bilgi için bkz: Byl 2012, 108. Amaros'a göre bu bitki servi ağacı olmalıdır, detaylı bilgi için bkz; Amaros 2016, 5; Baumann 1960, 88. Antik Dönem yazarları bu karışımın kökeni ve içerisinde bulunan malzemeler hakkında çok farklı görüşler ile sürmüşlerdir Byl 2012, 108-110. *Kyphi*'nin karışımında bulunan bitkiler için Plutarchos, bu karışımda bir tür papirüs bitkisi olan *Cyperus longus* L. kullanıldığını belirtir, detaylı bilgi için bkz: Plutarchos IV, 81; *Kyphi* karışımının bir benzeri olan ve antik dönem Ege dünyasında kullanılan *mursinelaion* veya *myrtle* karışımları için Dioscorides ve Plinius servi ağacı kullanıldığını belirtmiştir, detaylı bilgi için bkz: Dioscorides *The Greek Herbal of Dioscorides* I, 48; Plinius NH.XIII, 9; Manniche 1999, 78-79. Buna göre Mısır'da kullanılan *Kyphi* yapımında kullanılan papirüs bitkisi ve *Kyphi*'nin Ege dünyasında kullanılan benzeri olan *mursinelaion* veya *myrtle* karışımlarındaki servi ağacı özü ile, dönem insanı kendi coğrafyasındaki floradan faydalanmıştır.

⁴⁴Amaros 2016, 5.

⁴⁵Achterberg 2009, 43; Arıhan 2003, 61.

⁴⁶Dehkordi 2017, 103-105.

⁴⁷Çulpan 1961.

⁴⁸Kurt 2009, 5.

ağaçların kerestelerini de yanlarında götürmüşlerdir.⁴⁹ Benzer şekilde Esarhaddon (MÖ 713-669), Ninova'daki sarayında kullanılmak amacıyla servi ve sedir keresteleri için Suriye ve Kıbrıs'a 22 adet elçi göndermiştir.⁵⁰

Herodotos, İskit kadınlarının yıkanmak yerine vücutlarını servi, sedir ve günlük yongaları kullanarak hazırlanan bir karışım ile kapladıklarını ve bunun yıkanma yerine geçtiğini belirtmiştir.⁵¹ MÖ III. yüzyıldan itibaren servi Yunanlar tarafından da kutsal ağaç olarak benimsenmiş ve özel korular oluşturulmuştur.⁵² Antik Dönem Ege insanı için de servi kutsal bir ağaç olduğundan, Kos (İstanköy) adasındaki Asclepion Kutsal Alanı'nda servi ağacının kesilmesi yasaktı.⁵³ Servi ağacının keresteleri Antik Roma'da⁵⁴ tabut yapımında kullanılırken⁵⁵, dalları ise doğan kız çocuklarının kutsanmasında ve yakınına kaybeden kişiler tarafından evlerinin kapılarına asılarak matem amacıyla kullanılırdı.⁵⁶

Sikkelerde Diana Nemorensis ve Servi Ağacı

Diana Nemorensis kültü sıklıkla servi ağacı ile ilişkilendirildiğinden, sikke tasvir sanatına da servi ağacı ile birlikte yansımıştır. Buna sebep olarak kültürün çıktığı servi koruluğu, mitolojisi ve ayrıca Antik Dönem Roma vatandaşlarının servi ağacı veya Nemi Gölü'nden şifa bulmaları gösterilebilir. İnsanoğlu için ağaçların ve dolayısıyla ormanların Antik Dönem ve günümüzdeki önemi yadsınamaz bir gerçektir. Antik Dönem insanı ihtiyacı olan birçok şeyi ormanlardan karşıladığı için ormanları tanrılar veya mitolojik karakterlerle birlikte ilişkilendirerek hayatlarında önemli bir konuma almışlardır. En başta ormanlar belki de yakacak ve mimari yapacak malzemenin sağlanmasının yanında, Antik Dönem insanının ihtiyacı olan yaban hayvanlarını ve bitkilerini bünyesinde barındırdığı için kutsal görülmüş ve birçok mitolojide de "ormanların koruyucusu" sıfatı olan karakterler yaratmışlardır.⁵⁷ Özellikle kendisine sağlık açısından fayda sağlayan bu bitkilere, içinde barındırdığı etken maddeyi kavrayamadığı için mistik ve majik anlamlar yükleyerek anlamlandırmaya çalışmıştır.

Diana Nemorensis kültü uzun yıllar boyunca köklü bir kült olarak Roma'da varlığını sürdürerek benimsenmiştir. Tanrıça, mitolojisi gereği sikke tasvir sanatında zaman zaman üçlü tanrıça kimliği ile betimlense de, servi ağacı tasviri her zaman kullanılmaya devam edilmiştir. Diana Nemorensis ve servi ağacı tasvirli sikkeler ilk defa Roma'da MÖ 43-41 yılları arasında dönemin sikke darbından sorumlu memuru (*monetalis*) olan P. Accoleius Lariscolus tarafından darp edilmiştir.⁵⁸ Octavian ve Marcus Antonius arasında devam eden iç savaşın sürdüğü bu yıllarda sikkelerin hangi siyasi otoritenin emri altında darp edildiğine dair veriler bulunmamaktadır. Alföldi'ye göre, bu dönem darp edilen sikkeler önce Caesar ve daha

⁴⁹Thureau 1912.

⁵⁰Parpola 1970, 149-154.

⁵¹Herodotos Herodot Tarihi IV, 75.

⁵²Sabuncu ve Çalışkan 2008, 54.

⁵³Asclepion ve servi ilişkisi şüphesiz servinin Asclepion'un babası olan Apollon'un da bir atribütü olmasıdır. Kyparissos'un Apollon tarafından Servi ağacına dönüştürüldüğü mitolojiye dayanarak, servi de de tıpkı defne gibi Apollon ile özdeşleşmiştir, detaylı bilgi için bkz: Kennedy 1998, 37: 40, Adebayo, Fagbule and Oyabambi 2017, 66.

⁵⁴Berens 1979, 130.

⁵⁵Lanciani 1892, 202.

⁵⁶Smith 1859, 576.

⁵⁷Antik Dönem'de ormanlar (*alsos*), "içinde bir sunak veya tapınak bulunup bulunmadığına bakılmaksızın kutsal bir yer olarak görülür ve kutsal yasalarla korumaya alınır" detaylı bilgi için bkz: <http://hasanmalay.com/index.php/din/agac> (son erişim, 14.05.2020).

⁵⁸Araştırmacılara göre Lariscolus'ta sikkelerin arka yüzünde Tanrıça ve servi ağacını birlikte kullanarak ailesinin kökeninin geldiği toprakları ifade etmek istemiştir, detaylı bilgi için bkz: Crawford 1974, 486; Beard 1998, 15; Russo 2013, 1702; Crawford 1974, 486/1.

sonra varisi Octavian'ın iradesi altında darp edilmiştir.⁵⁹ Nitekim Octavian Diana Nemorensis kültürüne ilgisi de bu durumu destekler niteliktedir. MÖ 31 yılındaki Actium Savaşı'ndan sonra Octavian, efsanevi Orestes'in kemiklerini Nemi'den getirterek Roma'daki Jupiter Tapınağı'na yerleştirmiştir.⁶⁰ Cicero'ya göre Octavian, sık sık kendisini Apollon ile annesi Atia'nın da Ariccia'lı oluşundan dolayı Diana ile benzeştirmiştir⁶¹ ve MÖ 17'de düzenlediği oyunlardaki açılış konuşmasında Tanrı Apollon ve Ay Tanrıçası'nı (Diana) anarak kendi soyunu onurlandırmıştır.⁶²

Roma iç savaşının en yoğun yaşandığı bir dönemde Octavian, güçlü rakibi Marcus Antonius'a karşı halkın gerekli desteğini almak için, kendisini Apollon ile benzeştirmiş, böylece iyi ve erdemli bir yönetici olarak ön plana çıkmayı; annesini Diana Nemorensis ile birlikte anarak, tıpkı Tanrıça gibi kabullenici bir imaj çizmeyi amaçlamış olmalıdır. Eğer bu sikkeler Caesar ve Octavian iradesi ile darp edilmişse, sikkeler üzerinde kendi portrelerini tasvir ettirmek, onları halkın gözünde bir tiran olarak görünmelerine sebep olabilir ve dolayısıyla siyasi amaçları için olumsuz bir sonuç doğurabilirdi. Bu yüzden sikkelerde Tanrıça'yı tasvir ettirerek halka karşı daha ılımlı bir imaj çizilmiş hem de kendi soylarının geldiği bölgeyi işaret ederek dolaylı yoldan propagandalarını yapmış olmalıdırlar.

Sonuç ne olursa olsun Arkaik Dönem'den beri var olan Diana Nemorensis kültürünün popüler olup yaygınlaşması, dolaylı yoldan Octavian sayesinde olmuştur. Bu dönemden itibaren darp edilen ve bu çalışmanın konusu olan Diana ve servi ağacı tasvirli sikkeler yaklaşık üç yüz yıl boyunca Roma'nın himayesi altındaki birçok coğrafyada zaman zaman darp edilmeye devam edilmiştir. Roma tanrıçası elbette sikke tasvir sanatında özgün şekilde değil esinlendiği geleneğe bağlı kalınarak Arkaik kökenli tasvire sahipti. Sikkelerde darp edilmeye Octavian ile başlayan kültür, erken dönem sikkeleri üzerindeki tasvirinde genellikle ön yüzde imparator olurken; Arka yüzde Diana Nemorensis Üçlü Tanrıça formunda, ayaklarına kadar inen bir *chiton* ile birlikte ellerini omuz hizasında yanlara açmış; bazen de ellerinde yay, haşhaş, nar, buğday veya bereket boynuzu tutar şekilde; etrafında zaman zaman geyik ve aslan gibi yaban hayvanları ile birlikte ve başlarında veya arkalarında servi ağacı ile tasvir edilmiştir (**Lev. 1**).⁶³ İmparatorluk Dönemi sonlarına doğru ise Diana artık tek başına ve servi ağacı ile birlikte betimlenmeye başlanmıştır. Zaman içinde Tanrıçanın üçlü tasviri ve ellerinde tuttuğu atribütleri değişmeye başlasa da kullanılmaya devam eden tek atribütü servi ağacı olmuştur. Hatta kimi Roma sikkeleri örneklerinde Tanrıça betimlenmezken, atribütü olan servi ağacı tek başına kullanılarak, Diana Nemorensis'in yerine tasvir edilmiştir (**Lev. 2**).

Lydia'da Servi Ağacı Tasvirli Sikkeler

MS 1. ve 3. yüzyıl arasında Roma devleti kimi ayrıcalıklı kentlere tıpkı daha önce olduğu gibi kendi sikkelerini darp etmelerine izin vermiştir. Buna rağmen ayrıcalıklı statünün dışında kalan kentler, Roma hakimiyetinde olduğu için sikkelerin ön yüzünde imparatorlarının portrelerini veya büstlerini koymak zorunda kalmışlar. Roma İmparatorluk Dönemi'nde, MS. 3. yüzyıldaki büyük ekonomik buhrana⁶⁴ kadar Batı Anadolu'da en çok sikke darp eden bölgelerden birisi Lydia olmuştur. Bu dönemde Lydia'da yoğun miktarda sikke darbu gözüke de kimi kentler imparatorun izni ile çok kısa bir dönem için sikke darp edebilmiştir.⁶⁵ Sikkelerin arka yüzünde, imparatorlar ayakta veya atlı bir şekilde bir tapınak ile

⁵⁹ Alföldi, servi ağacı tasvirli sikkelerin ilk çıkış tarihini MÖ 44 yılında, Caesar'ın emri ile darp edildiğini belirtir, detaylı bilgi için bkz: Alföldi 1960, 28.

⁶⁰ Hall 2012, 140.

⁶¹ Cicero Philippicae III, 16-18.

⁶² Suetonius The Lives of the Twelve Caesars, 127. 4.

⁶³ Rose 1958, 98. Diğer roma örnekleri ve tasvirleri için bkz: Alföldi 1960, 137-144.

⁶⁴ Bu dönemde görülen ekonomik sorunlar ve sikke darbının azalması için bkz: Arslanbaba 2018, 7-52.

⁶⁵ Head 1901, LXXV-LXXVI.

birlikte tasvir edilse de daha çok sikkeyi darp eden kentin kendine özgü yerel tanrıça veya atribütlerin izlerini görmek mümkündür.⁶⁶

Roma İmparatorluk Dönemi'nde birçok coğrafyada servi ağacı tasvirli sikkeler görülse de özellikle Anadolu'da Acrasus, Mastaura⁶⁷ ve Mostene⁶⁸ kentlerinde tıpkı Caracalla'nın darp ettirdiği Aradus örneklerinde olduğu gibi servi ağacının betimlendiği sikkeler darp edilmiştir⁶⁹. Ne yazık ki bu kentlerin Roma himayesi altındaki konumları ve önemleri açısından ışık tutabilecek arkeolojik veriler, birkaç sikke ve farklı coğrafyalardan ele geçen epigrafik buluntular dışında yok denecek kadar azdır. Sikkeler açısından ele alındığında ise sadece imparatorluk yönetimi altında oldukça sınırlı sayı ve tipte sikke darp ettikleri görülmektedir⁷⁰. Bu sikkeler konusunda yapılan çalışmaların çoğu ise katalog ve sikkelerde görülen tanrı ve tanrıça tasvirlerinin yerel kültürler ile ilişkisi bağlamında ele alınmıştır.⁷¹ Bu yüzden, servi ağacının neden bu üç kentin sikkesinde görüldüğü, bir kültür ile bağlantısının olup olmadığı bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Lydialılar tarafından Mesogis Dağı eteklerinde kurulduğu düşünülen Mastaura kenti, Nysa ile birlikte Ephesos antik kentine bağlı yol üzerinde bulunmaktadır. Plinius'a göre Antik Dönem boyunca coğrafi konumundan dolayı önemli bir ticaret kenti olmuş ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde İmparator Tiberius ve Valerian dönemleri arasında sikke darp etmiştir.⁷² Plinius, MS. 1. yüzyılda *Ephesos Conventus*'una bağlı olan Mastaura kentinin kendi sikkelerini darp edecek ekonomik anlamda güçlendiğini belirtmiştir.⁷³ Bunun dışında kentin arkeolojik verileri darp ettiği sikkeler dışında bulunmamaktadır. Kentin MS 2. yüzyıla kadar olan sikkelerinde genel olarak Demeter, Hecate, Hermes, Apollon veya Artemis gibi tanrı tasvirleri görülürken, nadir olarak bu çalışmanın konusu olan iki sikkede servi ağacı görülmektedir. Bu makalede ele alınan iki adet Mastaura sikkelerinin ön yüzlerinde Maximus (**Lev. 3**), ve olasılıkla Nymphē büstü görülürken (**Lev. 4**), arka yüzde yanan bir altar ve yanında servi ağacı görülmektedir.

MÖ 2. yüzyılda bir Makedon askeri kolonisi olarak kurulduğu düşünülen Mostene kenti, günümüzde *Sipylos* (Manisa Dağı) dağı eteklerinde Çobanisa köyü yakınlarında bulunduğu düşünülmektedir. Kent ilk olarak MÖ 2. yüzyılda sikke darp etmiştir⁷⁴. Daha sonra Roma'nın yönetimi altında yarı otonom ve otonom statüleri kazanarak sikke darbına devam etmiştir.⁷⁵ Bu çalışmaya konu olan MS 1. ve 3. yüzyıl aralığında darp ettiği sikkelerinde sırasıyla ön yüzde Vespasian, Hadrian, Lucius Verus, Commodus ve Gallienus görülürken, sikkelerin arka yüzlerinde, atlı olarak tasvir edilen⁷⁶ ve elinde *labyrs* taşıyan Apollon veya Men ile birlikte tıpkı Mastaura sikkelerindeki gibi yanan bir altar ve tek bir servi ağacı görülmektedir(**Lev. 5-10**).

Bu çalışmanın konusu olan son kent Acrasus-Nakrasa kentidir. Acrasus antik kentinden ilk defa I. Eumenes zamanına tarihlenen bir yazıtta askeri koloni kenti olarak

⁶⁶Tekin 2011, 43.

⁶⁷Whittow 1993, 559; Head 1901, LXXIV.

⁶⁸Malay ve Tanrıver 2009, 2.

⁶⁹Bahsi geçen Lydia sikkelerinde görülen servi ağacı için Head, bunun tamamlayıcı unsur amacı taşıdığı yorumunu yapmıştır, detaylı bilgi için bkz: Head 1901, LXXV-LXXVI.

⁷⁰Head 1901, LXXV-LXXVI; Cohen 1996, 46.

⁷¹Üreten 2005, 130.

⁷²Head 1901, LXXIII; Plinius NH. V. 120.

⁷³Plinius NH. V, 120.

⁷⁴Magie 1950, 1036.

⁷⁵Tacitus Annals. II: 47.

⁷⁶Atlı tasvirin sikkeyi darp ettiren imparatoru mu yoksa yerel kültür ile alakalı bir karakter mi olduğu tartışmalıdır, detaylı bilgi için bkz: Head 1901, LXXIII.

bahsedilmektedir⁷⁷. Kentin yeri günümüzde tam olarak bilinmese de Cohen, Balıkesir Bigadiç ilçesi İlyaslar köyü yakınlarında olması gerektiğini savunur⁷⁸. Kentin darp ettiği sikkelerin tamamı MS 2. ve 3. yüzyıla tarihlenir.⁷⁹ Gordian III. dönemi sikkelerinde ön yüzde imparator büstü görülürken arka yüzünde Artemis Tapınağı, altar ve servi ağacı görülmektedir (**Lev. 11**).

Sonuç

Mastaura, Mostene ve Acrasus kentleri hakkındaki sınırlı kaynaklardan yola çıkarak bu kentlerin sikkelerini sağlıklı şekilde yorumlamak oldukça güçtür. Buna rağmen Head'ın belirttiği üzere servi ağacı, bir doldurma motifi olmasının dışında çok daha derin bir anlam ifade ediyor olmalıdır. Bu açıdan ele alındığında çalışmanın konusu olan sikkeler Roma'nın inisiyatifinde darp edildiği için servi ağacı tasvirinde bir Roma kültü olan Diana Nemorensis ile açıklanabilir. Diana Nemorensis sikke tasvir sanatına, gerek mitolojisi gerekse kültün çıktığı servi koruluğundan dolayı genellikle üçlü tanrıça kimliği ve servi ağacı ile birlikte yansımış olmasına rağmen, MS 3. yüzyıla doğru Tanrıça, sikkelerde genellikle tek başına veya onu tasvir etmek için servi ağacı tasviriyle betimlenmiştir. Tanrıça'nın bir atribütü olan servi ağacı zamanla kültü tek başına temsil eden bir sembol olarak sikkelerde tek başına yer almıştır. İmparatorluğun hemen her yerinde benzer şekilde servi ağacı tasvirli sikkeler gözüke de Batı Anadolu sikkeleri içinde servi ağacının görüldüğü tek coğrafya Lydia Bölgesi olmuştur.⁸⁰ Bu açıdan ele alındığında, servi ağacı tasvirli sikkeler, Anadolu'da yalnızca Artemis'in bir önceki hali olan Kybele kültünün çıktığı Lydia-Phrygia bölgesinde sınırlı bir coğrafyada yalnızca üç kentte yeniden darp edildiği görülmektedir. Buna göre MS 1. ve 3. yüzyıl Lydia kent sikkelerindeki servi ağacı için, Kybele kültünün Diana Nemorensis olarak başka bir biçimde doğduğu topraklarda yeniden darp edilerek yerel bir kültün onurlandırıldığını söylemek mümkündür.

Levhalar Listesi

Levha 1.

Roma, MÖ 41, AR denarius, 21mm. 3.59 gr.

Ön yüz: P. ACCOLEIVS ..COLUS (Lariscolus?), sağa, didemli Diana büstü.

Arka yüz: Üçlü Diana, sırasıyla ellerinde yay ve haşhaş, arkada beş adet servi ağacı.

Nokta sınırlı, iyi durumda.

Russo 2013, 1702; Crawford 1974, 486/1.

Levha 2.

Aradus, MS 198-217, AE, 12 gr.

Ön yüz: AVT[E]ALP ANTWININOC, sağa, çelenkli Caracalla büstü.

Arka yüz: ..ATP..WN, başlarında yıldız olan yaban boğası, üzerlerinde *signa*, ortada servi ağacı.

Nokta sınırlı, yeşil patina.

Rouvier 1900, 418.

⁷⁷Magie 1950, 971.

⁷⁸Cohen 1996, 46.

⁷⁹Cohen 1996, 46.

⁸⁰Taylan 2017, 63.

Levha 3.

Mastaura, MS 235-238, Ae, 3.48gr.

Ön yüz: MAΞIMΕΙΝOC sağa Maximus büstü.

Arka yüz: MAYCTAIPEITΩN, servi ağacı ve yanan altar.

Nokta sınırlı, yeşil patina.

RPC online II, 4818; SNG Tübingen, 3728.

Levha 4.

Mastaura, MS 3. Yüzyıl. Ae, 3.65gr.

Ön yüz: ..ACT..VPA.P, sağa Mastaura nymphesi?

Arka yüz: MACT-AYPEITH/XN, servi ağacı, yanan altar.

Nokta sınırlı, aşınmış yüzey.

SNG Fitzwilliam, 4866.

Levha 5.

Mostene, MS 69-79. AE, 7.69gr.

Ön yüz: OYEΠACIANOC KAICAP, sağa çelenkli Vespasian büstü.

Arka yüz: MOCTH/[N[ΩN, sağa Lydia Apollo-Men? sağ elinde labrys, önünde yanan altar ve servi ağacı.

RPC Online II-2, 991A.

Levha 6.

Mostene, MS 117-138. AE, 30mm, 14.08gr.

Ön yüz: AY KAI TPAIAN AΔPIANOC CE Γ Δ Π, sağa çelenkli Hadrian büstü.

Arka yüz: ΛΥΔΩN MOCTH/NΩN, sağa elinde labrys ile Apollo-Men? önünde yanan altar ve servi ağacı.

Nokta sınırlı, yeşil patina, darp izi.

RPC Online IV, 1961.

Levha 7.

Mostene, MS 161-169. AE, 31mm, 15.55gr.

Ön yüz: AVT K Λ AVP BHPOC CE, sağa, çelenkli Lucius Verus büstü.

Arka yüz: MOCTHNΩN /ΛVΔΩN, sağa elinde labrys ile Apollo-Men? önünde yanan altar ve servi ağacı.

Nokta sınırlı, darp izi.

RPC Online IV, 1338.1.

Levha 8.

Mostene, MS 177-192. AE, 37mm, 24.21 gr.

Ön yüz: AVT K M AVP KOMMOΔOC, sağa çelenkli Commodus büstü.

Arka yüz: €Π NV MATEPNOV APX MOC/THNΩN, sağa elinde labrys ile Apollo-Men? önünde yanan altar ve servi ağacı, sağda Hermes.

Nokta sınırlı, aşınmış yüzey.

RPC Online IV-2, 1343.

Levha 9.

Mostene, MS 177-198, yarı otonom, AE, 24cm, 8.08gr.

Ön yüz: ΔHMOC, sağa Demos portresi.

Arka yüz: MOCTHNΩN, ΛΥΔΩN MOCTHNΩN, sağa elinde labrys ile Apollo-Men? önünde yanan altar ve servi ağacı.

Nokta sınırlı, darp izi.

Mionnet IV, 482.

Levha 10.

Mostene, MS 253-268. AE, 25mm, 6.89gr.

Ön yüz: ΛΙΚΙΝ ΓΑΛΛΙΗΝΟC, sağa çelenkli Gallienus büstü.

Arka yüz: ΕΠΙ ΤΡΑΥΡ ΣΕΥCΙΑ ΟCΙΤ ΛΟΒΙΑ ΔΟΒ ΜΟCΤΗ, sağa elinde labrys ile Apollo-Men? önünde yanan altar ve servi ağacı.

SNG München, 333.

Levha 11.

Acrasus. MS 230-244. Maedallion. AE, 39mm, 29gr. Aurelios

Ön yüz: ΑΥ[Τ].ΚΜΑΝΤ. ΓΟΡΓΙΑΝ. CΑΥΙΙ, sağa, çelenkli Gordian III büstü.

Arka yüz: ...ΠΗ...ΣΡ.ΑΤΡ.ΑΝ...ΝΚΛΖΣΟΤ.Εω...ΗΜΟΤ/ ΑΚΡΑ...ΗΧ/ΣΧΝ, solda, yanan altar önünde servi ağacı, sağda yandan Artemis tapınağı,

Gözenekli yüzey, nokta sınırlı.

RPC Online VII-1, 178.

Kaynakça

Achterberg, J. 2009, *Kadın Şifacılar*, (Çev. Bilgi Altınok), Everest Yayınları, İstanbul.

Adebayo, O., Fagbule, O. F., Oyabambi, A. 2017, "Caduceus or Rod of Aesculapius: Revisiting Erroneous Interchangeability", *Annals of Ibadan Postgraduate Medicine*, 15, 65-66.

Alföldi, A. 1960, "Diana Nemorensis", *American Journal of Archaeology*, 64, 137-144.

Alföldi, A. 1965, *Early Rome and the Latins*, University of Michigan Press, Michigan.

Amaros, V. A. 2016, "The History of Conifers in Egypt, Part I: Mediterranean Cypress (Cupressus sempervirens L., Cupressaceae), News From the Past", *African Archaeobotany Proceedings of the 7th International Workshop on African Archaeobotany*, Vienna, 2-5 Temmuz, 2012.

Arıhan, S. K. 2003, *Antik Dönemde Tıp ve Bitkisel Tedavi*, Ankara Üniversitesi, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Arslanbaba, R.H. 2018, *Augustus (MÖ 27-MS 14) ve Diocletianus (284-305) Dönemleri İdari, Ekonomik ve Sosyal Reformlarının İncelenmesi ve İki Dönemin Karşılaştırılması*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Bagnoli, F., Giuseppe V. G., vd. 2009, "Is Cupressus sempervirens native in Italy? An Answer Genetic and Palaeobotanical Data", *Molecular Ecology*, 18/10, 2276-2286.

Bass, G. - Doornick, F. H.Jr. 1971, "A Fourth Century Shipwreck at Yassi Ada", *American Journal of Archaeology*, 75, 27-37.

Bauman, B.B. 1960, "The Botanical Aspects of Ancient Egyptian Embalmin and Burial",

- Economic Botany*, 14, 84-104.
- Beard, M. 1998, *Religions of Rome: Volume 2, A Sourcebook*, Cambridge University Press, California.
- Berens, E. M. 1979, *The Myths and Legends of Ancient Greece and Rome*, Jefferson Publication, Virginia.
- Byl, S. A. 2012, *The Essence And Use of Perfume in Ancient Egypt*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), University of South Africa.
- Cohen, G.M. 1996, *The Hellenistic Settlements in Europe, the Island, and Asia*, University of California Press, California.
- Çapar, Ö. 1979, "Roma Tarihinde Magna Mater Kybele Tapınımı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXIX, 167-189.
- Çelgin G. 1986, *Eski Yunan Dininde ve Mitolojisinde Artemis*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Crawford, M H. 1974, *A Catalogue of the Roman Republican Coins in the British Museum, with descriptions and chronology based on M.H. Crawford*, (Ed. G. Eleanor, ve I. Leins), Roman Republican Coins in the British Museum, London.
- Çulpan, C. 1961, *Antik Devirlerden Zamanımıza Kadar İlahiyat, Edebiyat, Tıp ve Sanat Tarihlerinde Serviler I, II*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.
- Daly, K. N. 2009, *Greek and Roman Mythology A to Z (3. Edition)*, Chelsea House, Pennsylvania.
- Davis, P. H. 1965, *Flora of Turkey and East Aegean Islands. Vols. I-VII*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Dehkordi, S. A. 2017, "Studying the Role and Symbolic Meanings of Cypress Tree (Sarv) in Miniatures of Tahmasbi Shahnameh", *Bagh-e Nazar*, 13, 103-112.
- Dixon-Kennedy, M. 1998, *Encyclopedia of Greco-Roman Mythology*, Library of Congress Cataloging, Washington.
- Frazer, J. G. 1911, *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion (3. Edition)*, Macmillian, London.
- Gardner, G. B. 2004, *The Meaning of Withcraft*, Weiser Books, New York.
- Green, C. M. C. 2007, *Roman Religion and the Cult of Diana at Arica*, Cambridge University Press, New York.
- Hall, E. 2013, *Adventures with Iphigenia in Tauris: A Cultural History of Euripides' Black Sea Tragedy*, Oxford University Press, Oxford.
- Hanninen, M. L., 2000, "Traces of Women's Devotion in the Sanctuary of Diana at Nemi", *Nemi- Status Quo, Recent Research at Nemi and the Sanctuary of Diana*, (Ed. by J.

- Rasmus Brandt, Anne-Marie Leander Touati, Jan Zahle), ‘L’Erma’ di Bretschneider, Roma 2000, 45-50.
- Head, B. V. A. 1901, *Catalogue of [Greek Coins](#) in the British Museum, [Lydia](#) (BMC Lydia)*, London.
- Hermans, A. M. 2017, *Latin cults through Roman eyes: Myth, Memory and Cult Practice in the Alban Hills*, (Academic Repository), University Of Amsterdam.
- [INSTITUTO Dİ CORRİSPONDENZA ARCHEOLOGİCA](#), 1885 *Bulletin de l’Institut de correspondance archéologique*, Salviucci, Rome. **Online erişim için:** <https://archive.org/details/bullettinodellin1885inst/page/n7/mode/2up>
- Jones, P., 2005, “A Goddess Arrives: Nineteenth Century Sources of the New Age Triple Moon Goddess”, *Culture and Cosmos*, 9, 45-71.
- Manniche, L. 1986, “The Tomb of Nakht, the Gardener, at Thebes (No. 161)”, *The Journal of Egyptian Archaeology*, 72, 55-79.
- Kelly, W. C. 2019, *Surviving Roman Influence: The Resilience of Diana’s Cult at Lake Nemi in Contrast to their Latin Neighbors*, Master Thesis, Amstertam.
- Kurt, M. 2009, “Yeni Asur Devleti’nin Kuzey Yayılımı ve Doğu Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 1-13.
- Lanciani, R. 1892, *Pagan and Christian Rome*, Houghton, Mifflin and Company, Boston.
- Liphschtz, N. 2013a, “Cumpressus Sempervirens as Hull Construction Timber in Sunken Shipwrecks in the East Mediterranean”, *Skyllis* 12, 87-92.
- Liphschtz, N. 2013b, “Dendroarchaeological studies of shipwrecks along the Mediterranean coast of Israel”, (Ed. R. Efe), *Boccone* 24, 95-104.
- Liphschtz, N. 2015, “Cupresus sempervirens (Cypress) as Hull Construction Timber of Sunken Shipwrecks in the East Mediterranean”, *Maritime Archaeology: Revelation of the Past Through Shipwrecks Around the World*, (Ed. Sila Tripati), 28, 604-623, Delta Book World, New Delhi.
- Liphschtz, N. – Pulak, C. 2008, “Wood species used in ancient shipbuilding in Turkey: evidence from dendroarchaeological studies”, *Skyllis*, 8, 73-82.
- Maggie, D. 1950, *Roman Rule in Asia Minor, Volume 2 (Notes) : To the End of the Third Century After Christ*, Princeton University Press, New Jersey.
- Malay, H. - Tanrıver, C. 2009, “Çaldağın’daki Bilinen Antik Yerleşimler”, *Araştırma Raporu*. **Online erişim için:** <https://docplayer.biz.tr/21442105-Cal-dagi-ndaki-arkeolojik-yerlesimler.html>
- Mionnet, T.E. 1807-1837, *Description de Medailles Antiques Grecques et Romanies, vol. 4.*, Paris.

- Nazar, B., 2017, “Studying the Role and Symbolic Meanings of Cypress Tree (Sarv) in Miniatures of Tahmasbi Shahnameh”, *Art, Architecture & Urbanism*, 13/45, 103-112.
- Pauly-Wissowa 1958, *Real Encyclopadie der Klassischen Altertumswissenschaft XI.2.*,
- Parpola, S. 1970, *Neo-Assyrian Toponyms (Alter Orient und Altes Testament)*, Butzon & Bercker, Germany.
- Polunin, O. - Huxley, A. 1967, *Flowers of the Mediterranean*, Chatto and Windus, London.
- RPC II, 1999, *Roman Provincial Coinage II: From Vespasian to Domitian*, (Ed. Burnett, A. and M. Amandry), London. **Online erişim için:** <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/>
- RPC IV, 1999 *Roman Provincial Coinage IV-2 From Antoninus Pius to Commodus (AD 138–192): Asia*. **Online erişim için:** <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/volumes>
- RPC IV, 1999 *Roman Provincial Coinage VII-1 From Gordian I to Gordian III (AD 238–244): Asia*. **Online erişim için:** https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=13
- Roller, L. 1999, *In Search of God the Mother: The Cult of Anatolian Cybele*”, University of California, California.
- Romano, I. B. 2006, *Classical Sculpture: Catalogue of the Cypriot, Greek, and Roman Stone Sculpture*, University of Pennsylvania Museum of Arxhaeology and Anthropology, Philadelphia.
- Rose, H. J. 1958, *A handbook of Greek Mythology*, Methuedn and Co, London.
- Rouvier, J. 1900, *Numismatique des Villes de la Phenicie (Aradus-Berytus)*. *Journal International d’Archeologie Numismatique*, Athens.
- Russo, R. 2013, *The RBW Collection of Roman Republican Coins*, Numismatica Ars Classica, Zürich.
- Sabuncu, R. - Çalışkan, S. 2008, “Akdeniz Servisi’nin (Cupressus sempervirens L.) Ekolojisi ve Silvi Kültürü”, *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 1, 53-72.
- SNG FİTZWILLIAM, 1940-1971, *Sylloge Nummorum Graecorum, Great Britain IV, Fitzwilliam Museum, Leake and Genaral Collections*, London.
- SNG MÜNCHEN, 1968, *Sylloge Nummorum Graecorum, (München Staatliche Münzsammlung)*, Berlin.
- SNG TÜBİNGEN, 1994, *Sylloge Nummorum Graecorum, (Münzsammlung der Universitat Tübingen)*, Tübingen.
- Smith, W. 1859, *Dictionary Greek and Roman Antiquities*, Little, Brown, and Company, Boston.
- Taylan, H. 2017, *Herbal Temalı Batı Anadolu Sikkeleri*, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Aydın.

- Tekin O. 2011, “Lydia Krallığından Osmanlı İmparatorluğu’na Anadolu’da Sikke Darbı”. *Anadolu’da Paranın Tarihi* (Edt: Bülent Arı) Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 33-49.
- Thompson, R. C. 1949, *A Dictionary of Assyrian Botany*, The British Academy, London.
- Thureau, F. 1912, *Une Relation (de la 8. Campagne de Sargon)*, Librairie Paul Geuthner, Paris.
- Ulrich, R. B. 2007, *Roman Wood working*, Yale University Press, London.
- Üreten, H. 2005, “Bir Grup Sikkenin Işığında Mastaura Kenti”, *Journal of Arts and Sciences*, 4, 129-142.
- Whittow, M. 1993, “Anadolu Ortaçağ Kaleleri Etüdü Birinci Sezonu (1992): Mastaura Kalesi”, *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Araştırma Sonuçları Toplantıları* 11, 559-561.
- Wissowa, G. 1912, *Religion und Kultus der Römer*, Beck, München.
- Zohary, M. 1973, *Geobotanical Foundations of the Middle East. Geobotanica Selecta 3. Gustav Fischer Verlag, Swets & Zeitlinger, Amsterdam.*

Antik Kaynaklar

- Cicero, Tillius M. *Philippicae 3*, (Çev. C.D. Yonge, 1903), George Bell and Sons, London.
- Online erişim için:** <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0021>
- Dioscorides. *The Greek Herbal of Dioscorides*, (Çev. Goodyer, J., 1655., ed. Gunther, R.T., 1955., 2nd edition), Hafner, New York.
- Herotodos, *Herodot Tarihi*, (Çev. Müntekim Ökmen 1. Baskı 1973), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Livius, *The History of Rome*, (Çev. Canon Roberst), (Ed. Ernest Rhys, J.M.), Dent&Sons, London.
- Manilius\Astronomicon, (Çev. Hovsman A.E.), R&R Clark, Edinburg.
- Pausanias, *Description of Greece, Volume II: Books 3-5 (Laconia, Messenia, Elis 1)*, (Çev. Jones, W. H. Ormerod, S. H. A.), Harvard University Press, Massachusetts.
- Plinius, *Naturalis Historia I-X*, (Çev. H.R. Rackham, W.H.S. Jones, D.E. Eichholz, 1938-1971) London.
- Plinius, *Natural History, Volume IV: Books 12-16*. (Çev. H. Rackham, 1945), Loeb Classical Library, Cambridge.

Plinius, *Natural History, Volume VII: Books 24-27*, (Çev. W. H. S. Jones, A. C. Andrews, 1956), Loeb Classical Library, Cambridge.

Plutarch, *Plutarch's Morals, Vol. IV.*, (Çev. William W. Goodwin, 1878), Boston, ABD.

Solinus, *Collectanea*. **Online erişim için :** <https://www.thelatinlibrary.com/solinus.html>

Strabon, *Geography, Books 3-5*, (Çev. Horace Leonard Jones), Harvard University Press, Massachusetts.

Suetonius, *The Lives of the Twelve Caesars*. **Online erişim için:** http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Suetonius/12Caesars/Augustus*.html

Tacitus, *Annals II*. **Online erişim için:** <https://www.thelatinlibrary.com/tacitus/tac.ann2.shtml>

Virgil, *Aenid VI*. **Online erişim için:** <https://www.theoi.com/Text/VirgilAeneid6.html>

Levhalar

Levha 1. Roma

Levha 2. Aradus

Levha 3. Mastaura

Levha 4. Mastaura

Levha 5. Mostene

Levha 6. Mostene

Levha 7. Mostene

Levha 8. Mostene

Levha 9. Mostene

Levha 10. Mostene

Levha 11. Acrasus

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 5, Sayı/Issue 8 (Haziran/June 2020), ss./pp. 156-177

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 21. 04. 2020
Kabul Tarihi/Accepted: 27. 06. 2020

MERSİN'DE SOMUT KÜLTÜREL MİRAS BİLİNCİ VE KORUMA ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON TANGIBLE CULTURAL HERITAGE AWARENESS AND CONSERVATION IN MERSİN

Lale YILMAZ*

Öz

Türkiye, birçok ülkeden daha fazla sayıda kültürel çeşitliliğe sahip ören yerlerine ve sit alanlarına sahiptir. Somut kültürel mirası oluşturan sit alanları ve ören yerleri güncel yerleşmelerle bir arada varlığını sürdürmektedir. Son yıllarda tarihi eserlere ve alanlara yönelik ilgi ve merak, koruma konusunu da beraberinde getirmektedir. Tarihi eserleri, yapıları ve kalıntıların korunması amacıyla yasaların yürürlüğe girmesi, Türkiye'de Avrupa ülkelerinden daha geç dönemlerde gerçekleştirilmiştir. Ancak son yıllarda artan çalışmalarla birlikte tüm ülkede tarihi değer taşıyan mimari yapıların korunması, tanıtılması ve yeni işlevler kazandırılması söz konusudur. Mersin, kentsel ve kırsal alanda çok sayıda ören yeri ve sit alanının mevcut olduğu tarihi ve arkeolojik bakımdan önem taşıyan bir Doğu Akdeniz kentidir. Makalede Mersin kentinde kültürel mirasa yaklaşım belirlenmeye çalışılmış ve koruma sorunları üzerinde durularak çözüm önerileri sunulmuştur. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden keşifçi araştırma yoluyla gerçekleştirilmiş, gözlem ve görüşme yöntemleriyle veriler bir araya getirilmiştir. Mersin merkez ve kırsal yerleşmelerde mimari parçaların yeniden kullanıldığı alanlar Res.la belgelenmiş, gözlem sürecinde Mersin'den uzmanların görüşleri alınmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, Mersin/Türkiye
E-posta: laleyilmaz@mersin.edu.tr, laleyil@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3767-6499>

Sonuç olarak Türkiye genelinde olduğu gibi Mersin'de de devşirme kullanımı ve tahribat olmak üzere iki yaklaşımın mevcut olduğu belirlenmiştir. Mersin'de farklı yerleşmelerde tarihi mimari parçaların devşirme olarak benimsendiği ancak bu eserlerin kültürel miras değeri üzerine yeterli farkındalığın oluşmadığı söylenebilir. Yine kırsal alanda yapılan gözlemlerde tarihi varlıkların restorasyon ve konservasyon çalışmalarının yeterli biçimde uygulanmadığı ve tahribata açık olduğu belirlenmiştir. Bu konuda halka yönelik eğitim projelerinin gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanmasının kültürel miras bilinci oluşturulmasında yararı açıktır.

Anahtar Kelimeler: Mersin, Somut Kültürel Miras, Mimari, Koruma, UNESCO.

Abstract

Turkey has a large number of historical and archaeological sites more than many countries that have historical value and cultural diversity. The tangible cultural heritage continues to coexist with present settlements. Recent years along with the interest and curiosity of historical monuments and areas bring the problems of conservation of them. In Turkey, the enactment of laws to conserve historical sites, structures and finds was carried out in a later stage than the European countries. However, with the increasing works that carried out in recent years, it is started to restore, conserve, and promote the historical buildings and give them new functions in the whole country. Mersin is an Eastern Mediterranean city of historical and archaeological importance, where there are many ruins and sites in urban and rural areas.

In the article, the approach to cultural heritage was tried to be determined in Mersin city and some solutions were presented by focusing on protection problems. In this study, qualitative research methods are used. The data was carried out through exploratory research and collected through observation and interview. The are as where architectural finds are reused as spolia in the central and rural settlements of Mersin are documented with photographs, and the opinions of experts from Mersin were taken during the observation process.

As a result of Mersin in Turkey as it is in general use and reused, including destruction There are two approaches. It can be said that historical architectural pieces were adopted as spolia in different settlements in Mersin but there was not enough awareness on the cultural heritage value of these works. Also in the observations made in rural areas, it has been determined that restoration and conservation works of historical assets are not adequately implemented and they are open to destruction. The benefit of realizing public education projects and ensuring sustainability is obvious in this regard.

Keywords: Mersin, Tangible Cultural Heritage, Architecture, Conservation, UNESCO.

Giriş

Kültür, “tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü” olarak tanımlanmaktadır¹. Genel anlamda kültür, bir topluluğun veya ülkenin alışkanlıklarının, geleneklerinin ve inanışlarının bütünüdür ifade eder². Farklı toplumlar, kültürlerini özgün kimliklerini, inşa ettikleri yapılar ile kalıcı biçimde oluşturmaktadırlar. Toplumlarda kültürel öğelerin varlığı, toplumlara özgü miras kavramını getirmiştir. Kültürel miras kavramına geçiş ise tarihi ve kültürel mirasın öncelikle yerel bağlamda tanınması, anlaşılması ve koruma bilincinin gelişebilmesine bağlıdır.

Makalede Mersin kentinde kültürel mirasa yaklaşım belirlenmeye çalışılmış ve koruma sorunları üzerinde durulmuştur. Günümüz Mersin kentinde tarihi buluntulara yaklaşım ve koruma bilinci üzerine yaşanan sorunların belirlenerek değerlendirme yapılması amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden keşifçi araştırma yoluyla gerçekleştirilen çalışmada gözlem ve görüşme yöntemiyle veri toplanmıştır. Mersin merkez ve kırsal yerleşmelerde mimari öğelerin yeniden kullanıldığı bazı ören yerleri ve çevre yerleşmeler belirlenerek Res.la belgelenmiştir. Tarihi varlıkların tahribatı ve koruma bilincinin geliştirilmesiyle ilgili uzman görüşleri alınmıştır. Konuyla ilgili alan yazın araştırması gerçekleştirilmiştir.

Somut kültürel miras günümüzde uluslararası kurum ve sözleşmelerle korunan tarihi alanlar ve anıtları kapsamaktadır. Bu kavramı ilk kez tanımlayan UNESCO’ya göre miras, “geçmişten bize kalan, bugün yaşadıklarımız ve gelecek nesillere aktardıklarımızdır”³. Miras, “bir topluluğa ait paylaşılan bir bağ anlamına gelmektedir”⁴. Kültürel miras, bütüncül bir anlayışla taşınır ve taşınmaz kültürel varlıklarını kapsamaktadır. Ülkelerin özgün nitelikleriyle uluslararası evrensel değer taşıyan söz konusu öğeler, toplumların kimliklerini oluşturmaktadır. Kültürel mirasın özelliği ise çağlar boyunca oluşturduğu birikimin farklı görünüşlerini ve nesiller arasında aktarımlarını içermesidir. Topluma ait varlığın özgünlüğü ve uluslararası nitelik taşıması kültürel varlığın yerelden evrensele taşınmasında iki temel kavramdır. Kültürel miras, uluslara özgü kültürel varlıkların benimsenmesi ve korunması ile bu mirasın uluslararası bakımdan tanınması ve kabul görmesidir. Kültürel mirasın ulusal ve uluslararası ortak bellekte yer alabilme niteliği taşıması, benimsenmesi, aktarımı ve kültürler arası iletişim yolu olması bakımından önem taşımaktadır.

UNESCO, 16 Kasım 1972 tarihinde kabul ettiği sözleşmenin birinci maddesine göre kültürel miras tanımına giren varlıklar:

“*Anıtlar*: Tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri.

Yapı toplulukları: Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları.

¹ URL 1

² URL 2

³ URL 3

⁴ Tunçer 2017, 3.

Sitler: Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnaî evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik siteleri kapsayan alanlardır.”⁵

Türkiye, Anadolu'nun kültürel zenginliğine sahip olarak “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme”ye 16.03.1983 tarihinde resmen taraf olmuştur. Türkiye, Dünya Miras Listesi'nde geçici listede 78, kalıcı listede 18 kültürel varlıkla yer almaktadır⁶.

Mersin, Antik Çağ'da Kilikia Bölgesi'nin sınırları içinde yer almaktaydı. Günümüzde Gülek Boğazı olarak adlandırılan Kilikia Kapıları (Cilicia Pylae), bölgeye kuzeyden girişin sağlandığı Tarsus limanına ulaşan temel geçittir. Kent merkezinde Yumuktepe ile Tarsus'taki Gözlükule, 1930'lu yıllardan başlayarak gerçekleştirilen kazı çalışmalarıyla Neolitik Dönem'e ait buluntuların gün ışığına çıkarıldığı önemli höyüklerdir⁷. Yumuktepe, Yakınoğu'da Kazısı yapılan ilk Neolitik yerleşme olması bakımından değer taşımaktadır⁸. Mersin'in doğal mağaralarında son yıllarda yapılan araştırmalarda Prehistorik mağara resimleri belirlenmiştir⁹. Mersin, İÖ 2. binde yerel adıyla Kizzuwatna bölgesi sınırları içindeydi. Bölge, yerli kültürler Hurri ve Hattilerin ardından Hititlerin izlerini taşımaktadır. Hellen kolonistler, İÖ 8.-7. yüzyıllardan başlayarak Kelenderis, Nagidos, Soli kentlerini kurmuştur. İÖ 3. yüzyılda Persler, bölgenin Anazarbos, Mopsuestia, Tarsus, Adana, Zephyrion (Mersin), Pompeiopolis¹⁰, Korykos gibi en önemli kentlerini istila etmişlerdir¹¹. İÖ 333'te Büyük İskender ile İÖ 323'te Büyük İskender'in ölümünden sonra ardılları Seleukoslar bölgede egemenlik kurmuşlardır. İÖ 4. yüzyılda kurulan Olba Krallığı, İÖ 1. yüzyıldan başlayarak başkenti Tarsus olan Roma eyaleti sınırları içindedir. Mersin kıyılarındaki liman kentleri Roma Devri'nde ticari, sosyo-kültürel bakımdan gelişme göstermiştir. Bölgede İS 4. yüzyıldan başlayarak Doğu Roma (Bizans) yönetimi, 7.-8. yüzyıllarda başlayarak 10. yüzyıla kadar süren Arap istilaları, 661-750 yıllarında Emevi ve 750 yılından sonra ise Abbasi egemenlikleri yaşanmıştır¹². Bölge, 11. yüzyılda Haçlılar, 11.-14. yüzyıl süresince Ermeni Baronluğu (Krallığı) yönetimindedir¹³. 11. yüzyıldan başlayarak Türkmen aşiretleri bölgeye yerleşmeye başlamıştır. Aynı dönemde Selçuklular, 13. yüzyılda Moğollar bölgede egemenlik kurmuştur. 13.-15. yüzyıllar arasında Memluklar bölgeyi istila etmiştir. Mersin, Ramazanoğulları, Karamanoğulları gibi Türk Beyliklerinin egemenliğinin ardından 1516'da Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı yönetimine geçmiştir.

Mersin'de yoğun tarihsel geçmiş, bin yılların sonucunda günümüze ulaşan somut ve somut olmayan kültürel miras zenginliğini oluşturmaktadır. Mersin, kıyı bölgelerindeki liman yerleşmeleri, Dağlık (Cilicia Tracheia) ve Ovalık (Cilicia Pedias) bölümdeki karasal yerleşmeler ile birlikte zengin bir arkeolojik mirasa sahiptir¹⁴. Mersin ilinde günümüzde toplam 520 adet Arkeolojik Sit Alanı, 2 adet Tarihi Sit Alanı, 30 adet Doğal Sit Alanı, 1 adet Kentsel Sit Alanı kaydedilmiştir¹⁵. Mut ilçesi Alahan Manastırı (2000 yılı), Tarsus ilçesi St. Paul Kilisesi, St. Paul Kuyusu ve Tarihi Çevresi (2000 yılı), Anamur ilçesi Mamure Kalesi

⁵ URL 4

⁶ URL 5

⁷ Kerem 2009, 15-16; Kayci, 2019, 6.

⁸ Caneva 2003, 38-39.

⁹ Girginer – Durukan 2017, 1-15; Kayci – Ünlü – Ateş 2018, 80-95.

¹⁰ Yağcı – Yiğitpaşa 2016, 148-154.

¹¹ Ünal 2006, 15-44; Ünal – Girginer 2007, 258-261.

¹² Ünal – Girginer 2007, 270-288.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaşgarlı 1990.

¹⁴ Yılmaz 2019, 91-92.

¹⁵ URL 6

(2012 yılı), Erdemli ilçesi Korykos Antik Kenti (2014 yılı) UNESCO Dünya Mirası Geçici Liste’de yer almaktadır¹⁶.

Bulgular

Mersin’de gerçekleştirilen araştırmada bulgular doğrultusunda kültürel varlıkları koruma bilinci üzerine iki yaklaşım belirlenerek sonuca ulaşmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımlardan birincisi devşirme malzeme kullanımı, ikincisi ise tahribat başlıklarıyla açıklanabilir. Ancak tahribatın iki bağlamda olduğu gözlemlenmiştir: Bunlardan birincisi, doğanın yol açtığı tahribat ve ikincisi ise insan tarafından gerçekleştirilen rastlantısal veya sistematik gerçekleştirilebilen tahribattır. Mimari yapıların restorasyon ve koruma çalışmalarının düzenli uygulanmaması da dolaylı biçimde insan tarafından gerçekleştirilen tahribat olarak kabul edilebilir.

1. Devşirme malzeme kullanımı

Terminolojide yeni inşa edilen yapılarda farklı bir yapıdan alınarak ikinci kez kullanılan mimari öğeler, devşirme (spolia) sözcükleriyle tanımlanır. Devşirme kavramı, önceden bir başka yapıda kullanılmış, sonra bulunduğu yerden alınarak yeni bir yapıda farklı ya da benzer amaçlarla ele alınmış yapı öğelerini nitelemektedir¹⁷. Bunlar genellikle bezeli ya da işlenmiş yapı taşlarıdır. Bu uygulama mimari parçalara belirli bir değer atfeder, ancak kültürel varlığın koleksiyon değerinden ayrı olarak malzemenin yeniden kullanılmasına ve işlev verilmesine yöneliktir. Devşirme malzeme kullanımı belirli bir kültüre ait olmayıp, her çağda ve her kültürde görülebilen mimari bir çözümdür ve çağlar boyunca dünyanın birçok ülkesinde uygulanmıştır. Geç Antik Çağ, Rönesans ve ardındaki dönemlerde devşirme malzemelerin kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin İS 3. yüzyılda kent surlarında mimari öğelere yeniden işlev kazandırılması yaygın bir uygulamadır. Roma’da İmparator Konstantinos Zafer Takı’nda yer alan yazıta göre Traianus ve Antonius Pius dönemlerinden devşirme malzeme yer almaktadır. İtalya’da Pavia, Roma, Como ve Milano’da pagan içerikli mimari öğelerin kullanıldığı belirlenmiştir¹⁸. Erken Bizans Devri’nde Hıristiyanlık sürecinde Roma Devri’ne ait tapınak ve devlet binalarının terk edilmesiyle büyük bir hazır inşa malzeme kaynağından söz edilebilmektedir¹⁹. Erken Hıristiyanlık döneminde ilk Roma San Giovanni in Laterano Bazilikası ve Aziz Petrus Bazilikası’nda devşirme malzemenin kullanıldığı kaydedilmiştir²⁰. Kültürel mirasın korunmasında çağdaş anlayışın benimsenmesiyle birlikte Batılı ülkelerde yeni inşa edilen yapılarda devşirme malzeme kullanımı terk edilmiştir.

Türkiye’de çok sayıda bölgede ve yapıda kültürel zenginliğin izlerini bulabilmek mümkündür. Örneğin İstanbul Ayasofyası’nın 532 yılında başlanan inşasında Anadolu’da Efes Artemis Tapınağı’ndan, Kapıdağ Yarımadası’ndaki Kyzikos (Belkıs) Tapınağı’ndan, Mısır’daki Güneş Tapınağı’ndan (Heliopolis), Lübnan’daki Baalbek Tapınağı’ndan ve diğer yapılardan getirilmiş çeşitli mimari öğeler devşirme malzeme işlevinde kullanılmıştır²¹.

Genel olarak İslam devletlerinin devşirme malzeme kullanımını fazlasıyla tercih ettikleri, ayrıca fethedilen bölgelerdeki eski şehir ve yapı kalıntılarının yeni inşa edilen

¹⁶ URL 5

¹⁷ Sözen – Tanyeli 1994, 66.

¹⁸ Coates-Stephens 2002, 275; Brenk 1987, 103-104.

¹⁹ Saradi 1997, 397.

²⁰ Bosman 2013, 65-66.

²¹ Eyice 1984, 8; Dirimtekin 1966’dan aktaran Angı 2015, 47.

yapılarda malzeme kaynağı kabul edildiği anlaşılmaktadır. Yapıların kapı, sütun, sütun başlığı gibi mimari öğelerinin en çok devşirilen malzemeler olduğu belirlenmiştir²².

Türklerin Anadolu'yu fethetmelerini izleyen dönemde Selçukluların inşa veya restore ettiği birçok yapıda devşirme malzeme kullanıldığı belirlenmiştir. Bu yapılar arasında Konya surları, Kızıl Kule, Alanya ve Sinop surları sayılabilir²³. Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde ise yeni inşa edilen cami, medrese, saray gibi çeşitli mimari yapılarda, sütun gibi taşıyıcı öğeler, bezemeli ancak dini unsur taşımayan mimari öğeler yeniden kullanılmıştır²⁴. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde kültürel mirası unsurlarının tahrip yerine yeniden kullanım nesnesi olarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Anadolu'da konuyla ilgili tipik bir örnek, Aydın ili, Karacasu ilçesinde Geyre köyünde yer alan Aphrodisias Antik Kenti'dir. 1958 yılında foto muhabiri Ara Güler, bölgeye seyahati sırasında rastlantısal biçimde ziyaret ettiği Geyre'de köy halkının günlük yaşamlarını antik kent sınırları içinde kurduklarını belgelemiştir²⁵. Yerel halk, Roma Devri'ne ait mimari öğeleri konut inşasında, kahvehane, köy meydanı gibi alanlarda yeniden kullanmıştır. Prof. Dr. Kenan Erim tarafından yeniden başlatılan kazı çalışmaları ile köyün yeri değiştirilmiştir. Antik kentte günümüzde de sürdürülen arkeolojik çalışmalar başlatılmış ve ören yerini ziyaret olanağı sağlanmıştır²⁶.

Mimari öğelerin yeniden üretildiği bir eğilimi temsil eden devşirme ilk üretildiği dönemin dışında, bir bakıma işlevini sürdürmesini sağlamaktadır. Anadolu'da yaygın olarak görülen tutum, Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerinden günümüze ulaşan eserlerin adeta günlük kullanım nesnelere dönüştürülerek işlevsellik kazandırılmasına yöneliktir. Çoğunlukla Roma lahitlerinin çeşme ve beslenen sürüler için su yalağı, sütun başlıklarının ise yapıların çeşitli bölümlerinde mimari destekler biçiminde kullanılması geleneksel bir görünüm durumuna gelmiştir. Antik kent bütününe dağılmış parçaları olarak ortaya çıkan bu mimari öğelere yönelik yaklaşım, tarihi eserlere günlük yaşamdaki gereksinimler doğrultusunda işlevinin dönüştürülmesidir. Devşirme, bu bakımdan sürdürülebilirlik kavramına bağlanabilmektedir. Kültürel sürekliliği sağlama, inşa tekniklerinin adapte edilmesi, malzemenin yeniden dönüşümle ekonomik ve pratik biçimde kullanımı devşirme kullanımının sürdürülebilirlik kavramıyla ilgisine işaret etmektedir²⁷.

Mersin'de kent merkezinde ve kırsalda *in situ* veya bulunduğu yere taşınarak getirilmiş mimari öğelerin çeşitli işlevlerle veya dekoratif öğe olarak yeniden kullanımı gözlenmektedir. Genel bir yorumla yerel halk, tarihsel eserleri, eski kavramıyla ayırt edebilmektedir. Ancak kültürel mirasa ait kabul edilen mimari öğeler, konutların bahçesinde dekorasyon amaçlı yerleştirilerek veya çeşitli günlük kullanım araçları, hazır-yapım nesnelere biçiminde yeniden işlev kazandırma kaygısıyla kullanılmaktadır.

1.1. Mersin Kent Merkezi Devşirme Malzeme Kullanımı

Araştırmanın birinci bölümünde Mersin kent merkezindeki örnekler değerlendirilmiştir. Mersin kent merkezinde yer alan ilk örnek, günlük sosyal yaşamın yoğun olduğu, insanların alışveriş amaçlı ziyaret ettiği Toros Pasajı'ndadır. Pasajda sütun başlığı, bir kaide üzerine yerleştirilerek dekoratif amaç taşıyan bir düzenleme gerçekleştirilmiştir. Mimari öğenin nereden getirildiği, inşa sırasında *in situ* biçiminde bulunma durumu bilinmemektedir. Ancak kent içinde kültürel miras ögesi için farklı bir koruma biçimi veya sergileme çözümünü yansıtmaktadır (F.1). Roma Devri'ne ait korinth tarzı kalker taşı bir sütun başlığı ve mermer

²² Can – Gün 2006, 143.

²³ Redford 1993, 149, 153-154; Yalman 2018, 237-238.

²⁴ Gültekin Özmen – Avcı 2015, 403; Şaman Doğan – Yazar 2007, 212-217.

²⁵ URL 7

²⁶ URL 8

²⁷ Gönül 2018, 421.

sütun gövdesi birbirinden ayrı malzeme ve ölçü niteliği taşımaktadır. Bu durum, sütun başlığının ve sütun gövdesinin sonradan bir araya getirildiği düşüncesini oluşturmaktadır. Eser günümüzde sergileme amacı taşımaktadır, ancak bilgilendirme içeren herhangi bir künye yerleştirilmemiştir. Sütun başlığı ve sütun gövdesinin günümüzdeki durumda koruma kaygısı içeriğinde değerlendirildiği tartışmalıdır.

Res. 1: Toros Pasajı, sütun ve sütun başlığı, (L. Yılmaz, 2020)

Kent merkezinde yer alan diğer örnek, tahribat konusu olarak kent belleğinde önemli yer edinmiş bir yapıdır. Aziz Georgios Rum Ortodoks Kilisesi, 1885 yılında kentin ileri gelen tüccar ailelerinden Mavromati tarafından yaptırılan anıtsal bir kilisedir. Kilise, Yoğurt Pazarı olarak adlandırılan bölgede günümüzdeki park alanına dönüştürülmüş yerde inşa edilmiştir. Kilise, günümüze ulaşamayan tarihi yapılara dair farkındalık ve koruma bilinci oluşmamasının bir sembolü konumuna gelmiştir (F.2). 1924 yılındaki nüfus mübadelesinin ardından kilise, cemaatinin azalması nedeniyle camiye dönüştürülerek Zafer Camii adını almıştır. Yapı, çeşitli dönemlerde okullar tarafından müsamer salonu ve sinema olarak kullanılmıştır.

İki adet çan kulesi, yüksek kasnaklı kubbesi ve anıtsal portaliyle görkemli bir görünüm taşıyan yapı, 1944 yılında Vali Tevfik Sırrı Gür döneminde yıktırılmıştır²⁸ (F.3). Kente ait somut kültürel miras yapısı olarak değerlendirilebilecek kiliseye ait mimari parçalar kentin farklı yerlerindeki yapılarda devşirme olarak kullanılmıştır. Ali Merzeci tarafından yapıya ait mimari öğelerin devşirme olarak çeşitli yapılarda kullanıldığı belirlenmiştir: “2002 yılı başlarında Camişerif Mahallesi 5225 sokak 44 numaralı iki katlı evin sokak kapısından avluya giden taşlığın hemen kenarında üç adet yöre taşından yapılmış bitkisel bezemeli büyük kemer parçalarının duvarın yapımında kullanıldığını fark ettik. Bu malzemelerin konut

²⁸ Develi 2008, 116.

mimarisine ait olamayacağı aşikârdı. Anılan ev ve çevresinde aynı yıllarda yapılan birçok yapıda da metruk yapılardan getirilen devşirme malzeme kullanıldığı görülmüyordu. Anılan evin günümüzde yaşayan mirasçıları, bu taşların babaları tarafından kırklı yılların sonlarında kilise yıkıntısından getirildiği yönünde beyanları oldu”²⁹.

Neo-Klasik biçem özellikleri gösteren kiliseye ait blok taşların bir bölümü Mersin Halkevi binası (Atatürk Kültür Merkezi) inşasında kullanıldığı bilinmektedir (F.4). Kiliseye ait olduğu bilinen iki kapı ise Zafer Çarşısı adındaki yerel çarşının iki ayrı girişinde devşirme malzeme olarak yerleştirilerek günümüze ulaşabilmiştir. Birinci kapı sövesi, yuvarlak kemerli ve kilit taşı akanthus yaprağı kabartmasıyla ayırt edilebilmektedir. Günümüzde çarşının giriş kapısı işlevi taşımaktadır ve çevresi dükkânlara ait malzemelerle kapatılmıştır (F.5). Kiliseye ait diğer kapı ise üçgen alınlığı ve meander motifli frizini koruyarak günümüze ulaşabilmiştir (F.6).

Res. 2: Yoğurt Pazarı (L. Yılmaz, 2020)

Res. 3: Aziz Georgios Rum Ortodoks Kilisesi (www.yumuktepe.com, A. Merzeci)

²⁹ Merzeci 2003.

Res. 4: Mersin Atatürk Kültür Merkezi, (L. Yılmaz, 2020)

Res. 5: Tarihi Zafer Çarşısı,
(L. Yılmaz, 2020)

Res. 6: Tarihi Zafer Çarşısı,
(L. Yılmaz, 2020)

Res. 7: Mersin Eski Cami, (L. Yılmaz, 2018)

Mersin kent merkezindeki tarihi yapılardan Eski Cami, Sultan Abdülmecid'in annesi Bezm-i Âlem vakfiyesidir. Giriş kapısı üzerindeki kitabeye göre 1869 tarihinde inşa edilen cami, 1898 yılında onarım görmüştür. Dikdörtgen planlı, ahşap beşik çatılı yapının batısında tek şerefeli bir minare inşa edilmiştir. Caminin güney batısında çeşme yer almaktadır³⁰. Yapının hariminde devşirme sütunlar ve sütun başlıkları kullanıldığı belirlenmiştir (F.7).

Mersin merkezinde Yenişehir ilçesi Çiftlikköy'de Geç Roma – Erken Bizans Devri'ne ait çok sayıda mimari öge belirlenmiştir. Birinci örnek, ana cadde üzerinde konut giriş kapısı önünde sütun başlığıdır. Konut sahibiyle gerçekleştirilen görüşmede **K-1**, sütun başlığının tarihi değer taşıdığını bilmediklerini, caddenin üzerinde buldukları eserin konut kapısı önüne yerleştirdiklerini belirtmiştir (F.8). Konut sahibinin hali hazırda eserin tahribata açık durumda olduğuna veya eserin korunması gereken yerin müze olması gerektiğine dair herhangi bir görüşü bulunmamaktadır³¹. Aynı çevrede belirlenen ve devşirme olarak kullanılan diğer mimari öğelere özel mülkiyet sınırları içinde bulunduğundan Res. izni alınamaması nedeniyle makalede yer verilememiştir.

Res. 8: Çiftlikköy Mahallesi, Yenişehir ilçesi, devşirme sütun başlığı, (L. Yılmaz, 2020)

³⁰ Ülkü 2004, 198-199.

³¹ K-1, 02.03.2020 tarihli görüşme notları.

1.2. Mersin Kırsal Alanda Devşirme Malzeme Kullanımı

Mersin kırsal alanında Türkiye'nin diğer bölgelerinde görülen geleneksel yaklaşım sürdürülmektedir. Devşirme malzeme, Türkiye'de özellikle kırsal alanda antik kentlerin yoğun bulunduğu bölgelerde yaygın biçimde kullanılmaktadır. Günümüzde Mersin'de mimari kalıntıların tarihi değerinin gözetilmesi yerine devşirme malzeme olarak değerlendirilmesi anlayışı yaygın biçimde sürdürülmektedir. Kentin kırsal alanında gerçekleştirilen araştırmalarda yoğunlukla Roma ve Bizans devirlerine ait mimari öğelerin yapı inşalarında devşirme olarak kullanıldığı görülmektedir. Konuyla ilgili öncül bir çalışmada Mut ilçesinde Dağ Camii'nin devşirme malzeme ile inşa edildiği belirlenmiştir³². Mimaride devşirme kullanımının yanı sıra kırsal alanda belirlenen taşınabilir eserler arasında sütun başlıkları, değirmen, havan, lahit, gibi mimari öğeler konutların bahçesinde çeşitli işlevlerde yer almaktadır; bahçe duvarı için blok taş, çeşitli malzemelerin üzerinde taşınabilmesi amacıyla kaide, ayrıca çeşitli malzemeleri ve suyu koruma ve saklama gibi işlevlerde kullanılabilirlerdir.

Araştırma sırasında Res.1a belgelenen mimari öğeler, Silifke ilçesi ören yerlerine aittir. Silifke, Hançer Kale çevresindeki alanda tarihi değer taşıyan malzemelerin konut bahçesinde devşirme malzeme olarak kullanıldığı belirlenmiştir (F.9). Mezgit Kale yakınında konut bahçesinde Res.1a belgelenen Roma Devri'ne ait işliklerde kullanıldığı düşünülen değirmen, blok taş işleviyle kullanılmaktadır (F.10). Silifke ilçesinde Tekkadın Ören Yeri yakınlarında konut bahçesinde devşirme kullanılan iki adet sütun başlığı Res.1a belgelenmiştir (F.11).

Res. 9: Hançer Kale çevresi, devşirme kullanımı, Silifke, (L. Yılmaz, 2019)

³² Ülkü 1999, 513-515.

Res. 10: Mezgit Kale çevresi, devşirme kullanılan değirmen, Silifke (L. Yılmaz, 2019)

Res. 11: Tekkadın çevresi, devşirme kullanılan sütun başlıkları, Silifke (L. Yılmaz, 2019)

2. Doğa ve İnsan Tahribatı

Ülke genelinde görüldüğü gibi Mersin’de devşirme malzeme kullanımı dışında tarihi eserlere zarar veren durum ve yaklaşımlar mevcuttur. Kentin özellikle kırsal alanında kültürel mirası koruma bilincinin yetersizliği iki önemli soruna neden olmaktadır. Bunlardan birincisi, kültürel mirasın defne arama veya kaçakçılık nedeniyle tahrip edilmesidir. İkinci önemli

sorun ise Mersin il sınırları içinde tarihi yapılarda restorasyon ve koruma çalışmalarının sınırlı olması ve az sayıda yapıda gerçekleştirilebilmesidir.

Mersin’de tarihi yapılara yönelik tahribat son yıllarda artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Adamkayalar örneğinde olduğu gibi kültürel mirasın amaçlı olarak tahrip edilmesi söz konusudur³³. Bunun yanı sıra çeşitli bölgelerde tarihi eser kaçakçılığı amacıyla yapılan kaçak kazılarla karşılaşılmaktadır. İçinde bulunulan dönemde ülke genelinde pandemi nedeniyle sokağa çıkma yasağı sürecinin yaşandığı Mersin Silifke ilçesinde iş makinelerinin kullanıldığı kaçak kazı haberleri dikkate değer güncel bir örnektir³⁴.

İnsan tarafından rastlantısal veya sistemli biçimde meydana getirilen yıkımın yanı sıra kırsal alanlarda başta Ortaçağ kaleleri olmak üzere tarihi alanların ve yapıların doğal tahribata açık durumda bırakıldığı görülmektedir. Mersin, Ayvagediği’ndeki Sinap Kalesi, ulaşımı zor olmayan bir mevkide bulunmaktadır. Yakınında yerleşim birimlerinin yer aldığı, Ortaçağ’a tarihlendirilen ve bölge için tipik mimari özellikler taşıyan küçük ölçekli kale, doğal tahribin izlerini güçlü biçimde taşıyan bir örnektir. Yapının tüm cepheleri sarmaşık bitkisiyle kaplanmıştır ve bu nedenle duvar örgüsü ayrılmaya başladığı gözlemlenmiştir. Duvarlarında ise mimari yapılar açısından son derece zararlı olan incir ağacı köklenmeye başlamıştır (F.12-13-14). Ayrıca kale duvarlarının çeşitli bölümlerinde toprak üzerinde defneciler tarafından açılmış belirgin çukur alanlar bulunmaktadır (F.15). Yapının doğa ve insan kaynaklı tahribata açık bulunduğu, koruma ve restorasyon çalışmalarına gereksinim duyduğu görülmektedir.

Res. 12: Sinap Kalesi, Ayvagediği, Mersin, (L. Yılmaz, 2018)

³³ URL 9

³⁴ URL 10

Res. 13: Sinap Kalesi, Ayvagediği, Mersin, (L. Yılmaz, 2018)

Res. 14: Sinap Kalesi, Ayvagediği, doğal tahribat izleri, (L. Yılmaz, 2018)

Res. 15. Sinap Kalesi, Ayvagediği, defineci tahribatı izleri, (L. Yılmaz, 2018)

Konuyla ilgili görüşlerini ve Mersin alan çalışmalarındaki gözlemlerini aktaran **K-2**, geçtiğimiz on yıl içinde define arama için kullanılan detektör satışının internet sitelerinden denetimsiz olarak gerçekleştirildiğini ve bu durumun tarihi yapılar üzerinde belirgin zararlara yol açtığını vurgulamıştır. **K-2**, alandaki bilimsel çalışmaları sırasında define kazısı izlerine rastladığını belirtmiştir. İnternet sitelerinde definelerin nerede bulunacağına dair maddeler halinde bilgi verilmesi, tarihi çeşmelerin onarımı için geleneksel olarak yapının bir bölmesine para saklandığı gibi detaylı bilgilerin ve kaçak kazı Res.ları internet sitelerinde yer almasının zararlarına dikkat çekmiştir. Gertrude Bell'in henüz 20. yüzyılın başlarında Mersin'in tarihi yapılarını belgelediği Res.lar ile Mersinli Res. sanatçısı Bülent Akbaş'ın 100 yıl sonra gerçekleştirdiği çekimleri karşılaştırdığında yapıların kısmen aynı kaldığını, ancak son on yılda tahribatın gözle görülür biçimde arttığını gözlemlediğini belirtmiştir³⁵. Yerel halkta kültürel miras bilinci kazandırılmasına yönelik görüşleri alınan **K-3**, okullarda küçük yaşta öğrencilere yönelik bilinçlendirme projelerinin kısa dönemlerde değil, aylık seminerler biçiminde düzenlenmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca bu projelerin eğitim sisteminde sürekli yer alması ve düzenli olarak devam etmesinin önemini belirtmiştir. İlgili uzmanlar tarafından her ay veya iki haftada bir okulların, köylerin ve halkla sohbet edilebilmesi amacıyla köy kahvelerinin de ziyaret edilmesini önermiştir³⁶.

Toroslar ilçesine bağlı Çandır Kalesi, ulaşımı zor bir alanda tepe üzerinde çevreye hâkim bir konumda yer almaktadır. Kaleye ait yapılarda Mersin'deki diğer kale yapılarında görülebilen benzer doğal tahribat izleri belirlenmiştir. 2019 yılında görüşülen çevre halkı, 1950'li yıllarda kalenin yapılarının daha sağlam olduğunu, süreç içinde çeşitli inşalarda kullanılmak üzere blok taşların kale alanından çağdaş yerleşim alanına taşındığını bildirmiştir. Yapı kalıntılarının üst örtüsünde çökme ve yapıya zarar verici bitki örtüsüyle kaplanması söz konusudur (F.16). Sürekli doğal tahribata açık, çevreye hâkim bir tepede 1000 metreyi aşan yüksek konumda geniş bir alanı kaplayan ve ulaşılması zor bir yapı olan Çandır Kalesi'nde alanın zemini, benzer biçimde çalışmaları engelleyecek ölçüde maki bitkileriyle kaplıdır. Kaleye ulaşan merdivenler üzerinde madeni bir kapı olmasına karşın sürü otlatma faaliyeti devam etmektedir. Günümüzde kale alanında bir yangın kulesi bulunmaktadır, ancak tarihi yapı kalıntılarını koruma konusunda herhangi bir önlem alınmadığı anlaşılmaktadır.

³⁵ K-2, 12.04.2020 tarihli görüşme notları.

³⁶ K-3, 16.04.2020 tarihli görüşme notları.

Res. 16. Çandır Kalesi, Toroslar ilçesi, doğa ve insanın tahribat izleri (L. Yılmaz, 2019)

Res. 17. Mezgıt Kale, Silifke ilçesi, mimari yapı kalıntısı, doğa ve insanın tahribat izleri (L. Yılmaz, 2019)

Kırsal alanda birçok tarihi yapı kalıntısı günümüz yerleşim alanlarının sınırları içinde yer almaktadır. Silifke ilçesi Mezgıt Kale yakınında bir konut bahçesinde Geç Roma Devri'ne tarihlendirilen iki katlı olduğu anlaşılan, üst örtüsü ve duvarların büyük bölümü yıkılmış durumda, kesme taştan inşa edilmiş bir mimari yapı kalıntısı belirlenmiştir (F.17).

Günümüzde özel mülkiyet alanı sınırları içinde bulunan, doğa ve insan tahribatına açık durumdaki yapıda herhangi bir koruma önlemi bulunmamaktadır.

Mersin’de özellikle kırsal alanlarda tarihi yapıları etkileyen aşırı yağış ve sel etkisinin yanı sıra bitki örtüsü temizliğinin gerçekleştirilmemesi nedeniyle doğal tahribatın devam ettiği, tarihi alanların korunması amacıyla yapıların bulunduğu yerde veya yakınlarında güvenliği sürekli sağlayabilecek birimlerin bulunmadığı görülmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Türkiye’de kültürel mirası oluşturan arkeolojik sit alanları, tarihi yapılar ve mimari öğeler tehdit altındadır. Bu tehditler, devşirme malzeme olarak kullanım, amaçlı veya bilinçli zarar verme (vandalizm), taşınabilir kültür varlıklarının yurtiçi ve yurtdışına satışı amacıyla yapılan kaçak kazılarla alanın ve eserlerin tahrip edilmesi başlıklarıyla özetlenebilir. Somut kültürel miras başlığı altında yer alan tarihi yapıların ve anıtların gereksinim duyduğu koruma ve restorasyon çalışmalarının yeterli ölçüde gerçekleştirilmemesi ülkenin önemli bir sorunudur.

Türkiye’de tarihi eserlerin korunması, yurtdışına kaçırılma ve satışının önlenmesi amacıyla gereken yasal önlemler ve yaptırımlar mevcuttur³⁷. Son yıllarda Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın çalışmalarıyla yurtdışından Türkiye’ye geri dönüşü sağlanan eserler, Türkiye’ye ait kültür varlıkları konusunda toplumda farkındalık oluşmasını sağlamıştır. Definecilikle ilgili web sitelerinin kurulması ve bunların özendirici etkisi, denetimlerin ve cezai yaptırımların caydırıcılığı konuları üzerinde durulmalıdır. Kültürel miras öğelerinin toplum tarafından benimsenmesi, tanıma -bilme ve bilinç oluşturma yoluyla olanaklıdır. Bütüncül anlayışta kültürel mirası koruma bilincinin söz konusu aşamaların ardından gerçekleşmesi beklenebilir.

Ülkenin veya kentin belirli bir kültürel varlığa sahip olması, koruma sürecinin birincil aşaması olarak kabul edilmelidir. Kültürel mirasın bireysel değil, toplumsal bir kazanım olmasının anlaşılması, öncelikle yurt içinde tanıtılması ve toplum tarafından benimsenmesi gerçekleştirilmelidir. Üzerinde durulması gereken, Türkiye’de arkeolojik alanların talanında ve kültür varlıklarının kaçakçılığı sorunlarının yoksulluk ya da aşırı yoksullukla ilişkilendirilmesinin ötesinde, toplumlarda kültür ve tarih bilincinin oluşturulması önemli bir konudur³⁸.

Kültürel miras ve koruma bilinci konusunda UNESCO, Dünya Mirası Yönetmeliği’nin 4. maddesinde, kamunun koruma programlarına dahil edilmesini, “Koruma kampanyaları düzenlenerek, bölge halkı ve kamuda alana karşı bir sorumluluk duygusu ve farkındalık hissiyatı geliştirilmesi”, sözleriyle belirtilmiştir³⁹. Ancak bu maddenin gereklerinin ülkemizde geniş olanaklarla uygulanabilmesi ve yeterli sonuca ulaşabilmesi tartışmaya açılabılır. Bu konuda Güvenç’in kültürel kavramı yeniden değerlendirilmelidir. Kültürleme, “*Toplumların kendisini oluşturan bireylere belli bir kültürü aktarma, kazandırma, toplumun istediği insanı eğitip yaratma ve onu denetim altında tutarak, kültürel birlik ve beraberliği, bu yolla da toplumsal barışve huzuru sağlama sürecidir*”⁴⁰.

Cumhuriyet’in erken döneminde, 1931 yılında kurulan Türk Tarih Kurumu tarafından eski eserler konusunda halkı aydınlatmak üzere bir bildiri yayımlanmıştır⁴¹. İlk bildirinün üzerinden geçen süreye karşın, Mumcu 1971 yılında, “ilkokuldan itibaren kültür politikasının

³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Akkuş - Efe 2014, 332-333.

³⁸ Özüşen – Beceren 2019, 621.

³⁹ URL 11

⁴⁰ Güvenç 2019, 101.

⁴¹ İrkin 2010, 30.

oluşturularak vatandaşa tarihsel değerlere sahip çıkmanın önemini telkin edilmesi” gerektiğini belirtmiştir⁴². Günümüzde sivil toplum kuruluşlarının ve bazı yerel yönetimlerin duyarlılığı gelişme gösterilebilmesini sağlamıştır ancak bu aşamaların ülke genelinde eğitimlerin programlı biçimde uygulanması daha yararlı olabileceği açıktır.

Türkiye’de resmi kuruluşlar tarafından bilgilendirme çalışmaları uzun bir süredir gerçekleştirilmektedir. Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından 1987 - 1993 yılları arasında yılda iki kez olmak üzere kamu kurum ve kuruluşları mensuplarına eski eser kaçakçılığının önlenmesi konusunda seminerler düzenlenmiştir. Ayrıca 1993 yılından başlayarak müze müdürlükleri, valilikler bünyesindeki kamu çalışanları ile ören yerleri çevresindeki yerel halka, ilköğretim okullarında öğrencilere belli aralıklarla eğitim verilmiştir⁴³. Her yıl Türkiye’de Müzeler Haftası ve Turizm Haftası süresince düzenlenen etkinliklerle toplumun bilinçlendirilmesi konusunda önem taşımaktadır. UNESCO tarafından belirlenen alanların ve anıtların Dünya Kültürel Miras Listesi’nde yer alması, birincil anlamda koruma ve gelecek kuşaklara aktarım kaygısını taşımaktadır. Yapının veya anıtın bulunduğu alanının çeşitli bileşenleriyle birlikte bütüncül olarak korunmasıyla birlikte, bulunduğu bölgedeki yerel halkın bilinçlendirilmesi ve koruma sürecine katılımıyla anlam kazanabilir.

Kültürel varlıklara karşı süren tahribatın önlenmesi kurumlar arası iletişim ve uygulanabilir projelerle sağlanabileceği öne sürülebilir. Mersin’de kültürel varlıkları koruma bilincine yönelik düzenli eğitim çalışmaları bulunmakla birlikte sınırlı bir uygulama gerçekleştirildiği söylenebilir. Mersin Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) ile Arkeoloji Topluluğu (MART) tarafından ilköğretim öğrencilerine yönelik Köy Okullarında Arkeoloji Dersleri, arkeoloji biliminin ve Mersin’in kültürel zenginliklerinin tanıtılması amacıyla okul ziyaretleriyle gerçekleştirilmiştir⁴⁴. 2019 yılında ise Mersin Mezitli Belediyesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından “Haydi Çocuklar, Soli Sizi Çağırıyor” adlı proje gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında Davultepe Belediye İlkokulu’ndan bir grup öğrenci, Soli Pompeiopolis Antik Kenti Kazı Evi’nde antik kentin tarihi, önemi ve kazı çalışmalarıyla ilgili eğitim almış ve kazı alanını ziyaret etmiştir⁴⁵. Söz konusu eğitimlerin ve okul dışı etkinliklerin artırılması, okulların eğitim-öğretim programlarında kültürel miras içerikli derslere yer verilerek eğitimde sürekliliğin sağlanması bakımından önemlidir.

Sonuçta, Mersin örneğinde kentsel ve kırsal alanda özellikle taşınabilir mimari öğeler konusunda tarihi eser ve somut kültürel miras bilincinin yaygınlaşmadığı, özellikle kırsal alandaki yapılarda devşirme malzeme anlayışının sürdürüldüğü, kaçak kazı ve tahribin yanı sıra tarihi ve kültürel varlıkları koruma bilincinin günlük yaşama aktarılamadığı gözlemlenmiştir. Ayrıca sürmekte olan doğal tahribata karşı önlem alınmaması söz konusudur. Bu durumda yıllardır önerilen, ülke genelinde belediyeler, resmi kurumlar, sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler tarafından hazırlanacak eğitim programlarıyla somut kültürel miras kavramının anlam ve değerinin toplumun her kesimine açıklanabilmesidir. Toplumaya yönelik yaygın ve sürekli eğitim ve bilinçlendirme faaliyeti aracılığıyla Türkiye’de kültürel mirasına sahip çıkabilen, koruma bilincine sahip kuşakların yetişmesi sağlanabilir.

⁴² Mumcu 1971, 76.

⁴³ İrkin 2010, 44; Karaduman 2007, 188.

⁴⁴ URL 12

⁴⁵ URL 13

Kaynakça

- Akkuş, Z. - Efe, T. 2014, “Tarihsel ve Kültürel Çevrenin Korunması Bakımından Türkiye ve İtalya’daki Kolluğun Görev ve Yetkileri”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5, 2, 313-365.
- Angı, O. S., 2015, “Ayasofya’nın Yapımında Kullanılan Doğal Taşlar ve Günümüzdeki Korunmuşluk Durumları”, *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 14, 43-57.
- Brenk, B. 1987, “Spolia from Constantine to Charlemagne: aesthetics versus ideology”, *DOP* 41, 103-109.
- Bosman, L. 2013, “Spolia in the Fourth Century Basilica”, *Old Saint Peter’s Rome*, R. McKitterick, J. Osborne, C.M. Richardson, J. Story (eds.), Cambridge University Press.
- Can, Y. – Gün, R. 2006, “Erken Dönem İslam Mimarisinde Yabancı Usta ile Devşirme ve Yabancı Malzeme Kullanımı”, *İstem*, 4, 8, 131-144.
- Caneva, I. 2003, “Mersin/Yumuktepe 2002 Kazı Raporları”, *ANMED*, 3, 38-39.
- Coates–Stephens, R. 2002, “Epigraphy as Spolia – The Reuse of Inscriptions in Early Medieval Buildings”, *Papers of the British School at Rome*, 70, 275-296.
- Develi, Ş. 2008, *Dünden Bugüne Mersin: 1836-2008*, 4. Baskı, Mersin Büyükşehir Belediyesi Yayını, Mersin.
- Dirimtekin, F. 1966, *Ayasofya Kılavuzu*, İstanbul Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Girginer, S. K. – Durukan, M. 2017, “Mersin Gülnar/Akyapı Mağarası’nda Bulunan Prehistorik Mağara Resimleri”, *OLBA XXV*, 1-15.
- Gönül, H. 2018, “Spolia Reconsidered in Terms of Sustainability”, R.Ç. Çavdar, P.N. Dökmeci Yörükoğlu, L. Etyemez Çıplak, T. Harputlugil, Z.E. Kahraman, E. Orhan, A. Özmen, Ş. Sakçak, Ö. Süzer, *Beyond All Limits Congress: International Congress on Sustainability in Architecture, Planning, and Design*, Proceeding Books of Extended Abstracts, October 17-19, 2018, Ankara: 417-422.
- Gültekin Özmen, İ. – Avcı, O. 2015, “Tokat Gök Medrese ve Devşirme Sütun Başlıkları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8, 40, 403-412.
- Güvenç, B. 2019, *Kültürün ABC’si*, YKY, İstanbul.
- İrkin, Ö. M. 2010, *Kültür Varlığı Kaçakçılığının Önlenmesinde Eğitim Faaliyetleri*, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), Ankara.
- Karaduman, H. 2007, *Türkiye’de Eski Eser Kaçakçılığı*, ICOM Türkiye Milli Komitesi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Kaşgarlı, M. 1990, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Kök, Ankara.

- Kayci, O.H. 2019, *Neolitik Dönem'de Çukurova ve Orta Toroslar: Yeni Araştırmalar ve Çevre Bölgelerle İlişkiler*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Kayci O.H. – Ünlü Y. – Ateş S. 2018, “Mersin’in Mağara Resimleri: Anadolu’nun Elleri” *Magma*, 35, 80-95.
- Kerem, F. 2009, *Mersin: Örenyerleri, Kaleleri, Müzeleri*, İkinci Basım, Ekin Yayıncılık, İstanbul.
- Merzeci, A. M. 2003, “Hagios Georgios Kilisesi”, *İçel Sanat Kulübü Bülteni*, Mersin, <http://www.yumuktepe.com/hagios-georgios-kilisesi-ali-murat-merzeci>, Erişim: 13.04.2020.
- Mumcu, A. 1971, “Eski Eserler Hukuku ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 28, 1, 41-76, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/637685>, Erişim: 12.04.2020.
- Özdemir Dağıstan, M.Z. 2005, “Türkiye’de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış”, *Planlama*, 31, 20-25.
- Özüşen, B., Beceren, E. 2019, “Kültür Varlıklarının Kaçakçılığı ve Arkeolojik Tahribat”, *Cedrus*, VII, 607-625.
- Redford, S. 1993, “The Seljuqs of Rum and the Antique”, *Muqarnas*, 10, 148-156.
- Richards, G. 2018, “Cultural tourism: A Review Of Recent Research And Trends”, *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 36, 12-21.
- Saradi, H. 1997, “The Use of Ancient Spolia in Byzantine Monuments: The Archaeological and Literary Evidence”, *International Journal of the Classical Tradition*, 3, 4, 395-423.
- Tunçer, M. 2017, *Dünden Bugüne Kültürel Miras ve Koruma*, Gazi Kitabevi: Ankara.
- Ülkü, C. 1999, “Çukurova Bölgesi’nde (Kilikia) Devşirme Malzeme Kullanımı Üzerine Bir Araştırma”, S. Durugönül, M. Durukan (eds.), *1. Uluslararası Kilikia Arkeolojisi Sempozyumu Bildirileri*, OLBA, II, 514-523.
- Ülkü, C. 2004, “Mersin Mersin”, *Sırtı Dağ, Yüzü Deniz: Mersin*, Haz. F. Özdem, YKY, İstanbul, 191-211.
- Ünal, A. –Girginer, K. S. 2007, *Kilikya-Çukurova: İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya’da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, Homer Kitabevi, İstanbul.
- Ünal, A. 2006, “Eski Çağlarda Çukurova’nın Tarihi Coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı’nın Siyasi Tarihi”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 3, 15-44.
- Yağcı, R.-Yiğitpaşa, D. 2016, “2015 Soli Pompeiopolis Kazıları/Excavations at Soli Pompeiopolis 2015”, *ANMED ANADOLU AKDENİZİ Arkeoloji Haberleri/News of Archaeology from ANAOLIA’S MEDITERRANEAN AREAS*, 14, 148-154.

Yalman, S. 2018, Antikiteyi Onarmak: Okunabilirlik ve Konya’da Selçuklu Devşirme Malzemelerini Okumak”, *Devşirme Malzemenin (Spolia) Yeniden Doğuşu: Antikçağ’dan Osmanlı’ya Anadolu’da Objelerin, Materyallerin ve Mekanların Sonraki Yaşamları*, 10. Uluslararası ANAMED Yıllık Sempozyumu, 218-239.

Yılmaz, L. 2019, “Mersin’de Kültürel Miras ve Kalelerin Turizm Potansiyeli”, *Akıllı Destinasyon Markalaması Kentin Turizmle Kalkınabilmesine 360⁰ Bakış: Mersin Örneği*, Detay Yayıncılık, Ankara, 83-130.

İnternet Kaynakları

URL 1 Kültür, <https://sozluk.gov.tr/>, TDK Sözlüğü, Erişim: 14.04.2020.

URL 2 Culture, Cambridge Dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/temel-ingiliz-ingilizcesi/culture>, Erişim: 14.04.2020.

URL 3 UNESCO World Heritage Information Kit 2008, <http://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-567-1.pdf> , 5, 2020.

URL 4 UNESCO Dünya Kültürel Ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, <http://www.unesco.org.tr/Pages/161/177>, Erişim: 23.05.2020.

URL 5 UNESCO Dünya Mirası Listesi, Türkiye Dünya Mirası Geçici Listesi, 2020, <http://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-Listesi>, Erişim: 23.05.2020.

URL 6 Turizm Kenti, 2020, <http://www.mersin.gov.tr/turizm-kenti> Erişim: 02.06.2020.

URL 7 Ertuğrul, E. 2015, “Ara Güler’in Gözünden Tüm Ayrıntılarıyla Aphrodisias”, <https://arkeofili.com/ara-gulerin-gozunden-tum-ayrintilariyla-aphrodisias-1958/>, Erişim: 20.05.2020.

URL 8 “Aphrodisias”, <https://www.aphrodisias.org/prof-dr-kenan-tevfik-erim>, Erişim: 21.05.2020.

URL 9 Ertuğrul, E. 2019, “Defineciler Mersin’de Adamkayaları Parçalıyor”, <https://arkeofili.com/defineciler-mersinde-adamkayalari-parcaliyor/>, Erişim: 14.04.2020.

URL 10 “Mersin’de İş Makinesiyle Kaçak Kazı” 2020, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/mersinde-is-makinesi-ile-kacak-kazi-41493979> Erişim: 14.04.2020.

URL 11 “UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme”, <http://www.unesco.org.tr/Pages/161/177>, Erişim: 23.05.2020.

URL 12 “Köy Okullarında Arkeoloji Dersleri”, <http://kaam.mersin.edu.tr/page9.html>, Erişim: 15.04.2020.

URL 13 “Haydi Çocuklar Soli Sizi Çağırıyor Projesi Başladı”, <https://www.cnnturk.com/yerel-haberler/mersin/merkez/haydi-cocuklar-soli-sizi-cagiriyor-projesi-basladi-1062647> , Erişim: 22.06.2020.

Katılımcılar

K1. Kişisel bilgilerini (ad-soyad) paylaşmak istemeyen katılımcı, Çiftlikköy, Yenişehir, Mersin, 02.03.2020 tarihli yüzyüze görüşme.

K2. Prof. Dr. Ayşe EVEREST, Akademisyen, MEÜ Biyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, 12.04.2020 tarihli telefon görüşmesi.

K3. Yaşar Ünlü, Arkeolog, Müze Uzmanı, 16.04.2020 tarihli telefon görüşmesi.

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 5, Sayı/Issue 8 (Haziran/June 2020), ss./pp. 178-218

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 26. 05. 2020
Kabul Tarihi/Accepted: 27. 06. 2020

VEZİRKÖPRÜ'DE 2012-2017 YILLARI ARASINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN KURTARMA KAZILARI ÜZERİNE GÖZLEMLER*

OBSERVATIONS ON THE RESCUE EXCAVATIONS PERFORMED BETWEEN THE YEARS 2012-2017 IN VEZİRKÖPRÜ

Davut YİĞİTPAŞA - O. Alper ŞİRİN**

Öz

Samsun Müzesi Müdürlüğü uzmanlarınca Samsun İli, Vezirköprü (*Neoclaudiopolis*) İlçesi, Cumhuriyet Mahallesi, III. derece arkeolojik sit alanını kapsayacak şekilde 2012-2017 yıllarında temel hafriyat ile sokaklardaki kanalizasyon ve yağmur suyu alt yapı şebekesi döşeme kazı çalışmaları kapsamında kazı ve temizlik çalışmaları yapılmıştır.

Bu çalışmalarda 12 adet taş sandık mezar, su akarı, taş taban, temel duvar kalıntılarının varlığı tespit edilmiştir. Bu mezarlardan çanak çömlek parçaları, 1

* Bilgi, belge, fotoğraf ve diğer dokümanlar üzerinde çalışma ve yayın izni veren Samsun Müzesi Müdür V. Sayın Uğur Terzioğlu başta olmak üzere, Emine Yılmaz'a ve kurtarma kazısını gerçekleştiren Samsun Müzesi Müdürlüğü'nün kıymetli uzmanlarına teşekkür ederiz.

** Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Samsun/Türkiye.

E-Posta: davut.yigitpasa@omu.edu.tr

ORCID No: <https://orcid.org/0000-0001-8821-5628>

Arkeolog, Samsun Müze Müdürlüğü, Samsun/Türkiye.

E-Posta: alpersirin84@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3773-939X>

adet kırık pişmiş toprak testicik, cam kaide parçaları, 3 adet altın küpe, 3 adet cam bilezik, 1 adet cam unguentarium, 2 adet cam şişe, 1 adet kırık cam şişe, 3 adet gümüş yüzük, 1 adet kırık bronz bileziğe ait parçalar, 1 adet kırık ve noksan gümüş Roma sikkesi, 1 adet kolyeye ait yuvarlak cam boncuklar, frit borucuklar ve diğer taneler ele geçirilmiştir. Taş sandık mezarlar ve buluntular, çağdaş mezar ve buluntuları ile karşılaştırılması sonucu tarihlendirilme yoluna gidilmiştir. Ele geçirilen taş sanduka mezarlar, mimari yapılar, çanak çömlekler, cam eserler ve sikke buluntularından hareketle Doğu Roma Dönemi kalıntıları yani *Neoclaudiopolis* antik kenti kalıntıları olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen bugünkü Vezirköprü İlçesi ve bahse konu Cumhuriyet Mahallesi'nin olduğu yerleşim Antik Kent üzerine inşa edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, Samsun, Vezirköprü, Doğu Roma, Neoklaudiopolis, Taş Sandık Mezar.

Abstract

Samsun Museum Directorate, Vezirköprü (*Neoclaudiopolis*) District, Cumhuriyet Neighborhood, in order to cover IIIrd Degree of Archaeological Site were carried out excavation and cleaning works in 2012-2017 within the scope of excavation works on the foundation excavation and sewage, rainwater infrastructure network on the streets.

In these studies, were identified the presence of 12 stone chest graves, water mite, stone floor and foundation wall remains. From these graves, were found pottery pieces, 1 broken terracotta jug, glass pedestal pieces, 3 gold earrings, 3 glass bracelets, 1 glass unguentarium, 2 glass bottles, 1 broken glass bottle, 3 silver rings, 1 piece fragments of broken bronze bracelet, 1 broken and deficient silver Roman coin, round glass beads of a necklace, frit tubes and other pieces. Stone chest tombs and finds were compared with contemporary graves and finds, and a way of dating was made. It is understood that the ruins of the sarcophagus, architectural structures, pottery, glass artifacts and coin finds were the remains of the ancient city of Neoclaudiopolis, namely the remains of the ancient city. Probably the settlement of today's Vezirköprü District and Cumhuriyet Neighborhood was built on the Ancient City.

Keywords: Black Sea, Samsun, Vezirköprü, East Roman, Neoklaudiopolis, Stone Chest Tomb.

Giriş

Vezirköprü, Samsun İline bağlı bir ilçe olup, İsfendiyar Dağları'nın doğuya doğru uzanan kesiminin güneyinde, Samsun'un 110 km güneybatısında bulunmaktadır.¹ İlçe, kuzeyde Alaçam ve Sinop'un Durağan, kuzeydoğuda Bafra, doğuda Havza, güneybatıda Çorum'un Osmancık ve batıda Sinop'un Saraydüzü ilçeleriyle çevrilidir. Vezirköprü depresyonu olarak adlandırılan havza tabanının güney tarafı Tavşan Dağı ve onun batıya doğru uzantısı olan Dip Dağı ile çevrelenmiş, batı tarafı ise Asarcık, Gölünkaşı, Küresırtı, Eğrikale ve Çaltı Kayası Tepesi'nde oluşan akarsularla parçalanmış, bu durumda Vezirköprü ilçesinin arızalı, yer yer de faylarla desteklenen bir topografyaya sahip olmasına sebep

¹ Yılmaz-Gül 2015, 5/8, 2.

olmuştur.² Vezirköprü'de bazıları yazın kuruyan çok sayıda akarsu bulunmaktadır. İstavloz, Esenli, Uluçay, Kürtler, Göl, Kuyma Deresi ilçenin önemli akarsularını oluşturur.³ Vezirköprü Ovası 350 m ve daha aşağı yükseltilerde yer almaktadır. Ovanın meyli güneyden kuzeye doğru gelişmiştir.⁴ Kültürlerin biçimlenmesinde coğrafya ve ekolojik koşullar önemli bir yer tuttuğu bilinen bir gerçektir. Vezirköprü coğrafyası da yerleşime uygun alanları bulunması ve ikliminin sürekli yerleşmeye uygun bir ortam oluşturmasından dolayı binlerce yıl boyunca farklı uygarlıkların sürekli olarak iskân ettiği önemli bir bölge konumuna sahip olmuştur.

Vezirköprü'de günümüze kadar tespit edilen en erken yerleşim Kalkolitik Dönem (MÖ 5500-MÖ 3000)'e aittir. Tunç Çağı, Demir Çağı, Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerinde de bölgenin kesintisiz olarak iskân edildiği görülmektedir.⁵

Pers Kralı III. Darius ile Makedonya Kral'ı Büyük İskender arasında gerçekleşen Arbela savaşıyla Amisos şehri Büyük İskender'in eline geçmiştir. Böylece bölgedeki Pers hakimiyeti yerini Makedonyalılar'a bırakmıştır.⁶

İskender'in ölümünün ardından *Amisos Şehri*'nin bulunduğu bölge İskender'in komutlarından olan Eumenes'in yönettiği *Kappadokia* ve *Paphlagonia-Pontus Straphlğı*'na verilmiştir. Eumenes'in ölümünden sonra Kassandros MÖ 315'de *Amisos*'u kuşatmış; Antigonos yeğeni Ptolemaios'u göndererek kenti ele geçirmiştir.⁷ Anadolu'da Kios/Gemlik'te yaşayan Persli Mithridates, *Paphlagonia*'ya gelip MÖ 302-301 yıllarında Kimita'yı zapt ederek kısa zamanda halktan destek alıp genişlettiği Pontos Devleti'ni kurmuş ve devletinin sınırlarını batıda *Amastris*, doğuda *Thermedon* güneyde *Amasia*, *Zela* ve tam olarak ne zaman alındığı bilinmese de *Amisos*'a kadar ulaştırmıştır.⁸

Amasyalı Strabon bölge hakkında detaylı bilgiler vermekte ve bölgeyi yörelere ayırarak ele almaktadır. Adını *Phazemon*'dan (Vezirköprü)⁹ alan *Phazemonitis* yöresinin kuzeyi *Gazelonitis* ve *Amisos*, batısı *Halys* Irmağı, doğusu *Phanaroia* (Taşova) ve geri kalan kısımları *Amaseia* ile komşudur. *Phazemon*, bir köy iken Pompeius tarafından kent ilan edilir ve *Neapolis* ismini alır. Roma döneminin ilk yüz yılında *Neapolis* adıyla bilinen yöre daha sonra İmparator Claudius (İ.S. 41-54) şerefine *Neoclaudiopolis* adını almıştır.¹⁰ Roma'nın ikiye bölünmesiyle Doğu Roma'nın egemenliğinde kalan bölge bu dönemde ana tanrıçanın suyu anlamındaki *Andrapa* olarak anılmaya başlamıştır. Zaman içerisinde bu ad hem şehrin adı hem de piskoposluk merkezinin adı olarak kullanılmıştır. Gaga biçiminde uzanan yüksek ve sarp bir dağın üzerinde *Sagylion* Kalesi¹¹ bulunmaktadır. *Phazemonitis*'in *Phanaroia*'ya doğru uzanan kısmında *Stephane* (Ladik Gölü) isminde denize benzeyen büyük bir göl vardır.¹²

Vezirköprü İlçesinde (Harita) en kapsamlı çalışmalar Oymaağaç Mahallesi sınırları içinde bulunan Oymaağaç Höyüğü'nde yürütülmüştür. Höyük, ilk olarak 1970 yılında Dengate tarafından tespit edilmiştir.¹³ Sonrasında bölgede 1971-1977 yılları arasında B.

² Çoban 2013, 406.

³ Çoban 2013, 406.

⁴ Gül-Kıvrak 2018, 204.

⁵ Bekker Nielsen 2013, 2014; Oymaağaç-Nerik Kazı Raporu, 2007; Temür-Yiğitpaşa 2019, 619-654.

⁶ Atasoy 1994, 116.

⁷ Lafli 2012, 50.

⁸ Atasoy 1994, 117.

⁹ Strabon XII. 3. 38; Arslan 2007, 18, dn. 61; Bekker-Nielsen 2013b, 42.

¹⁰ Bekker-Nielsen vd. 2015a, 1-96.

¹¹ Sagylion Kalesi'nin lokalizasyonu tam olarak bilinmemesine rağmen Büyükkale olabileceği tarafımızdan da önerilmektedir (Arslan 2007, 19, dn. 71).

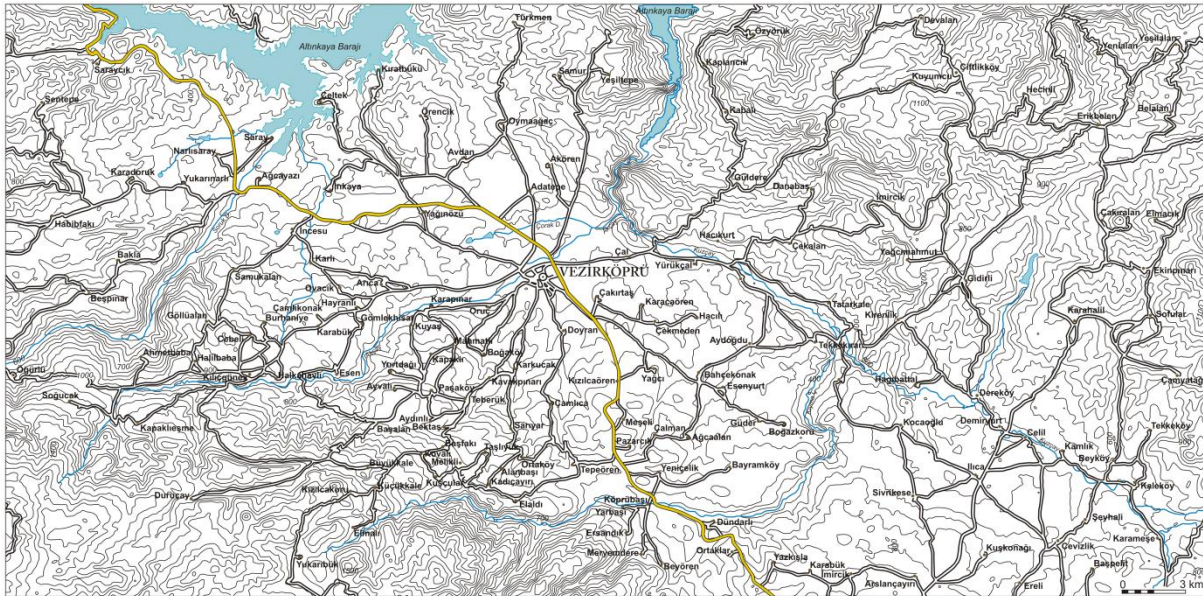
¹² Strabon XII. 3. 38.

¹³ Dengate 1978, 245-258.

Alkım tarafından yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir.¹⁴ 2005 yılında R. Czichon tarafından başlatılan kazılar günümüzde de devam etmektedir.¹⁵

Vezirköprü' de yürütülen bu çalışmaların yanında antik kaynaklarda adı geçen *Neoklaudiopolis*¹⁶ antik kentine ait yazıtlar ve sikkelerle ilgili olarak; French, Kahl ve Olshausen tarafından 1980 ve 1990'lı yıllarda bazı çalışmalar yapılmıştır.¹⁷ 2010 ve 2013 yıllarında Tønnes Bekker-Nielsen başkanlığındaki Danimarkalı bir ekip tarafından *Neoklaudiopolis* antik kenti ve Roma yollarını saptamak amacıyla yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir.¹⁸ Bölgede yapılan en son yüzey araştırması ise "Neoklaudiopolis Antik Kenti ve Territoriumu" adlı proje kapsamında A. Temür ve D. Yiğitpaşa tarafından 2018-2019 yıllarında gerçekleştirilmiştir.¹⁹

Samsun Müzesi Müdürlüğü uzmanlarınca Samsun İli, Vezirköprü İlçesi (Harita), Cumhuriyet Mahallesi, III. derece arkeolojik sit alanını kapsayacak şekilde 2012 yılında 217 ada, 26 parsel, 204 ada, 1 parselde temel hafriyat, 2014 yılında 517. ve 540. Sokaklardaki kanalizasyon çalışmalarında, 2015 yılında 204 ada, 6 parselde temel hafriyat ve 2017 yılında kanalizasyon ve yağmur suyu alt yapı şebekesi döşeme kazı çalışması kapsamında 524. ve 540. Sokaklarda kazı ve temizlik çalışmaları yapılmıştır.

Harita: Vezirköprü Haritası

¹⁴ Alkım 1972, 422-426; 1973, 435-438; 1974a, 5-16; 1974b, 553-556; 1975a, 23-28; 1975b, 5-12; 1976, 717-719; 1978, 542-547; Kızıltan 1992, 213-241.

¹⁵ Czichon 2007, 300; 2008, 187-196; Czichon-Klinger 2010, 58-65; Rainer vd. 2011, 169-250.

¹⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Bekker-Nielsen 2013b, 39-59.

¹⁷ French 1991, 612-613.

¹⁸ Bekker-Nielsen 2010, 87-91; 2013a, 203-213; Bekker-Nielsen-Högel 2012, 153-160; Bekker-Nielsen vd. 2015a, 1-96; Bekker-Nielsen-Czichon [2015b](#), 299-300.

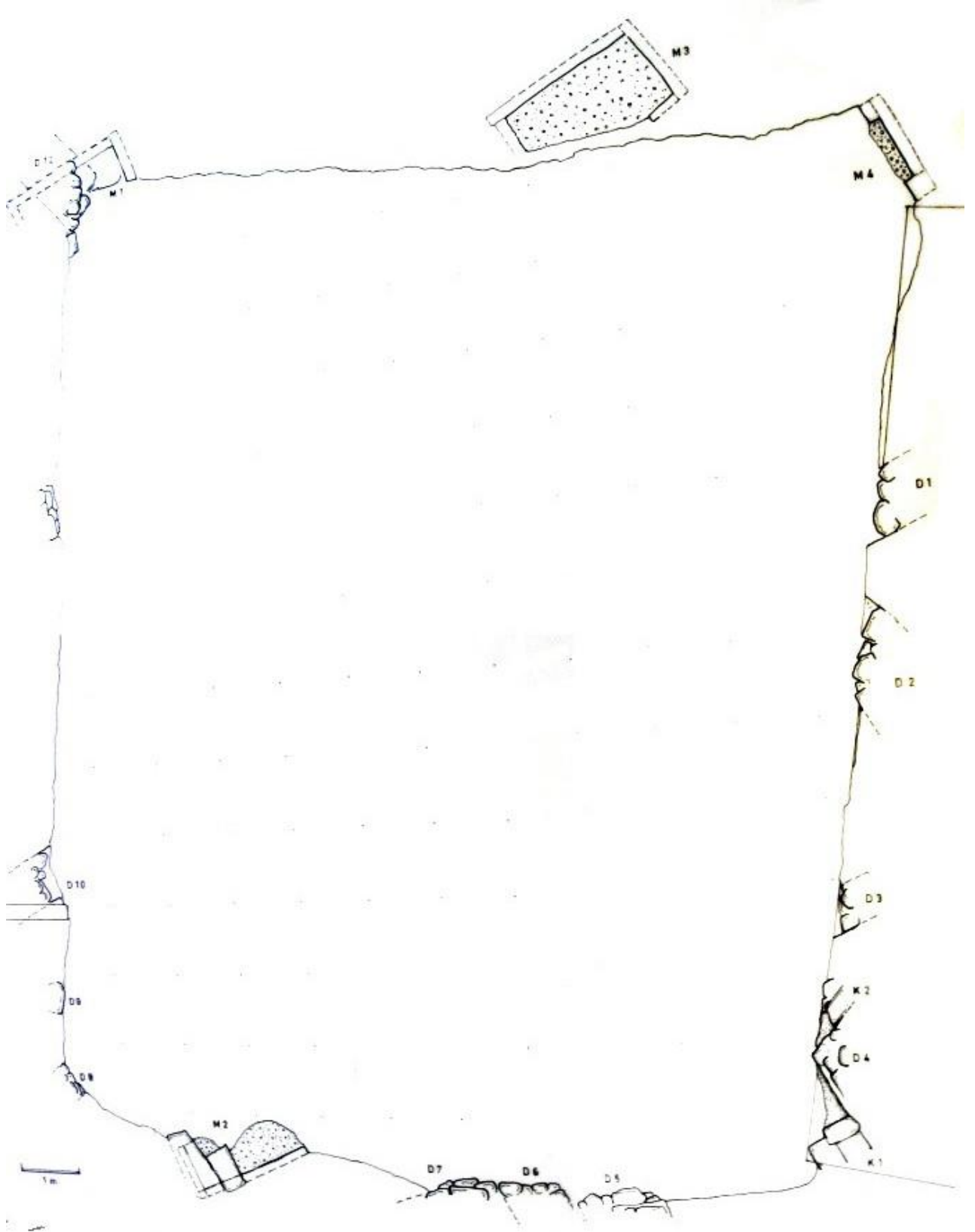
¹⁹ Temür-Yiğitpaşa 2020, 619-654. Vezirköprü İlçe merkezi ve köylerini kapsayan bu çalışma, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Geliştirme Destekleme Programı (PYO.FEN.1901.18.006; PYO.FEN.1901.17.009) tarafından desteklenmiştir.

Bu çalışmalarda 12 adet taş sandık mezar²⁰, su akarı, taş taban, temel duvar kalıntılarının varlığı tespit edilmiştir. Çanak çömlek parçaları, 1 adet kırık pişmiş toprak testicik, cam kaide parçaları, 3 adet altın küpe, 3 adet cam bilezik, 1 adet cam unguentarium, 2 adet cam şişe, 1 adet kırık cam şişe, 3 adet gümüş yüzük, 1 adet kırık bronz bileziğe ait parçalar, 1 adet kırık ve noksan gümüş Roma sikkesi, 1 adet kolyeye ait yuvarlak cam boncuklar, taştan yapılmış bir borucuk ve diğer taneler ele geçirilmiştir. Ele geçirilen taş sanduka mezarın, diğer mimari yapılar, çanak çömlekler, cam eserler ve sikke buluntularından hareketle Roma Dönemi kalıntıları yani *Neoclaudiopolis* antik kenti kalıntıları olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen bugünkü Vezirköprü İlçesi ve bahse konu Cumhuriyet Mahallesi'nin olduğu yerleşim Antik Kent üzerine inşa edilmiştir.

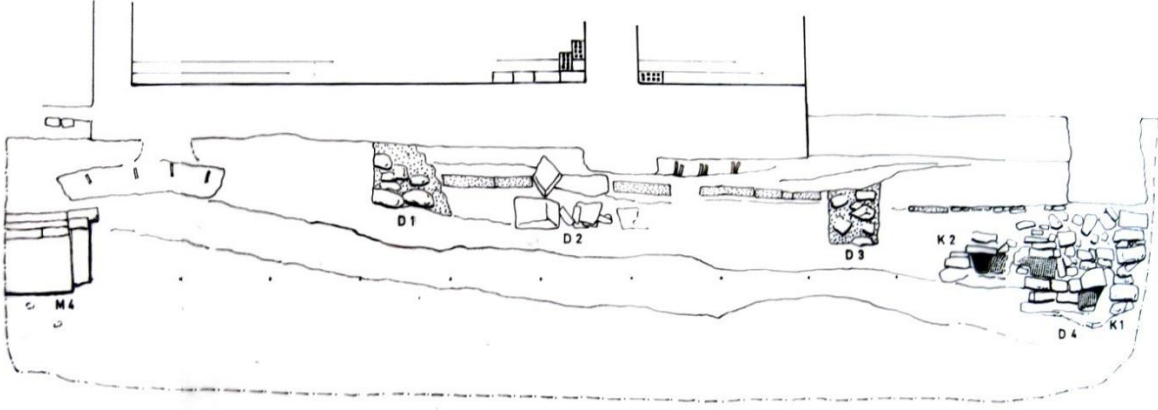
2012 yılında, Samsun İli, Vezirköprü İlçesi (Harita), Cumhuriyet Mahallesi, 217 ada, 26 parselde Müze Müdürlüğü uzmanlarınca yaklaşık 12,50x10,50 m ölçülerinde ve 2,80 m derinliğinde açılmış olan temel hafriyat kazısında mezarlar ortaya çıkmıştır (Çiz. 1-5).²¹ Alanın kuzeyinde, doğusunda, kuzeydoğusunda ve batısında olmak üzere 4 adet tahrip olmuş taş sandık mezar, kuzeybatısında duvar temeli kalıntıları, güneydoğusunda ise su akarı ile yüzeye yakın bir taban döşemesi tespit edilmiştir (Çiz. 1-5).

²⁰ Dikine yerleştirilen yassı taş bloklarıyla, çoğunlukla kare ve dikdörtgen planda sandık şeklinde oluşturulan mezarların üst örtüsü ise büyüklüğüne göre bir veya iki yassı taşın dikine yerleştirilmiş sal taşlarının üzerine oturtulmasıyla yapılmaktadır.

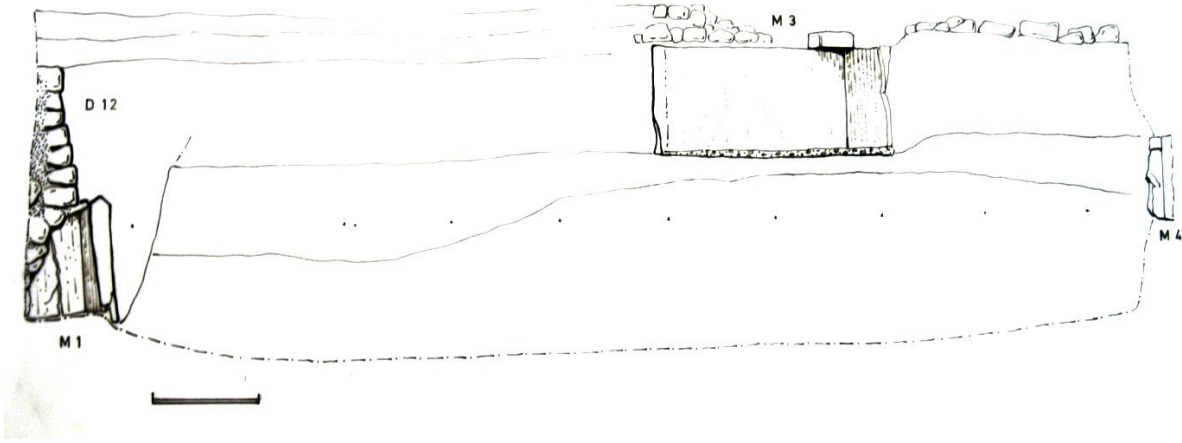
²¹ Samsun Müze Müdürlüğü'nce hafriyat sonrası alanda gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde Cumhuriyet Mahallesi III. Derece arkeolojik sit alanı olarak tescil edilmiştir.

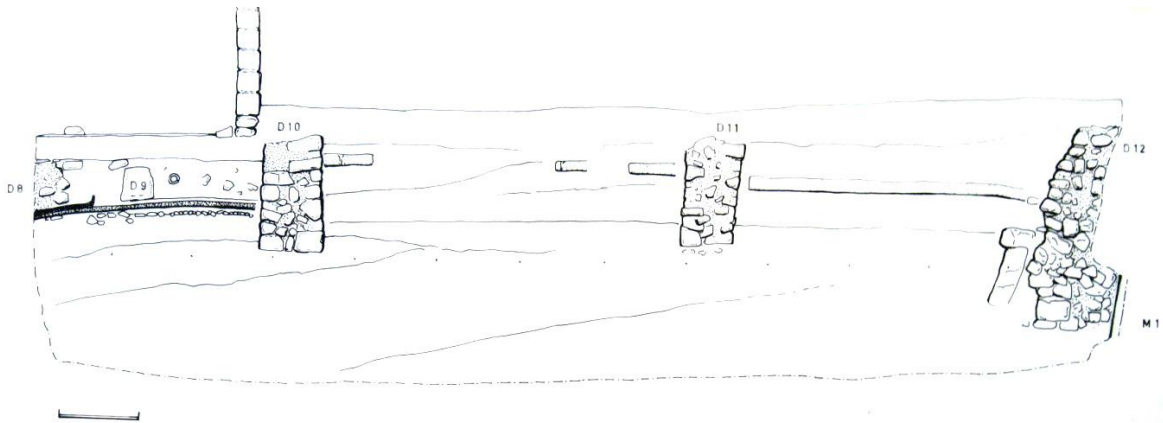
Çiz. 1: 217 ada, 26 parsel alanının planı

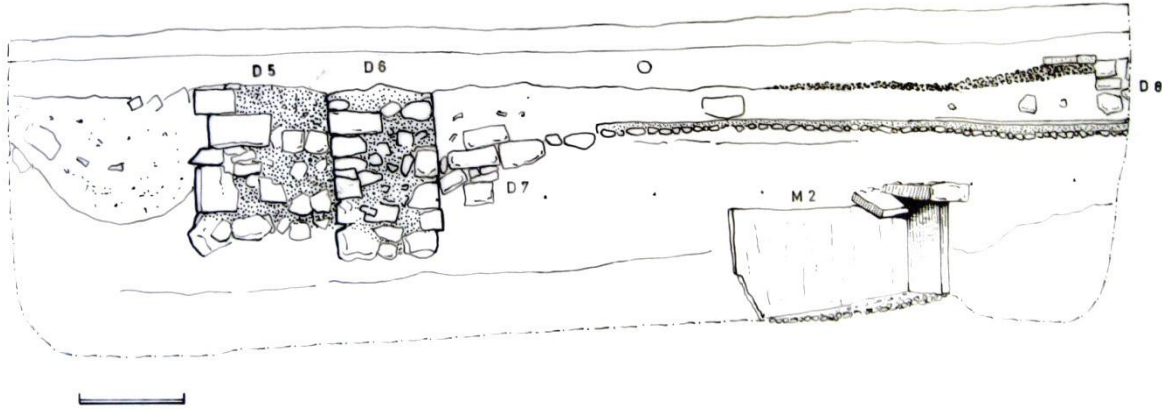
Çiz. 2: A-A' Kesiti

Çiz. 3: B-B' Kesiti

Çiz. 4: C-C' Kesiti

Çiz. 5: D-D' Kesiti

M1 Taş Sandık Mezar, Mimari Temel ve Taban Kalıntıları:

Hafriyatın yapıldığı alanın güneybatısında; yüzeyden yaklaşık 1,60 m derinlikte kısmen tahrip olmuş 1,80x0,75 m ölçülerinde bir taş sandık mezar yer almaktadır (Res. 1-2; Çiz. 1, 3-4). Mezar zemini ana toprak üzerine yerleştirilen 10 cm kalınlığında taş levhalar oluşturmaktadır. Taban ve tavan arası 65 cm'dir. Mezarın yan kısımlarında parçalı taş levhalarla oluşturulmuştur. Günümüze mezarın sadece iki yan duvarı ve tavan kısmın da iki taş levha parçası gelebilmiştir.

Mezarın bulunduğu alandaki toprağın temizlenmesi sırasında Roma Dönemi terra sigillata ve kahverengi astarlı pişmiş toprak çanak çömlek parçaları ile kemik ve cam kaide parçaları ele geçmiştir (Res. 3).

Mezarın yaklaşık 2,60m doğusunda ve yüzeyden 50 cm derinlikte bir yapıya ait olduğu anlaşılan 1,60x2,30 m ölçülerinde bir temel duvarının varlığı tespit edilmiştir (Res. 4). Ayrıca yüzeyden 1 m derinlikte, taş sanduka mezarın yaklaşık 70 cm yukarısında yatay olarak devam eden 5 m uzunluğunda; küçük taşların üzerine harçtan yapılmış bir tabakanın varlığı görülmüştür (Res. 1; Çiz. 1, 3-4).

Res. 1: M1 Taş Sandık Mezar

Res. 2: M1 Taş Sandık Mezar

Res. 3: M1 Taş Sandık Mezar buluntuları

Res. 4: Temel izi

M2 Taş Sandık Mezar, Mimari Temel, Taban Kalıntıları ve Su Akarı:

Hafriyat alanının güneydoğusunda yanındaki 3 katlı binaya sıfır olarak kazılmış olan alanın güney köşesinde yüzeyden yaklaşık 50 cm derinlikte güneybatı yönündeki temel kalıntısının devamı olan taş örgü ve bu taş örgü içerisinde hafriyat kazısı sırasında 1 m kısmı tahrip edilmiş olan bir su akarı tespit edilmiştir.

Su akarının görülebilen kısmı yüzeyden yaklaşık 80cm derinlikte olup yukarı doğru eğimli olarak devam etmektedir. Yaklaşık 20x30 cm ebatlarındaki su akarının içindeki toprak dolgu temizlenerek akarının kırmızı renkli topraktan yapılmış “U” biçimli tuğlalarla oluşturularak üzerine taş plakalar yerleştirildiği tespit edilmiştir. Yanındaki binanın temeli altında 30 cm derinlikte harç üzerine pembe renkte ve 10 cm kalınlıkta taş bir tabanın olduğu görülmüştür. Tabanın iki yanında yine bir yapıya ait temel kalıntısının varlığı tespit edilmiştir. Alanın güneydoğu köşesinde yüzeyden yaklaşık 80 cm derinlikteki muhtemelen taş bir sanduka mezara ait sadece 90x90 cm ebadında bir levhası görülebilen kalıntılar vardır (Res. 5-8; Çiz. 1, 5).

Res. 5: M2 Taş Sandık Mezar

Res. 6: Su akarı kalıntısı

Res. 7: M3-M2 Taş Sandık Mezarları

Res. 8: M3-M2 Taş Sandık Mezarları

M3 Taş Sandık Mezar:

Alanın batısında, kuzeye kayık olarak yüzeyden yaklaşık 50 cm derinlikte ve 1,90x1,20 m ölçülerinde bir kısmı hafriyat sırasında tahrip olan taş bir sandık mezara ait kalıntılar tespit edilmiştir. Mezar taş levhalardan oluşturulmuş, üzeri üç parça halinde taş levhalarla kapatılmıştır. Mezarın içerisindeki toprak temizlenmiş ve *in-situ* olarak baş kısmı doğuya bakar yönde defnedilmiş bir birey ortaya çıkarılmıştır. Mezarın içi ve çevresindeki toprakta

bir buluntuya rastlanmamıştır. Mezar form ve teknik olarak güneybatı ve güneydoğudaki taş sanduka mezarlara benzemektedir. Kodu diğerlerinden daha yüksekte olması nedeniyle muhtemelen diğer mezarlardan daha sonra yapılmıştır (Res. 7-11; Çiz. 1, 3).

Res. 9: M3 Taş Sandık Mezarı

Res. 10: M3 Taş Sandık Mezarı

Res. 11: M3 Taş Sandık Mezarı taşı

M4 Taş Sandık Mezar, Mimari Temel ve Taban Kalıntıları:

Alanın kuzeybatı köşesinde zeminden 60 cm derinlikte yaklaşık 1 m uzunluğundaki yan levhası günümüze ulaşan bir mezara ait kalıntı tespit edilmiştir. Taş levhanın hemen üzerine yapılmış bir yapının temeline ait duvar kalıntıları bulunmaktadır. Ayrıca kazı alanının kuzeyinde, kuzeybatıdaki taş sanduka mezarın doğusunda, yüzeyden 40 cm derinlikte ortalama 4 m ara ile yapılmış yaklaşık 1,30 m uzunluklarında iki sıra temel duvarı kalıntısı tespit edilmiştir. Temel duvarları arasında yüzeyden yaklaşık 1 m derinlikte bir tabanın varlığı görülmektedir (Res. 14). Ancak bu tabanın bir kısmı pembe renkli taş ile kaplanmıştır (Çiz. 1-3).

Res. 12: M4 Taş Sandık Mezarı

Res. 13: M4 Taş Sandık Mezarı

Res. 14: Temel izi

Genel olarak bakıldığında taş sandık mezarların yapım tekniği, mezarlarda ele geçen seramik ve cam buluntulardan yola çıkarak bu kalıntıların Roma Dönemi’ne ait olabileceği değerlendirilmektedir. Mimari yapıya ait temel kalıntısının ise koddaki seviye farkından hareket ederek Geç Roma Dönemi’ne ait olması muhtemeldir.

Vezirköprü’nün güneyinde ve yakın konumda olan bu bölge topografik açıdan hâkim bir tepe görünümündedir. Bu görünümünden dolayı yanındaki şehir mezarlığı ve karşısındaki Pancar Dairesi ve ona bitişik otopark olarak kullanılan alanı da içine kesim ile ana yol kenarındaki Vabartum AVM’ye ve Vezirköprü şehir çıkışı yolundaki Özel İdare Lojmanlarına kadar olan bu bölgenin Roma ve Doğu Roma Dönemi’nde kullanılan bir yerleşim yeri olduğu tespit edilmektedir. Bu yerleşim yerinin Antik Dönem’deki isminin *Neoclaudiopolis* olduğu ve MS 41-54 yılları arasında Roma İmparatoru olan **Claudius** tarafından planlı bir kent olarak inşa edildiği belirtilmektedir.²² Strabon’un bildiriminden başka Vezirköprü’de bulunan bir yazıtta yer alan “ἡ βνπιῆ θαὶ ὁ δῆκνο” yazısı ve devamındaki “Νενθιαπδηνπιενηῶλ” ifadesi, Vezirköprü’nün “*Neoclaudiopolis*” olarak adlandırıldığı olasılığını da desteklemektedir.²³

Muhtemelen bugünkü Vezirköprü İlçesi ve bahse konu Cumhuriyet Mahallesi’nin olduğu yerleşim Antik Kent üzerine inşa edilmiştir. Vezirköprü’den Samsun Müzesi’ne gelen birçok eser bulunmaktadır. Aynı zamanda bu bölgede inşaat çalışmaları sırasında bulunan mimari parçalar halen yüzeyde durmaktadır. Geçmişte inşa edilen binaların temelleri yüzeyssel

²² Jobs 2005, 29.

²³ Aktaş 2018, 73.

oldukları için 50-100 cm'yi geçmediğinden Antik kalıntılar tahrip edilmeden bu temellerin altında kalmıştır. Ancak yeni imar şartlarına göre inşaat temelleri 3-4 m derinliğe indiğinden 217 ada, 26 parseldeki hafriyatta olduğu gibi Antik kalıntıların tamamen tahrip olması söz konusudur.

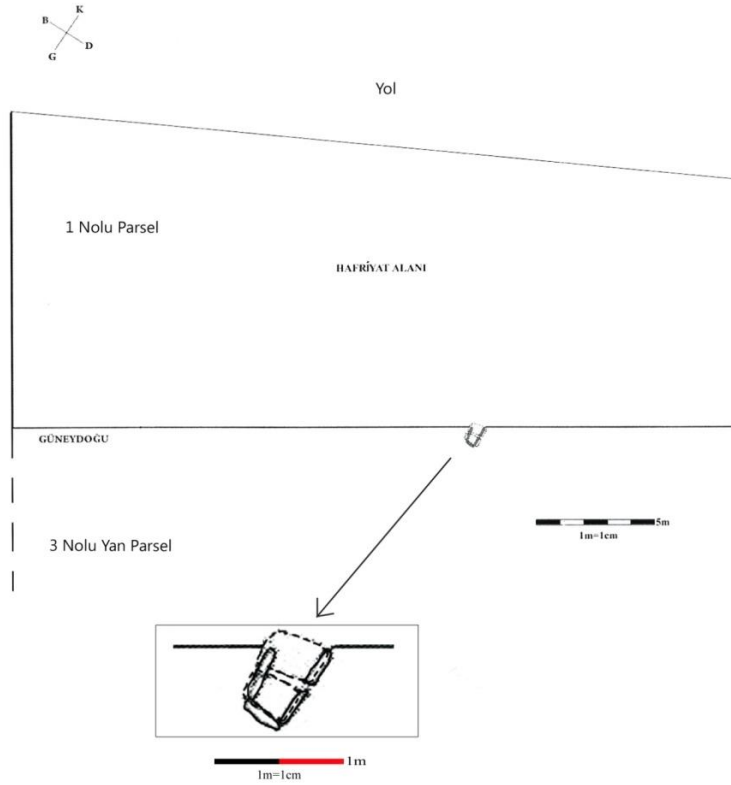
2012 yılında, Vezirköprü ilçesi, Cumhuriyet Mahallesi III. derece arkeolojik sit alanı içinde yer alan 204 ada, 1 parseldeki temel hafriyat kazısı alanı, kuzeydoğu yönde 10,50 m güneybatı yönünde ise 13,50 m genişliğinde ve 30 m uzunluğunda olup yüzeyden itibaren derinliği kuzeydoğuda 3,30 m güneybatı yönünde ise 2,90 m'dir (Çiz. 6). Güneydoğu yönünden güneybatı yönüne doğru yüzeyden yaklaşık 1 m derinlikte, parselin dört farklı noktasında ortaya çıkan eski su boruları hatları ile kuzeybatıdan güneydoğu yönüne doğru devam eden büz şeklindeki bir kanalizasyon borusunun da hafriyat alanı içinden geçmiş olduğu gözlemlenerek bu güzergahların yüzeyden 1m derinlikte ve yaklaşık 2 m genişlikte açılarak işlem bitiminde yeniden bu güzergahların doldurulduğu gözlemlenmiştir.

M5 Taş Sandık Mezar ve Mimari Temel Kalıntısı:

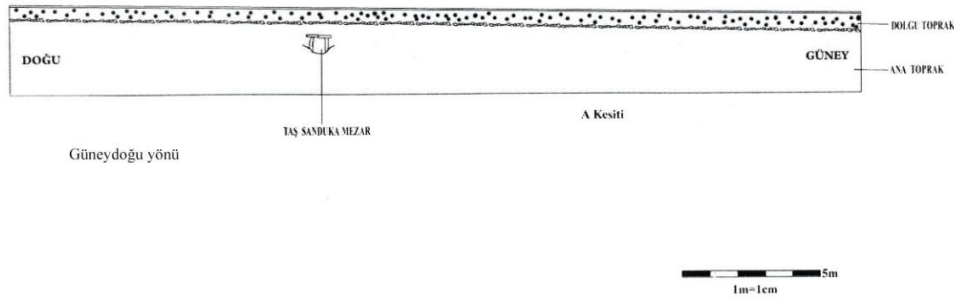
Yine parselin doğu, kuzey yönlerine denk gelen kısımları ile kuzeydoğu ve güneydoğu yönlerinde olmak üzere birbirlerine bitişik olarak parsel üzerinde bulunan ve yakın zamanda yıkılmış olan dört farklı betonarme binanın temellerinin yüzeyden yaklaşık 1,70 m ile 3 m arasında değişen derinliğe dek indiği ve bu bina temellerinin hafriyat alanının büyük bir kısmını kapsadığı anlaşılmış olup temel kalıntılarının devamında da ana toprak seviyesinden 1,40 m ile 30 cm arasında değişen derinliğe dek inilmiştir (Res. 15). Hafriyat alanının güneydoğu yönündeki dolgu toprağı da genel olarak 50 cm'ye dek inmekte olup devamında ana toprak devam etmektedir. Parselin güneybatı yönüne doğru bu alandaki hafriyat içinde çok sayıda irili ufaklı beton moloz parçaları ortaya çıkmış olup alanın genel olarak moloz yığıntıları ve dolgu toprakla dolu olduğu ve dolgu toprak içerisinde de yer yer kiremit parçaları ile *in-situ* konumda olmayan bağımsız ve muhtemelen taş sanduka mezara (M5) ait parçalanmış taş levha parçaları görülmüştür.

M6 Taş Sandık Mezar:

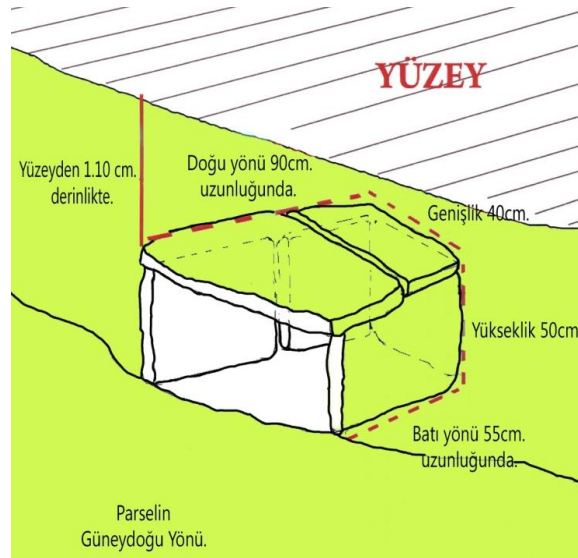
Hafriyatı yapılan parselin güneydoğusunda yüzeyden yaklaşık 1,10 m derinlikte bir kuzey-güney yönünde uzanan bir sandık mezar (M6) tespit edilmiştir. Mezarın doğu levhasının yaklaşık 90 cm'lik, batı levhasının ise yaklaşık 55 cm'lik kısmı günümüze ulaşmıştır. Mezarın kuzey levhasının genişliği ise yaklaşık 40 cm'dir. Yüksekliği 50 cm olan mezarın içindeki dolgu toprak temizlenmiş ancak bir buluntu ya da defin kalıntısına rastlanılmamıştır.

Çiz. 6: 204 ada 1 parselin ve M6 taş sanduka mezarın planı (Çiz. O. Alper Şirin)

Çiz. 7: 204 ada 1 parselin ve M6 taş sanduka mezarın kesiti (Çiz. O. Alper Şirin)

Çiz. 8: M6 Taş sanduka mezarı (Çiz. O. Alper Şirin)

Res. 15: 204 ada 1 parsel ve taş sanduka mezar

Res. 16: 204 ada 1 parseldeki M6 taş sanduka mezar

2014 yılında Vezirköprü ilçesi, Cumhuriyet Mah., III. derece arkeolojik sit alanını kapsayacak şekilde kanalizasyon alt yapı çalışmalarında ortalama 1,20 m genişliğe ve 1,90 m derinliğe inilmiştir (Res. 17-20). Bu çalışmalar sırasında sadece 517 ve 540. Sokakta arkeolojik veri tespit edilmiştir.

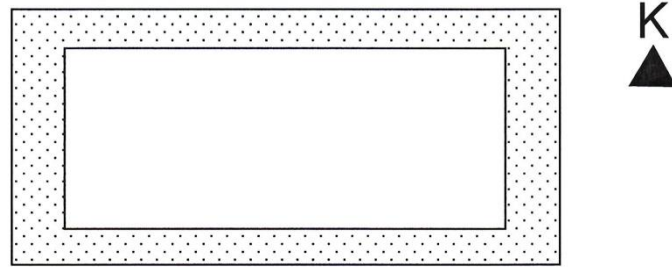
Res. 17-18: Cumhuriyet Mahallesi Kanalizasyon Alt Yapı Çalışmasından Görüntüler

Res. 19-20: Cumhuriyet Mahallesi Kanalizasyon Alt Yapı Çalışmasından Görüntüler

M7 Taş Sandık Mezar:

Cumhuriyet Mahallesi, 517. Sokak'ta gerçekleştirilen kanalizasyon alt yapı çalışması sırasında: kuzey-güney istikametinde, yüzeyden yaklaşık 1,20 m derinlikte yerel kayrak taşından yapılmış sandık şeklinde bir mezara (M7) rastlanmıştır (Res. 21-24; Çiz. 9). Mezarın tabanı tahrip edilmiş, kapak taşının ise kuzey kesimi *in-situ* halde kısmen sağlam durumda ele geçmiştir. Mezarın boyu dıştan ortalama 1.90 m, eni 83 cm, yüksekliği ise 85 cm'dir. Mezarı oluşturan levhaların ortalama kalınlığı yan levhalarda 20 cm, kapak taşında ise 12 cm'dir. Mezarda yapılan temizlik çalışmasında bir buluntu tespit edilememiştir. Temizlik, ölçü, Çiz. ve fotoğraflama çalışmalarını müteakip mezar kapatılmıştır.

Çiz. 9: 517 No'lu Sokak'taki M7 Taş Sandık Mezar Planı

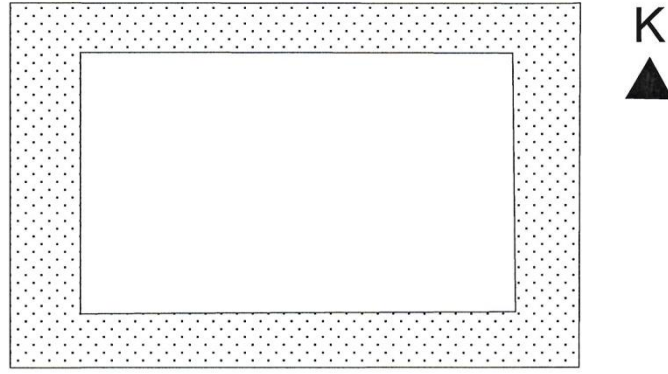
Res. 21-22: 517. Sokak'taki M7 Taş Sandık Mezar

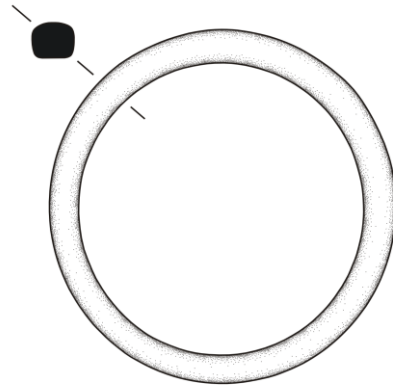
Res. 23-24: 517. Sokak'taki M7 Taş Sandık Mezar

M8 Taş Sandık Mezar:

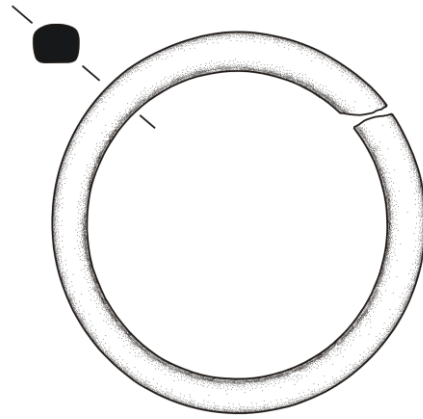
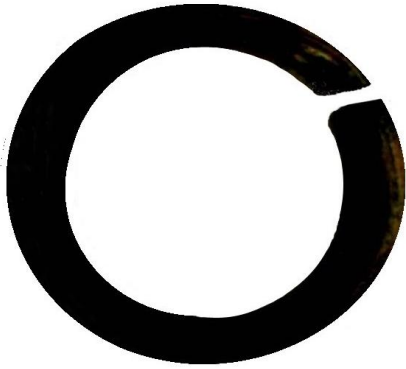
Cumhuriyet Mahallesi, III. derece arkeolojik sit alanında yer alan 540. Sokak'taki alt yapı çalışmaları sırasında zeminden 1,20 m derinlikte, kuzey-güney istikametinde, yerel taştan yapılmış ve Bizans Dönemi'ne tarihlenen bir adet sandık mezara (M8) rastlanılmıştır. Mezar dıştan 1,97 m boyunda ve 1,16 m eninde ve 105 cm yüksekliğindedir. Mezarın yan taşları uzun kenarlarda yaklaşık 11cm, kısa kenarlarda ise 22 cm kalınlığındadır (Çiz. 10). Mezar daha önce açılmış olduğu için kapak taşı kırılmış ve yerinden oynamış vaziyettedir. Mezarda iki adet cam bilezik ele geçirilmiştir (Res. 25-26; Çiz. 11-12). Siyah opak camdan yapılmış olan ilk bileziğin çapı 65,14 mm, kalınlığı 7,25 mm'dir. Yuvarlak halka formulu bileziğin üzerindeki beyaz sırlarda dökülmeler vardır (Çiz. 11). Yine siyah opak camdan yapılmış olan ikinci bileziğin çapı 65,34 mm, kalınlığı 7,75 mm olup yuvarlak halka formudur. Birleşme yerinden kırık ve noksandır. Üzerindeki beyaz sırlarda dökülmeler mevcuttur (Çiz. 12).

Çiz. 10: 540 No'lu Sokak'taki M8 Taş Sandık Mezar Planı

Res. 25: M8 Taş Sandık Mezar Cam Bilezik Çiz. 11: Cam Bilezik çizimi

Res. 26: M8 Taş Sandık Mezar Cam Bilezik Çiz. 12: Cam Bilezik çizimi

M9 Taş Sandık Mezar:

Vezirköprü İlçesi sınırları içerisinde bulunan ve aynı zamanda III. derece arkeolojik sit alanı olan Cumhuriyet Mahallesi'nde yer alan 204 ada, 6 parselde 2015 yılında yapılan hafriyat çalışması sırasında, parselin batı kısmında, doğu-batı yönünde uzanan yüzeyden yaklaşık 70 cm derinlikte kireç taşıdan yapılmış bir sandık mezar (M9) tespit edilmiştir. (Res. 27-33; Çiz. 12).

Mezarın büyük bir kısmı 204 ada, 4 numaralı komşu parselin içerisinde yer almaktadır. 6 numaralı parselde mezarın yaklaşık 40 cm'lik küçük bir kısmı vardır. Mezar; *in-situ* durumda olup, dar ve uzun yan köşeler yekpare şekilde, kapak taşı ise 4 parçadan meydana gelmektedir. Doğu yönündeki dar yüzünde bulunan ve kapak olarak kullanıldığı anlaşılan taş iki parça halinde kırık olup, 84x89 cm ölçülerindedir. Mezarın dar ve yan blok taşlarının ortalama kalınlığı 20 cm'dir. Uzun yan kenardaki yekpare durumdaki taşlar ortalama 90 cm yüksekliğinde, 2 m uzunluğundadır. Blok taşların sadece iç yüzleri işlenmiştir. Mezarın iç kısmı ise 85 cm genişliğinde, 90 cm yüksekliğinde ve 180 cm uzunluğunda olup, zeminin 40 cm'lik kısmının toprak ile dolduğu görülmüştür. Mezarın içindeki yaklaşık 40 cm'lik birikmiş toprak dikkatli bir şekilde kaldırılmıştır. Mevcut buluntulara göre kadın bir bireye ait olduğu anlaşılan iskelet; mezarın üstten su alması ve var olan doğal nemden dolayı tamamen erimiştir. Mezardan ölü hediyesi olarak; doğu-batı yönündeki iskeletin sağ ve sol kenarlarında zemin seviyesinde 1 adet çift sarkaçlı altın küpe (Res. 34; Çiz. 13), 2 adet tek sarkaçlı altın küpe (Res. 35-36; Çiz. 14-15), 1 adet cam bilezik (Res. 37; Çiz. 16), 1 adet cam unguentarium (Res. 38; Çiz. 17), 2 adet kırık cam şişe (Res. 39-41; Çiz. 18-19), 2 adet korozyonu çok fazla olan gümüş yüzük (Res. 43-44; Çiz. 20-21), 1 adet kırık bronz bilezik parçaları (Res. 45; Çiz. 22) ve bir 1 kolyeye ait yuvarlak cam ve fritten yapılmış taneler ele geçirilmiştir (Res. 46; Çiz. 23). *İn-situ* durumdaki M9 sandık mezar; temizliği yapıp eserler toplanmış, mezarın iki parça halindeki düşen kapak taşı parçaları yerine yerleştirilerek kapatılmıştır (Res. 33). Sandık tipi bu mezar, çıkan buluntuların (Res. 42) özellikleri dikkate alındığında Roma Dönemi'ne tarihlenmelidir.

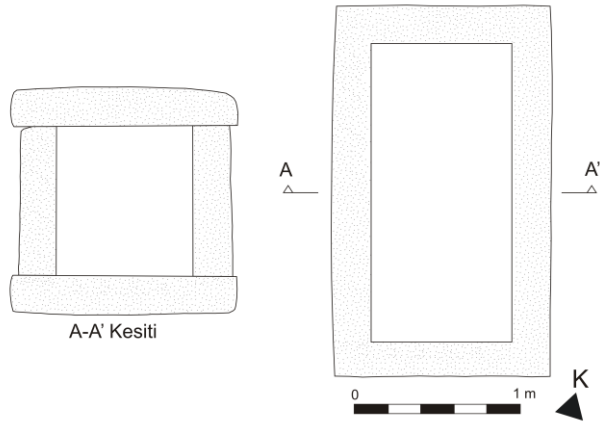
Res. 27-28: M9 Taş Sandık Mezar

Res. 29-30: M9 Taş Sandık Mezar

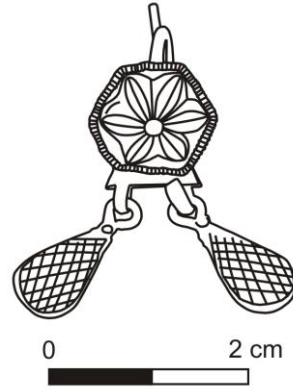

Res. 31-32: M9 Taş Sandık Mezar

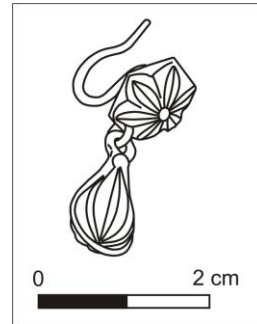
Res. 33: M9 Taş Sandık Mezar

Çiz. 12: M9 Taş Sandık Mezar Planı ve Kesiti

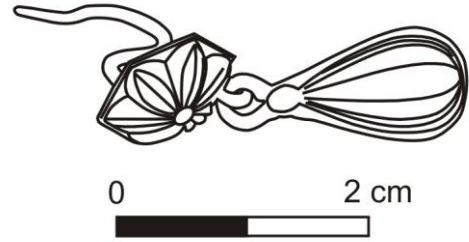
Res. 34: M9 Taş Sandık Mezar çift sarkaçlı altın küpe

Çiz. 13: Çift sarkaçlı altın küpe çizimi

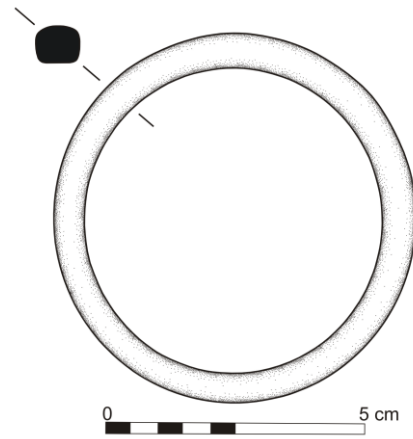

Res. 35: M9 Taş Sandık Mezar tek sarkaçlı altın küpe

Çiz. 14: Tek sarkaçlı altın küpe çizimi

Res. 36: M9 Taş Sandık Mezar tek sarkaçlı altın küpe Çiz. 15: Tek sarkaçlı altın küpe çizimi

Res. 37: M9 Taş Sandık Mezar cam bilezik Çiz. 16: Cam bilezik çizimi

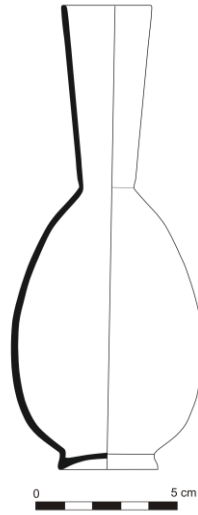
Res. 38: 1. Cam Tüp biçimli unguentarium Çiz. 17: 1. Cam Tüp biçimli unguentarium

Res. 39: 2. Cam şişe

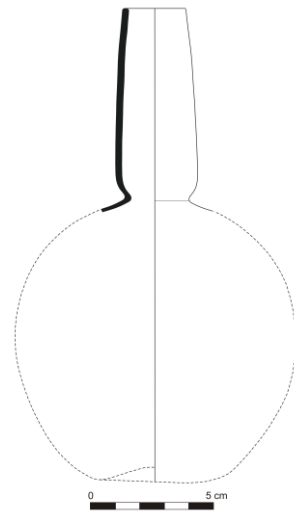
Res. 40: 2. Cam şişe

Çiz. 18: 2. Cam şişe

Res. 41: 3. Cam şişesi

Çiz. 19: 3. Cam şişe

Res. 42: M9 ve M10 taş sandık mezar buluntularının toplu görüntüsü

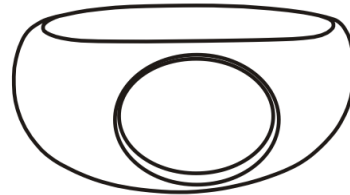
Res. 43: M9 taş sandık mezar gümüş yüzük

Çiz. 20: Gümüş yüzük

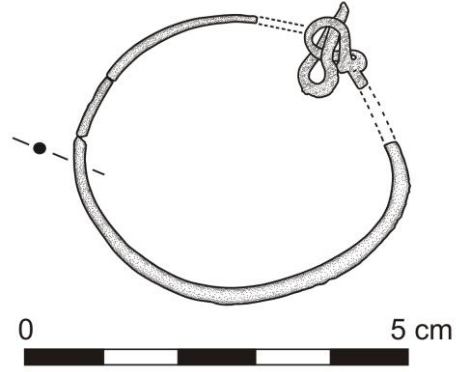
Res. 44: M9 taş sandık mezar gümüş yüzük

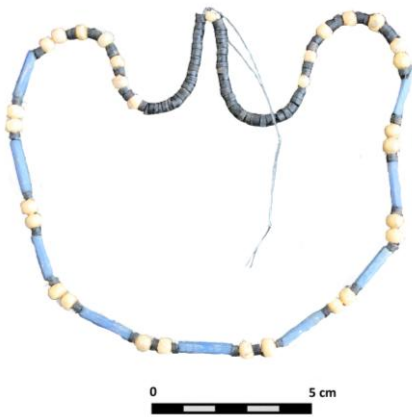
Çiz. 21: Gümüş yüzük

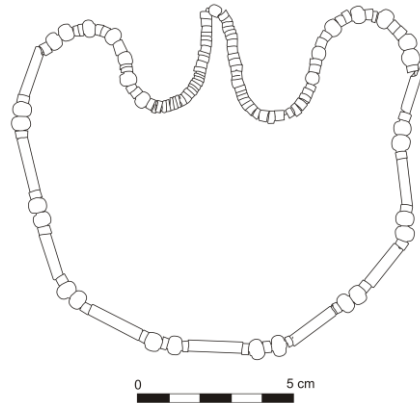
Res. 45: Bronz bilezik

Çiz. 22: Bronz bilezik

Res. 46: Cam-frit kolye

Çiz. 23: Cam-frit kolye

M10 Taş Sandık Mezar:

Hafriyat alanının içerisinde yer alan ve eski binaya ait bodrum kat duvarlarının dibinde önceden tahrip edilerek parçalandığı anlaşılan bir sandık mezara (Res. 47-49) ait olduğu düşünülen toprak içinde ise 1 adet kırık ve noksan gümüş Roma sikkesi (Res. 50), 1 adet kırık pişmiş toprak testicik (Res. 51; Çiz. 24), 1 adet cam şişe (Res. 52; Çiz. 25) ve 1 adet korozyonlu gümüş yüzük (Res. 53; Çiz. 26) ele geçmiştir. Gümüş sikke büyük bir olasılıkla 3. yüzyıla aittir. Birimi *Antoninianus*'dur. *İn-situ* olmadığından bu mezarla ilgili belgeleme çalışması yapılamamıştır.

Res. 47-48: M10 Taş Sandık Mezar

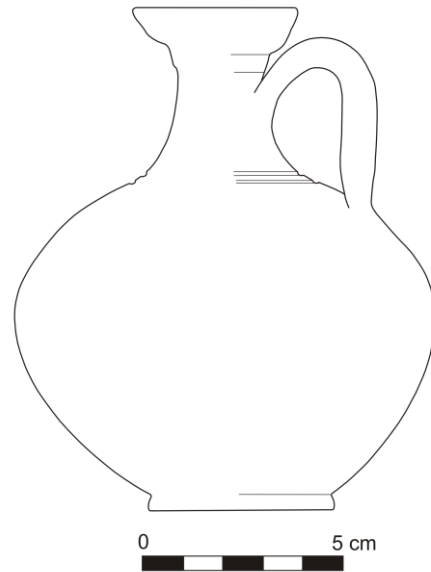
Res. 49: M10 Taş Sandık Mezar içi

Res. 50: Gümüş sikke

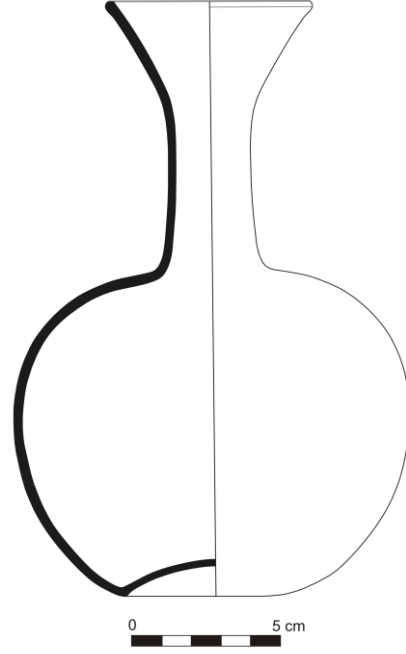
Res. 51: Pişmiş toprak çömlekçik

Çiz. 24: Çömlekçik

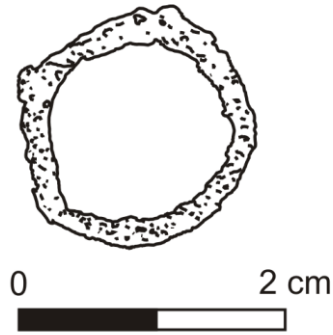
Res. 52: Cam şişe

Çiz. 25: 4. Cam şişe

Res. 53: Bronz yüzük

Çiz. 26: Bronz yüzük

2017 yılında, Vezirköprü İlçesi, Cumhuriyet Mahallesi, III. derece arkeolojik sit alanında yapılacak olan kanalizasyon ve yağmur suyu alt yapı şebekesi döşeme kazı çalışması kapsamında toplam 1176 muzunluğundaki yol üzerinde 2 m derinliğinde ve 80 cm eninde kanallar kazılarak kanalizasyon ve yağmur suyu boruları döşenmiştir. Çalışmalar esnasında aynı alanların kanalizasyon, su, telefon, elektrik ve doğalgaz vb. hatları nedeniyle zaman zaman kazıldığı ve özellikle kamu bina ile müstemilatlarının olduğu alanlarda zemin düzenleme ve alt yapı amacıyla eski yıllarda derin kazılar yapıldığı çöplük, bozulmuş, bağımsız ve niteliksiz duvar taşları ile atıklardan anlaşılmaktadır.

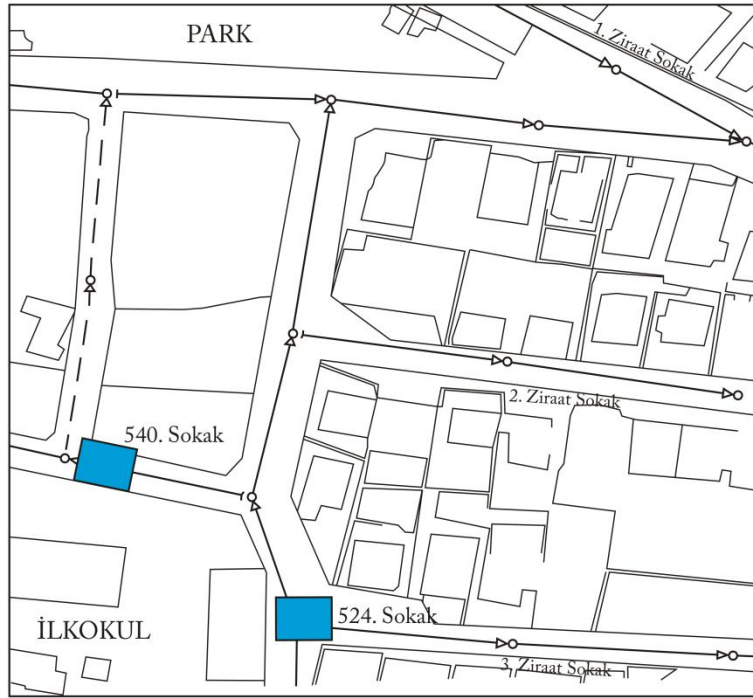
M11 Taş Sandık Mezar:

1970'li yıllarda hastane ve okul binalarının olduğu, günümüzde Atatürk Orta Okulu'nun bulunduğu 524 numaralı sokakta daha önce kazıldığı artık malzemelerden anlaşılan kanal kesitlerinde (Res. 54-55) tescile önerilmeyecek derecede tahrip edilmiş mezar izleri (M11; Res. 56; Çiz. 27), mimari yapı (Res. 57) ve yine duvar ya da temele ait olabilecek bağımsız ve niteliksiz taş yığınları gözlenmiştir. 524. Sokak'ta tescile önerilemeyecek

durumda olup, kısmen mevcudiyetini koruyan kaba taş parçalarıyla yapılmış bir mezar (M11) kanal açma çalışması yapılmayacak harita üzerine yeri işaretlenerek kapatılmıştır.

Res. 54-55: Kanalizasyon ve Yağmur Suyu Alt Yapı Çalışmalarından Görünüm

Çiz. 27: 524 ve 540 No'lu sokaklardan mezar parçası çıkan alan

Res. 56: M11 Taş Sandık Mezar

Res. 57: Tahrip edilen temel kalıntıları

M12 Taş Sandık Mezar:

Atatürk Orta Okulu ve kapalı halk pazarı arasındaki 540 no'lu Sokak'ta da tamamen tahrip edilmiş bir mezar (M12; Res. 58) tespit edilmiş ve harita üzerine işaretlenerek kanal açımı (Res. 59) devam etmeden kapatılmıştır (Çiz. 27).

Res. 58: 540. Sokaktaki tahrip olmuş mezar Res. 58: Kanalizasyon ve Alt Yapı Çalışmaları

Değerlendirme ve sonuç

Samsun İlinde kaçak kazı ve tahribatın en yoğun alanların başında şüphesiz Vezirköprü gelmektedir. Samsun Müzesi envanterinde bulunan birçok antik malzemenin Vezirköprü'den getirilmiş olması da bunun en büyük delilidir.²⁴

Taş sandık mezar geleneği Anadolu'da Neolitik dönemden itibaren görülmektedir. Sözü edilen çalışmalarda 12 adet sandık tipinde mezar ve bazılarının içlerinde seramik, metal veya cam buluntular ele geçirilmiştir. Mezarlar ve buluntular aşağıda değerlendirilecektir.

Çalışmanın giriş kısmında da belirtildiği gibi Vezirköprü Hellenistik, Roma dönemlerinde önemli bir idari ve dini merkezdir. Hellenistik ve Roma dönemlerinde basit toprak mezar, kiremit mezar, taş sandık mezar, lahit mezar, kaya mezarı, kaya oygu mezar, taş örgü mezar ve tümülüsler olarak üzere 8 ayrı tipte mezar tespit edilmiştir.²⁵

En basit mezar olan toprak mezarlar içerisine bireyin konduğu bazen çevresi taşlarla desteklenmiş mezarlardır. Genelde yön birliği olmayan kiremit mezarlarda bireyler *dorsal* şekilde yatırılarak, *inhumasyon* gömü yapılmaktadır. Bu tür mezarlarla daha çok Amisos nekropol sahasında karşılaşmaktadır. Amisos Antik Kenti nekropolünde konglomera tortul kayaca sandık şeklinde oyulup, gömü gerçekleştirildikten sonra üstlerinin çatı kiremidi veya tuğla ile kapatılan mezar tipleri de vardır.²⁶ Amisos ve çevresinde bulunmuş pişmiş toprak lahitlerin çoğunluğunun üslup özelliği aynı olup, Hellenistik Dönem,²⁷ mermer ve kireç taşı lahitlerin tamamı ise Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilmiştir.²⁸

Sandık tipi mezarlar ise genellikle toprağa gömülü olarak yapılan ve mezar çukurunun taş plakalarla çevrelenmesinden oluşan mezarlardır. Bazı örneklerde mezar zeminleri taş döşenmekte, bazı örneklerde ise toprak olarak bırakılmaktadır. Bu tür mezarların ortak özellikleri mezarların mutlaka kapak taşlarını ile kapatılmış olmasıdır.

²⁴ Temür 2016, 165-177.

²⁵ Ünan 2009, 3-4; 2013, 394; Temür-Yığıtpaşa (Baskıda).

²⁶ Ünan 2013, 391.

²⁷ Ünan 2013, 392.

²⁸ Koch 2001: 207

Vezirokprü/Oymaağaç Höyük'te gerçekleştirilen kazılarda II tabakada Roma Dönemi'ne ait çoklu *inhumasyon* gömü yapılan kireç taşından 9 adet sandık tipi mezarlara rastlanmıştır. Mezarların içerisinde 63 adet kadın, erkek ve çocuk gömüsü yapılmış ve bir mezarın güneybatısına taş bir stel yerleştirilmiş olduğu tespit edilmiştir.²⁹ A. Temür ile D. Yiğitpaşa'nın 2018-2019 yılı Vezirokprü yüzey araştırmasında; 3 adet Çekalan, 3 adet Çalköy, 1 adet Akören, 1 adet Hacıkurt Mahallesi'nde,³⁰ 16 adet Yukarınarlı, 11 adet Örencik (Virancık) ve 5 adet de Kapaklı Mahallesi'nde olmak üzere doğu-batı yönlü uzanan toplam 40 adet taş sandık mezar tespit edilmiş ve *Neoclaudiopolis* antik kenti kalıntıları olduğu belirtilmiştir.³¹ Bu çalışmada ele alınarak tanıtılan 12 mezarın da bu örneklerle çağdaş ve benzer olduğu görülmektedir.

Mezarlardan ele geçirilen buluntuların yapım malzemesi olarak altın, bronz, gümüş, taş, cam ve pişmiş toprak kullanılmıştır. Bölgedeki çanak ve çömlekler, tipolojik ve mal grubu özellikleri yönünden benzer özellikler göstermektedir. M1 mezarının bulunduğu alandaki topraktan ele geçirilen Roma Dönemi *terra sigillata* ve kahverengi astarlı pişmiş toprak çanak çömlek parçaları (Res. 3) ile Vezirokprü Avdan, Esen, İnkaya, Karkucak, Örencik, Saray, Sarıyar ve Yağınözü köylerindeki³² ile Çankırı Müze Müdürlüğü'nde 2145, 2257, 2321 numaralarıyla envantere kayıtlı olan Roma Dönemi'ne ait tek kulplu testiler M10'da ele geçen çömlekçikle oldukça benzer form ve işleniş özelliklerine sahiptir.³³ *Amisos* buluntusu olan 2015/355 numarasıyla etütlüğe kayıtlı MS 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bir *Oinochoe*'de çömlekçik ile benzer işleniş yapısını yansıtmaktadır.³⁴

M8 ve M9'da ele geçen cam bileziklerin işleniş ve form açısından oldukça benzerine Çankırı Müze Müdürlüğünden 2127 numarasıyla envantere kayıtlı Roma Dönemi'ne ait bir cam bilezikte rastlamak mümkündür.³⁵

Yine M9 buluntusu olan tüp biçimli *Unguentarium*'lar (Res. 38; Çiz. 17) MS 1. Yüzyıldan 4. Yüzyıla dek geniş bir dönem aralığında çok fazla form değişikliğine uğramadan üretilerek kullanım görmüştür. *Amisos*'ta ise aynı tip bir cam *Unguentarium* Samsun Müze Müdürlüğü'nde 2013/124(A) numarasıyla envantere kayıtlı olup MS 4. Yüzyıla tarihlenmektedir.³⁶

M9'da defin buluntusu olarak bulunan altın küpelerin halka kısmındaki diskler ile sarkacın oldukça benzerini Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde 75-66-69 envanter numarasıyla kayıtlı olan Uşak/Kula buluntusu MS 2. yüzyıla tarihlenen bir küpede görmek mümkündür.³⁷ Ayrıca form olarak ve sarkaçların benzer olarak işlenmiş olduğu MS 2. yüzyıl ile MS 2.-3. yüzyıllara ait sarkaçlı altın küpelerde mezar buluntusu olan küpelerle benzerdir.³⁸ Bunlarla birlikte küpelerdeki "S" formlu halkaların ve halkalara birleşik taşlı ya da taşsız rozetlerle işlenmiş olan MS 2. yüzyıl ile 2.-3. yüzyıllara tarihlenen sarkaçlı küpelerde mezar buluntularıyla oldukça benzer form işlenişine sahiptir.³⁹

M9 buluntusu gümüş yüzüklerden özellikle halkası geniş bantlı olan yüzüğün kaş yuvası ve halkasının dibe doğru daralarak incilmesi şeklinde işlenişe oldukça benzer bir

²⁹ Czichon 2009, Oymaağaç Höyük-Nerik Raporu-2009.

³⁰ Temür-Yiğitpaşa 2020, 630-631.

³¹ Temür-Yiğitpaşa (Baskıda).

³² Temür-Yiğitpaşa 2020, 630-631; (Baskıda).

³³ Atmaca vd. 2015, 18-20.

³⁴ Şirin-Kolağasıoğlu 2017, 25, res. 22a.

³⁵ Atmaca vd. 2015, 45.

³⁶ Şirin 2019, 263, kat. no. 1.

³⁷ Bingöl 1999, 78, kat. no.59.

³⁸ Meriçboyu 2001, 201, res.1-2.

³⁹ Marshall 1911, 281-282, plt. 2376-78, 2390, 2394, 2396-97.

örnek yüzüklerde tip I olarak belirtilen MS 2. ve 3. yüzyıllara tarihlenen Tipik Roma yüzükleri arasında yer almaktadır.⁴⁰ Diğer halka formu yüzüğün ölçü ve form olarak çok benzerlerinin yine Roma Dönemi'ne tarihlenen bronz yüzük örneklerinde de görmek mümkündür.⁴¹

Bronz bileziğin ise işleniş olarak çok benzeri de MS 2. yüzyılın ilk yarısına ait *Amisos*'tan bir kiremit çatma mezar buluntusu olarak ele geçen gümüş bilezikte görülebilmektedir.⁴² Bir diğer benzer bilezik örneği de form ve özellikle de bağlantı kısmıyla benzerlik taşıyan Roma Dönemi'ne ait olan bronz bilezik dikkati çekmektedir.⁴³

Cam bilezikler MÖ 2. binin ortalarından itibaren bilinmesine rağmen Yakın Doğu'daki en erken örnekler 3. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Cam bileziklerin Geç Roma ve Bizans dönemlerinde popüler olduğu kabul edilmektedir.⁴⁴ Bilezik ve pazubent ayırımında bileziklerin çapı genel olarak 4 - 8 cm. ve pazubentlerin çapları ise 8 - 11 cm. aralığında kabul edilir. Bilezikler şekil olarak halka şeklindedir. Veziirköprü kurtarma kazısındaki M8'de çıkan cam bilezikler (Res. 25-26; Çiz. 11-12) yetişkinlere ait olmalıdır. Teknik olarak bilezik çubuğunun iki ucunun birleşme yöntemine bağlı olarak düzgün bir şekilde birbirine kaynaştırılmıştır. Şuana kadar herhangi bir cam fırını buluntusuna rastlanmadığı için cam bileziklerin yerel bir üretim mi yoksa ithal ürünler mi olup olmadığına cevap vermek şu an için zordur. Birinci tip cam şişemiz (M9; Res. 38; Çiz. 17) Tüp biçimli *unguaentarium* (Günlük kullanım, parfüm kabı), saydam, dışa çekilip içe katlanarak yuvarlatılmış halka ağız, uzun, dar, silindirik boyun, damla biçimli gövde, yuvarlatılmış dipe sahiptir. Tam, irizeli, habbeli yapı, kalker kalıntısı, yüzeyde yer yer aşınma mevcuttur. Royal Ontario Museum,⁴⁵ Yüksel Erimtan Koleksiyonu⁴⁶ ve Silifke Müzesi'ndeki⁴⁷ benzer örnekler MS 1. Yüzyıla⁴⁸ tarihlenmiştir. İkinci tip şişenin formu (M9; Res. 39-40; Çiz. 18), (Günlük kullanım, sıvı saklama) dışa çekilip çarkta kesilerek düz bırakılmış ağıza ve uzun, gövdeye doğru daralan, ağızla bütünleşmiş boyuna, boyundan itibaren konveks biçimli olarak genişleyen ve dibe doğru yuvarlak hatlarla daralan armudi biçimli gövdeye, alçak halka kaideye ve konkav dibe sahiptir.⁴⁹ Geç Roma Dönemi'nde yaygın olarak kullanılan bu tip şişeler, Royal Ontario Museum,⁵⁰ Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu,⁵¹ Yüksel Erimtan Koleksiyonu,⁵² Silifke Müzesi'ndeki⁵³ ve Samsun Müzesi'ndeki⁵⁴ benzer örnekler MS 3.-4. Yüzyıllara tarihlenmiştir. Üçüncü tipe giren şişenin formu (M9; Res. 41; Çiz. 19), (Günlük kullanım, sıvı saklama) dışa çekilip çarkta kesilerek düz bırakılmış bir ağıza, silindirik ya da gövdeye doğru genişleyen bir boyuna, boyundan itibaren kesintisiz olarak hafif yumuşak hatlarla genişleyen küresel bir gövdeye ve konkav dibe sahiptir. Boyundan gövdeye geçişteki boğum belirgindir. Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu'nda bulunan bir örnek MS 2-3. Yüzyıla,⁵⁵ Yüksel Erimtan

⁴⁰ Facsady-Verebes 2009, 996-997, fig. 5.

⁴¹ Richter 1915, 343-344, 1160-1166.

⁴² Şirin-Kolağasıoğlu 2017, 26, res. 22b (sağ).

⁴³ Richter 1915, 341-342, 1144.

⁴⁴ Spaer 1988, 51-52; Temür-Eker 2019, 17; Temür-Özbilgin 2019a, 281.

⁴⁵ Hayes 1975: 152, Plt. 20/631.

⁴⁶ Lightfoot-Arslan 1992, 172, kat. no. 107.

⁴⁷ Erten 2018, 184-185, kat. no. 69-70.

⁴⁸ Ö. Özbilgin eseri (Müze Env. No: 2015-42 (A)) MS 1. Yüzyıla tarihlenmiştir. Bkz. Özbilgin 2019, 142, kat. no. 16.

⁴⁹ Temür-Özbilgin 2019, 47.

⁵⁰ Hayes 1975, 93, Plt. 21/316.

⁵¹ Akat-Fıratlı-Kocabaş 1984, 26, res. 84.

⁵² Lightfoot-Arslan 1992, 125, 163-165, 194-195, kat. no. 72, 101-103, 129-130.

⁵³ Erten 2018, 80-81, kat. no. 29.

⁵⁴ Temür-Özbilgin 2019, foto 29, çiz. 29.

⁵⁵ Akat-Fıratlı-Kocabaş 1984, 32, res. 108.

koleksiyonunda bulunan bir örnek MS 2-3. Yüzyıla,⁵⁶ Silifke Müzesi⁵⁷ ve Samsun Müzesi'ndeki⁵⁸ benzer örnekler MS 3.-4. Yüzyıllara tarihlenmiştir. C. Isings, bu tipi MS 3. yüzyıl formları arasında değerlendirmiş ve ziyaretçiler için bir çeşit hatıra eşyası olarak da kullanıldığını belirtmiştir.⁵⁹ Dördüncü tipe giren şişenin formu (M10; Res. 52; Çiz. 25), (Günlük kullanım, sıvı saklama) küresel gövdeli, saydam, dışa çekilip içe katlanarak yuvarlatılmış halka ağız, silindirik, gövdeye doğru genişleyen boyun, küresel gövde, yuvarlatılmış taban, hafif konkav dipe sahiptir. Yüksel Erimtan Koleksiyonu⁶⁰ Samsun Müzesi'ndeki⁶¹ benzer örnekler MS 3.-4. Yüzyıllara tarihlenmiştir. Serbest üfleme ve aletle şekillendirme tekniğinde yapılan bu çalışmalarda yer alan örnekler ile bizim örneklerimiz büyük oranda birbirine benzer olmasıyla söz konusu cam şişelerimiz MS 1.-4. yüzyıllara tarihlenmiştir. Bu tarih, bölgenin siyasi yapılanmasıyla da tutarlıdır.

12 adet taş sandık mezarın biri hariç tamamı soyulduğu için gömü şekli, yatış yönü, konumu, yatış pozisyonuna ilişkin bilgilere ulaşılamamıştır. Ölü armağanlarından hareketle, gömülen bireylerin cinsiyeti tahmin edilebilmekteyse de bu bireylerin meslek ya da sosyal statüsü hakkında kesin bir bilgiye ulaşmak mümkün olamamaktadır. Ancak bu tip mezarların yapım maliyeti yüksek olacağından –ölü armağanlarından anlaşıldığı kadarıyla- olasılıkla sosyal açıdan yüksek sınıflara mensup kişiler ya da zengin kimselerin tercih ettiği bir mezar tipi olmalıdır.⁶² Bu bağlamda mezar tipolojisi açısından önem arz etseler de çoğu soyulduğu için ölü gömme adetleri bakımından fazla bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Ele geçirilen taş sandık mezarlar, yapı temelleri ve tabanları, Roma Dönemi *terra sigillata* ve kahverengi astarlı pişmiş toprak çanak çömlek parçaları, MS 1.-4. yüzyıllara tarihlediğimiz cam şişeler, MS 3. Yüzyıla tarihlediğimiz sikke buluntuları bu alanı doğu Roma dönemine tarihlememizi sağlamaktadır. Bu tarih, bölgenin siyasi yapılanmasıyla da tutarlıdır. Bu kalıntılara göre büyük bir olasılıkla burası *Neoclaudiopolis* antik kentidir. Bu nedenle bugünkü Vezirköprü İlçesi ve bahse konu Cumhuriyet Mahallesi'nin olduğu yerleşim Antik Kent üzerine inşa edilmiş olmalıdır.

Bu doğrultuda sürdürülecek kazı çalışmaları, Karadeniz'in kültürel yönden çekirdek bölgesini teşkil eden Samsun'un bu yöresinde kültürlerin en iyi şekilde tanımlanmasını sağlayacaktır.

⁵⁶ Lightfoot-Arslan 1992, 89, kat. no. 45.

⁵⁷ Erten 2018, 58-59, kat. no. 18.

⁵⁸ Özbilgin 2019, 226, kat. no. 100; Temür-Özbilgin 2019, foto 41, çiz. 41.

⁵⁹ Isings 1957, 121-122.

⁶⁰ Lightfoot-Arslan 1992, 189-190, 192-193, kat. no. 68, 124-125, 127-128.

⁶¹ Temür-Özbilgin 2019, foto 21, çiz. 21.

⁶² Ünan 2013, 387-414.

Kat. No.	1 (Res. 25, Çiz. 11)	Bul. Yeri: M8	Form: Halka Bilezik
Ölçüler	Çapı: 6,5 cm	Kalınlık: 7,25 mm	Renk: Açık siyah
Malzeme	Cam		Teknik: Dairesel sarım ve kalıplama
Tanım	Cam Bilezik. Siyah opak camdan bezemesiz, yuvarlak halka formudur. Üzerindeki beyaz sırlarda dökülmeler var.		
Benzer Örnekler	Atmaca vd. 2015, 45.		
Tarih	MS 2.-3. Yüzyıl		

Kat. No.	2 (Res. 26, Çiz. 12)	Bul. Yeri: M8	Form: Halka Bilezik
Ölçüler	Çapı: 6,5 cm	Kalınlık: 7,75 mm	Renk: Açık siyah
Malzeme	Cam		Teknik: Dairesel sarım ve kalıplama
Tanım	Cam Bilezik. Siyah opak camdan bezemesiz, yuvarlak halka formudur. Birleşme yerinden kırık ve noksandır. Üzerindeki beyaz sırlarda dökülmeler var.		
Benzer Örnekler	Atmaca vd. 2015, 45.		
Tarih	MS 2.-3. Yüzyıl		

Kat. No.	3 (Res. 34, Çiz. 13)	Bul. Yeri: M9	Form: Rozet şeklinde çokgen yüzlü gövdeli, çift sarkaçlı
Ölçüler	Yük: 3,3-4 cm	Sarkaç uz.: 1,6 cm	Rozet Çapı: 1,37 cm Ağırlık: 3,20 gr
Malzeme	Altın		Teknik:
İşlevi	Küpe		
Tanım	Rozet şeklinde çokgen yüzlü gövdesi ve bu gövdeye halka ile bağlanmış iki adet damla formu sallantısı olan küpe; gövdenin arka yüzünden perçin yapılmak suretiyle yuvarlak kesitli ve ucu sivri kulağa takma kancası mevcuttur. Gövdenin bir yüzünde kabartma olarak çiçek motifi işlenmiştir. Sallantıların üzeri baklava dilimlidir. Sallantıların üzerinde ezikler mevcuttur. Sağlamdır.		
Benzer Örnekler	Marshall 1911, 281-282, plt. 2376-78, 2390, 2394, 2396-97; Bingöl 1999, 78, kat. no. 59; Meriçboyu 2001, 201, res.1-2.		
Tarih	MS 2.-3. Yüzyıl		

Kat. No.	4 (Res. 35, Çiz. 14)	Bul. Yeri: M9	Form: Rozet şeklinde çokgen yüzlü gövdeli, tek sarkaçlı
Ölçüler	Yük: 3 cm	Sarkaç uz.: 2 cm	Rozet Çapı: 1,12 cm Ağırlık: 2,15 gr
Malzeme	Altın		Teknik:

İşlevi	Küpe
Tanım	Rozet şeklinde çokgen yüzlü gövdesi ve bu gövdeye bir halka ile bağlanmış bir adet damla şeklinde sallantısı olan küpelerin gövdesinin arka yüzünden perçin yapılmak suretiyle yuvarlak kesitli ucu sivri kulağa takma kancası mevcuttur. Gövdelerin bir yüzünde kabartma olarak çiçek motifi işlenmiştir. Sallantıların üzeri baklava dilimi formludur. Üzeri dilimli damla formu sallantı gövdeye oynar bir halka ile tutturulmuştur. Sağlamdır.
Benzer Örnekler	Marshall 1911, 281-282, plt. 2376-78, 2390, 2394, 2396-97; Bingöl 1999, 78, kat. no. 59; Meriçboyu 2001, 201, res.1-2.
Tarih	MS 2.-3. Yüzyıl

Kat. No.	5 (Res. 36, Çiz. 15)	Bul. Yeri: M9	Form: Rozet şeklinde çokgen yüzlü gövdeli, tek sarkaçlı		
Ölçüler	Yük: 3 cm	Sarkaç uz.: 2 cm	Rozet Çapı: 1,23 cm	Ağırlık: 2,20 gr	
Malzeme	Altın		Teknik:		
İşlevi	Küpe				
Tanım	Rozet şeklinde çokgen yüzlü gövdesi ve bu gövdeye bir halka ile bağlanmış bir adet damla şeklinde sallantısı olan küpelerin gövdesinin arka yüzünden perçin yapılmak suretiyle yuvarlak kesitli ucu sivri kulağa takma kancası mevcuttur. Gövdelerin bir yüzünde kabartma olarak çiçek motifi işlenmiştir. Sallantıların üzeri baklava dilimi formludur. Üzeri dilimli damla formu sallantı gövdeye oynar bir halka ile tutturulmuştur. Sağlamdır.				
Benzer Örnekler	Marshall 1911, 281-282, plt. 2376-78, 2390, 2394, 2396-97; Bingöl 1999, 78, kat. no. 59; Meriçboyu 2001, 201, res.1-2.				
Tarih	MS 2.-3. Yüzyıl				

Kat. No.	6 (Res. 37, Çiz. 16)	Bul. Yeri: M9	Form: Halka Bilezik		
Ölçüler	Çapı: 6,9 cm	Kalınlık: 0,7 cm		Renk: Siyah	
Malzeme	Cam		Teknik: Dairesel sarım ve kalıplama		
İşlevi	Bilezik				
Tanım	Siyah opak camdan bezemesiz, yuvarlak halka formludur. Üzerindeki beyaz sırlarda dökülmeler vardır.				
Benzer Örnekler	Atmaca vd. 2015, 45.				
Tarih	MS 2.-3. Yüzyıl				

Kat. No.	7 (Res. 38, Çiz. 17)	Bul. Yeri: M9	Form: Tüp Biçimli Unguaentarium		
Ölçüler	Ağız Çapı: 1,4 cm	Yük.: 7,1 cm	Cidar: 0,1 cm	Göv. Gen: 1 cm	Dip Çapı:
Renk	Turkuaz		Teknik: Serbest Üfleme Aletle Şekillendirme		
İşlevi	Günlük Kullanım, Parfüm Kabı				
Tanım	Saydam, dışa çekilip içe katlanarak yuvarlatılmış halka ağız, uzun, dar, silindirik boyun, damla biçimli gövde, yuvarlatılmış dip. Tam, irrizeli, habbeli yapı, kalker kalıntısı, yüzeyde yer yer aşınma.				
Benzer Örnekler	Isings 1957, 41, form 27; Hayes 1975: 152, Plt. 20/631; Lightfoot-Arslan 1992, 172, kat. no. 107; Erten 2018, 184-185, kat. no. 69-70; Şirin 2019, 263, kat. no. 1.				
Tarih	MS 1. Yüzyıl				

Kat. No.	8 (Res. 39-40, Çiz. 18)	Bul. Yeri: M9	Form: Huni Ağızlı Armudi Gövdeli Şişe		
Ölçüler	Ağız Çapı: 3,1 cm	Yük.: 17 cm	Cidar: 0,2 cm	Gen: 7,5 cm	Dip Çapı: 4 cm
Renk	Sarımsı Krem		Teknik: Serbest Üfleme, Aletle Şekillendirme		
İşlevi	Günlük Kullanım, Sıvı Saklama				
Tanım	Dışa çekilip çarkta kesilerek düz bırakılmış ağıza ve uzun, gövdeye doğru daralan, ağızla bütünleşmiş boyuna, boyundan itibaren konveks biçimli olarak genişleyen ve dibe doğru yuvarlak hatlarla daralan armudi biçimli gövdeye, alçak halka kaideye ve konkav dibe sahiptir.				
Benzer Örnekler	Hayes 1975: 93, plt. 21/316; Akat-Fıratlı-Kocabaş 1984, 26, res. 84; Lightfoot-Arslan 1992, 125, 163-165, 194-195, kat. no. 72, 101-103, 129-130; Erten 2018, 80-81, kat. no. 29; Temür-Özbilgin 2019, foto 29, çiz. 29.				
Tarih	MS 3.-4. Yüzyıl				

Kat. No.	9 (Res. 41, Çiz. 19)	Bul. Yeri: M9	Form: Küresel Gövdeli Şişe		
Ölçüler	Ağız Çapı: 2,5 cm	Yük.: 13,3 cm	Cidar: 0,15 cm	Gen: 8,8 cm	Dip Çapı: 4,1 cm
Renk	Yeşilimsi		Teknik: Serbest Üfleme, Aletle Şekillendirme		
İşlevi	Günlük Kullanım, Sıvı Saklama				
Tanım	Dışa çekilip çarkta kesilerek düz bırakılmış bir ağıza, silindirik ya da gövdeye doğru hafif genişleyen bir boyuna, boyundan itibaren kesintisiz olarak hafif yumuşak hatlarla genişleyen küresel bir gövdeye ve konkav dibe sahiptir. Boyundan gövdeye geçişteki boğum belirgindir.				
Benzer	Isings 1957: 121-122, form 103; Akat-Fıratlı-Kocabaş 1984, 32, res. 108;				

Örnekler	Lightfoot-Arslan 1992, 89, kat. no. 45; Erten 2018, 58-59, kat. no. 18; Temür-Özbilgin 2019, foto 41, çiz. 41.
Tarih	MS 3.-4. Yüzyıl

Kat. No.	10 (Res. 43, Çiz. 20)	Bul. Yeri: M9	Form: Elips, elips montörlü		
Ölçüler	Ağız Çapı:	Yük.: 2 cm	Cidar:	Göv. Gen: 2,42 cm	Ağırlık: 4,30 gr:
Malzeme	Gümüş		Teknik: Dökme		
İşlevi	Yüzük				
Tanım	Elips şekilli, halkası yuvarlak kesitli, montörü dar ve elips formlu olup, üzeri işlemelidir. İki yan kısmı dışa taşkındır. Halkası kırık olup yapıştirilmiştir.				
Benzer Örnekler	Richter 1915, 343-344, 1160-1166; Facsady-Verebes 2009, 996-997, fig. 5.				
Tarih	MS 2.-3. Yüzyıl				

Kat. No.	11 (Res. 44, Çiz. 21)	Bul. Yeri: M9	Form: Elips, elips montörlü, kaşlı		
Ölçüler	Ağız Çapı:	Yük.: 1,52 cm	Cidar:	Göv. Gen: 2,23 cm	Ağırlık: 4,25 gr
Malzeme	Gümüş		Teknik: Dökme		
İşlevi	Yüzük				
Tanım	Montörü elips şeklinde olan yüzüğün elips kesimli kaş yuvası mevcut olup kaş kısmı yoktur. Üzeri siyahımsı patina ile kaplıdır.				
Benzer Örnekler	Richter 1915, 343-344, 1160-1166; Facsady-Verebes 2009, 996-997, fig. 5.				
Tarih	MS 2.-3. Yüzyıl				

Kat. No.	12 (Res. 45, Çiz. 22)	Bul. Yeri: M9	Form: Uçları birleşebilen		
Ölçüler	Çapı: 4,6 cm	Yük.:	Cidar: 0,2 cm		
Malzeme	Bronz		Teknik: Kalıba dökme		
İşlevi	Bilezik				
Tanım	Yuvarlak profilli. Uçları birleşebilen bilezik. Bileziğin bir ucu spiral oluşturacak bir şekilde dışa doğru kıvrılırken diğer uçta ise her iki ucun birleşmesini sağlayan kıvrık telli bir kilit sistemi bulunmaktadır. Bir ucu spiral içinden bileziğin diğer kıvrık bir tel geçirilerek oturtulması sağlanmaktadır.				
Benzer Örnekler	Richter 1915, 341-342, 1144; Şirin-Kolağasıoğlu 2017, 26, res. 22b (sağ).				

Tarih	MS 2. Yüzyılın ilk yarısı		
Kat. No.	13 (Res. 46, Çiz. 23)	Bul. Yeri: M9	Form: Boncuklar, halka ve silindir formlu
Ölçüler	Uz.: 32,5 cm	Çapı: Cam Boncuk; 0,3-0,6 cm, Frit Boncuk; Mavi Renkli 1,6-1,8 cm, Siyah Renkli 0,4 cm (Ortalama)	
Renk	Sarı, mavi, siyah	Teknik:	
İşlevi	Kolye		
Tanım	Üzeri altın varaklı, küre biçimli (yuvarlak kesitli) ortası delik cam boncuk (31 adet), silindirik formlu mavi renkli frit 9 adet, 2 adedi kırık ve noksan), yuvarlak (halka) kesitli siyah renkli taşlardan (97 adet) oluşan kolye dizinidir. Gerek cam boncuklardaki altın varaklar gerekse diğer boncuk taneleri üzerinde atmalar ve aşınmalar mevcuttur.		
Benzer Örnekler			
Tarih			

Kat. No.	14 (Res. 50)	Bul. Yeri: M10	Form:	
Ölçüler	Gövde Çapı: 1,6 – 1,9 cm	Cidar:	Birimi: Antoninianus	
Malzeme	Gümüş	Teknik: Kalıp-çekiç ile darp		
İşlevi	Sikke			
Tanım	Ön yüzünde sağa dönük imparator portresi, arka yüzünde kanatlı sağa doğru gider vaziyette Viktoria betimlenmiştir. Sikkenin büyük bölümü korozyondan dolayı yok olmuş, ön ve arka yüzdeki lejant okunamaz haldedir.			
Benzer Örnekler				
Tarih	MS 3. Yüzyıl			

Kat. No.	15 (Res. 51, Çiz. 24)	Bul. Yeri: M10	Form: Tek kulplu, basit ağızlı testicik		
Ölçüler	Ağız Çapı: 4,3 cm	Yük.: 14,7 cm	Göv. Gen: 10 cm	Dip Çapı: 5,1 cm	
Cinsi	Pişmiş toprak		Teknik: Çark		
İşlevi	Testicik				
Tanım	Dışa çekik ağız kenarlıdır. Ağız kenarında kırık ve noksan ufak kısımlar mevcuttur. Omuza doğru genişleyen silindirik boyunlu olup boynun omuzla bağlantı noktasında iki sıra halinde yatay kabartma bulunmaktadır. Kırık olan boyun yapıştırılmıştır. Boyundan başlayıp omuz üzerinde biten dikey tek kulpludur. Kulp üzerinde dikey yiv bulunmaktadır. Omuzdan karına doğru genişleyen, karından kaideye doğru daralan formludur. Şişkin karınlı, yuvarlak kaideli ve hafif dış bükey diplidir. Açık kahverengi (5 YR 6/6) hamurlu,				

	hamurunun renginde astarlı, ince kum katkılı, iyi pişirilmiş, açkılı, çark yapımı.
Benzer Örnekler	Atmaca vd, 2015, 18-20; Şirin-Kolağasıoğlu 2017, 25, res. 22a.
Tarih	MS 2.-3. Yüzyıl

Kat. No.	16 (Res. 52, Çiz. 25)	Bul. Yeri: M10	Form: Huni Ağızlı Küresel Gövdeli Şişe		
Ölçüler	Ağız Çapı: 8,3 cm	Yük.: 19,5 cm	Cidar: 0,2 cm	Gen: 14 cm	Dip Çapı: 7,1 cm
Renk	Yeşil		Teknik: Serbest Üfleme, Aletle Şekillendirme		
İşlevi	Günlük Kullanım, Sıvı Saklama				
Tanım	Küresel gövdeli, saydam, dışa çekilip içe katlanarak yuvarlatılmış halka ağız, silindirik, gövdeye doğru genişleyen boyun, küresel gövde, yuvarlatılmış taban, hafif konkav dipe sahiptir. Tam, irrizeli, habbeli yapı, kalker kalıntısı, yüzeyde yer yer aşınma, pul pul dökülme.				
Benzer Örnekler	Hayes 1975: 92, plt. 21/308; Erten 2018, 60-65, 232-233, kat. no. 19-21, 93; Lightfoot/Arslan 1992, 189-190, 192-193, kat. no. 68, 124-125, 127-128; Temür-Özbilgin 2019, foto 21, çiz. 21.				
Tarih	MS 3.-4. Yüzyıl				

Kat. No.	17 (Res. 53, Çiz. 26)	Bul. Yeri: M10	Form: Halka		
Ölçüler	Göv. Gen: 1,8 cm	Yük.:	Cidar: 0,4 cm	Göv. Gen:	Dip Çapı:
Malzeme	Bronz		Teknik: Dökme		
İşlevi	Yüzük				
Tanım	Yuvarlak kesitli, halka şeklinde olan gümüş yüzükte yoğun korozyon mevcuttur.				
Benzer Örnekler	Richter 1915, 343-344, 1160-1166.				
Tarih	MS 2.-3. Yüzyıl				

Kaynakça

- Akat, Y., Fıratlı, N., Kocabaş, H. 1984, *Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu Cam Eserler Kataloğu*, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul.
- Aktaş, E. 2018, *Roma İmparatorluk Dönemi'nde Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi Yerleşimleri*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın.
- Alkım, U. B. 1972, "İslâhiye ve Samsun Bölgesinde 1971 Çalışmaları", *Belleten* XXXVI-143, 422-426.
- Alkım, U. B. 1973, "İslâhiye ve Samsun Bölgesinde 1972 Çalışmaları", *Belleten* XXXVII-147, 435-438.
- Alkım, U. B. 1974a, "Tilmen Höyük ve Samsun Bölgesi Çalışmaları 1971", *Türk Arkeoloji Dergisi* 20-2, 5-16.
- Alkım, U. B. 1974b, "Samsun Bölgesinde 1973 Çalışmaları", *Belleten* XXXVIII-151, 553-556.
- Alkım, U. B. 1975a, "Tilmen Höyük ve Samsun Bölgesi Çalışmaları 1972", *Türk Arkeoloji Dergisi* 21-2, 23-28.
- Alkım, U. B. 1975b, "Samsun Bölgesi Çalışmaları (1973)", *Türk Arkeoloji Dergisi* 22-2, 5-12.
- Alkım, U. B. 1976, "Samsun Bölgesi Araştırmaları ve İkinci Dönem İkiztepe Kazısı", *Belleten* XL-160, 717-719.
- Alkım, U. B. 1978, "1977 Dönemi İkiztepe Kazısı ve Samsun Bölgesi Araştırmaları", *Belleten* XLII-167, 542-547.
- Arslan, M. 2007, *Roma'nın Büyük Düşmanı, Mithradates VI Eupator*, İstanbul.
- Atasoy, A. 1994, *Antik Çağda Amisos*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Atmaca, A., Ersoy, H., Yurt, E., Can, A., Dileçki, İ., Demiral, D., Eskici, R. V., Gönder, M. A. 2015, *Çankırı Müzesi Müdürlüğü Müze Kataloğu*, Kayıkçı Matbaacılık, Çankırı.
- Bekker-Nielsen, T. 2010, "New milestones from Neoklaudiopolis", *Epigraphica Anatolica* 43, 87-91.
- Bekker-Nielsen, T. 2013a, "Neapolis-Neoklaudiopolis: A Roman City in Northern Anatolia", (Ed. Ünsal Yalçın), *Anatolian Metal VI*, 203-213, Bochum.
- Bekker-Nielsen, T. 2013b, "Neoklaudiopolis'in Araştırma Tarihi Üzerine Notlar (Vezirköprü, Samsun İli)", *Höyük* 6, 39-58.
- Bekker-Nielsen, T. - Högel, C. 2012, "Three Epitaphs from the Vezirköprü Region", *Epigraphica Anatolica* 45, 153-160.

- Bekker-Nielsen, T., Zichon, R. M., Högel, C., Kıvrak, B., Madsen, J. M., Sauer, V., Sorensen, S. L., Winther-Jacobsen, K. 2015a, *Neoklaudiopolis Antik Kenti (Vezirköprü-Samsun) Tarihsel ve Arkeolojik Rehber* (Çev. Özge Acar).
- Bekker-Nielsen, T. - Czichon, R. M. 2015b, "Ancient Roads and Bridges of the Vezirköprü District", *K. Landscape Dynamics and Settlement Patterns in Northern Anatolia during the Roman Byzantine Period*, (Eds. K. Winther-Jacobsen, L. Summerer), Stuttgart, 295-307.
- Bingöl, F. R. I. 1999, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi: Antik Takılar*, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Czichon, R. M. 2007a, Oymaağaç Höyük-Nerik Kazı Çalışma Raporu.
- Czichon, R. M. 2007b, "Oymaağaç-Vezirköprü-Survey Report 2005, in: M.H. Gates/B. Yıldırım, *Archaeology in Turkey*", *American Journal of Archaeology* 111,2, 300.
- Czichon, R. M. 2008a, "Oymaağaç- Vezirköprü Yüzey Araştırması 2006", *25. Araştırma Sonuçları Toplantısı* 1, 187-196.
- Czichon, R. M. 2008b, Oymaağaç Höyük-Nerik Kazı Çalışma Raporu.
- Czichon, R. M. 2009, Oymaağaç Höyük-Nerik Kazı Çalışma Raporu.
- Czichon, R. M. - Klinger, J. 2010, "Karadeniz'deki Hititler: Nerik-Zalpa", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Kasım 8, 58-65.
- Czichon, R. M., Klinger, J., Breuer, P., Eerbeek, J., Fox, S., Marinova-Wolff, E., Marquardt, H., Von Der Osten-Woldenburg, H., Reichmuth, S., Riehl, S., Johannsen, T. 2011, "Archäologische Forschungen am Oymaağaç Höyük/Nerik (?) in den Jahren 2007-2010", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 143, 169-250.
- Çoban, A. 2013, "Vezirköprü İlçesinin İdarî Coğrafya Analizi", *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/6, 406.
- Dengate, J. A. 1978, "A Site Survey along the South Shore of Black Sea", *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology*, Ankara-İzmir 23-30/IX/1973, 245-258.
- Erten, E. 2018, *Silifke Müzesi Cam Kataloğu*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Facsady, A. R. - Verebes, A. 2009, *Analysis of Roman Bronze Finger Rings from Aquincum, Materials and Manufacturing Processes*, 24, 993-998.
- French, D. 1988, *Roman Roads and Milestones of Asia Minor, Fasc. 2.1: An Interim Catalogue of Milestones* (British Institute of Archaeology at Ankara Monograph, 9; British Archaeological reports, International Series, 392/I), Oxford.
- Gül, S. - Kıvrak, B. 2018, "Kültür Coğrafyası Bağlamında Vezirköprü'de Kendircilik ve Urgancılık", *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 3/6, 201-219.
- Hayes, J. W. 1975, *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*, Toronto.

- Sings, C. 1957, *Roman Glass From Dated Finds*, Archaeologia Traiectina II, Groningen/Djakarta.
- Jobes, K. H. 2005, *Baker Exegetical Commentary on the New Testament, 1 Peter*, Published by Baker Academic, Printed the USA.
- Kahl, G. - Olshausen, E. 1991, "Berichtüberdie Epigraphische und Numismatische Landesaufnahme im Samsun İli 1990", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 611-616.
- Kızıltan, Z. 1992, "Samsun Bölgesi YüzeY Araştırmaları", *Belleten* LVI-215, 213-241.
- Koch, G. 2001, *Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*, (Çev. Z.Z. İlkelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Lafli, E. 2012, "Antik Çağ'da Amisos", A. Aydın, B. Şişman, S. Özyurt, H. Atsız (edt.). *Samsun Sempozyumu*. 13-16 Ekim 2011, 49-68.
- Lightfoot, S. C. - Arslan, M. 1992, *Anadolu Antik Camları: Yüksel Erimtan Koleksiyonu*, Ünal Ofset, Ankara.
- Marshall, F. H. 1911, *Catalogue of the jewellery, Greek, Etruscan, and Roman in the departments of antiquities, British Museum*, Printed by Order or the Trustees, London.
- Meriçboyu, Y. A. 2001, *Antikçağ'da Anadolu Takıları*, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları: 69, İstanbul.
- Özbilgin, Ö. 2019, *Samsun Müzesi'nde Bulunan Cam Eserler*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun.
- Richter, G. M. A. 1915, *Greek, Etruscan and Roman Bronzes*, The Metropolitan Museum of Art, New York.
- Spaer, M. 1988, "The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palestine", *Journal of Glass Studies* 30, 51-61.
- Strabon, 2000, *Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası, Kitap XII, XIII, XIV*, Nezih Başgelen (ed.), Adnan Pekman (çev.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Şirin, O. A. - Kolağasıoğlu, M. 2017, "Amisos Nekropolü Basit Toprak Mezar ve Kiremit Mezar Geleneği", *Amisos*, 2/2, 1-29.
- Şirin, O. A. 2019, "Amisos Nekropolü'nden Geç Roma İmparatorluk Dönemi'ne Ait Bir Yer Altı Kaya Mezarı ve Defin Buluntuları", *Amisos*, 4/7, 238-278.
- Temür, A. 2016, "Ein Ohrring mit Sphingen motiv aus Vezirköprü-Samsun (Nordtürkei)", *Mitteilungen der Deutschen Orient Gesellschaft* 148, 165-177.
- Temür, A. - Eker, F. 2019, "Sinop Müzesi Geç Antik Çağ Cam Bilezikleri", *Doğudan Batıya 70. Yaşında Serap Yaylalı'ya Sunulan Yazılar*, (Eds. A. Erön- E. Erdan), 17-34.

- Temür, A. - Özbilgin, Ö. 2019a, “A Group of Glass Bracelets from Samsun Museum”, *Settlements and Necropoleis of the Black Sea and its Hinterland in Antiquity* (Eds. G. R. Tsetskhladze and S. Atasoy), Oxford, 281-288.
- Temür, A. - Özbilgin, Ö. 2019b, “Samsun Müzesi Koleksiyonundan Bir Grup Cam Şişe”, *TÜBA-KED* 20, 41-72.
- Temür, A. - Yiğitpaşa, D. 2020, “Neoklaudiopolis Antik Kenti ve Territoryumu 2018 Yüzey Araştırması ve Envanter Çalışmaları”, *History Studies, Doç. Dr. İlknur Mangır Karagöz Armağanı*, 12/2, 619-654.
- Temür, A. - Yiğitpaşa, D. (Baskıda), “Neoklaudiopolis Antik Kenti ve Territoryumu 2019 Yüzey Araştırması ve Envanter Çalışmaları”.
- Ünan, S. 2009, “Samsun/Dondortepe (Hacı İsmail) Tümülüsü”, *Masrop E-Dergi* 4, 3-4.
- Ünan, S. 2013, “Tunç Çağı’ndan Roma Dönemi’ne Amisos ve Çevresinde Yer Alan Mezar Tipleri ve Ölü Gömme Adetleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Güneş Karadeniz’den Doğar Sümer Atasoy’a Armağan Yazılar*, (Ed. Ş. Dönmez), Ankara, 387-414.
- Yılmaz, A. - Gül, S. 2015, “Vezirköprü’de (Samsun) Tarihsel Koruma Ve Halkın Koruma Çalışmalarına Yaklaşımı”, *Studies of Ottoman Domain*, 5/8, 1-28.

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 5, Sayı/Issue 8 (Haziran/June 2020), ss./pp. 219-258

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/Received: 05. 06. 2020
Kabul Tarihi/Accepted: 27. 06. 2020

XVIII. YÜZYIL BERLİN KİLİSELERİNDE NEOKLASİK ÜSLUP*

NEOCLASSICAL STYLE IN THE XVIIIth CENTURY CHURCHES OF BERLIN

Nadire Tuba YİĞİTPAŞA - Gülferi AKIN**

Öz

XVIII. yüzyılın ikinci çeyreğinde Avrupalıların antik sanata duydukları özlem sonucunda ortaya çıkan Neoklasizm aynı yüzyıl içerisinde ülkeler arasında yayılmış, Almanya'nın başkenti Berlin'de de kendini göstermiştir. Dönemin sosyo-kültürel tüm alanlarında etkinlik gösteren akımın, mimaride Antik Yunan ve Roma'yı örnek alarak şekillendiği bilinmektedir.

* Bu makale, Dr. Öğr. Üyesi Nadire Tuba YİĞİTPAŞA danışmanlığında yürütülen “XIII. – XIX. Yüzyıl Berlin Mimarisinde Neoklasik Üslup / Neoclassical Style in the XVIIIth – XIXth Centuries Berlin Architecture, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Samsun 2019.” künyeli yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Çalışma, PYO.FEN.1904.18.005 kodu ile Ondokuz Mayıs Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi (BAP) Müdürlüğü tarafından desteklenmiştir. Literatür taraması ve saha çalışması Ondokuz Mayıs Üniversitesi Erasmus + Programı'ndan faydalanılarak gerçekleştirilmiştir. Berlin Teknik Üniversitesi Mimarlık Tarihi Bölümü Kütüphanesi, Kunstbibliothek Berlin, Humboldt ve Freie Üniversiteleri Merkez Kütüphaneleri'nde konu ile ilgili literatür çalışmaları yapılmıştır. Söz konusu birimlerin yetkililerine ve gerek literatür gerekse alan araştırmalarında yardımlarını esirgemeyen Berlin Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Kerstin WITMANN-ENGLERT'e teşekkür ederiz.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Batı Sanatı Anabilim Dalı, Samsun/Türkiye.

E-posta: tubayigitpasa@omu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5197-437X>

Arş. Gör. Doktorant, Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanatlar Anabilim Dalı, Ordu/Türkiye.

E-posta: gulferiakın@odu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8753-9206>

Bu makalede, Neoklasik mimarının hangi koşullarda ve nelerden ilham alınarak ortaya çıkarıldığı, diğer ülkelere nasıl sıçradığı, Almanya için üslubun değerinden bahsedilerek Berlin’de Neoklasik tarzda, XVIII. yüzyıllarda inşa edilen kiliselerin değerlendirilmesi yapılarak üslubun Berlin mimarisindeki yeri saptanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Neoklasik, Kilise, Berlin, Üslup, Antik.

Abstract

Neoclassicism, which emerged as a result of the longing of the Europeans for the ancient art in the second quarter of the XVIII century, spread among the countries through the same century and showed itself also in Berlin, the capital of Germany. It is known that the movement which was active in all the socio-cultural areas of the period, was developed by taking the Ancient Greece and Rome as an example in terms of architecture

In this paper, the conditions and sources of inspiration that led Neoclassical architecture to emerge and spread among other countries along with the dignity of the style for Germany are treated, and the place of the style in architecture of Berlin is tried to be determined by making a remark of the churches built in Berlin in Neoclassical style in the XVIII century.

Keywords: Neoclassical, Church, Berlin, Style, Ancient.

Giriş

Avrupa tarihinin çeşitli dönemlerinde, Antik Yunan ve Roma medeniyetlerinin gösterdikleri ilerleme, “antikiteye dönüş” adı altında, sentezlenerek ya da kopyalanarak uygulanmıştır. “Charlemagne’in Karolenj Rönesansı” denilen VIII. yüzyıl sonu IX. yüzyıl başlarında antik dönemlere yönetsel olarak bile olsa bir öykünme söz konusudur. Rönesans’ta antik felsefenin tekrar canlanması ve sanatın her alanında etkili olması da Avrupa’da Yunan ve Roma idealizmine olan dönüş arzusundan kaynaklanmaktadır. Kendini iki güçlü medeniyetin varisi olarak kabul eden idarecilerin, bu gelenekleri sürdürme eğiliminde olmaları, Avrupa’da sanat ve sosyo-kültürel konularda antikitenin tekrar tekrar özümsemesini sağlamıştır.

1700’lü yıllarda İtalya’da yapılan arkeolojik kazılar, Atina’daki rölöve çalışmaları ve antik sanat eserlerinin tanıtıldığı kitapların yayınlanmaya başlaması, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa’da antikiteye ilginin tekrar uyanışına neden olmuştur. Bu akım “Neoklasisizm” olarak adlandırılmış, tüm sanat alanlarında olduğu gibi mimaride de kendini göstermiştir. Böylece Antik Yunan ve Roma mimarisinde kullanılan strüktür ve bezeme, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa ülkeleri arasında hızla yayılmıştır.

XVIII. yüzyılın sonlarında Anhalt-Dessau Dükü III. Leopold, mimar arkadaşı Friedrich Wilhelm von Erdmannsdorff’u da yanına alarak İtalya, Hollanda, İngiltere, Fransa ve İsviçre’ye düzenlenen Büyük Tur’a katılmıştır. Gittiği şehirlerde gördüğü örneklerden etkilenmiş ülkesine döndükten sonra bu çalışmaları desteklemiş, böylelikle Alman coğrafyasında Neoklasik üslup tanınmaya ve yayılmaya başlamıştır. Başkent Berlin’de hızla kendini gösteren üslup, Karl Friedrich Schinkel ve Carl Gotthard Langhans gibi birçok ünlü mimarın tasarımıyla şehir silüeti içinde yerini almıştır. Üslubun Berlin’e gelişinden yaklaşık iki yüzyıl sonra II. Dünya Savaşı (1939-1945) yaşanmış ve bu süreç içerisinde şehir neredeyse

yerle bir olmuştur. Yapılar ise geçirdikleri restorasyonlar sonucunda varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir. Bu bağlamda araştırmamızın konusu *XVIII.Yüzyıl Berlin Kiliselerinde Neoklasik Üslup* olarak tanımlanmıştır.

Makale üç bölümden oluşmaktadır. Berlin’de XVIII. yüzyılda Neoklasik tarzda inşa edilen kiliselerin değerlendirildiği makalenin ilk bölümünde, Neoklasik üslubun doğuşu, gelişimi ve diğer ülkelere yayılışına değinilmiştir. İkinci bölümde XVIII. yüzyılda Berlin şehir merkezinde Neoklasik tarzda inşa edilen 3 kilise tanıtılmıştır. Değerlendirme ve Sonuç bölümünde ise eserler kendi içerisinde strüktürel elemanlar ve süsleme özellikleriyle mukayese edilerek Berlin mimarisinde Neoklasik üslubun yeri ile Avrupa mimarisi içerisinde Berlin’deki Neoklasisizmin katkısı irdelenmiştir.

Neoklasisizm ve Mimari

“Neos” ve “classicus” kelimelerinin birleşiminden türeyen “Neoklasisizm” kelimesi, klasik kültürden ilham alan görsel sanatlar, edebiyat, tiyatro, müzik ve mimarideki gelişim hareketlerini tanımlamak için kullanılmaktadır. Teorisyenler tarafından “antikiteye dönüş arzusu” olarak tanımlanan bu hareketler, Vitruvius’un ilkelerine dayanarak Yunan ve Roma eserlerinin taklidi ile yaygınlık kazanmıştır. XVIII. yüzyılda, Barok ve Rokoko stillere tepki olarak ortaya çıkan Neoklasik akım, XIX. yüzyılda Romantizm ile rekabet etmiştir. Akımın etkisi, günümüzde de devam etmektedir.¹

Bir sanat hareketi olarak Neoklasisizm, Antik Çağ sanatı ile ilgilenen bilim insanları ve arkeologların öncülüğünde gündeme gelmiştir. Bu gündeme geliş aslında Rönesans dönemine kadar uzanmaktadır. 1553 yılında Mimar Pirro Ligorio’nun yazdığı “*Antichità di Roma*” adlı kitap, bilimsellik taşımasına karşın, antik eserlerin ele alınmasını ve korunmasını amaçlayan ilk kitap olmuştur.² Antik kalıntıların bilimsel bir gözle incelendiği ilk kitap ise Fransız Benedikten keşişi Bernard de Montfaucon’un 1719 yılında yayınladığı “*L’Antiquité expliquée et représentée en figures*” adlı eserdir.³

Ülkeler arasında hızla yayılan Neoklasik üslup birçok yerel tarzı (Almanca konuşulan topraklardaki burjuva Biedermeier tarzı⁴, Amerika’daki Federal üslubu⁵, Britanya’daki Regency tarzı⁶ gibi) etkisi altına almıştır.⁷

Neoklasisizm’in en erken merkezi, İtalya’nın Napoli şehri olmuştur. XVII. yüzyılda Avrupa’nın Paris’ten sonraki en büyük şehri Napoli’dir. Napoli’nin Pompei ve Herculaneum’a yakın mesafede bulunması, Neoklasisizm’in erken tarihli merkezi olmasında önemli bir etkidir. Pompei ve Herculaneum’da elde edilen eserler, Napoli’ye getirilerek Kraliyet Herculaneum Arkeoloji Akademisi (The Royal Herculaneum Academy of Archaeology)’nde incelenmiştir⁸. Şehirlerin keşfi ve eserler mimarların üzerinde antikiteye dönüş arzusu oluşturmuştur. Napoli’nin bir Yunan koloni şehri olarak kurulmuş olması ise

¹ Turani 1980, 19; Summerson 1963, 93; Honour 1985, 17-25; Reynolds 1985, 4; Pischel 1983, 166; Novotny 1992, 21; Erginöz 2012, 97; Beksaç 2015, 105;

² Otuz ciltten oluşan kitap, Napoli’deki anıtların tahrip edilmesine tepki olarak hazırlanmıştır. Bknz: Bazin 1986, 79.

³ On ciltten oluşan kitabın içerisinde yer alan gravürler ve oymalar Jacques-Louis David, Pierre-Narcisse Guerin ve Theodore Gericault gibi birçok sanatçıya ilham vermiştir. Bknz: Bazin 1986, 79.

⁴ Napolyon Savaşları sonrasında başlayan ve 1848 devrimleriyle son bulan dönemde orta sınıftan (halkın) eli altında gelişen bir üsluptur. Sadelik, hareketlilik ve işlevsellik amacı gütmektedir. Bknz: Murray 2004, 89.

⁵ 1780-1830 yılları arasında Birleşik Devletler’de uygulanan üsluptur. Eski Yunan demokrasisine ve Roma cumhuriyetçiliğine dayanan fikir mimaride de kendini göstererek bu isim ile anılmıştır. Bknz: Carley 1994, 90.

⁶ Geç Gürcü mimarisi ile Neoklasik mimarinin izlerini taşıyan karma bir üsluptur. Bknz: Summerson 1945, 135; Norwich 1985, 248-249.

⁷ *Encyclopedia Americana* 2002, 314.

⁸ Roth, İstanbul 2014, 530.

mimarlarları etkileyen bir diğer faktördür. Böylelikle 1730'larda Mimar Luigi Vantielli (1700-1773) ve Ferdinando Fuga'nın (1699-1782) öncülüğünde Rokoko'nun aşırı süslemeci tavrına karşılık olarak, şehrin antik ihtişamını tekrar canlandırmak üzere ilk çalışmalar gerçekleştirilmiştir.⁹ Aynı dönemde Alessandro Pompei (1705-1772), Venedik'te Avrupa'daki ilk lapidariumlardan (taş koleksiyonu) birini inşa ederek Neoklasisizmi tanıtmıştır.¹⁰

Neoklasisizm 1750'li yıllarda, Fransa ve İngiltere'de kendini göstermiştir. Roma'da Sanat Tarihi öğrencisi olarak eğitim görmüş olan Alman Araştırmacı Johann Joachim Winckelmann (1717-1768), antik eserler üzerine yazılar yazmıştır. Yazdığı eserler öncelikle Alman Ressam Anton Raphaels Mengs'in (1728-1779) ilgisini çekmiştir. Mengs aracılığıyla, Winckelmann ile tanışan Fransız Ressam Jacques-Louis David (1748-1825) ise Winckelmann'ın teorilerinden etkilenmiştir.¹¹ Resim alanında verilen örnekler üslubun Fransa'da hızla yayılmasına neden olmuştur. Fransa'da Neoklasik üslup iki aşamaya ayrılmaktadır. Bu aşamalardan ilki XVI. Louis Tarzı olarak da bilinmektedir. Napolyon'un başa geçmesinden sonra ise üslubun ikinci aşaması (Ampir tarzı olarak da bilinmektedir) gerçekleşmiştir.¹²

Sir William Hamilton'ın (1764-1800) Pompei ve diğer sahalardaki kazıları¹³, Büyük Tur¹⁴, un etkisi ve William Chambers (1723-1796) ile Roma'da Winckelmann'la tanışıp teorilerinden etkilenen Robert Adam'ın (1728-1792) çalışmaları İngiltere'de Neoklasisizm'in yayılmasında etkili olmuştur.¹⁵ James Stuart'ın (1713-1788) "*The Antiquities of Athens and Other Monuments of Greece*"¹⁶ ve Robert Wood (1717-1771)'un "*Les ruines de Palmyre, autrement dite Tedmor, au desert*"¹⁷ adlı eserleri sanatçılarda, antikiteye dönme arzusunu uyandırmıştır.¹⁸ Sir John Soane'nin (1753-1837) inşa ettiği Londra'daki İngiltere Bankası (1697-1781) bu dönemde ülkede inşa edilmiş önemli örnekler arasındadır.¹⁹

İspanyol Neoklasisizm'in en önemli temsilcisi Juan de Villanueva'dır (1739-1811). Mimarın inşa ettiği Prado Müzesi (1785-1819), üslubun İspanya'daki en önemli örneklerindendir.²⁰

1832 yılında Yunanistan Krallığı'nın kurulmasından sonra Yunanistan'da Neoklasik mimarinin etkileri görülmeye başlanmıştır.²¹ Kral I. Otto (1815-1867), Mimar Stamatis Kleanthis (1802-1862) ve Mimar Eduard Schaubert'i (1804-1860) Atina için modern bir şehir planlaması yapmak üzere görevlendirmiştir.²² Eski Kraliyet Sarayı (1836-1843) ülkede inşa edilen Neoklasik tarzdaki ilk önemli kamu binası olmuştur. Mimar Theophili von Hansen (1813-1891) ve Mimar Ernst Ziller (1837-1923), Atina Akademisi (1859), Yunanistan Milli

⁹ Middleton - Watkin 1989, 295. Bahsedilen mimarlar ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz: Carreras 1977; Kieven 1988.

¹⁰ Middleton - Watkin 1989, 295, Milizia 2011, 114.

¹¹ Honour 1985, 72; Boime 1987, 394.

¹² Pensver 1977, 167; Ducher 1988, 158-159; Droguet 2004, 13; Hopkins 2014, 100; Pischel 1983, 19; Roth 2014, 531.

¹³ Roth 2014, 530.

¹⁴ XVII. Ve XVIII. yüzyıllarda demiryolu kullanımının artmasıyla üst sınıf üyelerinin düzenledikleri Avrupa seyahatidir. Bknz: Thompson 1991, 43.

¹⁵ Summerson 1945, 95-96; Bazin 2014, 420.

¹⁶ Stuart 1858.

¹⁷ Wood 1819.

¹⁸ Roth 2014, 532; Summerson 1945, 75.

¹⁹ Roseveare 1991, 34.

²⁰ Mimar ve eserleri hakkında bkz: Quer 1987, 213-221.

²¹ Alison 1897, 20-21; Cavendish 2009, 1478.

²² Tung 2001, 256-260; Fountoulakis 2002, 53-63; Lehmann 2003, 163-175.

Kütüphanesi (1832-1843) ve Atina Ulusal Capodistrian Üniversitesi (1839-1843) gibi Neoklasik tarzdaki birçok yapının inşasında yer almışlardır.²³

1760'lı yıllarda Fransız Mimar Isidor Marcellus Amandus Ganneval (1730-1786) tarafından tasarlanan zafer takları ve Barok tarzdaki Vac Katedrali'nin (1761-1777) Neoklasik anlayışta düzenlenmiş cepheleri, Macaristan'da yer alan Neoklasik mimari örneklerinin ilklerini oluşturmaktadır.²⁴

Neoklasisizm, Amerikan mimarisine İngiliz etkisi altında girmiştir. Amerikan mimarlar özellikle Mimar Robert Adam (1728-1792)'in çalışmalarından etkilenmişlerdir. Washington'daki Beyaz Saray (1792-1800) Amerikan Neoklasisizmi'nin en önemli örneklerindedir.²⁵

Neoklasik mimaride klasik çağın mimari formları, erdem ve yükselme gibi kavramlarla birleştirilmiş, özellikle de klasik düzenin net, keskin, yalın ve güçlü imgelerinden yararlanılmıştır.²⁶ Bu mimari formlar birleştirilerek, diriliş simgesi ve ulusal birlik ifadesi içeren bir sembol haline getirilmişlerdir; parlamento ve kamu binaları, müze ve sanat galerileri, şehir meydanlarındaki anıtsal yapılar, kiliseler ve bazı özel konutlarda karşılaşılan Neoklasik mimariyle klasik çağın bina formları tekrar canlandırılmıştır.²⁷

Neoklasik mimaride üç çeşit yapı planlaması görülmektedir. Bunlardan ilki antik mimarinin tapınaklarından esinlenen planlama türüdür.²⁸ Bu planlama türü genellikle kilise ve modern işlevli yapılarda (villa, müze, saray vb.) tercih edilmiş ve bu türde gerek ana strüktür gerekse cephe anlayışı, antik dönem yapılarının birebir kopyası niteliğinde olmuştur.²⁹ İkinci planlama türü Geç Rönesans mimarlarından Andrea Palladio'nun (1508-1580) tasarladığı villalardan esinlenerek ortaya çıkmıştır.³⁰ Bu türde inşa edilen yapılarda, sadece cephelere eklenen sundurma niteliğindeki portikolarla antik mimari etkisi oluşturulmuştur. Üçüncü tür ise "klasik blok" olarak adlandırılan türdür. Bu türde cephe yüzeylerine yerleştirilen ardışık plastırlar ve kemer dizileriyle antik mimariye gönderme yapılmıştır.³¹

Neoklasik mimarinin ana özellikleri genellikle cephelerde görülmektedir. Cephelerin düzenlenmesinde saf geometriye yönelinmiş, ölçü, sadelik, ahenk ve denge gibi faktörler inşalarda etkili olmuştur. Neoklasik cephelerin sadeliği, gözü yüzeyden hacme doğru çekmektedir. Birbirini dik açıyla kesen çizgilerin görüldüğü yüzeylerde kıvrımlar bulunmamakta ve köşeler pahlanmamaktadır. Cephelerde kullanılan kabartmalar ve heykeller klasik çağ heykel sanatının özelliklerini yansıtmaktadır.³²

²³ Russack 1942, 129-168; Biris – Kardamitsi - Adami 2005, 142; Keller 1993, 26.

²⁴ Swatek 2018, 162.

²⁵ Graham 2009, 4; Fleming 1962, 76; Thayer Frary 1969, 27; Seale 2008, 8-12.

²⁶ Schmidt 1989, 22; İpek 2009, 16.

²⁷ İpek 2009, 16.

²⁸ Dikdörtgen bir alanı kaplayan ve sadece giriş cephesinde sütunların bulunduğu plan "prostilos" olarak adlandırılmaktadır. "Amfiprostilos" olarak adlandırılan planda dikdörtgen bir alanı kaplayan yapının giriş cephesinde ve giriş cephesinin aksındaki cephesinde sütun dizisi yer almaktadır. Alanın tüm cephelerinin ikişer sıra sütun dizisiyle çevrelendiği ve "dipteros" olarak adlandırıldığı planda da mekân dikdörtgen formdadır. Aynı mekân düzenin tek sıra sütun dizisiyle çevrelendiği plan tipi ise "peripteros" olarak adlandırılmaktadır. Sadece sütun dizisi üzerine çatının oturtulmasıyla oluşmuş mekânların plan tipi ise "monopteros" olarak adlandırılmaktadır. Bknz: Summerson 1945, 132-133.

²⁹ Badiola vd. 2014, 230.

³⁰ Mimarın İtalya'nın Vicenza Kenti'nde 1550-1551 tarihleri arasında inşa ettiği Villa Rotondo bir kaide üzerinde oturmaktadır. Kare formulu villanın dört cephesinde simetrik olarak düzenlenmiş portiko yer almaktadır. Beşik çatı ile örtülmüş ve çatı üzerine akroterler eklenmiştir. Bknz: Palladio 1582, 18.

³¹ Badiola vd. 2014, 231-232.

³² Tzonis - Lefaivre 1992, 117,153; İpek 2009, 18; Allen - Thallon 2011, 251.

Portiko niteliğindeki giriş düzenlemelerine sahip olan yapılar (Andrea Palladio villalarından veya antik tapınak mimarisinden etkilenilen türlerde) ise “stereobate” denilen basamaklı (krepis) bir kaide üzerine oturmaktadır. Bu tür cephelerde antik dönem mimarisinde görülen beş düzen hâkimdir.³³

Bu düzenlerden; “Dor” düzeninde inşa edilen cephelerde, sütunlar kaidesiz olarak direkt tabana oturmakta ve yukarıya doğru daralmaktadır. Sütunların gövdelerinde dikey yivler görülmekte ve başlıkları çanak şeklinde bir yastık ile yastığın üzerindeki dörtgen plaktan oluşmaktadır. Sütunları birbirine taş kirişler bağlamaktadır. Sütunlar ile çatı arasında kalan ve “entablature” olarak adlandırılan kısım, genellikle korniş, friz ve arşitrav bölümlerinden oluşmaktadır. Tamamen düz bırakılan arşitravın üzerinde “taenia” denilen bir silme yer almaktadır. Silmeye alttan bitişik durumda belirli aralıklar verilerek yatay dörtgen şeklinde yerleştirilen dar levha biçimli bölümlere “regula”lar görülmektedir. Bu bölümün alt kısmına “guttea” denilen damlacık şeklinde detaylar eklenmektedir. Arşitravın üst kısmındaki friz yüzeyinde ise triglif ve metop düzenleri görülmektedir. Frizin üzerinde yer alan korniş kısmı ise saçak görevinde kullanılmaktadır. Çatıyı destekleyen bu bölüm, bir alınlık oluşturacak şekilde meyilli olarak yerleştirilmektedir. Alınlığın tepesine ve yan köşelerine yerleştirilen, bazen bitkisel motifli bazen de figürlü olarak düzenlenen “akroter” görülmektedir.³⁴

“İyon” düzeninde, birer kaide üzerine oturan sütunların gövdesi yine yukarıya doğru daralmaktadır. Sütun başlıklarında “volüt” denilen koçboynuzu biçimli detaylar görülmektedir. Sütunların üzerine oturan arşitrav, üç kademe şeklindeki silmelerden oluşmaktadır. Arşitravın üzerinde ise yüzeyi kabartmalarla bezenmiş bir friz, ya da inci veya makarna dizisinden oluşan taenia görülmektedir. Taenianın üzerine ise yumurta dizisi şeklinde korniş yerleştirilmektedir. Kornişin üzerindeki düzenleme ise Dor düzenindeki gibidir. “Korint” ve “Kompozit” düzenler İyon düzeninden sadece sütun başlığı yönünden ayrılmaktadır. “Tuskan” düzeni ise bazı farklılıklar dışında Dor düzenine benzemektedir. Bu farklılıklardan biri sütunların bir kaide üzerine oturması ve gövdesinin yivsiz olmasıdır. Diğer bir farklılık ise triglif ve metop gruplarının Tuskan düzeninde bulunmamasıdır.³⁵

Klasik blok tarzında cepheler dikey olarak plastırlarla, yatay olarak da silmelerle bölümlere ayrılmaktadır. Simetrik olarak düzenlenen cepheler, kemerlerle hareketlendirilmektedir.³⁶ Neoklasik mimaride yapı cephelerinin köşeleri genellikle köşe plastırları ile sınırlandırılmaktadır. Portikoya sahip giriş cephelerinin iki yanından ileriye doğru uzanan çıkıntıların ucunda yer alan ve “anta” olarak adlandırılan plastır niteliğindeki çıkıntılar ise antik dönem mimarilerinde olduğu gibi, Neoklasik mimaride de yerini almıştır. Antalar üç, köşe plastırları iki, yüzey plastırları ise tek cephelidir.³⁷

Neoklasik mimaride genellikle lentolarla çevrelenmiş, alınlıklarla sonlanan dikdörtgen pencere sistemleri tercih edilmekte ve bu pencerelerin üzerinde üç tip alınlık görülmektedir. Bunlar üçgen, kırık ve yarım yuvarlak formudur.³⁸ Ayrıca palladyen (venetian) tipi pencerelerin de tercih edildiği örnekler bulunmaktadır. Palledyen tarzı pencerelerde üçlü bir pencere düzenlemesi görülmektedir. Bu üç açıklık, birbirlerinden plastırlarla ayrılmaktadır.

³³ Tzonis - Lefaivre 1992, 39; Allen - Thallon 2011, 251; Vitruvius 2017, 120-123.

³⁴ Summerson 1945, 13, 15-16, 128, 132; Jenkins 2006, 15; Atalay 2010, 40-44; Tzonis - Lefaivre 1992, 44, 52; Chitham 2005, 64; Jenkins 2006, 15; Vitruvius 2017, 152.

³⁵ Heck 1856, 25; Tzonis - Lefaivre 1992, 56; Atalay 2010, 45-51; Vitruvius 2017, 130-134, 138-143; Chitham 2005, 74,82,94; Summerson 1945, 134.

³⁶ Tzonis - Lefaivre 1992, 118; Badiola vd. 2014, 232.

³⁷ Summerson 1945, 122; Yılmaz 2010, 4; Vitruvius 2017, 109.

³⁸ Tzonis - Lefaivre, 1992, 81.

Yan açıklıklar dikdörtgen formda olup orta açıklık ise yan açıklıklardan daha geniş ve yüksek tutularak, yarım yuvarlak şeklinde sonlandırılmaktadır.³⁹

Neoklasik üslupta inşa edilen yapılar genellikle içten düz tavanlar ve tonozlarla, dıştan da düz, ya da kırma çatılarla örtülmektedir. Rotunda formundaki merkezi planlı yapılarda ise kubbeler yer almaktadır. Antik dönem mimarilerinde olduğu gibi bu dönemde de yapılar en fazla üç kat şeklinde düzenlenmiştir. Simetrinin hâkim olduğu Neoklasik üslupta düzen, dağılım, yerleşim, bakışımve donatı gibi estetik uygulamalardan da yararlanılmıştır. Antik Mısır ve Yunan uygarlıkları tarafından keşfedilen altın oran antik dönem mimarilerinde olduğu gibi Neoklasik mimaride de estetik kaygının giderilmesinde uygulanan diğer önemli metot olmuştur.⁴⁰

Neoklasik mimaride, mimari öğeler estetiksel kaygılardan çok, fonksiyonel amaçla kullanılmıştır (Örneğin; yapının kolonları çatıyı taşımak içindir. Çok az örnekte dekoratif amaçlı olduğu düşünülen kolonlar da görülmektedir). Yapının strüktürel öğelerinin zaman zaman bezendiği görülmektedir. Ancak hiçbir zaman strüktür öğe olarak ikinci plana atılmamış ya da bezemeler bir tabaka halini alarak yapının önüne geçmemiştir.⁴¹

Neoklasik mimaride süsleme öğeleri genellikle bitkisel, geometrik motifler ile inci-payet dizileri, insan ve hayvan figürleri, kymationlar, anthemionlar, mitolojik tanrı ve tanrıça figürlerinden oluşmaktadır.⁴²

XVIII. yüzyılın ortalarında inşa edilen Neoklasik tarzdaki yapıların bezemesinde tek renklilik görülmektedir. Bunun nedeni ise XVIII. yüzyılda yapılan arkeolojik kazılarda antik mimari örneklerinin tek renkli bezemelere sahip olduğu kanısına varılmış olmasıdır. Ancak XIX. yüzyılın sonlarında renkli bezemelere sahip örnekler de ortaya çıkmıştır.⁴³

XVIII. Yüzyıl Berlin Kiliselerinde Neoklasik Üslup

XVIII. Yüzyılda Berlin şehir merkezinde Neoklasik üslup niteliği taşıyan üç yapı inşa edilmiştir. Bunlar, Deutscher Dom (Alman Katedrali), St. Hedwigs Kirche (Azize Hedwigs Kilisesi) ve Französischer Dom'dur (Fransız Katedrali).

1) Deutscher Dom (Alman Katedrali)

Alman Katedrali batı cephesindeki giriş kapısı üzerinde yer alan onarım kitabesine göre Kral I. Friedrich'in emri ile 1701-1708 yılları arasında inşa edilmiştir.⁴⁴ (Res. 1)

Res. 1: Deutscher Dom (Alman Katedrali) Batı Cephesinde Yer Alan Kitabesi.

Kitabe metni:

³⁹ Summerson 1945, 134.

⁴⁰ Tzonis - Lefaivre, 1992, 107-108.

⁴¹ Tzonis - Lefaivre, 1992, 107-108; İpek 2009, 53.

⁴² Tzonis - Lefaivre, 1992, 107-108; İpek 2009, 53.

⁴³ İpek 2009, 93.

⁴⁴ Borrmann 1893, 155-156; Schiedlausky 1966, 187; Badstübner 1987, 77-78; Mertens - Lorenz, 1997, 357.

*“Erbaut Unter König Friedrich I.
In den Jahren 1701-1708
Umgebaut Unter Kaiser Wilhelm I.
In den Jahren 1881-1882”*

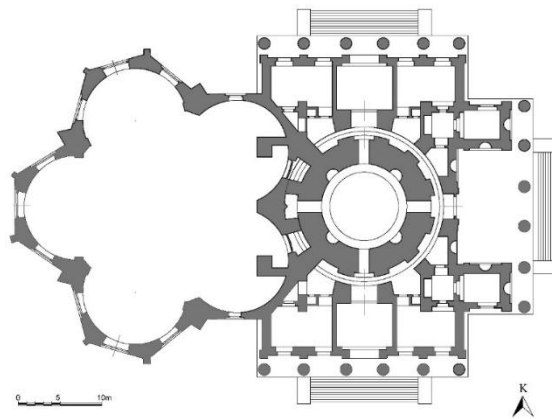
Çevirisi:

*“Kral I. Friedrich’in emri altında
1701-1708 yıllarında inşa edilmiş,
İmparator I. Wilhelm’in emri altında
1881-1882 yıllarında yeniden inşa edilmiştir”*

Kaynaklarda Martin Grünberg’in (1655-1707)’in tasarımlarına göre yapıldığı belirtilmektedir. Kral II. Friedrich Wilhelm’in emri ile Carl von Gontard tarafından eklenen çan kulesinin inşası sırasında, 28 Temmuz 1781 tarihinde bina tamamen yıkılmıştır. Yeniden inşasına, İmparator I. Wilhelm’in emri ile Mimar Christian Unger devam etmiştir. Kaynaklarda yıkılan yapının Neoklasik tarzda olduğu belirtilmektedir. Protestan cemaate ait olan Kilise’nin ibadet mekânı, tespit edilemeyen bir tarihte tekrar yıkılmıştır. 1881-1882 yılları arasında Hude & Henricke Mimarlık Ofisi tarafından yeni bir ibadet mekânı inşa edilmiş ve batı yönünde yapıyla bitişik çan kulesine eklenmiştir.⁴⁵

Katedral, 1943 yılındaki hava saldırıları sırasında zarar görmüştür. 1983-1996 yılları arasında yenilenmiş olup 2 Ekim 1996 tarihinden itibaren Alman Federal Meclisi’nin sergi salonu olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁶

Alman Katedrali asıl ibadet mekânı ve çan kulesinden meydana gelen iki ana bölümden oluşmaktadır. Ancak, asıl ibadet mekânı 1781 yılında tamamen yıkılmış olup 1881-1882 yılında yeniden inşa edilmiş ve günümüzde kullanım şekliyle içten 25,82 metre çapında kubbeyle örtülmüştür. Kubbesi beş yöndeki eksedrarlarla desteklenmiştir. İçten yarı dairesel formlu olan eksedrarlar, dışarıya üç köşeli olarak yansıtılmıştır. Her bir cephesinde pencere ve giriş açıklıkları yer almaktadır (Çiz. 1).

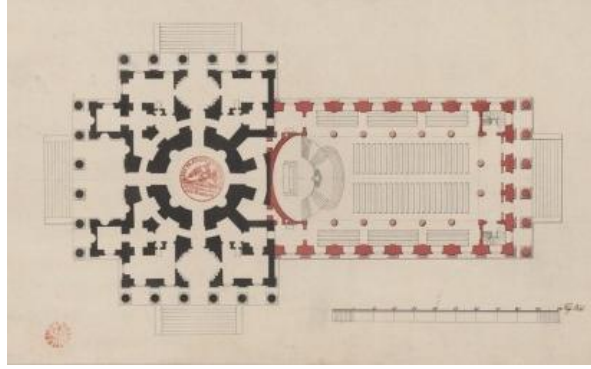

Çiz. 1: Deutscher Dom (Alman Katedrali) Planı, (Berlin Teknik Üniversitesi Arşivinden İşlenerek).

⁴⁵Borrmann 1893 155; Schiedlausky 1966, 187; Mertens - Lorenz, 1997, 357.

⁴⁶Badstübner 1897, 82; https://www.berlin-die-hauptstadt.de/deutscher_dom.html, (15.05.2020).

Asıl ibadet mekânının yıkılmadan önceki durumu ise kaynaklardan tespit edildiği şekliyle doğu-batı doğrultulu üç nefli bazilikal planlıdır (Res. 2). Çan kulesi ise; 19 metre çapında merkezi kubbeli olup iki katlı yüksek kasnağa sahip ve kule şeklinde son bulmaktadır. Bu kulenin güney ile kuzey yönlerinde 8,76 x 25,8 metre, doğu yönünde ise 9,6 x 26,8 metre ölçülerinde giriş mekânları ve portikoları mevcuttur. Altışar sütun üzerine oturan portikolara onar basamaklı merdivenlerle çıkılmaktadır (Çiz. 1).

Res. 2: Deutscher Dom (Alman Katedrali) İlk İnşa Planı, (Kupferstichkabinett Staatliche Museen zu Berlin).

Kuzey ve güney yönlerdeki portikolar ile giriş mekânları simetrik olarak düzenlenmiştir. Giriş mekânları, dikdörtgen formlu üç bölüm şeklindedir. Mekânlardan ortadaki, eyvan şeklinde düzenlenmiştir. Bu eyvanlardan merkezi bölüme giriş sağlayan her bölümde kapılar yer almaktadır. Orta eyvanların iki yanında ise dikdörtgen formda ikişer adet oda görülmektedir. Odaların cephe duvarlarına da ikişer pencere açılmıştır (Çiz. 1). Doğu yönündeki asıl giriş kapısı; cephe eksenindeki kuzey-güney doğrultulu, dikdörtgen formlu, eyvan şeklinde düzenlenmiş bölümde yer almaktadır. Orta eyvanın yanlarında ise dikdörtgen formlu birer oda görülmektedir. Orta eyvanın iç cephelerinde ve yan odaların doğu cephelerinde birer niş açıklığı yer almaktadır (Çiz. 1).

Genel itibariyle Katedral'in tüm cepheleri, Neoklasik üslupta inşa edilmişlerdir. Asıl İbadet mekânının tüm cepheleri, giriş ve pencere açıklıklarındaki bazı farklılıklar dışında benzer özelliklere sahiptir. Cepheler, köşelere yerleştirilen plastırlarla dikey olarak sınırlanmıştır. Kademeli kaidelere sahip bu plastırlar, korint tipinde başlıklarla sonlanmaktadır. Bu cephelerin zeminlerinde, plastırların üzerine oturan dışa doğru kademeli kaidelilere (dadolar) yer verilmiştir. Cephe, plastırların üzerine oturan korint düzenindeki entablature ve üzerindeki saçak silmeleri ile sonlanmaktadır (Res. 3).

Res. 3: Deutscher Dom (Alman Katedrali) Batı Cehesi.

Kuzey, güney ve batı cephesinin eksenlerinde giriş kapıları yer almaktadır. Bu girişlerden batıdaki ana giriştir. Cepheden dışa çıkıntılı ve taçkapı şeklinde düzenlenen kapıyı yarım yuvarlak sütunceler sınırlamaktadır. Taçkapının çevresi, içe kademeli olarak düzenlenen dikdörtgen formlu silmelerle çevrelenmiştir. Kapının üzerinde, yuvarlak kemerli bir alınlık bulunmaktadır. Alınlıkta figürlü bir kompozisyon yer almaktadır. Taçkapıyı sınırlayan sütunceler üzerinde entablature mevcuttur. Taçkapı, entablaturenin üzerine oturan üçgen alınlıkla sonlanmaktadır. Alınlığın üzerindeki dikdörtgen biçimli panoda, inşa kitabesi bulunmaktadır (Res. 3).

Yapının cephelerini çatı silmeleri sonlandırmaktadır. Cephe duvarlarından daha yüksek tutulan kubbesi ve aydınlık feneri dıştan algılanmaktadır (Res. 3). Yapının diğer cephelerinde eksenlere gelecek şekilde yerleştirilmiş yuvarlak kemerli pencereler bulunmaktadır. Kemer yüzeylerinde, bitkisel ve geometrik bezemeler bulunan ince bir şerit yer almaktadır. Şerit üzerinde, pencerelerin üçgen alınlıkları görülmektedir. Alınlık, kemerlerin söveleri hizasında yer alan, volüt şeklinde düzenlenen konsollara oturmaktadır. Çan kulesinin batı cephesi asıl ibadet mekânına bitişik olup, diğer cepheleri eyvan şeklinde portikolu türde tasarlanmıştır.

Doğu cepheKorint düzenli, üçgen alınlıklı olup portiko şeklinde düzenlenmiştir. Portikonun zemini, cephelerin alt kısmındaki kaide seviyesi ile aynıdır. Portikoyu oluşturan sütunlar, kademeli kaidelere ve korint tarzında başlıklara sahiptir. Başlıklar üzerinde diğer cephelerde olduğu gibi korint düzeninde tasarlanmış entablature ve üçgen alınlıklar yer almaktadır. Alınlıkta figürlü bezemeler görülmektedir (Res. 4).

Res. 4: Deutscher Dom (Alman Katedrali) Doğu Cephesi.

Cephe yüzeyi, sütunların hizasına gelecek şekilde yerleştirilmiş dikey plastırlarla beş bölüme ayrılmıştır. Eksende ve eksenin iki yanında yer alan bölümler eyvan şeklinde düzenlenmiştir. Bunlardan, ana eksene denk gelen orta bölümde, giriş açıklığı bulunmaktadır. Kademeli düz silmelerle çevrelenen kapının üzerinde, ince bir şerit ve üçgen biçimli alınlık bulunmaktadır. İnce şerit, geometrik ve bitkisel motiflerle bezenmiştir. Alınlık bölümü ise boş bırakılmıştır. Kapının iki yanındaki diğer bölümlerin eksenlerine, yarım yuvarlak formlu birer niş açılmış ve içlerine birer ayakta insan heykeli yerleştirilmiştir. Nişler, yarı dairesel kavsaralara sahiptirler. Nişler üzerinde, kapıdaki ile aynı şekilde düzenlenen birer alınlık mevcuttur. Kapı açıklığı ve nişlerin alınlıkları üzerinde, dikdörtgen biçimli birer pano bulunmaktadır. Bu panolarda, heykellerdeki figürlerle ilgili hadiselerin konu olarak seçildiği, figürlü bezemeler görülmektedir (Res. 4).

Güney cephe genel özellikleri bakımından doğu cephe ile ortak özellikler göstermektedir. Bu cephede farklı olan unsurlardan biri; diğer cephedeki niş ve üzerinde yer alan panoların yerine bu cephede altta dikdörtgen biçimli ve alınlıklı, üstte ise yatay dörtgen biçimli pencerelerin yer almasıdır. Diğer bir unsur ise; cephede, plastırların sınırladığı beş bölümden yalnızca eksendekinin eyvan şeklinde düzenlenmiş olmasıdır (Res. 5).

Res. 5: Deutscher Dom (Alman Katedrali) Güney Cephesi.

Kuzey cephe; güney cephe ile simetrik olup, portiko düzeni ve cephe tasarımı bakımından aynı düzenlemeye sahiptir (Res. 6).

Res. 6: Deutscher Dom (Alman Katedrali) Kuzey Cephesi.

Çan kulesinin kubbesi; oldukça yüksek, iki katlı bir kasağa sahiptir. Katlar birbirinden, alt katı çevreleyen korint başlıklı on iki adet sütunun üzerine oturan entablature ile ayrılmıştır. Kasağın her iki katı da on ikigen formundadır. Katlar kademeli silmeler ile iki bölüme ayrılmıştır. Alt bölümlerde ana yönler denk gelen cephelere dikdörtgen formlu birer pencere ile konumlandırılmıştır. Diğer yüzeylere ise yarım yuvarlak kavsaralı birer niş açılmıştır. Nişler ile pencerelerin kenarları silmelerle çevrelenmiş ve üzerine yerleştirilen üçgen alınlıklar iki yandan volüt şeklindeki çıkmalara oturtulmuştur. Üst bölümlerde ise yatay dörtgen formlu nişler görülmektedir. İkinci katı, saçak üzerine yerleştirilen korkuluk

çevrelemektedir. Her yüzeye yuvarlak formlu birer pencere konumlandırılmıştır. Kasnak üzerinde ise kaburgalı on ikigen bir kubbe yer almaktadır (Res. 7).

Res. 7: Deutscher Dom (Alman Katedrali) Çan Kulesi.

Katedralde süsleme; batı portal, pencereler, cephe alınlıkları, çan kulesinin doğu cephesine açılmış nişler ile aynı cephedeki panolar ve kubbe kasnağı ile kubbe yüzeyinde görülmektedir. Bezemelerde yoğun olarak bitkisel ve geometrik motifler ile heykel ve figürlü kabartmalar tercih edilmiştir.

Tüm cephelerin pencereleri silmelerle çevrelenmiştir. Üzerinde yer alan üçgen alınlıklar, iki yandan duvara paralel olarak yerleştirilmiş volüt şeklindeki çıkmalara oturmaktadır. Volütün ana kıvrımının üzerine birer akantus yaprağı işlenmiştir. Çıkmaların altına ise giderek küçülen bir inci ve bir kabaradan oluşan bir düzenleme yer almaktadır. Pencerelerin üst pervazları, yedi adet yuvarlak kartuş içerisinde yerleştirilen gülbezek şeklindeki bordür ile süslenmiştir. Kartuşları birbirine bağlayan daha küçük kartuşların alt ve üst boşluklarına yaprak motifleri işlenmiştir. Pencere pervazlarının alt köşelerine ise dikdörtgen şeklinde entablaturelerde görülen regulalara benzer bir bölüm eklenmiştir. Bunların altında ise ortadaki daha büyük boyutlu olmak üzere üç adet püskül motifi görülmektedir (Res. 8).

Res. 8: Deutscher Dom (Alman Katedrali) Pencere Düzenlemesi.

Batı cephede kapı alınlığının ortasında tahtta İsa tasviri yer almaktadır. Vücudu cepheden verilen İsa, sağ eli ile sağında duran çocuğun başını okşarken, sol eli solunda yer alan diz çökmüş vaziyetteki kadın figürünün avuçları içindedir. Yüzü, solundaki kadın figürüne dönüktür. Sağındaki çocuğun arkasında diz çökmüş vaziyette çocuğu belinden

kavramış bir erkek figürü yer almaktadır. Kabartmanın konusu tam olarak bilinmemektedir (Res. 9).⁴⁷

Res. 9: Deutscher Dom (Alman Katedrali) Batı Cephedeki Giriş Kapısının Alınlığı.

Alınlık kemerinin kilit taşında bir çocuk yüzü maskı yer almaktadır. Maskın çevresi üstten ve alttan iç içe geçmiş kanatlar ile çevrelenmiştir (Res. 9).⁴⁸ Kapının iki yanındaki volütlü başlıklara sahip sütunlara oturan arşitravin üzerindeki frizde ise “*Selig Sind die Gottes Wort Hören und Bewahren*” ifadesi yer almaktadır (Res. 9).⁴⁹

Doğu cephede yer alan alınlığın içerisinde “Pavlus’un Atina Vaazı”nı konu alan bir kabartma görülmektedir. Kompozisyonun odak noktasında sağa doğru yan durmuş sağ elini yukarıya doğru kaldırmış Pavlus, vaaz verir durumdadır. Çevresinde ise onu dinleyen insanlar görülmektedir (Res. 10).

Res. 10: Deutscher Dom (Alman Katedrali) Doğu Cephesindeki Alınlık.

Kuzey cephesinde yer alan alınlığın içerisinde “Kurban Meselesi” işlenmiştir.⁵⁰ Kompozisyonu; ortada sağda iki kişi tarafından tutulan danayı kesmek için kılıç kaldırmış bir

⁴⁷ Diz çökmüş vaziyetteki kadın ve erkek figürlerinin öne eğik başları, kadının minnet duymuş şekilde İsa’nın elini tutuyor olması ve kompozisyon içerisinde bir çocuk figürünün yer alması, konunun Markos, 9: 14-29’da geçen İsa’nın cinli çocuğu iyileştirmesi hadisesini akla getirmiştir. Ancak hadisede çocuğun annesinin de orada olduğu hakkında bir detay bulunmamaktadır. Ayrıca figürlerin dönemin kralı ve kraliçesi ile prensi olabileceği de düşünülmektedir.

⁴⁸ Figürün bir çocuk meleğe ait olduğu düşünülmektedir.

⁴⁹ Anlamı; “Ne mutlu Tanrı’nın sözünü dinleyip uygulayanlara”dır. Bknz: Luka 11: 28.

⁵⁰ Kötürüm bir adamı iyileştiren Pavlus ve Barnaba’nın antik Tanrılardan olduklarını düşünen halkın onlara kurban sunma isteğine karşılık Pavlus ve Barnaba’nın halkın bu düşüncesini değiştirme çabası konu alınmıştır. Konya’ya öğretiyi yaymak için gelen Barnaba ve Pavlus burada bulunan pagan inanca sahip halk tarafından Tanrılar’ın insan kılığına (Zeus Barbana, Hermes Pavlus olarak) giderek dünyaya onları aydınlatmaya geldiklerini savunmuşlar ve bu nedenle kâhinler önderliğinde onlara kurban sunmak istemiştir. Bunun üzerine elçiler giysilerini yırtarak halkın içine karışmış ve asıl durumu anlatmaya çalışmıştır. Bknz: Elçilerin İşleri, 14: 11-15.

erkek figürünü, engellemeye çalışan Barnaba ve kıyafetlerini yırtıp halkın içerisine açıklama yapmaya gidecek olan Pavlus oluşturmaktadır. Kompozisyonun kalan bölümlerinde ise adak getiren ve izleyen insan figürleri görülmektedir (Res. 11).

Res. 11: Deutscher Dom (Alman Katedrali) Kuzey Cephesindeki Alınlık.

Güney cephesinde yer alan alınlığın içerisinde ‘‘Pavlus’un Efes’e Veda Ederek, Gemiye Binişini’’ konu alan bir kabartma yer almaktadır. Kompozisyonun odak noktasında Pavlus görülmektedir. Sağ dizi hafif kıvrılmış, sağ kolu yana doğru açılmış durumda, avuç içi göğe doğru bakmaktadır. Sağ tarafında Priskilla ve Akvila adındaki iki misyoner, yolculuk için gemiyi hazırlarken tasvir edilmiştir. Sol tarafında bulunan Efesliler topluluğundan biri, boynuna sarılarak gitmemesini söyler durumdadır (Res. 12).

Res. 12: Deutscher Dom (Alman Katedrali) Güney Cephesindeki Alınlık.

Doğu cephede yer alan nişler içerisinde, Kitab-ı Mukaddes’te geçen bazı peygamberlerin heykelleri görülmektedir. Nişlerin üzerinde yer alan panolarda ise niş içerisindeki her peygamber ile ilgili hadiselerin işlendiği rölyefler bulunmaktadır.

Güneyden kuzeye doğru ilk nişte İbrahim Heykeli yer alır. Sol elini göğsünün üzerine koymuş, başını sol yöne doğru çevirip yukarıya kaldırmış durumda tasvir edilmiştir. Nişin üzerindeki panoda ise ‘‘Sodom Kralı ile İbrahim’in Anlaşması’’ işlenmiştir.⁵¹ Kompozisyonun odak noktasında sol yana doğru dönmüş İbrahim ve yanında Sodom Kralı tasvirleri

⁵¹ Sodom Kralı ve çevresindeki bazı krallarla birleşerek çevrelerindeki diğer rakiplerine karşı savaş açmışlardır. Bu savaşta yenik düşmüşlerdir. Bunun üzerine Sodom ve Gomora gibi kaçtıkları şehirlerdeki malları ve yiyecekleri alıp gitmişlerdir. Bu durumda Sodom’da yaşayan Lut’un da malları alınmıştır. Bu durumdan haberdar olan amcası İbrahim emrindeki adamları toplayarak kralları kovalamaya başlamıştır. Galip olan İbrahim tüm malları Sodom halkına geri vermiştir. Ayrıca kralların askerlerini de esir almıştır. Bunun üzerine Sodom Kralı İbrahim’e esir edilen adamlarına karşılık savaş ganimetlerini almasını teklif etmiştir. Bunun üzerine İbrahim teklifi kabul eder ancak ganimetlerden kendi hiçbir şekilde almaz, yanındaki askerlere dağıtır. Bknz: Yaradılış Kitabı, 14: 1-24.

görülmektedir. Kompozisyonun kalan bölümlerinde ise kralın ganimetleri ve taraftarları yer almaktadır (Res. 13).

Res. 13: Deutscher Dom (Alman Katedrali) Doğu Cephesindeki İbrahim Heykeli ve Üzerindeki Pano.

Doğu cephede derin bir niş şeklindeki girintinin güney cephesindeki nişin içerisinde Musa Heykeli görülmektedir. Sağ kolunu arkasından dolayarak sağ eliyle tuttuğu iki tableti vücuduna yaslamış durumdadır. Sağ kolunu dirsekten kıvrırarak gövdesine bitiştirmiş, elinin iki parmağı ile tabletleri işaret etmektedir. Üzerindeki pano içerisinde on emirin yazılı olduğu tableti göstererek inananlara kanunları anlatmaktadır. Kompozisyonun en solunda bir platform üzerinde iki tablet görülmektedir. Tabletten sağında sağ eli ile tabletleri işaret eden ve yüzü sağda yer alan kalabalığa dönüş şeklinde verilmiş Musa tasviri görülmektedir. Kompozisyonun kalan kısımlarında, Musa'yı izleyen inananlar yer almaktadır (Res. 14).

Res. 14: Deutscher Dom (Alman Katedrali) Doğu Cephesindeki Musa Heykeli ve Üzerindeki Pano.

Ana giriş kapısının sağındaki nişin içerisine Davut Heykeli konumlandırılmıştır. Sağ kolunu dirsekten kıvrırarak elini havaya doğru kaldırmıştır. Sol elinde ise arp tutmaktadır. Nişin üzerindeki panoda, “Davut’un Zaferleri Ardından Kudüs’e Dönüşü” tasvir edilmiştir. Profilden sola doğru dönük tasvir edilen Davut, arp çalar durumdadır. Arkasında zil, flüt çalan ve eğlenen figürler görülmektedir (Res. 15).

Res. 15: Deutscher Dom (Alman Katedrali) Doğu Cephesindeki Davut Heykeli ve Üzerindeki Pano.

Kapının üzerinde yer alan panoda geçen “Dul Kadının Bağışı” konulu hadise tasvir edilmiştir.⁵² Sağda bulunan bağış kutusunun başında bir erkek ve bir kadın figürü yer almaktadır. Arkalarında insanlar kutuya para atmak için sıraya geçmiş durumdadır. Kompozisyonun solunda ise oturmuş vaziyette İsa ve yanında öğrencileri görülmektedir. Öğrencilerine dul kadının fakir olarak tüm varlığı sayılabilecek bağışı kutuya atmasının, zenginlerin mallarının yanında az kalan miktarda bağış yapmasından daha değerli olduğunu anlatmaktadır (Res. 16).

Res. 16: Deutscher Dom (Alman Katedrali) Doğu Cephesindeki Kapı Üzerinde Yer Alan Pano.

Kapının solundaki nişin içerisinde, Vaftizci Yahya Heykeli görülmektedir. Sağ kolunu dirsekten hafif kıvrıyarak avucunu seyirciye doğru açmış durumdaki heykelin elinde, yuvarlak bir rozet yer almaktadır. Rozetin üzerinde bir kuzu tasviri görülmektedir. Sol kolunu dirsekten kıvrıyarak gövdesinin önüne doğru uzatmıştır. Eli ile sağ tarafında vücuduna yaslanmış durumdaki haçın sol kısa kanadını tutmaktadır. Yüzü sola doğru dönüktür. Nişin üzerindeki panoda vaaz verirken tasvir edilmiştir. Kompozisyonun solunda sağ elini yukarıya doğru

⁵² İsa bir gün mabette hazine kapılarının üzerindeki küçük deliklerden bağış atan insanları izlemiştir. Zenginler deliklerden bol bol para atmaktadır. Fakir bir dul kadın ise değeri çok az olan iki pulu delikten bağış niyetine atmıştır. Bunun üzerine İsa havarilerine dönerek aslında bu kadının bağışının diğer zenginlerinkinden daha değerli olduğunu anlatmıştır. Çünkü zenginlerin çok parası vardır ve ellerindeki paranın fazlalıklarını bağışlamışlardır. Fakat dul kadın elindeki tüm var olanı Tanrı’yı memnun etmek için bağışlamıştır. Bknz: Markos 12: 41-44.

kaldırmış vaziyette görülmektedir. Sağda ise onu dinleyen kalabalık bir grup tasvir edilmiştir (Res. 17).

Res. 17: Deutscher Dom (Alman Katedrali) Doğu Cephesindeki Vaftizci Yahya Heykeli ve Üzerindeki Pano.

Giriş eyvanının kuzey cephesinde yer alan niş içerisinde Aziz Stephanus Heykeli konumlandırılmıştır. Stephanus başı sola doğru çevrilmiş ve göğe doğru bakar vaziyette tasvir edilirken sağ kolunu dirsekten kıvrarak elini yukarıya doğru kaldırmıştır. Nişin üzerindeki panoda Kral Aziz Stephanus, halka sadaka verirken tasvir edilmiştir. Balkonlu bir platform üzerinde sağında yer alan halk kitlesinden insanlara sadaka verirken tasvir edilen kralın sol arkasında, verdiği sadakayı not eden bir yazıcı yer almaktadır (Res. 18).

Res. 18: Deutscher Dom (Alman Katedrali) Doğu Cephesindeki Aziz Stephanus Heykeli ve Üzerindeki Pano.

Son niş içerisinde ise Pavlus Heykeli konumlandırılmıştır. Heykelin başı sağa doğru yatıktır. Sağ kolunu yukarıya doğru kaldırmıştır. Sol eli ise sol bacağına yaslanan kılıcını tutar vaziyettedir. Üzerindeki panoda “Bilinmeyen Tanrılar Sunağının Önünde Pavlus” konusu işlenmiştir.⁵³ Sunağı inceler durumdaki Pavlus, kompozisyonun odağını oluşturmaktadır. Sağ tarafında ise sunağa tapan Atinalılar görülmektedir (Res. 19).

⁵³ Atina’ya öğretiyi yaymak üzere giden Pavlus, burada inşa edilen Grek tapınaklarını incelemiş ve insanların bilinmeyen Tanrılar’a tapınmasından dolayı üzülmüş ve onlara kendi Tanrısını nasıl tarif edebileceğini düşünmüştür. Bknz: Elçilerin İşleri, 17: 16-23.

Res. 19: Deutscher Dom (Alman Katedrali) Doğu Cephesindeki Pavlus Heykeli ve Üzerindeki Pano.

Kilise bölümünün çatısı üzerinde, çeşitli azize heykelleri yer almaktadır. Kulenin oturduğu dörtgen platformun dört köşesinde yer alan heykel kompozisyonları Hristiyanlık erdemlerini simgelemektedir. Bunlar doğudaki sadakat ve hayırseverliği; kuzeydeki iffet ve dinginliği; güneydeki alçakgönüllülük ve sağduyuyu anlatmaktadır (Res. 20).

Res. 20: Deutscher Dom (Alman Katedrali) Çan Kulesindeki Heykeller.

Kubbenin geniş kasağının ilk katına açılan yüzeylerinde ise havarilerin heykelleri yer almaktadır. Thomas haçeriyle, Yakup haçıyla, John kadehiyle, Petrus iki anahtarıyla ve Andrew çarmıhıyla tasvir edilmiştir. Rotundayı örten kubbenin her dilimi üzerindeki yuvarlak formlu altın renkli panolar çiçek motifi şeklindedir. Kubbenin tepe noktasında ise bakır malzemeden yapılmış altın yıldız renkteki figür elinde taşıdığı palmye dalı ile erdemi simgelemektedir (Res. 20).

Katedral'in duvarları genel olarak tuğladan dolgu duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Tuğla malzemenin üzeri sıvanarak boyanmıştır. Heykel ve kabartmalar kumtaşından yapılmıştır. Kubbesi ise bakırdır.

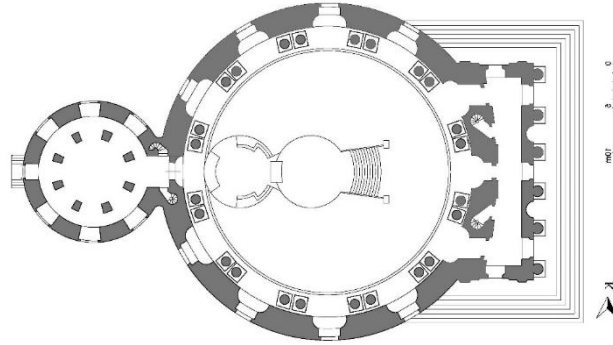
2) St. Hedwigs Kirche (Azize Hedwigs Kilisesi)

XVIII. yüzyılda yerel cemaatin talebi üzerine, Kral II. Friederich Wilhelm'in başlattığı arazi üzerine inşa edilmiştir. Kilise, Silezya ve Brandenburg Eyaletleri'nin

koruyucusu olan Azize Hedwigs'e (1174-1243) adanmıştır.⁵⁴ Reform hareketlerinden sonra Prusya'da inşa edilen ilk Katolik Kilise'dir. Georg Wenzeslaus von Knobelsdorff tarafından tasarlanmıştır ve inşası 1747 yılında başlamıştır. Ancak inşa süreci, bazı ekonomik problemler nedeniyle birkaç kez kesintiye uğramıştır.⁵⁵ Kralın arkadaşı ve o dönemde Warmia Piskoposu olan Ignacy Krasicki (1735-1801), 1 Kasım 1773 tarihinde. St. Hedwigs Kirche'ye atanarak yapı tekrar ibadete açılmıştır.⁵⁶

1 Mart 1943 tarihinde gerçekleşen hava saldırısında ağır hasar almıştır. Yenileme çalışmaları 1952 yılında başlanmış ve 1 Kasım 1963 tarihinde Azizler Günü'nde Berlin Piskoposu Alfred Cardinal Bengsch tarafından kutsanmıştır.⁵⁷ 1949-1990 yılları arasında Doğu Berlin Hükümeti'nin kontrolünde olan yapının, Kasım 2013 tarihinde yenilenmesi için bir yarışma düzenlenmiştir. 30 Haziran 2014 tarihinde jüri, mimarlık firması Sichau & Walter Architekten GmbH'ın projesini seçmiştir.⁵⁸ Günümüzde halen çalışmalar devam etmektedir.

Azize Hedwigs Kilisesi, merkezi planlı olup, doğu-batı doğrultulu narteksi, ibadet mekânı ve şapel bölümlerinden oluşmaktadır (Çiz. 2).

Çiz. 2: St. Hedwigs Kirche (Azize Hedwigs Kilisesi) Planı, (Berlin Teknik Üniversitesi Arşivinden İşlenerek).

Kilise'ye giriş, batı cephede yer alan üç kapı açıklığından sağlanmaktadır. Narteks; 24,26 x 9,94 metre ölçülerinde dikdörtgen formdadır. Narteksin doğu duvarı, ibadet mekânının yuvarlak planı nedeniyle yay şeklindedir. Duvar yüzeyinde ise eşit aralıklarla yerleştirilmiş üç adet dikdörtgen formda kapı bulunmaktadır. Eksendeki kapının iki yanında, kapılar üzerindeki balkonlara çıkılan merdivenler yer almaktadır (Çiz. 2).

Kilisenin merkezi planlı ibadet mekânı, 33,27 metre çapındaki kubbesi ile dikkat çekmektedir (Res. 53). Bu mekân simetrik olarak düzenlenmiştir. Mekânın duvarları, on iki adet ikiz sütunla on iki bölüme ayrılmıştır. Sütunlar, yukarıya doğru daralmaktadır. Mekânın batı yönünde, eksende ve eksenin iki yanındaki birimlerin üzerinde, narteksteki merdivenlerle çıkılan balkon ile org tribünü yer almaktadır. Diğer bölümlerde, tabandan itibaren duvar yüksekliğinin 10/9'unu kaplayacak şekilde yarım yuvarlak şekilde sonlanan nişler bulunmaktadır (Res. 21) (Çiz. 2).

⁵⁴ 1174 yılında Bavyera'lı kont ailesi olan Andechslerin kızı olarak dünyaya gelmiştir. 1201 tarihinden itibaren Silezya düşesi olmuştur. 1231'den itibaren Büyük Polonya düşesi ve 1231-1238 yılları arasında da Polonya Konsensiyumu yüksek düşesidir. Kutsal Roma Germen İmparatorluğu ile Silizya ve Brandenburg arasındaki mücadelelerde Brandenburg ve Silizya'yı koruyucu tavırları nedeniyle 1267 yılında Papa IV. Clement tarafından Azize ilan edilmiştir. Bknz: Pirlo, "St. Hedwing" 1997, 243-244.

⁵⁵ Borrmann 1893, 183; Mertens - Lorenz 1997, 33.

⁵⁶ Borrmann 1893, 184; Milosz 1983, 176-177.

⁵⁷ Mertens - Lorenz 1997, 355; Kappel 2014, 2.

⁵⁸ Mertens - Lorenz 1997, 355.

Res. 21: St. Hedwigs Kirche (Azize Hedwigs Kilisesi) İbadet Mekânından Panoramik Bir Görünüm.

Mekânın kuzey ve güney duvarlarındaki dörder niş içerisinde ise üst kenarı yarım yuvarlak formlu pencere açıklıkları görülmektedir. Mekânın doğusundaki nişin ortasında, daha küçük boyutlardaki şapele geçişi sağlayan giriş kapısı açılmıştır. Mekânın beden duvarları önünde yer alan ikiz sütunların üzerinde kubbe eteğini dolaşan balkon kısmı yer almaktadır. Balkonun üst kısmında, beden duvarlarına eşit aralıklarla yerleştirilen yarım yuvarlak formlu sekiz adet pencere mevcuttur (Res. 21) (Çiz. 2).

Res. 22: St. Hedwigs Kirche (Azize Hedwigs Kilisesi) İbadet Mekânı Ortasındaki Kripta Açıklığı.

Mekânın doğusunda, doğu-batı doğrultulu, birbirine bitişik, daire planlı iki birim daha mevcuttur. Bu birimlerden bema olarak düzenlenen doğudaki birime, kademeli şekilde yükselen basamaklarla çıkılmaktadır. Batıdaki birimden ise giderek daralan ve iki kola ayrılan merdivenlerle kriptaya inilmektedir. Merdivenin doğusunda yarım daire formlu bir altar görülmektedir. Altar yukarıya doğru yükselerek sunak masası olarak devam etmiştir (Res. 22).

Altar ve inişi sağlayan merdiven bölümünün etrafını yuvarlak formlu bir koridor çevrelemektedir. Koridorun çevresine yerleştirilen tonoz örtülü yedi adet odanın bazıları mezar odası, bazıları ise şapel olarak düzenlenmiştir (Res. 22).

Res. 23: St. Hedwigs Kirche (Azize Hedwigs Kilisesi) Kriptasının Koridoru.

İbadet mekânının doğu cephesine bitişik olarak inşa edilen şapel daire planlıdır. Şapele, ibadet mekânının doğusundaki bir kapı ile girilmektedir. Ayrıca şapelin doğusundaki bir kapıyla da şapele girilebilmektedir. Şapelin beden duvarları önünde bir koridor oluşturacak şekilde eşit aralıklarla yerleştirilmiş sekiz adet paye yer almaktadır. Payelerin oluşturduğu merkez mekân kubbeye, koridor ise tonozla örtülmüştür (Res. 23).

Azize Hedwigs Kilisesi'nin batı cephesinin klasik blok düzenlemesi Neoklasik mimari anlayışını yansıtmaktadır. Yapının diğer cepheleri ise herhangi bir mimari üslup göstermeyecek şekilde düzenlenmiştir. Bu cephelerden;

Batı cephe; üçgen alınlığı, dikdörtgen formlu yüzeyi ve İyon düzenindeki cephe tasarımı ile antik dönem yapılarını anımsatmaktadır (Res. 24).

Res. 24: St. Hedwigs Kirche (Azize Hedwigs Kilisesi) Batı Cephesi.

Cepheyezeminde, narteksi çevreleyen “U” şeklindeki, dokuz basamaklı merdivenle ulaşılmaktadır. Bu cephe, 14’er metre yüksekliğindeki İyon başlıklı altı sütunla beş bölüme ayrılmıştır. Bölümler ikili düzenlemeye sahiptir. Eksende ve köşelerdeki bölümlerde, kapı açıklıkları yer almaktadır. Demir şebekeli kapılar, yanlardan dor başlıklı birer plastır ve üzerine oturtulmuş yuvarlak kemerle çevrelenmiştir. Kemer yüzeyleri, iki sıra silmeyle hareketlendirilmiştir. Diğer iki bölümde ise kapı açıklıklarıyla aynı şekilde düzenlenmiş birer niş görülmektedir. Niş ve kapıların üst kısmında, 4,7 x 3,3 metre ölçülerinde, bezemeli panolar yer almaktadır. Panoların alt kenarları “C” kıvrımı şeklinde biçimlendirilmiştir. İyon

düzeninde tasarlanmış entablature bölümünde, üç silmeli arşitrav, friz ve koniş yer almaktadır. Entablature bölümü tüm cepheleri dolanmaktadır. Cephe, üçgen alınlık ile sonlanmaktadır (Res. 24).

Narteksin kuzey ve güney cepheleri iyon başlıklı iki adet plastırla sınırlanmıştır. Cephe eksenlerinde yer alan kapılar narteksin batı cephesindeki kapılarla aynı düzenlemeye sahiptir. Kapıların üzerinde dikdörtgen formlu birer pencere yer almaktadır. Pencereilerin çevresi düz bir silme ile kuşatılmıştır (Res. 24).

Kuzey ve güney cepheler; yay formludur. Ana ibadet mekânının kuzey ve güney cephelerinde, eşit aralıklarla açılan, üst kenarı yarım yuvarlak şeklinde sonlanan, dikdörtgen formlu dört pencereler yer almaktadır. Zeminde, bu pencerelerin hizasına denk gelecek şekilde yerleştirilmiş, bodrum katına ait yuvarlak biçimli mazgal pencereler mevcuttur. Şapelin kuzey ve güney cepheleri ise ana mekânın kuzey ve güney yönündeki yay şeklindeki cephe düzenlemeleriyle aynı özellikleri taşımaktadır. Bodrum katı seviyesinde üç adet yuvarlak formlu mazgal pencere bulunmaktadır. Asıl kat yüzeylerine, mazgal pencerelerin hizasına denk gelecek şekilde, üst kenarı yarım yuvarlak şeklinde sonlanan dikdörtgen formlu üç pencere yerleştirilmiştir (Res. 25).

Res. 25: St. Hedwigs Kirche (Azize Hedwigs Kilisesi) Kuzey Cephesi.

Doğu cephe; tali kapı açıklıklarının bulunduğu cephedir. Bodrum kata girişi sağlayan kapıya, zeminden aşağıya doğru iki yandan yerleştirilmiş birkaç basamaklı merdivenle ulaşılmaktadır. Asıl katın kapısına ise iki yandan birkaç basamaklı merdivenlerle erişilmektedir. Dikdörtgen formlu kapı düz lentoludur. Kapı üzerindeki düz alınlık Neoklasik anlayışta düzenlenmiştir. Kapı üzerinde, yan cephelerdeki asıl kat yüzeyinde yer alan pencerelerle aynı nitelikte, ancak daha küçük boyutlarda bir adet pencere açıklığı görülmektedir (Res. 25).

Şapelin dış kubbesi ile iç kubbesi arasında kalan kısma kilisenin çanları yerleştirilmiştir.

Kilise de süsleme, yoğun olarak batı cephede görülmektedir. Panolarda, friz ve alınlık yüzeyinde figürlü kabartmalar ile yazılar yer almaktadır. Batı cephede kuzey-güney doğrultulu ilk panona da “Meryem’e Müjde” konulu tasvir yer almaktadır. Tasvirin sağ alt köşesinde bir taht üzerinde yarı oturur vaziyette Meryem figürü görülmektedir. Sol at köşesinde bir masa tasviri yer almaktadır. Kompozisyonun sağ üst köşesinde ise ışın halesi

içerisinde güvercin tasviri görülmektedir.⁵⁹ Tasvirin altında kanat motifleri arasında iki adet bebek maskı yer almaktadır. Kompozisyonun sol üst köşesinde de aynı türde iki tasvire yer verilmiştir. Tasvirlerin altında ise müjdeyi getiren Cebrail görülmektedir (Res. 26).

Res. 26: St. Hedwigs Kirche (Azize Hedwigs Kilisesi) Batı Cephesindeki 1. Pano.

İkinci panonun içerisinde ise “İsa’nın Zeytin Dağı’nda melek tarafından teselli edilmesi”⁶⁰ hadisesi işlenmiştir. Odak noktasında Melek ve İsa tasvirleri yer almaktadır. Tasvirler konuya paralel olarak panonun alt kenarına oturtulan bir kayanın üzerindedir. Melek figürünün başı ile sol kanadı arasında kalan kısmın üstüne elinde kutsal kadehi tutan bir çocuk melek tasviri yer almaktadır. Ayrıca çarmıh tasviride görülmekte olup çarmıhın üst kolunun solunda, yan kollarının altında ve alt kolunun alt kısmının iki yanında yine çocuk melek tasvirleri yer almaktadır. Tasvirler çarmıhı taşır vaziyettedir. Bu durum İsa’nın çektiği çilenin aslında Tanrı tarafından gönderildiğini anlatmaktadır (Res. 27).

Res. 27: St. Hedwigs Kirche (Azize Hedwigs Kilisesi) Batı Cephesindeki 2. Pano.

Üçüncü pano içerisinde ise “İsa’nın Çarmıhtan İndirilişi” konulu bir kompozisyon yer almaktadır. Tasvirin odak noktasında çarmıhtan indirilen İsa tasviri görülmekte, ölü bedeninin verdiği ağırlıkla diğer figürlerin elleri arasından aşağıya doğru süzülmemektedir. İsa tasvirinin

⁵⁹ Güvercin; Hristiyan ikonografisinde Kutsal Ruh’u temsil etmektedir, bkz: Gibson 2009, 179.

⁶⁰ İsa yakalanıp çarmıha gerilmeden önce Zeytin Dağı’na giderek (olacakları önceden bildiği için) Tanrı’ya dua etmiştir. Bu sırada gökten gelen bir melek onu yaşayacakları için teselli etmiştir. Bkz: Luka 22: 39-46.

iki yanındaki merdivenler üzerinde görünen tasvirlerden sağdaki Nicodemus'a aittir.⁶¹ Kompozisyonun sağ alt çeyreğinin merkezinde Nicodemus'un çıktığı merdiveni destekleyen bir işçi figürü yer almaktadır. Dizlerinin üzerine çökmüş vaziyetteki kadın figürü ise Mecdelli Meryem'e aittir. Figürün saçının görünüyorsa, Mecdelli Meryem'in İsa ile tanışmadan önceki yaşantısına işaret eder.⁶² Çarmıhın alt kolunun sağ yanında duran merhem kavanozu Mecdelli Meryem'in simgesidir.⁶³ Kompozisyonun sağ alt çeyreğinde işçi ve Mecdelli Meryem tasvirlerinin arkasına iki adet kadın figürü eklenmiştir. Sol alt çeyreğinde sağdan sola doğru sırasıyla havari Yuhanna, Meryem ve Meryem gruplarından bir figüre yer verilmiştir.⁶⁴ İsa figürünü alttan kavramış vaziyetteki tasvir ise Aramatyalı Yusuf'a aittir (Res. 28).

Res. 28: St. Hedwigs Kirche (Azize Hedwigs Kilisesi) Batı Cephesindeki 3. Pano.

Dördüncü panoda "İsa'nın Dirilmesi" hadisesi işlenmiştir. Kompozisyonun odak noktasında bir platform üzerinde duran İsa tasviri yer almaktadır. İsa'nın sol bacağına hizasında yer alan melek figürünün vücudunun sadece göğüs uçları ve belden aşağısı örtülmüştür. Eli ile İsa'nın defnedildiği kaya mezarın kapağını tutar vaziyettedir. İsa'nın sağ bacağına hizasında ise iki adet melek tasvirine daha yer verilmiştir. İsa'nın üzerinde durduğu platformun alt kısmında yer alan üç figür ise mezarı bekleyen Roma askerleridir. Askerlerin hepsi Roma askeri kıyafeti içerisinde tasvir edilmiştir (Res. 29).

⁶¹ Nicodemus; İsa'nın mucizelerinden etkilenerek, inananlarından biri olan Yahudi bir zengindir. Bknz: Yuhanna 3: 1-36.

⁶² Mecdelli Meryem'in İsa ile tanışmadan önce günahkâr bir kadın olduğu bilinmektedir. Bknz: Luka 7: 41-47.

⁶³ Merhem kavanozu; Mecdelli Meryem'in İsa'nın ayaklarını ovduğu merheme gönderme yapılmaktadır. Ayrıca İsa'nın ölümünden sonra vücudu bu yağ ile ovulacaktır. Bknz: Gibson 2009, 189.

⁶⁴ Meryem grupları; "Üç Meryemler" olarak da adlandırılan grupta figür sayısı bazen üç veya dört olabilmektedir. Genellikle çarmıhtan indiriliş ve çarmıha geriliş sahnelerinde üçlü olarak yer alan bu grup İsa'nın annesi Meryem, Mecdelli Meryem ve Klopas'ın karısı Meryem'den oluşur. Bknz: Tükel, Yüzcüler Arsal 2014, 165.

Res. 29: St. Hedwigs Kirche (Azize Hedwigs Kilisesi) Batı Cephesindeki 4. Pano.

Son panonun içerisinde ise “İsa’nın Göğe Yükselişi” konulu tasvir yer almaktadır. Kitab-ı Mukaddes kaynaklı kompozisyonun odak noktası, göğe yükselir vaziyetteki İsa tasviridir. İsa’nın göğe yükselişini seyreden on havari ise kompozisyonun alt bölümünü oluşturmaktadır (Res. 30).

Res. 30: St. Hedwigs Kirche (Azize Hedwigs Kilisesi) Batı Cephesindeki 5. Pano.

Cephenin frizi çocuk melek tasvir gruplarının sınırladığı beş yazı kartuşu şeklinde düzenlenmiştir. Yazılar altın yaldız rengindeki antik harflerden oluşmaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda sırayla “*Friderici Regis, Clementiae Monumentum, Hedwigi, A. M. Quirinus S. R. R. Card, Suo Aere Perfecit*”⁶⁵ ifadeleri yer almaktadır (Res. 31).

⁶⁵Anlamı ise “Bu anıt Friedrich’in nezaketi sayesinde, Azize Hedwing’e adanarak Kutsal Roma Kilisesi’nin kardinali Angelo Maria Quirius tarafından kutsandı.”dır.

Res. 31: St. Hedwigs Kirche (Azize Hedwigs Kilisesi) Batı Cephesindeki Alınlık ve Yazı Frizi.

Alınlıkta Kitab-ı Mukaddes kaynaklı “Müneccim Kralların Tapınması” hadisesi işlenmiştir. Kompozisyonun odak noktasında taht üzerinde oturan Meryem ve kucağında Çocuk İsa figürleri yer almaktadır. Meryemin ayakucuna doğru eğilmiş olan kral figürünün vücudu sağa doğru profilden işlenmiştir. Figürün arkasında bir diğer kral tasvir edilmiştir. Alınlığın tepe noktasında altın yaldız renginde bir ışın kümesi görülmektedir. Kümenin etrafında çeşitli melek tasvirleri yer almaktadır. Kompozisyonun kalan bölümlerinde ise olaya tanıklık eden çok sayıda insan figürleri bulunmaktadır (Res. 31).

İç mekânda süsleme öğelerinden ziyade duvarlarda, sütunların başında ve kubbe eteğindeki renkler mekâna hareketlilik katmıştır. Duvarlar ve kubbe eteği zeytin yeşiline boyanmıştır. Yukarıya doğru daralır vaziyetteki sütunların en üst bölümlerinde altın yaldız renkli birer şerit yer almaktadır.

Kriptanın merkezine yerleştirilen altara açılan niş içerisine Havarî Petrus Heykeli konumlandırılmıştır.⁶⁶ Petrus figürü, başrahip kostümü içerisinde. Figürün başında, ucu üçgen şekilde sonlanan ve üzerinde geometrik motiflerin yer aldığı başlık görülmektedir. Sağ kolu dirsekten kıvrılarak alt kısmı pelerininin altından yukarıya doğru kaldırılmıştır. Eli taktis işareti yapar durumdadır. Sol kolu ise sağ kolu ile aynı pozisyonundadır. Eliyle gümüş ve altın olmak üzere iki adet anahtar⁶⁷ tutmaktadır (Res. 32).

⁶⁶ 1980 tarihinde piskoposluğun 50. Yıl dönümü nedeniyle kiliseye yapılan ziyaret sırasında Papa II. John Paul tarafından hediye edilmiştir. Bknz: Mertens - Lorenz 1997, 355.

⁶⁷ Anahtarlar; Havarî Petrus’un simgesidir. Cennetin kapılarının anahtarı olarak bilinmektedir. Biri altın diğeri gümüş renktedir. Bknz: Gibson 2009, 185.

Res. 32: St. Hedwigs Kirche (Azize Hedwigs Kilisesi) Kriptasındaki Havari Petrus Heykeli.

Kilise'nin ana mekânı ve yan mekânı, dıştan derin derzli kesme taş malzeme ile kaplanmıştır. Ancak ana inşa malzemesinin niteliği saptanamamıştır. Batı yönündeki narteksin dış duvarları ise tamamen düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Portaldeki kabartmalar kumtaşı malzemeden elde edilmiştir. Narkeksin iç kısmı ve iç mekânlar sıvanıp boyandığı için malzemesi hakkında bilgi bulunmamaktadır. İç mekânlarda zemin siyah renkli damarlı mermerlerle kaplanmıştır.

Narteksin üzeri içten düz tavanla, dıştan ise düz çatı ile örtülüdür. Ana mekân ve yan mekânın üzerini örten kubbe içten karton piyer malzemeden dörtgen formlu kasetlerin oluşturduğu çok dilimli görünümüne sahiptir. Dış kubbeler ise kurşun malzemeden inşa edilmiştir.

3) Französischer Dom (Fransız Katedrali)

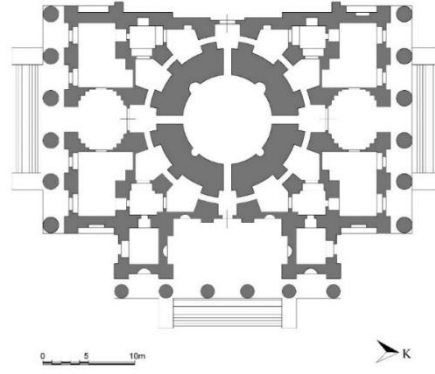
Fransız Katedrali, Fransız Friedrichstadt Kilisesi'ne 1780-1785 yılları arasında eklenmiştir.⁶⁸Katedral 1935 yılından 1956 yılına kadar Huguenot Müzesi olarak kullanılmıştır. 1944 tarihinde Friedrichstadt Kilisesi'nin yıkılmasıyla kısa süreli olarak kilise işlevi kazanmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında yıkılmış ve 1977-1981 yılları arasında onarılmıştır.⁶⁹ Son olarak cepheler 2004-2006 yılları arasında onarılmıştır.⁷⁰Günümüzde yapının içinde yenileme çalışması devam etmektedir.

Gendarmenmarkt Meydanı içerisinde yer alan Fransız Katedrali'nin, aynı meydanda daha önceden inşa edilen Alman Katedrali ile simetri oluşturmak adına Friedrichstadt Kilisesi'ne 1780-1785 yılları arasında eklendiği bilinmektedir. Bu nedene yapıya plansal açıdan bakıldığında Fransız Katedrali, kuzey ve güney cephelerinde yer alan giriş eyvanlarının köşe bölümlerinin, kademeli olarak düzenlenmeleri dışında plan açısından Alman Katedrali'nin çan kulesiyle aynı özelliklere sahiptir. Kilise'ye ise bir avlu ve çevresindeki odalar ile bağlanmaktadır (Çiz. 3).

⁶⁸ Yapı "Katedral" ya da "dom" olarak adlandırılmasına rağmen dinsel bir işlevi yoktur. Yapının meydan düzenlemesinde simetriyi sağlamak amacıyla inşa edildiği bilinmektedir. Bknz. Mertens, Lorenz, 1997, p. 357.

⁶⁹ Mertens - Lorenz 1997, 357; Fischer 1985, 62; Bartmann-Kompa vd. 1984, 218.

⁷⁰ Mertens - Lorenz 1997, 357.

Çiz. 3: Französischer Dom (Fransız Katedrali) Planı, (Berlin Teknik Üniversitesi Arşivinden İşlenerek).

Katedral'in cepheleri, Alman Katedrali'nin çan kulesi bölümünün cepheleri ile birebir aynı şekilde tasarlanmıştır. Portiko şeklinde düzenlenen cephelerin eksenlerinde iç mekâna girişi sağlayan kapılar mevcuttur. Portikolar; korint düzende tasarlanmış olup, altışar sütunla oluşturulmakta ve üçgen alınlıkla sonlanmaktadır (Res. 33).

Res. 33: Französischer Dom (Fransız Katedrali) Genel Bir Görünüm.

Katedral'de süsleme üçgen alınlıklarda, doğu cepheye açılmış nişler ile aynı cephedeki panolarda ve kubbe kasnağı ile kubbe yüzeyinde görülmektedir. Bezemelerde genellikle bitkisel ve geometrik motifler ile heykel ve figürlü kabartmalar tercih edilmiştir.

Güney cephede alınlığın içerisinde "Samiriyeli Kadın ile İsa'nın Karşılaşması" hadisesi işlenmiştir. Kompozisyonun odak noktasında kuyudan su çeken Samiriyeli kadın ve İsa tasviri yer almaktadır. Boydan bir elbise içerisindeki İsa kompozisyonun sol tarafında bir platform üzerine oturur durumdadır. Vücudu seyirciye dönük olan figürün başı sağa doğru çevrilmiş, sağındaki kadın figürüne bakar şekildedir. Sol kolu dirsekten hafif kıvrılarak dizlerinin arasında elbisesi üzerine bırakılmıştır. Sağ kolu ise dirsekten bükülerek, alt kolu kuyunun kenarına yasanmış eli seyirciye doğru düz bir şekilde durmaktadır. Kompozisyonun sağında yer alan kadın ayakta durur vaziyettedir. Baş ve vücudu sola doğru dönük olarak profilden işlenmiştir. Kadın içten uzunluğu yere kadar olan bir elbise giymiştir. Üzerine giydiği fişan belinde büzgülenmiş, dizlerine kadar inmektedir. Sağ kolu dirsekten kıvrılmış, kuyunun üzerine koyduğu kovanın üzerinde elleri birleşmiş durumdadır. İki figür arasında yer alan kuyu dikdörtgen formlu bir alt kısım ve köşebent şeklinde üst kısımdan oluşmaktadır. Köşebentin üst kenarının ortasına eklenmiş makaranın iki yanında kuyuya kova indirip çıkarmaya yarayan ip görülmektedir. Kuyunun alt bölümünün önünde ise bir testi yer almaktadır. Kuyunun arkasında kısmen görünen bir ağaç figürü, alınlığın sol köşesinde çalılık

ve sağ köşesinde perspektif etkisi verilmesi açısından küçük boyutlu bina ve ağaç tasvirleri yer almaktadır (Res. 34).

Res. 34: Frazösischer Dom (Fransız Katedrali) Güney Cephesindeki Alınlık.

Doğu cephede yer alan alınlığın içerisinde İsa'nın vaazlarından biri konu olarak işlenmiştir.⁷¹ Kompozisyonun odak noktasında bacaklarını uzatmış ve ayaklarını birbiri üzerine atmış vaziyette bir kayalığın üzerinde oturan İsa tasviri yer almaktadır. Vücudu ve başı sağa doğru dönük olarak profilden işlenmiştir. Sağ kolu dirsekten bükülmüş vaziyette önüne doğru uzatılmıştır. Eli, karşısındaki insanları işaret eder durumdadır. Sol kolu ise dirsekten kıvrılarak bacakları üzerine bırakılmıştır. Sol ön tarafında ayakta duran bir yaşlı erkek figürü görülmektedir. Başı ve vücudu İsa'nın gibi sağa doğru dönüktür. Uzun bir elbise içerisindeki tasvirin sol kolu dirsekten bükülmüş elleri ile vücuduna yasladığı asayı tutar vaziyettedir. Alınlığın kalan kısımlarında ise oturmuş vaziyette İsa'yı dinleyen figürler görülmektedir (Res. 35).

Res. 35: Frazösischer Dom (Fransız Katedrali) Doğu Cephesindeki Alınlık.

Yapının kuzey cephesinde yer alan alınlığın içerisinde “Emmaus Yolunda İki Öğrenci” hadisesi işlenmiştir.⁷² Kompozisyonun odak noktasında İsa ve iki yanında iki öğrenci görülmektedir. Boydan bir elbise içerisindeki İsa figürünün kolları dirsekten kıvrılmış, elleri gövdesinin önündeki asayı tutar vaziyettedir. Yanındaki öğrenciler ise figüre doğru dönük durumdadır. (Res. 36).

⁷¹ İsa'nın şehir şehir gezerek vaazlar verdiği bilinmektedir. Bu nedenle vaaz sahnelerinin betimlemelerinde özel bir İncil bölümüne atıf yapmak yerinde olmayacaktır.

⁷² İsa'nın tekrar dirilmesi Kudüs'te büyük yankı oluşturmuştur. Kudüs'ten Ammaus'a doğru giden iki öğrenci aralarında bu hadiseyi konuşurken İsa onlara görünür ancak onlar görünenin İsa olduğunu anlamazlar ve Kudüs'te olup biteni İsa'ya anlatırlar. Bknz: Luka, 24: 13-35; Markos, 16: 12-13.

Res. 36: Frazösischer Dom (Fransız Katedrali) Kuzey Cephesindeki Alınlık.

Doğu cephede yer alan nişler içerisinde Kitab-ı Mukaddes'te geçen peygamberlerin heykelleri ve nişlerin üzerinde yer alan panolarda ise İsa'nın yaşamı ile ilgili rölyefler yer almaktadır.

Güneyden kuzeye doğru ilk nişin içerisinde Yeremya Heykeli görülmektedir. Tüm vücudu seyirciye dönük olan figürün sağ tarafında, simgesi olan "boyunduruk" görülmektedir.⁷³ Nişin üzerindeki panoda "İsa'nın Vaftizi" hadisesi işlenmiştir. Kompozisyonda odak noktasına yerleştirilmiş iki figürden; sağdaki İsa, soldaki ise Vaftizci Yahya'dır. İsa, Yahya'ya doğru kısmen dönüktür. Sadece mahrem bölgesi kapalı durumdaki figür diz çökmüştür. Kolları dirsekten kıvrılmış, elleri dua eder gibi ortada birleştirilmiştir. Yahya figürü ise İsa'ya doğru dönük halde profilden verilmiştir. Dizine kadar inen bir elbise içerisinde yer almaktadır. Sağ kolu dirsekten kıvrılmış, eli ile İsa figürünün sağ üst köşesinde yer alan bulut kümesini işaret eder durumdadır. Sol kolu ise hafif kıvrılmış sol dizinin üzerine doğru bırakılmıştır (Res. 37).

Res. 37: Frazösischer Dom (Fransız Katedrali) Doğu Cephesindeki Yeremya Heykeli ve Üzerindeki Pano.

Doğu cephede yer alan eyvan şeklindeki girintinin güney cephesindeki nişin içerisinde, Hezekiel Heykeli yer almaktadır. Boydan bir elbise giymiş olup, sol ayağının yanında duran bir halkadan ve halkanın içine yerleştirilmiş tekerlekten oluşan astronomik araç, bu figürün simgesini oluşturmaktadır.⁷⁴ Niş üzerindeki panoda "Müneccim Kralların Tapınması" hadisesi işlenmiştir. Kompozisyonun odak noktasında bebek İsa'nın içinde yattığı beşik yer almaktadır. Beşiğin ön tarafında yer alan bir çocuk figürü seyirciye arkası dönük bir vaziyette beşiğe doğru eğilmiştir.⁷⁵ Beşiğin arkasında çocuğun üzerinin örtüldüğü örtüyü kaldıran Meryem figürü yer almaktadır. Kalan yüzeylerde ise beşiğe doğru diz çökmüş ve ayakta duran çeşitli pozisyonlardaki erkek figürler görülmektedir (Res. 38).

⁷³ Yahudi peygamberlerinden biri olan Yeremya İsrail halkının işlediği günahlar ve buyrukları yerine getirmemesi üzerine Tanrı tarafından cezalandırılacaklarını ve başalarının yönetimi altında yaşayacaklarını dile getirmiştir. Bunları dile getirmek için halka seslenirken boyunduruk kullanarak performans sanatı icra etmiştir. Böylelikle dikkat çekmeye çalışmıştır. Bu nedenle Yeremya tasvirlerinde genellikle bir boyunduruk görülmektedir. Bknz: Yeremya 28: 10.

⁷⁴ Tanrı'nın Hezekiel'i görevlendirmek için ona görüldüğü anda ortaya çıkan bazı doğaüstü araçları simgelemektedir. Bknz: Hezekiel 1: 1-28.

⁷⁵ Genellikle çocuk İsa'nın tasvir edildiği eserlerde yer alan ikinci bir çocuk figürü Vaftizci Yahya'ya ait olmaktadır.

Res. 38: Frazösischer Dom (Fransız Katedrali) Doğu Cephedeki Hezekiel Heykeli ve Üzerindeki Pano.

Kapının solunda niş içerisinde Aramatyalı Yusuf Heykeli yer almaktadır. Heykelin kolları dirsekten kıvrılmış, elleri ise sol göğsü üzerine yapıştırdığı yağ kavanozunu ve altındaki kefen bezini tutar durumdadır. Nişin üzerindeki panoda “İsa’nın Çarmıha Gerilmesi” konusu işlenmiştir. Kompozisyonun odak noktasında çarmıha gerilmiş İsa figürü yer almaktadır. Sol yanında annesi Meryem kendinden geçmiş bir şekilde tasvir edilmiştir. Sağında yere çökmüş vaziyette bir kadın figürü görülmektedir. Kadın figürünün arkasında belli belirsiz görünen, at üzerinde bir asker ile çok sayıda insan figürü yer almaktadır (Res. 39).

Res. 39: Frazösischer Dom (Fransız Katedrali) Doğu Cephedeki Aramatyalı Yusuf Heykeli ve Üzerindeki Pano.

Doğu cephedeki giriş kapısının üzerinde yer alan pano içerisinde “İsa’nın Dirilmesi” hadisesi işlenmiştir. Kompozisyonun odak noktasında mezar odasının kapısında İsa yer almaktadır. Başının etrafında ışın halesi ve sağında uçar vaziyetteki melek figürü bu mezarı kapısını tutmaktadır. Altında ise yere düşmüş bir asker ile kaçır vaziyette başka bir asker figürü de görülmektedir (Res. 40).

Res. 40: Frazösischer Dom (Fransız Katedrali) Doğu Cephedeki Giriş Kapısı Üzerindeki Pano.

Kapının sağındaki niş içerisinde Daniel Heykeli yer almaktadır. Boydan bir elbise içerisinde ve arkasında yatar pozisyonda bir aslan figürü görülmektedir.⁷⁶ Bu nişin üzerindeki panoda ise “İsa’nın Göğe Yükselmesi” hadisesi işlenmiştir. Kompozisyonun odak noktasında sadece mahrem yerleri örtülü İsa, iki kolunu yanlara açmış vaziyette havada durmaktadır. Alt kısmında ise bir grup havariler yer almaktadır. Bu havarilerin kimi diz çökmüş kimi ise yere kapanır vaziyette görülmektedir (Res. 41).

Res. 41: Frazösischer Dom (Fransız Katedrali) Doğu Cephedeki Daniel Heykeli ve Üzerindeki Pano.

Doğu cephede yer alan eyvan şeklindeki girintinin kuzey cephesindeki nişin içerisinde, I. Samuel Heykeli yer almaktadır. Boydan bir elbise içerisinde ve sağ kolu dirsekten bükülmüş gövdesinin önüne doğru kıvrılmıştır. Elinde de bir boynuz bulunmaktadır. Sol kolu ise aşağıya doğru sarkıtılmış vaziyette olup bu eliyle de bir taç tutmaktadır.⁷⁷ Bu nişin üzerindeki panoda “Kutsal Ruh’un Havariler Üzerine İnmesi” hadisesi işlenmiştir. Masanın etrafında çeşitli pozisyonlarda oturan havariler görülmektedir. Ortada ise havari Petrus ellerini birleştirmiş başı üstündeki güvercine bakar vaziyettedir (Res. 42).

⁷⁶ Persli prensler Daniel’in yönetim tarafından çeşitli görevlere getirilmesinden rahatsız olmuşlar ve kralı Daniel’e karşı kıskırtmışlardır. Bunun üzerine aslanlarla dolu bir mahzene kapatılan Daniel’in aslanlar tarafından parçalanacağı düşünülürken, onları bir kedi kadar uysallaştırdığı görülmüştür. Bu nedenle Daniel tasvirlerinde genellikle aslan figürü onun simgesi olarak yanında yer almaktadır. Bknz: Daniel 6: 1-28.

⁷⁷ I. Samuel’in peygamberliği döneminde Yahudi halkı kendilerini idare eden bir kralın seçilmesini istemiştir. Bu nedenle I. Samuel tasvirlerinde taç ve kralı kutsamak için kullanılan yağın içinde bulunduğu boynuz figürleri yer almaktadır. Bknz: I. Samuel 8: 1-22; I. Samuel 9: 1-27.

Res. 42: Frazösischer Dom (Fransız Katedrali) Doğu Cephedeki I. Samuel Heykeli ve Üzerindeki Pano.

Kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen son niş içerisinde ise Yeşaya Heykeli yer almaktadır. Heykelin sağ bacağının arkasında üzerinden alev çıkan bir küp görülmektedir. Nişin üzerindeki panoda ise “Son Akşam Yemeği” hadisesi işlenmiştir. Kompozisyonun odak noktasında masanın arkasında oturan İsa tasviri yer almaktadır. İki kolunu masaya dayamış, ortada ellerini birleştirmiş yukarıya doğru bakar vaziyettedir. Başının etrafı ışın halesiyle çevrelenmiştir. Masanın diğer bölümlerinde havari tasvirleri yer almaktadır (Res. 43).

Res. 43: Frazösischer Dom (Fransız Katedrali) Doğu Cephedeki Yeşaya Heykeli ve Üzerindeki Pano.

Kubbe kasmağı ve yüzeyindeki heykeller Alman Katedrali'nin aynı bölümlerinde yer alan heykellerle aynı kişilere aittir.

Genel itibariyle duvarlar tuğla malzemeden inşa edilmiştir. Tuğla malzemenin üzeri sıvanıp boyanarak kapatılmıştır. Yapıda yer alan heykel ve kabartmalar kumtaşından yapılmıştır. Kubbesi ise bakırdır.

Değerlendirme ve Sonuç

Hristiyanlığın ortaya çıkışından itibaren ibadetin gerçekleştirildiği kiliseler başlarda yer altı ibadethaneleri ve kaya kiliseleri⁷⁸ olarak karşımıza çıkarken tarihsel süreç içerisinde çoğu mimari tarzı yansıtan önemli mekânlar olmuştur. Neoklasik üslupta inşa edilen kiliseler

⁷⁸ Başak vd. 2018, 119.

bazen meydan düzenlemesi içerisinde yerlerini almış, bazen de sokak aralarında kalmıştır. İnşalarında belirli bir plan tipolojisine bağlı kalınmamıştır. Genellikle bazilikal ve merkezi planlar tercih edilmiştir. Bazilikal planlı kiliselerin doğu ucunda yer alan apsis ve yan hücreler genellikle duvardan taşınılı durumdadır. Antik Roma mimarisinde merkezi plan içerisinde sık karşılaşılan rotundaların gerek Rönesans mimarisinde gerekse Neoklasik mimaride tercih edilen bir planlama olduğu görülmektedir.⁷⁹

Kilise işlevinde inşa edilen yapılardan Alman Katedrali ile bu Katedralle simetri oluşturması için inşa edilen Fransız Katedrali Gendarmenmarkt Meydanı'nın düzenlemesi içerisinde yer almaktadır. Konumlandırılışları itibariyle Roma Piazza Popola'daki İkiz Kiliseler'i (1662-1679) anımsatmaktadır. Alman Katedrali merkezi planlı bir ibadet mekânı ve doğu yönündeki merkezi planlı çan kulesi bölümlerinden oluşmaktadır. Fransız Katedralide Alman Katedrali'nin çan kulesi ile aynı plana sahiptir. Ortada yuvarlak formu asıl kule bölümü ve üç yönünde portikoların yer aldığı "T" şeklindedir. Ayrıca Fransız Katedrali'nin eklendiği Fransız Friedrichstadt Kilisesi, merkezi planlı kuruluşu ile 1881-1882 yıllarında yenilenen Alman Katedrali'nin ibadet mekânına örnek olmuştur.⁸⁰

St. Hewdigs KilisesiBebelplatz ve Hinter den Katholischen Kirche sokaklarının kesişim noktasında yer almaktadır. İbadet mekânı ile şapel bölümü, kaynağını Roma rotundalarından almıştır. Yuvarlak formu bölümleriyle Roma'daki Pantheon Tapınağı (113-125) ve St. Maria Assunta Kilisesi (1664), Londonderry'deki Mussenden Tağnağı (1785), Varşova'daki St. Alexander Kilisesi (1828), Malta'daki Mosta Rotundası (1833-1860) ve Possagno'daki Canovian Tapınağı (1830), Tregasio'daki La Rotonda (1842), Turin'deki Bella Rosin Mozolesi (1888), Baltomire'deki Baltomire Bazilikası'nı (1821) anımsatmaktadır.

Neoklasik üslupta inşa edilen yapıların bu üslubu yansıtan en önemli bölümleri cepheleridir. Zira XIX. yüzyılda inşa edilen yapılarda genellikle üslupsal niteliklerle cephe yüzeylerinde karşılaşmaktadır. Bu durum aslında söz konusu dönemde görülen mimarlığın "cephemimarlığı" olduğu görüşünü ortaya çıkarmaktadır.⁸¹Üç tip planlama söz konusudur. Bunlardan ilki tapınak cepheleri şeklinde planlanmış cephelerdir. İkinci planlama türü Andrea Palladio'nun tasarımına dayanmaktadır. Yapıların bir veya birkaç cephesinde portiko ve giriş mekânları yer almaktadır. Alman ve Fransız Katedralleri bu ikinci planlama türünün Berlin mimarisi içerisindeki temsilcileridir. Alman Katedrali ve Fransız Katedrali'nin portikoları Korint düzeninde tasarlanmıştır. Tek koridor halindeki portikolar altı adet sütun tarafından oluşturulmuştur.

Üçüncüsü ise klasik blok tarzındaki düzenlemedir. Tasarımda, cephelerdeki plastr, kemer, alınlık ve entablature gibi öğelerle klasik mimariye gönderme yapılmaktadır. St. Hedwigs Kilisesi'nin cepheleri bu türde tasarlanmıştır.

Portiko şeklinde girişlere veya klasik blok şeklinde tasarımlara sahip olan yapılarda gömme sütun ve plastırlar genellikle cephelerin şekillenmesinde tercih edilen düzenlere göre tasarlanmıştır. Örneğin Dor düzeninde tasarlanan bir portikonun sütunları karşısına atılan plastırlar ya da gömme sütunlar dor tipi başlıklara sahiptir. Klasik blok şeklinde düzenlenen cephelerde ise plastırlar ve gömme sütunlar belli bir kalıba göre düzenlenmemiştir. Tek bir yapıda birden fazla tarzda plastr, gömme sütun ve antalarla da karşılaşmaktadır. Örneğin St. Hedwigs Kilisesi'nin batı cephesindeki plastırlar İyon başlıklı kademeli kaideli İken iç mekândaki bölümleri ayıran gömme sütunlar ince şerit şeklinde başlıklara sahiptir. Sütun ve plastırların üzerine oturtulan entablature bölümleri, portikolu yapılarda portiko üzerinde tercih edilen düzene bağlı olarak şekillenmektedir. Klasik blok şeklinde düzenlenmiş yapılarda ise

⁷⁹ Kilise mimarisinin gelişimi için bakınız: McNamara 2011.

⁸⁰ Mertens - Lorenz 1997, 357.

⁸¹ Yiğitpaşa 2010, 211.

plastır ve gömme sütunların tarzına göre tasarlanmışlardır. Yapıda sadece bir cephede portiko veya plastırların yer almasıyla ortaya çıkan entablaturün, diğer cephelerde de kesintisiz biçimde devam ettiği görülmektedir. St. Hedwigs Kilisesi'nin cephelerinde İyon düzenine bağlı olarak üç silmeli arşitrav, friz, dentil dizisi ve kornişten oluşan entablature düzenlemesi mevcuttur. Alman Katedrali ve Fransız Katedrali'nin tüm cephelerinde Korint düzende tasarlanmış, üç silmeli arşitrav, friz, dentil dizisi ve kornişten oluşan entablature görülmektedir.

Süsleme açısından bakıldığında Berlin'deki Neoklasik dönem yapılarında figürlü kabartmalar, heykeller, geometrik ve bitkisel motifler yer almaktadır. Figürlü kabartmalar cephelerdeki panolar ve alınlıkların içerisinde yer almaktadır. Kompozisyonların konuları genellikle mitolojik efsaneler ve Kitab-ı Mukaddes'te geçen hadiselerden alınmıştır. Heykeller ise nişler, çıkmaların üzeri ve akroterlerde yer almaktadır. Kiliselerde Kutsal Kitap'ta adı geçen kişilerin, diğer yapılarda ise mitolojik karakterlerin, hükümdarların ve bilim insanlarının tasvirleridir. Kabartmalardaki figürlerin, "S" kıvrımı şeklindeki duruşları Roma tasvir geleneğinin bir yansımasıdır. Elbise kıvrımları ise üç boyutluluk yaratma amacı taşımaktadır. Ayrıca yarı çıplak veya sadece mahrem bölgesinin örtülü olması da antik etkili Neoklasik bir özelliktir.

Alman Katedrali'nin üçgen alınlıkları içerisinde Pavlus'un başından geçen üç hadise işlenmiştir. Kompozisyonların odak noktasını Pavlus oluşturmaktadır. Çevresinde ise konuyla paralel olarak figürler ve nesnelere mevcuttur. Doğu cephesindeki panolarda ise altlarındaki nişler içerisinde görünen peygamber ve dini şahıslara ait heykellerle ilintili konular işlenmiştir. Niş içerisinde heykel konumlandırma geleneği kubbe kasağında da uygulanmıştır. Ayrıca akroterler ve kubbe kasağının dört köşesinde çeşitli soyut ve dinsel kavramları simgeleyen heykeller mevcuttur.

Fransız Katedrali'nde ise alınlıkların içerisinde İsa'nın vaazları ve öğretilerini konu alan bazı rölyefler mevcuttur. Fransız Katedrali'nin panolarında Alman Katedrali'nden farklı olarak yalnızca İsa'nın hayatı ile ilgili bazı olaylar konu olarak seçilmiştir. Nişler içerisinde yer alan peygamberlerle panoların içerisinde işlenen konular arasındaki paralellik bu yapıda tercih edilmemiştir. Ancak akroterler, kubbe kasağı köşeleri ve kasağın nişleri aynı şekilde düzenlenmiştir.

St. Hedwigs Kilisesi'nin batı cephesinde yer alan panolarında yine Fransız Katedrali'nde olduğu gibi İsa'nın hayatı ile ilgili bazı tasvirler mevcuttur. Özellikle "İsa'nın Dirilişi" ile "İsa'nın Göğe Yükselmesi" hadiseleri iki yapının panolarında da yer almaktadır. Her ikisi de üçgen bir düzlemde tasarlanmış ve kompozisyonun odak noktasında ise İsa görülmektedir. Ancak Fransız Katedrali panolarının yatay dörtgen olması nedeniyle diğer figürlerin yatay ekseninde yerleştirildiği, St. Hedwigs Kilisesi'nin panolarının ise dikdörtgen olmasıyla da arkasına dikey yerleştirilen figürler meydana gelmiştir. St. Hedwigs Kilisesi'nin alınlığı içerisinde "Müneccim Kralların Tapınması" hadisesi işlenmiştir. Çok figürlü kompozisyon alçak kabartma tekniği ile elde edilmiştir. Böylelikle derinlik olgusu tam anlamıyla sağlanamamıştır. Aynı temanın işlendiği St. Petersburg'daki St. Isaac Kilisesi'nin (1858) alınlığında ise daha az sayıda figüre yer verilerek yüksek kabartma tekniği tercih edilmiştir.

Fransız Katedrali'nin panoları içerisindeki tasvirler daha keskin hatlara sahiptir. Figürlerin duruşları antik dönem tasvirlerinin aksine donuktur. St. Hedwigs Kilisesi'ndeki tasvirlerde ise figürler daha hareketlidir ve Barok dönem tasvirlerinde olduğu gibi kıvrımlı hatlar ve duruşlar görülmektedir. Örneğin "İsa'nın Çarmıhtan İndirilişi" konulu kabartma, figürlerin duruşlarıyla, Peter Paul Rubens'in (1577-1640) aynı konuda yaptığı tabloyu (1612-

1614) anımsatmaktadır. Ancak kabartmalara egemen olan çıplaklık Antik dönem tasvirlerinin ideal görünüm anlayışını yansıtmaktadır.

Bitkisel ve geometrik bezemeler ise genellikle figürlü kompozisyonların çevrelerinde dolgu olarak veya silmelerde ve bordürlerde görülmektedir. Stilize bitki motifleri, gülbezek, akantus yaprakları, kıvrık dal, meander, kymation ve dentil dizileri en çok karşılaşılan motiflerdir. Alman Katedrali ile Fransız Katedrali'nin pencerelerinin üzerleri yuvarlak kartuş içerisinde yerleştirilen gülbezek şeklindeki bordürler ile süslenmiştir. Kartuşları birbirine bağlayan daha küçük kartuşların alt ve üst boşluklarına yaprak motifleri işlenmiştir. Alınlıkları taşıyan volüt biçimli çıkmaların üzerinde ise birer akantus yaprağı motifi mevcuttur.

Neoklasik üslup; malzeme ve teknik açıdan değerlendirildiğinde yapıdan yapıya farklılık görülmektedir. Beden duvarlarında taş veya tuğla kullanılmış, cepheler ise ya kesme taş malzemelerle kaplanmış ya da sıvanıp boyanmıştır.

XVIII. yüzyılda bilim insanları ve sanatçıların öncülüğünde Avrupa'da antik idealler önem kazanmıştır. Joachim Winckelman ve James Stuart gibi araştırmacıların yazıları, Büyük Tur, Pompei ve Herculaneum gibi antik şehirlerdeki kazılar, Avrupa'da Antik medeniyetlerin sanat anlayışına karşı özenmeyi beraberinde getirmiştir. Böylelikle mimaride de antik yapı formları ve tasarımları kendini göstermeye başlamıştır.

İncelenen binaların çoğu, I. ve II. Dünya Savaşı sırasında tahrip edilmiş ve harabeye dönmüştür. Bu yapılar her yıkımın ardından yapılan yenileme çalışmalarısıyla şehir silüeti içindeki yerlerini tekrar almışlardır. Onarımlarda, genellikle cephelerin orijinal tasarımına sadık kalmışlardır. İç mekânlar ise üsluba dikkat edilmeden işlev ve fonksiyonlarına göre yenilenmiştir.

Avrupa Ülkelerinde doğan Dünyanın çoğu bölgelerinde uygulama alanı bulmuş olan Avrupa Üslupları; Gotik, Rönesans, Barok gibi dönemlere ayrılmışlardır. Bu dönemler genel hatlarıyla aynı özelliklere sahip olsalar da kendi içerisinde bölgeden bölgeye, ayrıntılarda farklılıklar göze çarpmaktadırlar. Örneğin bir Barok üslup Fransa'da kullanılmış ve Barok üslup özelliklerinin genel özelliğini almış ancak kendi bölgesindeki özelliği de katarak "Fransız Baroğu" olarak isimlendirilmiştir. Buna benzer Fransız Gotiği, İngiliz Gotiği, Alman Gotiği ya da İngiliz Baroğu, Alman Baroğu, Osmanlı Baroğu gibi örnekler de mevcuttur.

Kaynağını Antik mimariden almış olan Neoklasik Üslup da Uluslararası bir üslup olmuştur. Ancak bu üslup, gotik ya da barok üslup gibi ülkeler arası bölgesel nitelikleri kendi bünyesinde barındırmamıştır. Tüm ülkelerde aynı biçimde aynı formda uygulanmıştır. Bu nedenle de Berlin ya da Almanya'da görülen Neoklasik üsluptaki yapılar, bölgesel özelliği yansıtmamakla birlikte, Uluslararası nitelikte kullanım şekliyle uygulama alanı bulmuştur.

Kaynakça

- Alison, P. W. 1897, *The War of Greek Independance 1821-1833*, Smith Elder, Londra.
- Allen, E. - Thallon, R. 2011, *Fundamentals of Residential Construction*, John Wiley & Sons, New York.
- Atalay, G. 2010, *Antik Devirde Mimari Kurallar ve İnşaat Teknikleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

- Badiola, M. G. J., Vecino, M. A. C., Duyan, D. S., Bongcawil, A. M. B., Mendoza, J. C., Bustillo, G. J. P., Pambuan, A. S. B., Siobal, L. R. 2014, *Arts of the Neo-classic and Romantic Periods*, A Journey through Western Music and Arts, S. 9, Phillippines.
- Badstübner, E. 1987, *Kirchen in Berlin*, Evangelische Verlagsanstalt, Berlin.
- Bartmann-Kompa, I., Büttner, H., Drescher, H., Fait, J., Flügge, M., Herrmann, G., Schröder, I., Spielmann, H., Stepansky, C., Trost, H. 1984, *Die Bau ve Kunstdenkmale in der DDR: Hauptstadt Berlin: II*, Henschelverlag Kunst und Gesellschaft, Berlin.
- Başak, O., Yiğitpaşa, D., Yiğitpaşa, N. T. 2018, “Üçpınar Kaya Kiliseleri”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 159, 117-130.
- Bazin, G. 1986, *Histoire de l’histoire de l’art: De Vasari a nos Jours*, Albin Michel, Paris.
- Bazin, G. 2014, *Sanat Tarihi*, çev. Selahattin Hilav, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Beksaç, E. 2015, *V. Yüzyıldan XXI. Yüzyıla Avrupa Sanatı*, Ceren Yayıncılık, Edirne.
- Biris, M. G. - Kardamitsi-Adami, M. 2005, *Neoclassical Architecture in Greece*, Oxford University Press, Oxford.
- Boime, A. 1987, *Social History of Modern Art: Art in the Age of Revolution 1750-1800*, S. 1, The Univeristy of Chicago Press, Chigago 1987.
- Borrmann, R. 1893, *Die Bau und Kunstdenkmaler von Berlin*, Verlag von Julius Springer, Berlin.
- Carley, R. 1994, *The Visual Dictionary of American Domestic Architecture*, Holt Paperbacks, New York.
- Carreras, P. 1977, *Studi su luigi Vanvitelli*, La Nuova Italia, Floransa.
- Cavendish, M. 2009, *World and Its Peoples*, Cevandish Square, Londra.
- Chitham, R. 2005, *The Classical Orders of Architecture*, Architectural Press, Oxford.
- Droguet, A. 2004, *Les Styles Transition et Louis XVI*, l’Amatuer, Paris.
- Ducher, R. 1988, *Caracteristique des Styles*, Flammorion, Paris.
- Encyclopedia Americana* 2002, C. 9, Groliner Educational, New York.
- Erginöz, M. A. 2012, *İlk Çağdan Günümüze Mimarlık ve Şehircilik Tarihi*, Arion Yayınevi, İstanbul.
- Fischer, G. 1985., *Die Hugonotten in Berlin*, Hentrich & Hentrich, Berlin
- Fleming, J. 1962, *Robert Adam and his Circle*, John Murrat, Londra.
- Fountoulakis, O. 2002, “Hansen or Kleamthes Who was the Architect of the Buildings of the Duchess of Piacenza in Athens”, *Architectura*, 32, 53-63.

- Frary, I. T. 1969, *They Built the Capitol*, Ayer Publishing, Boston.
- Gibson, C. 2009, *Semboller Nasıl Okunur*, çev. Cem Alpan, Yem Yayınları, İstanbul.
- Graham, R. 2009, *Arbiter of Elegance: A Biography of Robert Adam*, Birlinn, Edinburg.
- Heck, Johann G. 1856, *The Art of Building in Acient and Modern Times or Architecture Illustrated*, D. Appleton, New York.
- Honour, H. 1985, *Neo-classicism Style and Civilisation*, Penguin Books, Londra.
- Hopkins, O. 2014, *Les Styles en Architecture*, Laurence King Publishing, Londra.
- İpek, E. 2009, *Tarihi Yarımada'da Neoklasik Bir Cephenin Klasik Çağ Estetik Unsurları Çerçevesinde Değerlendirilmesi*, Haliç Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Jenkins, I. 2006, *Greek Architecture And Its Sculpture*, Harvard University Press, Cambridge.
- Kappel, K. 2014, *Was von den Aufbrüchen des 20. Jahrhunderts bleibt Zur Umgestaltung von St. Hedwig in Berlin*, Kunstexte. de, Berlin.
- Keller, D. H. 1993, *Academic Libraries in Greece: Present Situation and Future Prospects*, Psychology Press, Londra.
- Kieven, E. 1988, *Ferdinando Fugo in Storia dell'architettura Italiana*, Mondadori Electa, Floransa.
- Lehmann, S. 2003, *Olympia das Grab des Koroibos und die Altertumswissenschaften in Halle*, Olympisch bewegt: Festschrift zum 60. Geburtstag von Prof. Dr. Manfred Lammer, Köln.
- McNamara, D. R. 2011, *How to Read Churches: A Crash Course in Ecclesiastical Architecture*, Rizzoli, New York.
- Mertens, M. - Lorenz, H. 1997, "Kirchen zwischen 1648 und 1780", *Berlin und Seine Bauten IV*, Ernst & Sohn, Berlin.
- Middleton, R. - Watkin, D. 1989, *Architetture dell'Ottocento*, Mondadori Electa, Floransa.
- Milizia, F. 2011, *Dizionario delle Belle Arti del Disegno y Estratto in Gran Parte dalla Enciclopedia Metodica da Francesco Milizia*, Nabu Press, Bassano.
- Milosz, C. 1983, *History of Polish Literature*, University of California Press, California.
- Murray, C. J. 2004, *Encyclopedia of the Romantic Era 1760-1850*, C. 1, Taylor & Francis, Londra.
- Norwich, J. J. 1985, *The Architecture of Southern England*, Macmillan, Londra.
- Novotny, F. 1992, *Painting and Sculpture in Europe, 1780-1880*, Yale University Press, New Hawen.

- Palladio, A. 1582, *I quattro libri dell'architettura*, Apresso Bartolomeo Carampello, Scotland.
- Pensver, N. 1977, *Ana Çizgileriyle Avrupa Mimarlığı*, çev. Selçuk Batur, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Pirlo, P. O. 1997, "St. Hedwing", *My First Book of Saints*, Sons of Holy Mary Immaculate-Quality Catholic Publicarions, Philippines, 243-244.
- Pischel, G. 1983, *Sanat Tarihi Ansiklopedisi*, Görsel Yayınlar, İstanbul.
- Quer, C. S. 1987, "La Ultima obra de Juan de Villanueva: El Cementerio General del Notre de Madrid", *Goya: Revista de arte*, 196, 213-221.
- Reynolds, D. M. 1985, *The Nineteenth Century*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Roseveare, H. G. 1991, *The Financial Revolution 1660-1750*, Routledge, Londra.
- Roth, L. M. 2014, *Mimarlığın Öyküsü*, çev. Ergün Akça, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Russack, H. H. 1942, *Deutsche bauen in Athen*, Wilhelm Limpert Verlag, Münih.
- Schiedlausky, G. 1966, "Grünberg, Martin", *Neue Deutsche Biographie*, C. 7, Duncker & Humblot, Berlin, 187.
- Schmidt, A. J. 1989, *The Architecture and Planning of Classical Moscow: A Cultural History*, American Philosophical Society, Philadelphia.
- Seale, W. 2008, "James Hoban, "Builder of the White House", *White House History*, 22, 8-12.
- Stuart, J. 1858, *The Antiquities of Athens and Other Monuments of Greece*, Brigham Young University, Londra.
- Summerson, J. 1945, *Georgian London*, Barrie & Jenkins, Londra.
- Summerson, John 1963, *The Classical Language of Architecture*, British Broatcasting Corporation, Londra.
- Swatek, M. 2018, *Die neue Prater-Lust Zur Entstehung des Pratersterns Unter Kaiser Joseph II.*, Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien, Viyana.
- Thompson, E. P. 1991, *The Making of the English Working Class*, Penguin Books, Toronto.
- Tung, A. 2001, *Preserving the World's Great Cities: The Destrucyion and Renewal of the Historic Metropolis*, Three Rivers Press, New York.
- Turani, A. 1980, *Sanat Tarihi Ansiklopedisi*, C. 2, Bateş Yayınları, İstanbul.
- Tükel, U. - Yüzgüler Arsal, S. 2014, *Sözden İmgeye Batı Sanatında İkonografi*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Tzonis, A. - Lefaivre L. 1992, *Classical Architecture The Poetics of Order*, The MIT Press, Londra.

Vitruvius 2017, *Mimarlık Üzerine*, çev. Çiğdem Dürüşken, Alfa Yayıncılık, İstanbul.

Wood, R. 1819, *Les ruines de Palmyre, autrement dite Tedmor, au desert*, Chez A. Constantin, Paris.

Yılmaz, Banu 2010, *Batı Anadolu Helenistik Dönem Anta Başlıkları*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli.

Yiğitpaşa, N. T. 2010, “Mitolojik ve Figüratif Açından Beyoğlu Çiçek Pasajı”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları, 25, 203-219.

https://www.berlin-die-hauptstadt.de/deutscher_dom.html.

AMİSOS / AMISOS
KİTAP TANITIMI / Book Review

Öntaş, B. 2020, "Davut Yiğitpaşa, Hakan Öñiz, Akın Temür, *Black Sea Archaeology Studies Recent Developments*", *Amisos*, 5/8, 259-263.

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 5, Sayı/Issue 8 (Haziran/June 2020), ss./pp. 259-263

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

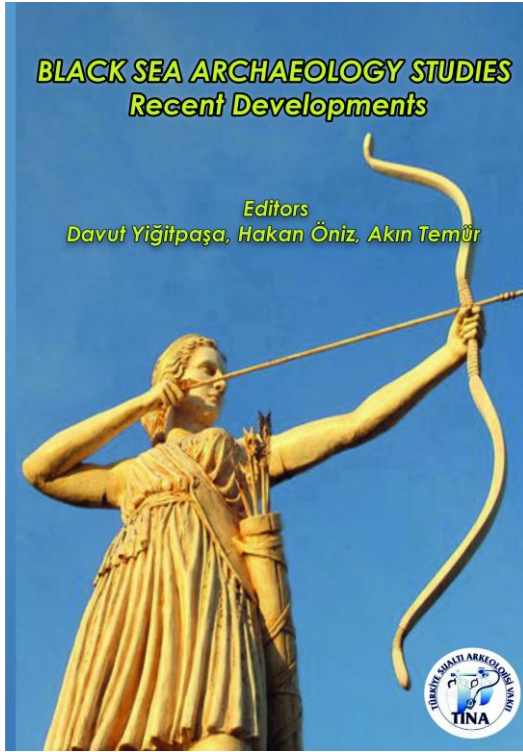
Kitap Tanıtımı / Book Review

Geliş Tarihi/Received: 18. 04. 2020

Kabul Tarihi/Accepted: 27. 06. 2020

DAVUT YİĞİTPAŞA, HAKAN ÖNİZ, AKIN TEMÜR, *BLACK SEA ARCHAEOLOGY STUDIES RECENT DEVELOPMENTS*

Boran ÖNTAŞ*

Editörler Davut YİĞİTPAŞA, Hakan ÖNİZ, Akın TEMÜR, *Black Sea Archaeology Studies Recent Developments*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2018, 247 sayfa, 16 harita, 186 resim, 38 çizim, 5 tablo.

Kaşkalardan Hititlere, Greklerden Romalılara birçok medeniyetin yaşadığı, yeşilin mavi ile kucaklaştığı bu cennet diyarlarında, sahip olduğu dağlık yapısı ve sık ormanlarla kaplı olması sebebiyle yapılan arkeolojik araştırmalar diğer bölgelere nazaran daha az ve kısıtlı gerçekleşmiştir. Bu nedenle de bölge hakkındaki bilgilerimiz belli çerçeveler içerisinde kalmıştır. Kitapta sunulan araştırmaların sonuçları, tarih öncesi çağların başlarından itibaren birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Karadeniz'in

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü, Samsun/Türkiye.

E-posta: boran.ontas@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2396-5270>

çeşitli illerinde hatta sınırı olan başka ülkelerde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları, kazılar ve su altı araştırmaları gibi arkeolojik çalışmalar neticesinde, bahsettiğimiz araştırma eksikliğini bir nebze olsun giderecek niteliktedir.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Davut Yiğitpaşa ve Selçuk Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Hakan Öviz ile birlikte, her yıl farklı ülkelerde yapılan “International Symposium on Underwater Research (ISUR)” 10’uncusu “Karadeniz Arkeolojisi/Black Sea Archaeology” ile bütünleştirilerek Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi’nde gerçekleştirmişlerdir. Kitap, TINA-Türkiye Sualtı Arkeolojisi Vakfı’nın sponsorluğunda, söz konusu sempozyum bildirilerinin derlenmiş halidir.

Önsözünü Oğuz Aydemir’in yazdığı kitap, “Kazı ve Yüzey Araştırmaları”, “Su Altı ve Deniz Arkeolojisi”, “Yerleşim Arkeolojisi” başlıkları altında, 3 ana bölümden ve toplamda 25 makaleden oluşmaktadır. Genel olarak makaleler incelendiğinde, Karadeniz’e kıyısı olan ülkelerde gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırmaları, kazılar ve su altı arkeolojisi çalışmaları, su altı kültürel mirasın korunması için yapılacaklar, müzelerde yer alan eserler gibi birçok konuyu içerisinde barındırmaktadır. Makalelerde ifade edilen bilgiler resim, harita, çizim ve tablolardan oluşan görseller ile desteklenmiştir.

Akın Temür ve Gazanfer İltar’ın yazmış olduğu “Giresun, Aretias Adası Kazısı/Khalkeritis” başlıklı makalede, Pontus bölgesinin önemli yerleşim merkezlerinden biri olan, Klasik Çağ’da Aretias, Roma İmparatorluğu döneminde Khalkeritis adı verilen Giresun Adası anlatılmaktadır.

Giresun Ada’sında ilk arkeolojik kazılar 2011 ve 2012 yıllarında gerçekleştirilmiştir. 2013-2014 yıllarında kazılara ara verilmiş ve 2015 yılında Giresun Müzesi yönetimi tarafından kazılar yeniden başlatılmıştır. Kazılar sonucu birkaç mimari yapı kalıntısı tespit edilmiştir.

Makalede ilk olarak, adanın coğrafi özellikleri ve tarihi anlatılmaktadır. Daha sonraki bölümlerde, Giresun Adası’nda 2009-2011 yılları arası gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ve kazılar sonucu açığa çıkarılmış olan Kilise/Manastır kompleksi, Şapel ve Pithos ile Orta Çağ kalıntıları alt başlıklar halinde işlenmiştir.

A.Y. Predtechenskaya ve I.R. Nikolaev’in yazmış olduğu “Karayiplerdeki Su Altı Kültürel Mirasın Yönetiminde Hukuk Çatışmaları: Küba Örneği” başlıklı makalede, Küba’da kültürel mirasın korunması konusunda İspanya, İngiltere ve ABD gibi ülkeler arasındaki yasal farklılıklardan söz edilmektedir. İngiltere ve ABD’nin sualtı kültürel mirasın yasal olarak korunmasında ana aracı olan “Unesco Sualtı Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”ni imzalamamış olmasından dolayı, Karayiplerin su altı kültürel mirasın uluslararası camiada yaşadığı hukuksal ve siyasi sorunlar makalenin ana temasını oluşturmaktadır.

Alexandra Bivolaru, Matthie Graime, Veronica Rossi, Valentin Bottez, Nick Marriner, Christophe Morhange, Vasilica Lungu ve Marius Strinu’nun yazmış olduğu “Tuna Deltası ile Karadeniz Arasında: İki Arkeolojik Alanda (Histria ve Halmyris, Romanya) Çoklu Vekil Çalışmasının Ön Sonuçları” başlıklı makalede, Tuna Deltası’nda Neolitik dönemden Orta Çağ’a kadarki süreçte çevresel evrim ve insan etkileri üzerine genel bir bakış sağlamayı amaçlayan, Amidexgeomed ve Cofundjeoarkeolojik projelerinin ön sonuç raporları sunulmuştur. Yapılan biyo-sedimentolojik analizler ile Tuna Deltası’ndaki üç önemli yerleşim alanı olan Histria, Enisala ve Halmyris’in arkeolojik verileri karşılaştırılmıştır.

Hakan Öniz ve Murat Karademir tarafından kaleme alınan “Alanya Sahili Su Altı Araştırmaları” adlı makalede, Syedra Antik Kenti su altı araştırmaları, Alanya Kalesi kazı ekibiyle Prof. Dr. Osman Eravşar tarafından yönetilen Alanya Kalesi su altı araştırmaları ve Kızıl Kule ile Demirtaş’ta gerçekleştirilen su altı araştırmaları konu alınmış, bu dört su altı araştırması ayrı başlıklar altında okuyucuya aktarılmıştır.

I. Nikolaev, N. Karbaia ve S. Fazlulin’in yazmış olduğu “İngiltere’de Su altı Kültürel Mirası ve Stklar: Sorunlar ve Başarılar” başlıklı makalede, Unesco’nun 2001 yılında sunduğu “Su Altı Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”ni reddeden İngiltere’nin, sözleşmede yer alan prosedürlerin zaten büyük bir bölümünü yürütüyor olmasındaki çelişki anlatılıp, İngiltere’nin su altı kültürel mirasının korunması çerçevesinde göstermiş olduğu başarıları ve başarısızlıkları anlatılmıştır.

Maria Ayça Koçdağ’ın kaleme aldığı “Kıbrıs Adası’nın Deniz Tarihi ve Kültürel Mirası: Su Altı Araştırmaları ve Su Altı Arkeolojik Kazıları” başlıklı makalede, tarih boyunca medeniyetlerin geçiş noktası olan Kıbrıs’ta, 2006-2007 yıllarındaki yüzey araştırmaları ile 2007 yılında gerçekleştirilen su altı araştırması kaleme alınmıştır. Makale, tarihi hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığımız Kıbrıs Adası’nın, deniz tarihi ve kültürel mirası hakkında önemli bilgiler içermektedir.

Mert Uğur Kara’nın yazdığı “Eski Gemilerde Omurganın Yapısı, Gelişimi ve İşlevi” adlı makalede, gemilerde günümüzde kullanılan omurganın ne olduğu, Antik Çağ’da nasıl ve hangi işlevde ortaya çıktığı, günümüzdeki ve antik dönemlerdeki farkları konu alınmıştır. Ayrıca antik dönemlere ait olan Uluburun, Hatshepsut, Ma’gan Michael, Girne gemileri, alt başlıklar altında ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

M. Mshvildadze ve Nikolov Tushabramishvili tarafından kaleme alınan “Gürcistan’ın Karadeniz Kıyısı ve Sualtı Arkeolojisine İlişkin Beklentileri” başlıklı makalede, Gürcistan’da önceleri teorik olan hususların, su altı arkeolojisi çalışmaları sayesinde arkeolojik verilerin değerlendirilmesine yenilikleri nasıl getirdiği anlatılmaktadır.

Okay Sütçüoğlu, “Osmanlı Arşivlerine Göre Karadeniz’de Dalış Aktiviteleri: Dalgıçların Amaçları, Nedenleri ve Etnik” başlıklı makalede, Osmanlı Dönemi’nde Karadeniz Havzası’nda gerçekleştirilen dalış faaliyetlerini içeren arşivlerde yer alan bilgilerin değerlendirilmesi sonucu bilgi sahibi olduğumuz dalgıçların yabancı kökenli olduğunu belirtmiş ve bu durumun nedenlerini tartışıp, çıkarımlarını okuyucu ile paylaşmıştır.

Okay Sütçüoğlu ve Ayşe Taşkesen’in yazmış olduğu “Karadeniz’de Chaikas; Kavramsal Sorunlar ve Eylem Alanları” adlı makalede, 16. yüzyıldan sonra eklenen özel ekipmanlarla kullanım amaçları değişen tekne tiplerinin neden değiştirildiği, Osmanlı arşivlerinde sıkça yer alan, özellikle Don Nehri ve Karadeniz’e bağlı nehirlerde ulaşım aracı olarak kullanılan “Chaikas” teknelerinin savaş araçlarına nasıl çevrildiği ve bu durumun yarattığı kavramsal sorunlar günümüzde elde edilen yeni veriler ile aktarılmaktadır.

Aylin Baş tarafından kaleme alınan “Sinop Öğretmen Lisesi Vakfı Kazılarında Bulgular” adlı makale, Sinop Öğretmen Lisesi’nin inşası sırasında gün ışığına çıkan ve daha sonraları Sinop Arkeoloji Müzesi’nin kurulmasıyla müzeye bağışlanan, pişmiş toprak ve metal eserleri konu almaktadır.

Ayşe F. Erol, “Türkiye Doğu Karadeniz Bölgesinin Fatsa Araştırmaları ve Cıngırt Kayası Kazıları Işığında Arkeolojik Değerlendirilmesi” başlıklı makalede, 2011-2015 yılları arası Doğu

Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Fatsa'da gerçekleştirilen yüzey araştırmaları neticesinde ortaya çıkarılan yeraltı sığınağı, kaya mezarları, khamasorionlar ve yine Fatsa'nın Yapraklı Köyü'ndeki Cıngırt Kayası kazıları anlatılmaktadır.

Davut Yiğitpaşa'nın yazmış olduğu "Samsun'daki Demir Çağı Yerleşimlerine Genel Bir Bakış" adlı makalede, Orta Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Samsun'un, kazılar ve yüzey araştırmaları neticesinde keşfedilen Demir Çağı yerleşimleri, ayrıntılı bir şekilde kaleme alınmıştır.

Akbelen Höyük ve Tümülüsü, Asarcık Kale Yerleşimi, Bakacak Kaya Kaya Yerleşimi, Kömürocağı Tepe Yerleşimi ve Tümülüsü, Kiraz Tepe Höyüğü, Tepe Deliği Kaya Yamacı Yerleşimi, Kızlar Kalesi, Yeşilköy Kaya Merdivenler ve Asar Kale, Salıpazarı Çağlayan, İnbükü Mağrası, Konakören Heybelik Höyük, Harmankaya/Üçkayalar Açık Hava Tapınağı, Esen Çay İnözü Boz Tarla Kybele Açık Hava Tapınağı, Çağlayan Eğrikalesi, Kirgil Kuşkayası, Ladik Başlamış Höyük, Evliya Yanı Mevkii gibi Samsun'un önemli Demir Çağ yerleşimleri ayrı başlıklar altında, kapsadıkları tüm dönemler dahilinde anlatılmaktadır. Ayrıca yazar, bahsi geçen yerleşim yerlerinde ele geçirilen arkeolojik buluntuları görselleri ile birlikte okuyucuya sunmaktadır.

Fatma Bağdatlı Çam'ın yazmış olduğu "Gerçeklik Mitleri: Amazonların Gerçekliğine Yeni Yaklaşımlar" adlı makalede, Amazonlar hakkında antik kaynaklarda yer alan bilgiler, Amazonların inançları ve kurdukları şehirler konu alınmıştır.

Fevziye Eker tarafından yazılmış olan "Ordu Paşaoğlu Konağı ve Etnografya Müzesi'ndeki Cam Kaplar" adlı makalede, Ordu Müzesi tarafından, Ordu'nun Korgan ilçesindeki Koççuğaz köyünde gerçekleştirilen kurtarma kazısı, bağış ya da satın alma gibi yollarla müzeye kazandırılan sekiz cam kap, çizim ve görselleriyle birlikte kaleme alınmıştır.

Fusun Tülek'in yazmış olduğu "Güney Karadeniz Kıyısındaki Deniz Ticaretinde Büyük Öneme Sahip Küçük Bir Ada: Daphnousia Adası/Kefken" adlı makalede, Karadeniz'de yer alan Nicomedia antik kentinin kuzey kıyısında küçük bir ada olan ve günümüzde Kefken olarak adlandırılan Daphnousia'nın tarih içindeki önemi anlatılmaktadır.

Gökhan Mustafaoğlu'nun kaleme aldığı "Batı Karadeniz Bölgesinde Ereğli ve Akçakoca İlçeleri Arasında Bulunan Paleolitik Dönem Bulguları Üzerine İlk Gözlemler" adlı makalede, Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Zonguldak ilinin Ereğli ilçesi sınırları içerisinde gerçekleştirilen araştırmalar ve bu araştırmalar sonucu açığa çıkartılmış arkeolojik buluntular incelenmiştir.

F. Gülden Ekmen tarafından yazılmış olan "Türkiye'nin Batı Karadeniz Bölgesinde Yeni Arkeolojik Araştırmalar" adlı makale, Zonguldak ili sınırları içerisinde yer alan Aydınlar Deresi Vadisi'nin prehistorik dönemleri ile Heraclea Pontica Bölgesi'nde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarının ön raporlarını içermektedir.

Gülğün Köroğlu'nun kaleme aldığı "Balatlar Halk Kilisesi Yapı Kompleksi" başlıklı makalede, Sinop şehir merkezinde 2010 yılında başlayıp yedi yıl süren kazılar sonucu ortaya çıkarılan ve Roma Dönemi'ne tarihlenen Balat Kilisesi, ayrıntılı bir şekilde okuyucuya anlatılmaktadır.

İbrahim Tellioglu tarafından yazılmış olan "Karadeniz'in Tarihsel Çalışmalarında Arkeolojinin Rolü" adlı makalede, Karadeniz Bölgesi'nde yapılmış arkeolojik çalışmalar sonucu, Karadeniz Bölgesi hakkında tarih öncesi dönemlerden günümüze kadar elde edilmiş bilgiler kısaca okuyucuya aktarılmıştır.

Mehmet Köseoğlu tarafından yazılmış olan “Kinneir’in Amisos ve Tarihsel Kaynakları Hakkındaki Anlatıları” adlı makalede, 1782 yılında doğmuş olan İskoç subay John Macdonald Kinneir’in, Samsun’a gelip Amisos hakkında yazdığı şahsi düşünceler, yazar tarafından analiz edilmektedir.

Murat Tekin tarafından kaleme alınan “Sebastopolis'in Tarihi, Kültürel Yapısı ve Pontus'un Güney Kısımındaki Arkeolojik Araştırmalar Işığında Çevresi” adlı makalede, 2012’den 2014’te kadar Tokat’ın Sulusaray, Yeşilyurt, Artova ve Turhal ilçelerinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları neticesinde ele geçirilen arkeolojik buluntular anlatılmaktadır.

Sümer Atasoy tarafından yazılan “Türkiye'nin Doğu Karadeniz Kıyısında Yüzey Araştırmaları ve Kazılar” adlı makalede, Türkiye’nin Karadeniz Bölgesi’nde çeşitli zamanlarda gerçekleştirilen yüzey araştırmaları, kazıları ve su altı arkeolojisi araştırmaları ele alınmıştır. Makalede daha çok Samsun’da gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar üzerine durulmuştur. Samsun ili dışında ise, Sinop Balatlar Kalesi ile Gelincik Oda Mezarları, Ordu Kurul Kazısı ve ayrıca Amfora Atölyeleri Kazıları yer almaktadır.

Tanıttığımız kitap görüldüğü üzere, Türkiye’de ve başka ülkelerde gerçekleştirilen su altı arkeolojisi, kazı ve yüzey araştırmaları gibi oldukça geniş bir konu yelpazesine sahiptir. Bu nedenle alanında uzman kişiler tarafından makaleler bütünü şeklinde hazırlanan kitap, sadece Türkiye’de yapılan araştırmalar ile sınırlı kalmayıp, yurt dışında gerçekleştirilen araştırmaları da içeriğinde barındırmaktadır. Ayrıca kitapta Karadeniz’in sadece belli bir dönemi esas alınmamış, eski çağlardan günümüze bölgede yaşamış olan birçok medeniyet ve kültür, farklı yazarların makaleleri sayesinde okuyucusuna aktarılmış. Bu zengin içeriğin yanı sıra, günümüzde çok yaygın olmayan su altı araştırmalarına kaynakça sağlaması, özellikle Karadeniz’in çok araştırılmamış olması sebebiyle kazı ve araştırmacının azlığı, kitabın bu eksikliği gidermesi adına önemli bir yere sahip olmasını sağlamış ve eserin değerini daha da arttırmıştır. Kitabın akademik ve uluslararası camiada yerinin olmasından doğan gereklilikle, tüm makaleler İngilizce kaleme alınmıştır.

Yazarların çoğu kaleme aldıkları makalelerin sonunda, konuları ile alakalı görsellere yer vermiştir. Ayşe F. Erol, Fatma Bağdatlı Çam, Füsün Tülek, İbrahim Tellioğlu, Mehmet Köseoğlu A.Y. Predtechenskaya ve I.R. Nikolaev adlı yazarların makaleleri görsel kullanımlara müsait olmasına karşın herhangi bir resim, harita, çizim veya tablo içermemesi, görsellerle desteklenen diğer makaleler arasında bu sayfaların direkt göze çarpmasına sebebiyet vermektedir.

Kısacası “Black Sea Archaeology Studies” adlı kitap sadece yeterince araştırılmamış, kısıtlı bilgilere sahip olduğumuz Türkiye’nin Karadeniz Bölgesi’ni değil, Karadeniz’e kıyısı olan diğer ülkelerin araştırmalarını da kapsamaktadır. Ayrıca içerdiği makaleler göz önünde bulundurulduğunda kendini sadece Karadeniz araştırmaları ile sınırlamayıp, adından çok daha fazlasını okuyucusuna sunmaktadır.

YAZIM KURALLARI

1. Amisos Dergisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyelerinden Doç. Dr. Davut Yiğitpaşa ve Doç. Dr. Akın Temür tarafından, yılda iki kez yayımlanan ve tüm konferanslarda sunulan tebliğlerin metinlerini, bilimsel yenilik getiren, özgün makalelerini ve kitap eleştirilerini içeren İnternet üzerinden yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

2. Yayınlamak üzere dergiye verilen yazılar, yazarın tercihihine göre Türkçe, Almanca, İngilizce, Rusça olabilir. Daha önce başka bir yerde yayımlanmamış olması gereken makaleler; Times New Roman, tek satır aralıklı, 12 punto; sayfa sınırlaması yoktur. Bibliyografik referanslar sayfa altında (Dipnotta) yazar soyadı, yayın tarihi ve gönderme yapılan sayfa olarak verilmelidir, Temür 2015, 817; Yiğitpaşa 2016, 45-48. Dipnotlar 10 punto olarak verilmelidir. Ancak bazı alanların gereği olarak yazım esnasında özel font kullanılmış ise, bu fontlar makale ile birlikte gönderilmelidir.

3. Makalelere İngilizce ve Türkçe 200 kelimelik özet ve 5 anahtar kelime (Türkçe ve İngilizce olarak) eklenmelidir.

4. Makale içerisinde yer alacak fotoğraf, çizim ve haritaların 20'yi aşmamasına özen gösterilmelidir.

5. Fotoğraf ve çizimlerin açıklamaları, ayrıca alıntı olanların da kaynakları belirtilerek ayrı bir sayfada gönderilmelidir.

6. Dijital formatta gönderilecek görsel malzemenin çözünürlüğü en az 300 pixel/inch, uzun kenarı en az 15 cm, tam sayfa kullanılacak bir fotoğraf ya da çizim söz konusu ise en az 22 cm olmalıdır.

7. Makale, PC ya da Macintosh ortamlarında, Microsoft Word 2010 ve üzeri versiyonlarda hazırlanmış olmalı; PDF formatlı bir örneği ile birlikte derginin e-mail adresine ulaştırılmalıdır (amisos.dergi@gmail.com).

Makalede sayfa düzeni şu şekilde olmalıdır:

Metin boyutu	Dipnot boyutu	Paragraf aralığı	Paragraf girinti	Üst kenar boşluğu	Alt kenar boşluğu	Sağ kenar boşluğu	Sol kenar boşluğu	Satır aralığı
12 punto	10 punto	12 nk	1.25 cm	2,5 cm	2,5 cm	2,5 cm	2,5 cm	Tek

8. Makale içerisindeki bibliyografik göndermeler makale sonunda ve aşağıda verilen örneklerdeki sitemde hazırlanmalıdır:

Dinçol, A. – Dinçol, B. 1992, “Die Urartaäische Inschrift aus Hanak (Kars)”, H. Otten – E.

Akurgal – H. Ertem – A. Süel (eds.), *Hittite and other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp*, Ankara: 109-117.

Karaosmanoğlu, M. 2010, “Yeni Bulgular Işığında Altıntepe Urartu Tapınağı”, *XV. Türk Tarih Kongresi I*, Ankara: 209-220.

Öniz, H. 2008, *Arkeolojik Suatlı Araştırmacılığın Giriş İçin Eğitim Metodolojisi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

Temür, A. 2015, “Thoughts on a Grave Stele From The Classical Period in Samsun Museum”, *Bellekten 286/LXXIX*, 817-826.

Yakar, J. 2003, “Identifying Migrations in the Archaeological Records of Anatolia”, B. Fischer – H. Genz – E. Jean – K. Köroğlu (eds.), *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions*, Proceeding of the International Workshop Istanbul, November 8-9, 2002, Istanbul: 11-19.

Yiğitpaşa, D. 2016, *Doğu Anadolu Geç Demir Çağı Kültürü*, Ankara.

Internet Kaynakları aşağıdaki gibi verilmelidir:

URL 1 <http://imgkid.com/tibial-fibular-notch.shtml>

9. Yılda Aralık ve Haziran olarak çıkan süreli yayınıma verilecek makaleler, söz konusu dönem içerisinde önce editörlere teslim edilmelidir.

10. Dergiye gönderilen makale, yayıma uygunluk açısından incelendikten sonra (yayıma uygun görülmeyen makaleler sürece dahil edilmez) iki hakeme gönderilir. Hakemlerin değerlendirmeleri sonucunda iki yayımlanabilir raporu alan makale, dergi yönetimince uygun görülen bir sayıda yayımlanır. Hakem raporlarının birisinin olumlu, diğerinin olumsuz olması durumunda makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Bu durumda makalenin yayımlanıp yayımlanmamasına üçüncü hakemin raporuna göre karar verilir. (Dergiye gelen makalelerin yoğunluğu sebebiyle değerlendirme ve yayım süreçleri farklılık arz edebilmektedir.)

11. Makaleler, hakemlere doğrudan sistem üzerinden (yazarın yüklediği dosyada değişiklik yapılmadan) yönlendirilmektedir. Makale üzerinde yazar-hakem gizliliğini sağlama adına makalenin sahibini tanımlayıcı herhangi bir bilgi olmamalıdır.

Makalelerde kullanılacak kısaltmalarda TDK yazım kılavuzu esas alınmalıdır.

Bu ilkelere uymayan makaleler kesinlikle değerlendirilmeye alınmayacaktır. **The Amisos Journal / Amisos Dergisi**, gönderilen makaleleri yayınlayıp yayımlanmama, gerekli gördüğü durumlarda makaleler üzerinde düzeltmeler yapma hakkına sahiptir. Gönderilen yazıların yayımlanma hakkı dergi yönetimine aittir. Dergide yayımlanmış bir yazının hukukî sorumluluğu ise yazarına aittir ve dergiyi ilgilendirmez. Dergide yayımlanan yazılar, dergi

yönetimin yazılı izni olmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz ve başka bir yerde (matbu olarak veya internet ortamında) tekrar yayımlanamaz. Dergiye makale gönderen yazar, bu ilkeleri kabul etmiş sayılır.

MAKALELERİN GÖNDERİLMESİ

Yukarıdaki ilkelere uygun olarak hazırlanmış makaleler, MAKALE GÖNDER SİSTEMİ üzerinden gönderilmelidir. E-mail yoluyla gönderilen makaleler dikkate alınmamaktadır. "MAKALE GÖNDER SİSTEMİ"nden makale göndermek için:

* ULAKBİM/DergiPark'a üye olduktan sonra, kullanıcı adı (sisteme kaydedilen e-mail adresi) ve şifre ile sayfaya girilmelidir.

* Açılan sayfada "makale gönder" bölümü açılarak ilgili boşluklar doldurulmalıdır.

* Makale word dosyası halinde, yazar bilgileri olmadan sisteme yüklenmelidir. Kör hakemlik sürecinin daha sağlıklı yürütülebilmesi için yazarlarımızın bilgilerini paylaşmamalarına dikkat etmeleri gerekmektedir. Ayrı bir word dosyasında yazar bilgileri eklenebilir.

Yazar bağımsız hakem değerlendirmesinin sağlanması

Başvuruların yazar bağımsız değerlendirilmesi, yazar ve hakem kimliklerinin birbirlerine bildirilmemesi için gayret gösterilmektedir. Bu amaçla sisteme dosya gönderen yazar, editör, hakem gibi kişilerin metin ve dosyalar ile ilgili aşağıdaki noktalara dikkat etmeleri gerekir.

Yazarlar metinde adları ve kurumları geçen yerleri silmelidirler. Sayfa altı notları vb yan metinler dahil olmak üzere Mikrossoft belgeleri saklanır iken dosya bilgileri içine kişisel bilgiler de yazılır. Bu nedenle ya bu kişisel bilgiler belge özelliklerinden bulunup silinmeli, ya da aşağıdaki sıra ile belge kişisel bilgi içermeyecek biçimde yeniden kaydedilmelidir. (File > Save As > Tools (or Options with a Mac) > Security > Remove personal information from file properties on save > Save) (Dosya > Farklı Kaydet > Araçlar > Güvenlik > Kişisel bilgileri silerek kaydet > Kaydet)

PDF dosyalarda da Adoba Acrobat ana menüsünden belge özellikleri seçilerek, yazar adı silinmelidir.

PUBLICATION INSTRUCTIONS

1. Amisos Journal is a journal containing two articles published twice a year, including texts of papers presented at all conferences, scientific articles, original articles and book critiques by Assoc. Prof. Dr. Davut Yiğitpaşa and Assoc. Prof. Dr. Akın Temür of the Department of Archeology of the University of Ondokuz Mayıs.
2. The manuscripts given for publishing can be in Turkish, German or English according to the author's preference. Articles should not have been published elsewhere; Times New Roman, single line spacing, 12 pt; there is no page limit. Bibliographic references can be given in the bottom of the page. Bibliographic references should be given in footnote author surname, publication date and referenced page, Temür 2015, 817; Yiğitpaşa 2016, 45-48. Footnotes should be given in 10 points.
3. The articles should include a summary of 200 words in English and Turkish and 5 keywords (in Turkish and English).
4. Care must be taken not to exceed 20 photographs, drawings and maps to be included in the article.
5. Explanations of photographs and drawings should also be sent on a separate page, specifying the sources of the quotations.
6. Resolution of visual material to be sent in digital format should have at least 300 pixels / inch, a long edge at least 15 cm., a full-page photo or drawing, and a minimum of 22 cm.
7. The article should be prepared in Microsoft Word 2010 and above, in PC or Macintosh; It should be sent to the e-mail address of the magazine along with a sample of the PDF format (amisos.dergi@gmail.com).

The article page layout should be as follows:

Text size	Footnote size	Paragraph spacing	Paragraph indent	Top margin	Bottom margin	Right margin	Left margin	Line spacing
12 points	10 points	12 nk	1.25 cm	2,5 cm	2,5 cm	2,5 cm	2,5 cm	Single

8. Bibliographic referrals in the article should be prepared at the end of the article and in the following examples:

Dinçol, A. –Dinçol, B. 1992, “Die Urartaeische Inschrift aus Hanak (Kars)”, H. Otten – E. Akurgal – H. Ertem – A. Süel (eds.), *Hittite and other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp*, Ankara: 109-117.

Karaosmanoğlu, M. 2010, “Yeni Bulgular Işığında Altıntepe Urartu Tapınağı”, *XV. Türk Tarih Kongresi I*, Ankara: 209-220.

Öniz, H. 2008 *Arkeolojik Sualtı Araştırmacılığına Giriş İçin Eğitim Metodolojisi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

Temür, A. 2015, “Thoughts on a Grave Stele From The Classical Period in Samsun Museum”, *Bellekten* 286/LXXIX: 817-826.

Yakar, J. 2003, “Identifying Migrations in the Archaeological Records of Anatolia”, B. Fischer – H. Genz – E. Jean – K. Köroğlu (eds.), *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions*, Proceeding of the International Workshop Istanbul, November 8-9, 2002, Istanbul: 11-19.

Yiğitpaşa, D. 2016, *Doğu Anadolu Geç Demir Çağı Kültürü*, Ankara.

Internet Kaynakları aşağıdaki gibi verilmelidir:

URL 1 <http://imgkid.com/tibial-fibular-notch.shtml>

9. Articles to be given periodicals published in December and June in the year must be submitted to the editors before the said period.

10. The submitted article has been sent for publication appropriateness (articles not found appropriate for publication are not included in the process) will be sent to two referees after reviewing. As a result of the evaluations of the referees, the article which received two publishable reports is published in a number deemed suitable for the management of the journal. If one of the referee reports is positive and the other is negative, the article will be sent a third referee. In this case, the publication of the article should be decided according to the third referee report. (Evaluation and publication processes may vary due to the intensity of the articles coming from the journal.)

11. The articles are directed to the referees directly through the system (without any changes to the file the author uploads). There should not be any descriptive information on the article in order to provide author-referee privacy.

Abbreviations to be used in the articles should be based on the TDK writing guide.

Articles that do not comply with these principles will not be taken into consideration. **The Amisos Journal** reserves the right to publish and not to publish the submitted articles, and to make corrections to the articles when it deems necessary. The right to publish of the manuscripts belongs to the journal management. The juridical responsibility of a published article in the journals belongs to the author and does not concern the journals. Articles published in the journal can not be reproduced in any way without the written consent of the journal management and can not be reproduced elsewhere (in print or on the internet). The author who submits articles to the journal is considered to have accepted these principles.

SUBMITTED ARTICLES

Articles prepared in accordance with the above principles should be sent via the SUBMISSION SENDING SYSTEM. Articles submitted via e-mail are not considered. To submit an article from the " SUBMISSION SENDING SYSTEM":

* After subscribing to ULAKBİM/DergiPark, you should enter the page with username (e-mail address saved in system) and password.

* In the opening page, the "send article" section should be opened and the related spaces should be filled in.

* The article should be loaded into the system as a word file. In order for the blind arbitration process to be carried out better, the authors should be careful not to share their knowledge. Author information can be added in a separate word file.

Author independent peer review

Independent evaluation of the applications of the author, authors and referees are not being reported to each other. For this purpose, people who send files to the system, such as authors, editors, referees should pay attention to the following points about text and files.

Authors should delete names and institutions in the text. The page information is also written into personal information while the page is stored in the Microsoft documents including sub-texts etc. Side texts. Therefore, either these personal information must be found and deleted from the document properties, or the document in the following order should be re-recorded so that it does not contain any personal information. (File> Save As> Tools> Security> Delete Personal Information> Save)

In PDF files, the author name should be deleted by selecting document properties from the Acrobat main menu.

